

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNUN TEŞEKKÜLÜ SÜRECİNDE
HZ. ALİ’NİN ROLÜ

Doktora Tezi

Mehmet Öztürk

Ankara–2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)
ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNUN TEŞEKKÜLÜ SÜRECİNDE HZ. ALİ’NİN ROLÜ

Doktora Tezi

Mehmet Öztürk

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Şamil DAĞCI

Ankara–2012

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM HUKUKU)

ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNUN TEŞEKKÜLÜ SÜRECİNDE

HZ. ALİ’NİN ROLÜ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şamil DAĞCI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Şamil DAĞCI

.....

Prof. Dr. Davut YAYLALI

.....

Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ

.....

Prof. Dr. Kamil ÇAKIN

.....

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer TAN

.....

Tez Sınavı Tarihi 19.10.2012.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../20...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Mehmet ÖZTÜRK

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	I
I-KONUNUN ÖNEMİ.....	XII
II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI ve KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ....	XIII
III. KONUNUN İNCELENMESİNDE İZLENEN YÖNTEM	XIV
IV. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	XIV
V. KONUNUN SUNULMASI.....	XVII

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ’NİN hayatı VE İSLAM HUKUKUNUN TEŞEKKÜL SÜRECİ

1.1. HZ. ALİ’NİN HAYATI.....	2
1.1.1. Çocukluğu ve Müslüman Oluşu	2
1.1.2. Ailesi ve Evlilikleri.....	3
1.1.3. Hz. Peygamber Döneminde Üstlendiği Önemli Görevler	5
1.1.4. Ahlaki Vasıfları	5
1.1.5. İlmi Yönü	6
1.1.6. Vefatı	8
1.2. HZ. ALİ’NİN FIKHİ FAALİYETLERİ VE İSLAM HUKUKUNUN TEŞEKKÜL SÜRECİ	10
1.2.1. Hz. Peygamber Dönemi İslam Hukukunun Kaynakları ve Hz. Ali.....	10
1.2.1.1. Hz. Ali’nin Kur’an-ı Kerim İle İlgili İlmi Faaliyetleri	12
1.2.1.2. Hz. Ali’nin Sünnet Anlayışı.....	15
1.2.1.3 Hz. Ali’nin Rivayet Ettiği Hadisler	20
1.2.1.4. Hz. Ali’nin Delil Anlayışı.....	24
1.2.1.5. Hz. Peygamber Döneminde İçtihat ve Hz. Ali’nin İçtihat Yeteneği	27
1.2.1.6. Hz. Ali’nin Hz. Peygamber Döneminde Verdiği Hükümler ve İçtihatlarından Örnekler.....	30
1.2.2. Sahabe Dönemi ve İslam Hukuku	35
1.2.2.1. Hz Ali’nin Sahabe Dönemindeki Fıkhi Faaliyetleri	37
1.2.2.2. Hz Ali ve Sahabe Dönemi Fıkhnın Dinamizmi.....	40

1.2.3. Hz. Ali'nin Uygulamalarından Çıkartılabilecek Önemli Fıkhi İlkeler	45
1.2.3.1. Mutlak İfade Edilen Hükümü, İstinbat Edilen Bir İllete Bağlama	48
1.2.3.2. İletlerin Değişmesi Sebebiyle Hükümlerin Değişmesi	51
1.2.3.3. Hükümü Meşru Kabul Etmekle Beraber Def'i Mefasid İçin Menetmesi	56
1.2.3.4. Nassları Tahsis ve Tamim Suretiyle İçtihat Etmesi	59
1.2.3.5. Karşılaşılan Yeni Meselelere Getirdiği Çözümler	63
1.2.4. Hz. Ali Dönemindeki İç Karışıklıkların Siyasi ve İtikadi Mezheplerin Oluşumuna Etkisi	68
1.2.4.1. Siyasi ve İtikadi Mezheplerin Doğuşu	69
1.2.4.2. Hz. Ali'nin Siyasi İhtilaflar Karşısındaki Tutumu	71
1.2.4.3. Hz. Ali Dönemindeki Siyasi İhtilafların Getirdiği Ayrışmalar	73

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN İBADETLERE DAİR GÖRÜŞLERİ VE BUNLARIN FIKHİ MEZHEPLERE YANSIMASI

2.1. FIKHİ MEZHEPLERİN OLUŞUM SÜRECİNDE HZ. ALİ'NİN ROLÜ	77
2.2. HANEFİ MEZHEBİ VE HZ. ALİ	80
2.2.1. Ebu Hanife'nin Kûfe'de Doğması	81
2.2.2. Hanefi Fıkhını Besleyen Kaynaklar	82
2.2.3. Re'y ve Hadis Tartışmalarında Hz. Ali'nin Yeri	85
2.3. HZ. ALİ'NİN İBADETLERE DAİR BAZI FIKHİ GÖRÜŞLERİ	87
2.3.1. Abdest	87
2.3.1.1. Abdestin Rükunleri	88
2.3.1.2. Abdestte Tertib Meselesi	91
2.3.1.3. Abdesti Bozan Durumlar	92
2.3.2. Teyemmüm	94
2.3.2.1. Teyemmümün Alınışı:	96
2.3.2.2. Teyemmümlü Kimsenin Abdestlilere İmamlık Yapması	97
2.3.3. Namaz	97
2.3.3.1. Namazın Önemi	98
2.3.3.2. Namazın Şartları	99
2.3.3.2.1. Hadesten Taharet	99

2.3.3.2.2. Necasetten Taharet.....	100
2.3.3.2.3. Setri Avret	101
2.3.3.2.4. İstikbali Kible	103
2.3.3.2.5. Vakit	103
2.3.3.2.6. Niyet	107
2.3.3.3. Namazın Rükünleri.....	109
2.3.3.3.1. İftitah Tekbiri.....	109
2.3.3.3.2. Kıyam	109
2.3.3.3.3. Kıraat	110
2.3.3.3.4. Rükû	112
2.3.3.3.5. Secde	113
2.3.3.3.6. Ka‘de-i Ahire	117
2.3.3.4. Hz. Ali’nin Namaza Dair Diğer Fıkhi Görüşleri	118
2.3.4. Zekât	123
2.3.4.1. Üzerinden Bir Yıl Geçmeyen Malda Zekât Yoktur.....	123
2.3.4.2. Altın ve Gümüşün Nisabı ve Onlardaki Zekât Miktarı.....	123
2.3.4.3. Devenin Nisabı ve Ondaki Zekât Miktarı	125
2.3.4.4. Zekâta Tabi Ziraî Mahsuller.....	125
2.3.4.5. Sebze, Meyve ve Balın Zekâtı.....	126
2.3.4.6. Zekâtın Tek Sınıfa Verilmesi	127
2.3.4.7. Usul ve Furua Zekât Verilmesi.....	128
2.3.5. Oruç	128
2.3.5.1. Tek Bir Adil Şahidin Şهادetiyle Ramazana Başlanması	129
2.3.5.2. Oruçla İlgili Bazı Ruhsatlar.....	129
2.3.6. Hacc	130
2.3.6.1. İhram Yasakları	130
2.3.6.2. Hacc Menasikleri ile İlgili Şüpheli Durumlar	132
2.3.6.3. Haccı Kıran ve Haccı Temettu Meselesi.....	133
2.4. HZ. ALİ’NİN BAZI SOSYAL MESELELERE DAİR FIKHİ GÖRÜŞLERİ.....	134
2.5. SADECE HANEFİ MEZHEBİNCE KABUL GÖREN HZ. ALİ’YE AİT İÇTİHAT ÖRNEKLERİ.....	138

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MEZHEPLERİN MUAMELAT VE UKUBATA DAİR GÖRÜŞLERİNİN	
DOKTRİNLEŞMESİNDE	
HZ. ALİ'NİN ROLÜ	146
3.1. HZ. ALİ'NİN MUAMELATA DAİR FIKHİ GÖRÜŞLERİ.....	147
3.1.1. Hz. Ali'nin Devletin Mali ve İdari Konularına Dair Bazı Uygulamaları	147
3.1.2. Hz. Ali'nin Eşya ve Ticaret Hukukuna Dair Bazı Uygulamaları	149
3.1.3. Hz. Ali'nin Borçlar Hukukuna Dair Bazı Uygulamaları.....	151
3.1.4. Hz. Ali'nin Aile Hukukuna Dair Bazı Uygulamaları.....	154
3.1.4.1. Nikah.....	154
3.1.4.1.1. Muta Nikahı.....	154
3.1.4.1.2. Velisiz Nikah	158
3.1.4.1.3. Bedeni Ayıplar ve Nikah.....	159
3.1.4.1.4. Bilmeden İki Kız Kardeşle Evlenen Kişi	159
3.1.4.2. Radâ' (Süt Emme)	160
3.1.4.3. Talak	163
3.1.4.4. İddet	164
3.1.5. Hz. Ali'nin Miras Hukukuna Dair Bazı Uygulamaları.....	165
3.1.5.2. Avliyye	166
3.1.5.3. Rakibiyye.....	168
3.1.5.4. Mirasla İlgili Sahabenin İhtilaf ettiği Bazı Konular	169
3.2. HZ. ALİ'NİN CEZA HUKUKUNA DAİR BAZI FIKHİ GÖRÜŞLERİ	173
3.2.2. Haddler.....	177
3.2.2.1. Hadd Czası Gerektiren Suçların İspatında Hassasiyet Gösterilmesi	178
3.2.2.2. Hadd Uygulanacak Kişide Aranacak Şartlar.....	179
3.2.2.3. Zaruret Durumlarında Cezaların İctimai ve İnfazın Geciktirilmesi	181
3.2.2.4. Haddlerde Uygulanacak Cezaların Özellikleri.....	181
3.2.2.5. Haddlerin Uygulanma Zamanı ve Mekanı	183
3.2.2.6. Hadd Cezalarının Aleni Olarak Uygulanması.....	184
3.2.3. Hadd Czasını Gerektiren Suçlar.....	185
3.2.3.1. Zina Haddi Konusunda Hz. Ali'nin Görüşleri.....	187

3.2.3.2. Kazf Haddi Konusunda Hz. Ali'nin Görüşleri	198
3.2.3.3 Hırsızlık Haddine Dair Hz. Ali'nin Görüşleri	201
3.2.3.4. Hz. Ali'nin İçki Haddi Konusundaki Görüşleri.....	207
3.2.3.5. Hz. Ali'nin İrtidat Etme Haddine Ait Görüşleri	212
3.2.3.7. Hirabe Haddine Dair Hz. Ali'nin Görüşleri	218
3.2.4. Cinayetler Konusunda Hz. Ali'nin Görüşleri	220
3.2.4.1. Kişinin Kendini Öldürmesi Durumu	220
3.2.4.2. Başkasının Ölümüne Neden Olma.....	220
3.2.4.3. Kisas ve Diyet.....	222
3.2.4.3.1. Hz. Ali Döneminde Kisas ve Diyete Konu Olan Durumlar	222
3.2.5. Hz. Ali'nin Ta'zir ile İlgili Uygulamaları	228
3.2.6. Hz. Ali'nin Hüküm Verdiği Dikkat Çeken Bazı Davalar.....	231
SONUÇ.....	237
BİBLİYOGRAFYA.....	241
ÖZET	270
SUMMARY	271

ÖNSÖZ

İslam'ın ilk dönemlerinin tam bir fotoğrafını çekmek mümkün olsaydı, bugün Müslümanların ve İslam üzerinde mesai sarf edenlerin, zihinlerini meşgul eden soruların büyük çoğunluğu aydınlanabilirdi. Bu amaca varmanın en iyi yöntemi dönemin tüm verilerine ulaşılabilmek ve sonra bu verileri bir bütün olarak değerlendirmektir. Bu düşünceden yola çıkarak Hz. Ali döneminin fıkıh ile ilgili çalışmalarının incelenmesi, fikhin teşekkül sürecini ve sonrasını daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

İslam hukukunun teşekkülünde kitap, sünnet, icma ve kıyas köşe taşlarını oluştursa da sahabe kavlinin, içtihatlarının, fetvalarının da önemi büyüktür. Hz. Ali bu süreçlerin hepsinde dolaylı ve direkt bulunmuş bir şahsiyettir.

Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadisler, Onun fetvaları, içtihatları, devlet başkanı olarak uygulamaları, verdiği hükümler, bazı ayetler hakkında yaptığı tefsirler; İslam hukukunun teşekkül sürecini, İslam fikhini daha iyi anlamak isteyen biri için incelenmesi gereken bir durumdur.

Tezimizde, Hz. Ali'nin hayata ve ibadetlere olan bakışını yansıttığını düşündüğümüz olayları tespit etmeye çalıştık. İslam hukukunu daha iyi anlamak isteyen kişi, İslam dünyasının fenomenlerinden olan Hz. Ali'yi mutlaka tanımalıdır.

Özellikle Hz. Ali'den gelen rivayetler, verdiği hükümler, fetvalar ve yaptığı içtihatlardan yola çıkarak yöntemi ve uslubunu anlamaya çalıştık ve birçok mezhebin özellikle Hanefilerin, görüşlerinin Hz. Ali'ye dayandığı noktaları gördük. O'nun Kur'an ve sünnetin dışına çıkmadığını, Hz. Peygamber'e olan bağlılığını, gerekli durumlarda üstün zekâsıyla nasıl içtihatlar yaptığını, hüküm verirken nasıl adil ve makul çözümler ürettiğini tespit etmeye çalıştık.

Tezimi hazırlarken desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışmanım, hocam Sayın Prof Dr. Şamil DAĞCI Beyefendi'ye teşekkürü ifa edilmesi gereken bir borç olarak görüyorum. Ayrıca tezin hazırlık aşamalarında önemli katkılarda bulunan Fırat Üniversitesi İslam Hukuku ABD Başkanı Doç Dr. Mehmet Erdem'e teşekkür borcum olduğunu ifade etmek isterim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
b.	: İ b n, bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h	: Hicri
h no	: Hadis no
Hz.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İst.	: İstanbul
m.	: Miladi
MÜİFY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
ra	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
sa.	: Sayı
sav.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ter.	: Tercüme eden
thk.	: Tahkik
trs.	: Basım tarihi yok
tsh.	: Tashih
ty.	: Basım tarihi yok
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
yay.	: Yayınevi
yy.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

İÇERİK VE YÖNTEME İLİŞKİN TEKNİK BİLGİLER

I-KONUNUN ÖNEMİ

Hız. Ali, Hız. Peygamber'in amcasının oğlu olup, küçük yaşlarda Peygamberimizin ailesi ile yaşamaya başlamış, Onun yanında oğlu gibi yetişmiş ve henüz buluğa ermeden Onun getirdiğı dine iman etmiş bir insandır. O, Hız. Peygamber'in vefatına kadar en yakınında bulunmuş, İslam'ın yayılması için hem akli, hem bedeni yeteneklerini kullanmıştır. Hız. Peygamber'in vefatından sonra ise sahip olduğı kazanımları, Ondan öğrendiklerini, kendi bilgi ve tecrübelerini İslam'a hizmet yolunda sarfetmiş, yeri geldiğinde İslam'ın menfaatine uygun gördüğü hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır.

Hız. Ali zekâsıyla, kahramanlığıyla, fedakârlığıyla, verasıyla zirve olduğı kadar ilmi yönü ile de sahabe arasında en ön sıralardaydı. Ona olan düşmanlık ve antipatileri sebebiyle bazı gruplar ve aileler dikkate alınmazsa Onun bütün bu özellikleri bütün Müslümanlarca kabul edilmektedir. Hatta onun bu özelliğini siyasi rakiplerinin de sık sık dile getirdiğini gösteren rivayetler bulunmaktadır.¹

Hız. Ali, Hız. Peygamber ve sahabe dönemi dediğimiz İslam hukukunun erken dönemlerinde, ortaya çıkan sorunların fıkhi çözümlerine dair içtihatlarda bulunmuş ve sunduğı çözümler, hem kendisiyle aynı çağı paylaşan sahabiler tarafından dikkate alınmış, hem de sonraki dönemlerde, müçtehit fakihlerce dikkatle takip edilmiştir. Yaklaşık beş sene süren halifeliğı süresince kendisine merkez olarak seçtiğı ve şahadetinden sonra da civarına defnedildiğı Kûfe, aynı zamanda Hanefi Mezhebi'nin kurucusu olarak kabul edilen İmam Ebu Hanife'nin de doğduğı ve yetiştiğı şehirdir. Buradan hareketle kurduğumuz bağlantı sonucunda gördük ki Hanefi Mezhebi, Hız. Ali'nin içtihatlarına ayrı bir önem atfetmiştir. Hız. Ali'ye gösterilen ilgi sadece Hanefilerle sınırlı kalmayıp, diğer Sünni fıkıh ekollerinin de dikkatini çekmiştir. Onların da mezhebi muktesabatı araştırıldığında dipnotlarının Hız. Ali'ye dayandığı, birçok meselenin bulunduğı görülecektir.

Hız. Ali, İslami pratiklerini, Hanefi ve Şafii mezhebine göre yaşayan Sünniler ile kendilerine has bir Hız. Ali anlayışına sahip olan Alevilerin iç içe yaşadığı, Türkiye Müslümanları açısından özel bir öneme sahiptir. Bu hakikati göz önünde

¹ Bu rivayetler için bkz. Reyşehri, Muhammed, **Mevsuatu İmam Ali b. Ebi Talib fi'l Kitabı ve's-Sünneti ve't-Tarih**, Daru'l-Hadis, Kahire, 1425, VIII, 382.

bulundurarak tezimizde, dönemiyle ilgili siyasi olaylara girmeksizin Hz. Ali'yi kısaca tanıtip, Onun, fıkhn teşekkül sürecindeki etkilerini kuşatıcı ve birleştirici yönleriyle inceleyeceğiz. Bu çalışma, sünni paradigma eksenindedir. Oryantalist düşüncenin ve Şii dünyasının da konuyu önemli bulacağı kanaatindeyim.

II. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Hz. Ali'nin, hayatı ve dönemindeki siyasi olaylar, O'nun faziletleri, hikmetli sözleri, ailevi ve şahsi özellikleri gibi konuların üzerinde detaylı bir şekilde durmadık. İlgilendiğimiz alan Hz. Ali'nin naklettiği rivayetler, O'na nisbet edilen rivayetler, vermiş olduğu fetvalar, yaptığı içtihatlar, diğer sahabilerden farklı düşündüğü noktalar, devlet başkanı olarak uygulamaları, hakim olarak verdiği hükümler, bütün bunların mezheplere yansımaları, usul ve yöntemi, bazı ayetlerin tefsiri hakkındaki görüşleri, Hz. Peygamber'in yetiştirdiği ve onu yakından tanıyan biri olarak fıkhnı ilgilendiren durumları, ibadet ve muamelata dair yönleri ve bütün bunların İslam hukukunun teşekkül sürecine olan etkileridir.

İslam hukukunun teşekkülüne etki eden Peygamber ve sahabe dönemini incelerken bu dönemin en etkili şahsı Hz. Ali'yi içtihatlarıyla, fetvalarıyla, görüşleriyle hükümleriyle ele alarak fıkhnın oluşum sürecine katkısını savunacağız. Hz. Ali'nin fıkhnın teşekkül sürecine katkı sağlayacak bazı uygulamalarından çıkan prensipleri tespit edeceğiz.

Hz. Ali'nin fıkhnı yönünün, siyasi yönünden daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Siyasi meselelerin çok kısa bir dönemi ilgilendirdiğini fakat fıkha dair katkıların asırlar boyu devam ettiği düşüncesinden hareketle, Hz. Ali'nin fıkhn ekollerine ve özellikle hanefi mezhebine katkılarını tezimizde anlatacağız. Hz. Ali'nin fıkhnın teşekkülüne katkısı derken de öncelikle Hz. Peygamber dönemini ve sahabe dönemini, sonra da tabiun ve mezhepler dönemini ele alacağız.

Şii muktesebatı dâhilinde Hz. Ali'yi değerlendirme ve ehli-sünnetteki Hz. Ali kimliği ile karşılaştırma, başlı başına bir tez konusu hacminindedir. Tezimizde Şii dünyasına ait zorunlu açıklamalar gerektiren durumlar haricinde, Şii kaynaklarına

göre Hz. Ali'nin fıkhi yönünü irdelemedik.

III. KONUNUN İNCELENMESİNDE İZLENEN YÖNTEM

Tez konumuzu incelerken ulaşabildiğimiz kadarıyla özellikle Hz. Ali'nin rivayetleri, kendisinden yapılan rivayetler ve halifeliği dönemindeki uygulamalarını içeren tarihi kaynakları ve Hz. Ali ile alakalı son yapılan çalışmalardan elde edilen bilgileri karşılaştırarak yorum ve tasnifini yaptık.

Araştırmamızda bilgi aktarıcı ve tanımlayıcı üslupla birlikte zaman zaman yorumlayıcı bir yöntem izlenmiştir. Mezheplerin Hz. Ali rivayetlerini değerlendiren tespitleri ön planda tutulmuştur. Konu incelenirken yapılan tespitler, savunulan meseleler başlıklarla belirlenmiştir. Hz. Ali rivayetleri hakkında tespit edebileceğimiz usuli kaideler ve yöntemler çıkarılmıştır.

IV. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hz. Ali ile ilgili çok sayıda eser yazılmıştır ama fıkıh konusunda yeterince çalışma yapılmamıştır. Genelde Hz. Ali'yi, siyasi olaylar ve tarihi perspektifi ele alan eserler yansıtmıştır. Şii dünyası kadar Hz. Ali ile ilgilenen olmamıştır lakin onlar da fıkha dair eserler vermekten ziyade Hz. Ali'nin siyasi yönünü tercih etmişler ve eserlerini bu minval üzere yazmışlardır.

Çalışmamızda temel kaynaklarımız hadis kitapları olmakla beraber, bunlar içerisinde Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (v. 211 h. - 827 m) *el-Musannef'i* ile İbn Ebi Şeybe'nin (v. 235 h - 849 m.) *el-Kitâbü'l-Musannef'i* ön plandadır. Ayrıca İbnu Hüsamuddin'in (v. 975 h - 1567 m) *Kenzu'l-Ummal'i*, Beyhaki'nin (v. 458 h-1066 m) *Sünen'i*, İbni Hazm'ın (v. 456 h-1064 m) *Muhalla'sı* çalışmamızın temel kaynaklarını oluşturmuştur.

Kütübü Sitte kaynaklarında Hz. Ali'ye dair fıkhi rivayetler çok fazla bulunmamaktadır. Hz. Ali'ye ait 586 rivayetten sadece 20 tanesi hem Buhari hem Müslim'de, 9 tanesi sadece Buhari'de 15 tanesi de sadece Müslim'de geçmektedir. Bunlardan da fıkhi içerikli olanları elediğimizde geriye az sayıda hadis kalmaktadır.

Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mace de Hz. Ali'nin 322 hadisi tahrir edilmiştir.² Bunların fıkha ait olanlarından olabildiğince istifade edildi. Ayrıca İmam Nesai'nin talebesi Hasan b Reşik, Hasaisu Emiri'l-Mü'minin Ali b ebi Talib adıyla İmam Nesai'den rivayet ettiği eserde Hz Ali'ye has 188 adet rivayeti aktarmıştır.³ Bu rivayetlerden hiç biri fıkıh ile ilgili değildir. Nesai'nin Sünen'inde Hz. Ali ile alakalı 18 rivayet vardır. Bunlar taranmış gerekli görülenler kullanılmıştır.

Zeyd İbnu Ali Zeynelâbidin İbni'l-Hüseyn İbni Ali İbni Ebî Talib'in (v.122 h -739 m) *Müsnedu Zeyd İbnu Ali*, adlı eserinde de 494 fıkhi konu başlığı vardır. Bu başlıkların altındaki muhtelif rivayetler de sayılırsa yukarıda verdiğimiz fıkhi konu başlığı sayısından daha fazla Hz. Ali'den gelen rivayet bulunmaktadır. Yalnız bu kitabın gerçekten Zeyd b. Ali'ye ait olup olmadığı konusunda tartışmalar vardır.⁴

Hz. Ali'nin ibadet, sosyal hayat ve hükümleriyle alakalı 1229 adet rivayetini bir araya getiren *Sünen-ül- İmam Ali* adlı Şii dünyasına ait bir çalışma da vardır.⁵ Bu eseri Bâkırul-Ulûm Enstitüsü hazırlamıştır. Derleme bir çalışmadır.

Yine Şii dünyasının fıkıh bablarını tasnif ve tertib eden ilk ciddi çalışması olarak görülen Ali b. Cafer Sadık'ın (ö. 210), *Mesailu Ali b Cafer*, adlı eserinde⁶ de Hz. Ali'ye ait bol miktarda rivayeti bulmamız mümkündür.

Hz. Ali'nin fıkhi yönü ile alakalı son dönemlerde yazılan eserlerden bazıları şunlardır:

Muhammed Ravvas Kal'aci'nin *Mevsuat-ı Fıkhi Ali b Ebi Talib*, adlı eseri Hz. Ali'nin fıkhi yönü ile alakalı yazılmış en hacimli çalışmadır. 648 sayfa olup, hem tarzı hem de muhtevası bakımından Hz. Ali fıkını işleyen en önemli eserdir.

Muhammed Reyşehri, *Mevsuatu İmam Ali b. Ebi Talib fi'l Kitabı ve's-Sünneti ve't-Tarih* adlı eseri 12 cilttir. Genel bir çalışma olmakla birlikte Hz. Ali'nin fıkhi ile alakalı olarak kazai/yargısal hükümleri 11. ciltte ele alınmıştır. Şii bir kaynaktır.

² Nevevi, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, **Tehzibu'l Esma ve'l- Lugat**, Tibaatu'l-Muniriyye, Mısır, t.y, I, 344; Mizzi, Ebu'l- Haccac, Yusuf b. ez- Zeki, **Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf**, Daru'l-Kıyme, Bombay, 1396/1976, VII, 346 vd.

³ Nesai, Ebu Abdirrahman b. Şuayb b. Ali (h.215/303), **Hasaisu Emiri'l-Mü'minin Ali b. Ebi Talib**, çev. Naim Erdoğan, thk. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul, 1992.

⁴ Musa, Muhammed Yusuf, **Tarihu'l-Fıkhi'l-İslami**, Da've Kavliyye li Teccidih bi Rucu' li Masadrihi'l-Ula, Kahire, 1958, s. 194.

⁵ Bu eser için Bkz. Heyet, **Sünen-ül İmam Ali**, Bakırul-Ulûm Enstitüsü Hadis Komitesi, Nuru'l-Seccad, Kum, 1380.

⁶ Ali, b. Cafer Sadık, (ö. 210), **Mesailu Ali b. Cafer**, Matbaatu Mehr, Kum, 1409.

Ali Muhammed Sallabi'nin *Ali b. Ebi Talib* adlı eseri; *H. Ali, Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, olarak Şerafettin Şenaslan tarafından tercüme edilmiştir. Kitabın içeriğinde H. Ali'nin fıkına yönelik kısımları mevcuttur. Aslı iki cilttir, tercümesi ise tek ciltte toplanmış olup 736 sayfadır.

Abdullah b. Süleyman'ın *Fıkhu Emîri'l-Mü'mmîn Ali b. Ebî Tâlib fi'l-Hudûdi ve'l-Cinâyâti ve Eseruhû fi't-Teşrii'l-Cinâiyyi'l-İslâmî*, adlı eseri, Riyad'daki Camiatü Nafiy el- Arabi li'l-Ulumi'l-Emniyye'de hazırlanmış bir master tezidir. 183 sayfadır.

Hamid Cami'nin *Ali b. Ebi Talib Hakimen ve Fakihen*, adlı eseri 2 cilt olarak Kahire'de basılmış olup 406 sayfadır.

Muhammed Taki Tüsteri-Cafer Tüsteri'nin *Kazau Emiri' l Mü'minin Ali b. Ebi Talib*, eseri ise Beyrut'ta basılmış olup 321 sayfa olan Şii bir kaynaktır.

H. Ali ile alakalı çeşitli zamanlarda sempozyumlar da düzenlenmiştir;

13-15 Şubat 1993 tarihleri arasında, Ethem Ruhi Fığlalı başkanlığında yapılan "*Tarihte ve Günümüzde Şiilik*" milletlerarası sempozyumunda H. Ali ile alakalı konular da ele alınmıştır. 1994 yılı içinde "*Tarihte ve Günümüzde Şiilik (Özet)*" adı ile neşredilmiştir.

08-10 Ekim 2004 tarihinde Bursa'da, İl Müftülüğü ve Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından "*Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle H. Ali Sempozyumu*" düzenlenmiş olup burada Ahmed Yaman tarafından "Bir Müctehid Fakih Olarak H. Ali" tebliği sunulmuştur. M. Selim Arık tarafından sempozyum bildirileri matbu hale getirilmiştir.

H. Ali ile alakalı bir diğer sempozyum da 24-25 Ekim 2007 tarihinde Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Vakfı ve İzmir İl Müftülüğü tarafından yapılmıştır. Bu sempozyumda Hüseyin Esen tarafından *H. Ali'nin İslam Ceza Hukuku ile İlgili görüşleri* hakkında bir sunum yapılmıştır. Ama sempozyumun tamamı içerisinde H. Ali'nin fıkhi görüşleri diğer sempozyumlarda olduğu gibi dar çerçevede çok kısa olarak ele alınmıştır. Bu sempozyumun özet bildirileri Samed Dede Cem Vakfı tarafından matbu olarak 2009 yılında bastırılmıştır.

Yine 18-20 Aralık 2009 tarihinde İzmir Müftülüğü, Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi ve Cem Vakfı'nın işbirliği ile tertip edilmiş olan "*Uluslararası H. Ali Sempozyumu*" da H. Ali, tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Çeşitli

lkelerden katılımcıların da bulunduğu sempozyumda Hz. Ali'nin fıkhi yönüyle alakalı olarak, Mehmet Erdem bir tebliğ sunmuştur. Yanlız bu sempozyumun bildirileri henüz basılmamıştır. Bütün bunlara ek olarak; tabakat kitapları, sahabe ve fıkıh tarihi, İslam tarihi eserleri, ihtilaf kitapları, ilk dönem usul ve fur fıkıh kitapları, Hz Ali biyoğrafileleri çalışmamızda büyük ölçüde yararlandığımız eserlerdir. Müstakil eserlerden de Yusuf zbek'in ve Abdulhalık Bakır'ın Hz. Ali ile ilgili çalışmalarını takdire şayan bulduğumu ifade etmek isterim.

V. KONUNUN SUNULMASI

Hz. Ali'nin doğru anlaşılabilmesi için, onun birtakım karışıklarla, mücadelelerle geçen siyasi yönünü değil, kimsenin itiraz edemediği ilmi yönünü ön plana çıkarak ele almamız lazımdır. Tabii ki, bunun için öncelikle klasik kaynaklarda ona nispet edilen rivayet ve fetvaların önemli olanları bir araya getirilmeli, tasnife tabi tutulmalı ve bunların fıkıh mezheplerindeki yansımaları ve değerlendirmeleri yapılmalıdır. Tezimizde bu noktaya ağırlık verdik. Bu alanda yapılan mesailerin özellikle de Hz. Ali'nin incelenmesi bizlere ufuk kazandıracaktır.

Bir dönemin nakilleri, içtihatları, fetvaları, hükümleri, uygulamaları anlaşılmadan, tahkik edilmeden, iyi öğrenilmeden diğer dönemin verileri sağlıklı incelenemez. İslam Hukukunun teşekkülü açısından yapılan değerlendirmelerde Hz. Ali'nin fıkhi görüşlerinin topluca bir yerde olması, bunların tasnifi ve değerlendirilmesi ile ilgili çalışmamız, erken dönemin daha iyi anlaşılması için önem arz etmektedir.

Çalışmamız  bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hz. Ali'nin hayatı hakkında bilgi verilecektir. Sonra Hz. Ali'nin İslam Fıkhnın oluşum evrelerindeki rolü incelenecektir. Bunu yaparken Hz. Peygamber, sahabe, tabiun ve dört meşhur sünni mezhep dönemleri dikkate alınarak incelememiz sürdürülecektir. İkinci bölümde Hz. Ali'nin furuu fıkhıa dair dikkat çekici fıkhi içtihatlarına, görüşlerine dair örnekler sunularak değerlendirilecek ve Hz. Ali'nin içtihatlarının Hanefi mezhebindeki tezahürleri üzerinde durulacaktır. nc bölümde ise mezheplerin doktrinleşme sürecinde Hz. Ali'nin yargısal yönüne vurgu yapılarak muamelat ve ukubata yönelik görüşleri incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ’NİN HAYATI VE İSLAM HUKUKUNUN TEŞEKKÜL SÜRECİ

1.1. HZ. ALİ'NİN HAYATI

1.1.1. Çocukluğu ve Müslüman Oluşu

Hiz. Ali'nin (ra) hayatını ayrıntıya girmeden, kısa bir biyografi olarak vereceğiz. Hiz. Ali, hicretten 23 yıl önce Fil Senesi'nin 30. yılında Recep ayının on üçünde (29 Temmuz 599) Cuma günü Mekke'de Kabe'nin içinde dünyaya gelmiştir.⁷ Doğumu ile ilgili farklı rivayetler varsa da genel görüş bu şekildedir.

Hiz. Ali, Mekke'de Haşimoğulları'ndan Kureyşli bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Babası, Ebu Talib b. Abdilmuttalib b. Haşim olup, hem Hiz. Peygamberin (sav) amcası hem de dedesinin vefatından sonra Hiz. Muhammed'in sorumluluğunu üstlenen kişidir. Annesi, Fatıma b. Esed b. Haşim b. Abdimenaf'dır.⁸ Hiz. Ali doğduğunda babası Mekke'de değildi ve annesi ona kendi babası Esed'in isimlerinden biri olan Haydar ismini verdi. Ancak Ebu Talib Mekke'ye döndüğünde bundan hoşlanmadı ve oğluna Ali ismini verdi.⁹ Oğlu Hasan doğduğunda Araplardaki adet üzere o da oğlunun adıyla künyelendi.¹⁰

Hiz. Peygamber, nübüvvetine denk gelen yıllarda, Mekke'de meydana gelen bir kuraklık sebebiyle amcası Ebu Talib'e çocuklarından birinin bakımını üstlenmeyi teklif etmiş; o da bu teklifi kabullenerek, oğullarından Ali'yi Hiz. Muhammed'e vermiştir. Böylece Hiz. Ali, küçük yaşta Hiz. Peygamber'in ailesine dâhil olmuştur. Hiz. Peygamber, İslam'ı tebliğe ilk başladığında, Hiz. Ali, Onu tasdik etmiş ve ilk

⁷ Hakim, Muhammed b. Abdullah en- Nisaburi, **el-Müstedrek, ala's-Sahihayn fi'l Hadis**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, III,483, İbn Hacer el Askalani, Ebü'l-Fazl Şehâbuddîn Ahmed b. Alî, **el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty. , II, 507.

⁸ Mellâh, Haşim Yahya, **İmam Ali b. Ebi Talib Raculul Musul ve'l Mebadî**, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1971, s. 5.

⁹ İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed, **et-Tabakatu'l-Kübra**, Leiden 1325, II, 81; el-Hakim, **el-Müstedrek**, III. 108; Akkad, Abbas Mahmud, **Abkariyyetu'l-İslamiyye**, Beyrut 1968, s. 661.

¹⁰İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, **es-Siretu'n-Nebeviyye**, thk. , Mustafa es-Sakka Kahire, 1936, II. 250; İbn Sad, **et-Tabakatu'l-Kübra**, II, 4 vd; Cahız, Ebu Usman Amr b. Bahr, **el-Beyan ve't-Tebyin**, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire 1948, III. 204; Belazuri, Ebu'l Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir **Ensâbü'l-Eşrâf**, thk. : Muhammed Hamidullah, Mısır 1959, I. 403; Müberreci, Ebu'l Abbas Muhammed b. Yezid, **el-Kamil fi'l Luğati ve'l -Edebi ve'n-Nahvi ve't-Tasrif**, Mısır 1347, II. 134; Şeblenci, Mu'min b. Hasan, **Nuru'l Absar fi Menakibi Ali Beyti'n-Nebeviyyi'l-Muhtar**, Kahire, 1948, s.85.

inananlardan olma¹¹ şerefini kazanmış ve bundan sonraki Peygamberlik hayatı boyunca Onun en yakınında bulunarak Ona destek olma bahtiyarlığına erişmiştir.

Hız. Ali'nin Müslüman oluşu ile ilgili rivayetler incelendiğinde O'nun, Hız. Hatice'den sonra Müslüman olan ikinci kişi olduğu anlaşılır.¹²

Hız. Ali çok küçükken Müslüman oldu. Yedi yaşında, sekiz yaşında ve on yaşında olduğu söylenmişse on yaşında Müslüman olduğu rivayeti daha baskındır. Yaşı kaç olursa olsun inanan ilk Müslüman çocuk olduğu ve putlara tapmadan, buluş çağına varmadan Müslümanlığı seçtiği anlaşılmaktadır.¹³ Burada önemli olan Hız. Ali'nin küçük yaşlardan itibaren Hız. Muhammed'in terbiyesi altında yetişmesidir.¹⁴

1.1.2. Ailesi ve Evlilikleri

Hız. Ali'nin annesi Fatıma binti Esed, ilk Müslümanlardandır. Hız. Peygamber'e çok emeği geçmiştir. Hız. Peygamber de Ona hayatında çok hürmet etmiş, vefat ettiğinde cenaze namazını bizzat kıldırması ve defnetmiştir.¹⁵ Hız. Ali'nin babası Ebu Talib'in müslüman olarak ölüp ölmediği tartışmalı bir mevzudur. Ehl-i sünnet kaynaklarının büyük çoğunluğu Onun müslüman olarak ölmediğini ileri sürer ama Şii âlimler bunu kabul etmezler.¹⁶

Hız. Ali'nin babası Ebu Talib'in Fatıma binti Esed ile olan evliliğinden dört erkek ve iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Çocuklarının isimleri, sırası ile şöyledir:

¹¹ İbn İshak, Muhammed b. Yesâr b. Hıyâr el-Medinî (ö. 151/768) **Sîretü İbn İshak (el-Müsemma bi-Kitabî'l-Mübede ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî)**, thk. Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, Konya, 1981, s. 173.

¹² İbn Abdilberr en-Nemeri el-Kurtubi, Ebu Amr Yusuf b. Abdullah (v. 463), **el-İstiab fi marifeti'l-ashab**, thk. Ali Muhammed el-Bacevi, Daru'l-Ceyl, Beyrut 1412, III, 1093; Taberani, Ebu'l- Kasım Süleyman b. Ahmed **el-Mu'cemu'l-Kebir**, thk. Hamdi Abdulmecid Selefî, Beyrut, 1983, I. 95; İbn İshak, **a.g.e.** , s. 173; el- Belazuri, **a.g.e.** , II, 9; Rıza, Muhammed, **İmam Ali b. Ebi Talib Rabiul Hulafai'r Raşidin**, el-Mektebu'l Asri, Beyrut, 2002, s.14.

¹³ Hız. Ali'nin İslam'ı kabul yaşı hakkındaki rivayetler için Bkz. İbn'l Dimeşki, el Hafız Şemsuddin Ebi'l-Bereket Muhammed b. Ahmed, (ö. m. 871), **Cevahiru'l-Metalib fi Menakibi'l-İmami Ali**, thk. Muhammed Bakır el-Mahmudi, Matbaatu Daniş, Kum, I, 37; İsfehani, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah, **Ma'rifetü's-sahabe**, thk. , Adil b. Yusuf el-Azazi, Daru'l-vatan, Riyad, 1998, s. 80-81; İbn Esir, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdülkerim el- Cezeri, **Usdu'l Gabe fi Marifeti-i-Sahabe**, thk. Halil Me'mun Şeyha, Daru'l Ma'rife, Beyrut-2001. III, 287.

¹⁴ Şerkavi, Abdurrahman, **Ali İmamı'l Muttakin**, Daru'l Ğarib, Kahire, 1977. s.13.

¹⁵ el- Belazuri, **Ensâbü'l-Eşrâf** II, 39; Kal'aci, Muhammed Ravvas, **Mevsuat-ı Fıkhi Ali b Ebi Talib**, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1996, s.35

¹⁶ Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh İbnü'l-Muallim Muhammed b. Muhammed b. en-Numân el-Ukberî el-Bağdadî, **İmanu Ebi Talib**, Daru'l-Müfid, Beyrut, 1414, s. 4 vd.; Eminî, Abdülhuseyn, **İmanu Ebi Talib**, Muessetu Âli Beyt, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası, s. 122

Talib, Akil, Cafer, Ali, Fahita (Ümmü Hani) ve Cümane.¹⁷ Ali ailenin yaş olarak en küçük çocuğuydu.¹⁸

Hiz. Ali'nin ilk evliliği, Hiz. Peygamber'in kızı Hiz. Fatıma ile olmuştur. Hicretin ikinci yılında gerçekleşen bu evlilikte Hiz. Fatıma, on sekiz yaşlarındaydı. Bu evlilikten *Hasan, Hüseyin, Muhsin, Ümmü Gülsüm ve Zeynep* olmak üzere üçü erkek, ikisi kız beş çocuk dünyaya gelmiştir.¹⁹ Bunlardan Muhsin (bazı kaynaklarda Muhassin diye de geçer) daha çocukken ölmüştür.²⁰ Hiz. Ali, Hiz. Fatma hayattayken başka bir evlilik yapmamıştır. Hiz. Fatma'nın, Hiz. Peygamber'in vefatından altı ay sonra ve genç denebilecek bir yaşta vefat etmesi üzerine Hiz. Ali, başka evlilikler yapmıştır.

Hiz. Ali, Hiz. Fatıma'dan sonra, aralarında Hiz. Peygamber'in torunu Ümame'nin de bulunduğı sekiz evlilik yaşamıştır. Ayrıca cariyeleri de olmuştur.²¹ Bu sekiz evlilikten ve cariyelerinden, olan toplam 29 çocuğı dünyaya gelmiştir.²² Bu çocuklar arasında isimleri Ebubekir, Ömer ve Osman olan çocuklarının da bulunması manidardır.²³

¹⁷ İbn Kelbi, Hişam b. Muhammed b. Es-Saab, **Cemheretu'n-Neseb**, thk., Abdussettar Ahmed Ferrac, Turasu'l-Arabi, Kuveyt, 1983, s.1

¹⁸ El Mellah, **a.g.e.**, s. 5

¹⁹ Yakubi, Ahmed b. Ebi Yakub b. Cafer b. Vehb, **Tarihu'l-Yakubi**, Daru'l- Sadır, Beyrut, 1358, II. 31; Halife b. Hayyat, **Tarihu Halife b. Hayyat**, thk. Suheyl Zekkar, Dimeşk, 1968, I, 26

²⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, VIII, 13; Bakır, Abdulhalık, **Hiz. Ali ve Dönemi**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2004, s. 79

²¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, thk., Mustafa Abdulvahid, Daru'l-Marife, Beyrut, 1997, III, 376; Heysemi, Nureddin Ali b. Ebi Bekr, Nureddin Ali b. Ebi Bekr, **Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, Daru'l- Kutubi'l-Arabi, Beyrut, 1967, Hadis no: 15392; İbn Sad, **a.g.e.**, VIII, 169

²² Bu konuda geniş bilgi için bkz.: İsfehani, Ebu'l-Ferec Ali b Huseyn b Muhammed, **Mekatilu't-Talibiyyin**, thk es-Seyyid Ahmed Sakr, Kahire 1949, s. 82 vd.; İbn Habib, Ebu Cafer Muhammed el-Bağdadi, **Kitabu'l-Muhabber**, thk., Eliza Lichtenstater, Dairatu'l-Meârifî'l-Osmaniye, Haydarabad, 1942, s. 108; İbn Kelbi, **a.g.e.**, I, 130 vd., İbn Esir, **el-Kamil fi't-Tarih**, Kahire, 1348, III. 200 vd.; Hatib, Abdulkerim, **Ali b. Ebi Talib**, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1975, s. 108 vd.

²³ Şii dünyasına ait iddialardan biri olan Hiz. Ali'nin ilk üç Halife'ye olumsuz tavır takındığı iddiası! (Bu iddialar için bkz. Arı, Mehmet Salih, **İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife**, Düşün Yay., İst., 2011) Hiz. Ali'nin çocuklarının isimleri arasında Ebubekir, Ömer ve Osman isimlerinin bulunmasıyla tezat teşkil eder. Genellikle insanlar çocuklarına, ilgi ve sevgi duydukları, örnek insan kabul ettikleri insanların isimlerini koyarlar. En azından sevmedikleri hatta nefret ettikleri insanların adlarını çocuklarına isim olarak koymazlar. Hiz. Ali gibi cesur birinden de ilk üç halifeye olan olumsuz tavrını gizleyip, sevmediğı halde çocuklarına bunların isimlerini koyması beklenemez. Buna benzer bir olay Hiz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'ün Hiz. Ömer ile evliliğinde de vardır. Bir takım yanlış tercümelerin ve kasıtlı olabilecek yorumların etkisiyle Şii kaynaklar Hiz. Ömer'in Hiz. Ali'nin kızını çok küçük yaşta ve zorla nikâhladığını iddia etseler (Suyuti, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **Tarihu'l Hulefa**, Daru'l- Kütubi'l- İlmiyye, Beyrut, 1988, s. 177-178) de Hiz. Ali, Hiz. Ömer'i sevmeseydi, onunla kızı Ümmü Gülsümü evlendirmezdi. Allah'ın aslanı olarak ün yapan Hiz.

1.1.3. Hz. Peygamber Döneminde Üstlendiği Önemli Görevler

Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ile beraber, Mekke müşriklerinden gizli bir şekilde Medine'ye hicret ettiğinde, Hz. Ali, gece boyu İslam düşmanlarını oyalamak; sabahleyin ise Hz. Peygamber'in nezdinde bulunan emanetleri, sahiplerine teslim etmek üzere ölümü göze alarak Rasûlullah'ın evinde ve yatağında gecelemiş²⁴ ve kendisine tevdi edilen bu vazifeleri yerine getirdikten sonra Medine'ye hicret etmiştir.

Hicreti mütekip Medine'de Hz. Peygamber, muhacirler ile ensar arasındaki muahede sırasında sahabeden her birini diğeri ile kardeş ilan ettiği vakit, Hz. Ali'nin yalnız kaldığını görünce Onu “*انت أخي في الدنيا والآخرة*” *Sen bu dünyada da ahirette de benim kardeşimsin*” diyerek Hz. Ali'yi onore etmiştir.²⁵

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in vekili olarak Medine'de kaldığı Tebuk gazvesi hariç, bütün savaflara katılmıştır.²⁶ Uhud harbinde Resulullah'ı koruma pahasına yaralanmış, Hayber günü iki Yahudi komutanı öldürmüş, sancağı taşımış, kale kapısını sökmüş ve bu savaşın kazanılmasında büyük pay sahibi olmuştur. Yemen'e yapılan seferi komuta etmiştir. Hicretin 9. Senesi hac zamanı, Tevbe süresini insanlara okumak; cahiliye adetlerinin yasaklandığını bildirmek; müşriklerle yapılan anlaşmalara, riayet edileceğini ilan etmek gibi birtakım bildirileri tebliğ için Mekke'ye gönderilmiştir. Hz. Ali, vahiy katibliği de yapmıştır. Hudeybiye Antlaşması'nı da O yazmıştır. Mekke'nin fethi sırasındaki görevi ise Kabe'deki putları yıkmak olmuştur.²⁷ Hz. Ali'nin ilk üç halife döneminde yapılan savaflara katılmaması ve halifeliği ile ilgili sürece ileride değineceğiz.

1.1.4. Ahlaki Vasıfları

Ali'nin korkudan “takiyye” yapıp küçük kızını Hz. Ömer'e çok erken yaşta ve zorla verdiğini düşünmek en azından haksızlık olur.

²⁴ Kurtubi, **el-Cami li-Ahkâmî'l-Kur'ân**, Daru İhyâi't-Türasi'l- Arabi, Beyrut 1985, III, 16.

²⁵ Tirmizi, **Menakıb**, 20

²⁶ Hz. Ali bu sefere katılamadığından dolayı müteessir olmuş ve Peygamberimize ‘*Beni kadın ve çocukların arasında mı bırakıyorsunuz?*’ Hz. Peygamber ise şöyle cevap vermişlerdir: “*Sen benim nazarımda Harun'un Musa'nın katında sahip olduğu değere ulaşmaktan, sahip olmaktan memnun değil misin? Ne var ki benden sonra peygamber gelmeyecektir*” Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, (ö. 256/869), **Sahîhu'l-Buhârî**, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981. **Fedâilü'l-Ashâb**, 9; Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, (ö. 268/881) **Sahîhu Müslim**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, **Fedâilü's-Sahabe**, 4

²⁷ Geniş bilgi için bkz.: Fığlalı, Ethem Ruhi-Kandemir, Yaşar, “**Ali**” **mad.**, TDVİA, İstanbul, 1989, II. 374 vd.; İbn Asakir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, thk. Ali Şiri, Dârü'l-Fıkr, Beyrut, 1995. LII, 70.

Nechu'l Belağa²⁸ ve benzeri eserlerde²⁹ Hz. Ali'nin ahlaki vasıfları ve hikmetli sözleri yer almaktadır. Nehcü'l-Belağa, hicri 4. Asırda yazılan ve Hz. Ali'ye ait olduğu ifade edilen bazı rivayetleri ve hutbeleri içeren alan bir eserdir. Bu eserde “Şıkşikiyye hutbesi” gibi bazı sahabilere Hz. Ali'nin diliyle kötü sözlerin söylendiği, ehl-i sünnete uymayan bazı ifadeler vardır. Bu eserin tamamıyla Hz. Ali'ye ait olmadığı sonradan eklemeler yapıldığı aşikardır.³⁰

Hz. Ali'nin en belirgin özelliği cesur oluşuydu. O, kabiliyetliydi, savaş taktiklerini çok iyi bilirdi ve savaş esnasında ölümden korkmadığını defalarca ispatlamıştır.³¹ Devlet yönetimi hakkında kendine has fikirleri vardı.³²

Hz. Ali, dürüstlük ve takva sahibi bir kişiydi. Her şeyi Allah rızası için yapardı. Rivayet edildiğine göre O, bir defasında savaşırken, düşmanını yere yatırıp göğsüne oturmuş, tam onu öldüreceği sırada adamın Ona tükürmesi karşısında Hz. Ali, hiddetlenmiş ancak adamı öldürmekten vazgeçip onu serbest bırakmıştır. Niçin böyle davrandığı sorulunca: “Yüzüme tükürünce, sinirlendim. Eğer onu öldürseydim, gadaplandığımdan dolayı onu öldürmüş olurdum. Dolayısıyla nefsimin esiri olmamak için onu bıraktım” demiştir.³³

Her konuda olduğu gibi cömertlikte de Hz. Peygamber'i kendisine örnek edinen Hz. Ali'nin infak, isar ve ikramları ile alakalı pek çok davranış örnekleri bulunmaktadır.³⁴

1.1.5. İlmi Yönü

Hz. Ali, sadece takva ve kahramanlığı ile değil üstün zekası, derin fıkhi bilgisi ve hadiseleri tahlil etmedeki feraseti ile temayüz etmiştir.³⁵

²⁸ Şerifu'r-Radiyy, Muhammed b el Hüseyin, **Nechu'l-Belağa**, thk., Muhammed Hasan Nail el-Marsifi, Mısır, trs.

²⁹ Bkz. Abdulvehhab, Mir Celaluddin el Huseyni, **Şerhu Kelimat Emiri'l-Mu'minin Ali b Ebi Talib, Müessesetü Âli Beyt**, 1390, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası

³⁰ Durmuş, İsmail, “**Nehcü'l-Belağa**”, TDVİA, Ankara, 2007, XXXII, 539.

³¹ Minkari, Nasr b. Muzahir, **Vakıatu Siffin**, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1347, s. 118

³² Hindî, Aleaddin Ali el-Muttakî b. Hüsameddin, **Kenzü'l-'Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, thk. Şeyh Bekrî Hayyânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985, Hadis no: 14315.

³³ İbn Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabataba, **Kitabu'l-fahr fi'l-adabi's-sultaniye ve'd-duveli'l-İslamiyye**, Mısır 1317, s. 37.

³⁴ Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, **Seciu'l Hammâm fî Hukmi'l İmâm Emiri'l Mu'minîn Ali b. Ebî Talib**, el-Mektebetü'l Asriye, Beyrut, 1426. s. 21-22.

³⁵ Hz. Ali'nin, bilgisi ile amel etmeyen kişiler ile bilgisizce amel eden kişilerin dine verdikleri zararı anlatmak için şöyle söylediği rivayet edilmiştir: “ *Dini hususlarda laubali olan alim (alim-i*

Bizzat Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin fıkhi bilgi ve yeteneğini vurgulayan ifadeleri vardır. Örneğin Hz. Peygamber, Hz Ali'yi Yemen'e vali olarak tayin ettiğinde Hz. Ali:

“Ya Rasûlallah! ben henüz genç biri olduğum halde beni görevlendirdiniz; gideceğim yerde bazı fıkhi meseleler ile karşılaşabilirim, hâlbuki ben bunun için yeterli tecrübe ve hakimlik bilgisine sahip değilim” diyerek affını beyan etmiştir. Hz. Peygamber de elini göğsüne dokundurarak “اللهم اهد قلبه وثبت لسانه” Allahım! Onun kalbine hidayet ver (doğruyu göster) ve dilini (doğruyu aktarma noktasında) sabit kıl” diye dua etmiştir. Hz. Ali, o günden beri her hangi bir fıkhi problemin çözümü karşısında hiç şüpheye düşmediğini ifade etmektedir.³⁶

Yine Hz. Peygamber; Hulefa-i Raşidin hakkında, her biri için ayrı ayrı hayır dualarda bulunmuş, Hz. Ali için de: “رحم الله عليا اللهم أدر الحق معه حيث دار” Allah, Ali'ye rahmet nazarı ile baksın. Allahım! Ali nerede olursa olsun, Onu Hakk'tan ayırma³⁷ diye dua etmiştir.

Bir defasında da Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ümmetim içerisinde en merhametli olanı Ebu Bekir'dir; Allah'ın dini hakkında en celallisi Ömer'dir; haya bakımından en hayalısı Osman'dır; *En doğru hüküm vereni ise Ali b. Ebi Talib'tir*; helalı ve haramı en iyi bilen Muaz b. Cebel'dir; miras meselelerini en iyi bilen de Zeyd b. Sabit'tir; iyi bilin ki, her ümmetin bir emini vardır bu ümmetin emini de Ebu Ubeyde b. el-Cerrahtır.”³⁸

Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi oğlu gibi yetiştirip terbiye etmekle Ona fiili duada bulunmuş ve ayrıca yukarıda geçtiği üzere kavli duaları ile de Onu desteklediği anlaşılmaktadır. Bu dualar, Hz. Ali'nin üstün fıkhi yeteneğinin gelişmesinde büyük bir etkindir.

Meşhur fakih sahabiler Abdullah İbn Mesud ve Abdullah İbn Abbas'ın da Hz. Ali'nin fıkhi bilgisini takdir eden ifadeleri bulunmaktadır. Örneğin İbn Mesud'un

mütehattik) ile ibadete düşkün olan (cahil-i mütenessik) belimi kırmıştır. Birisi laubaliliği ile dinden nefret ettirir, diğeri ise ibadete düşkünlüğü ile saptırır.” Bursevi, İsmail Hakkı, **Rûhu'l-Beyan**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1985, II, 44.

³⁶ İbn Mace, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen-ü İbn Mâce**, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, **el-Ahkam**, 1.

³⁷ Tirmizi, **Menakıb**, 19 (Tirmizi, bu hadisin garib bir hadis olduğunu söylemektedir.) İsfehani, **a.g.e**, s. 92-93.

³⁸ İbn Mace, **Mukaddime**, 11.

“Biz, Medine’de gerek feraiz (miras hukuku) gerekse kaza (yargı hukuku) hususunda en doğru hüküm verenin Ali b. Ebi Talib olduğunu söyledik.”³⁹ Dediği, Abdullah b. Abbas’ın ise “İlmin onda dokuzu Ali’ye verildi, Allah’a kasem ederim ki, (Hz. Ali) geri kalan onda birlik kısımda da insanlara ortak olmuştur. Bir mesele hakkında bize Hz. Ali’den bir bilgi geldiğinde artık onu bırakıp başkalarının görüşlerine itibar etmezdik.” Dediği rivayet edilmektedir.⁴⁰

Arapların, zorlandıkları bir sorunu anlatmak için “قضية ولا أبا حسن لها” Bu öyle bir sorun ki ne yazık bunu çözecek bir Ebu Hasan (Hz. Ali) bulunmamaktadır.” deyimini kullanmaları⁴¹ Hz. Ali’nin ilmi derinliğinin ve verdiği hükümlerin popülerliği hakkında, bizlere fikir vermektedir.

1.1.6. Vefatı

Hiz. Peygamber’in vefatından sonra, hilafet makamına geçen halifelere biat ederek İslam’ın yayılması için onlara her türlü desteği vermiş ve çeşitli kamu görevlerinde bulunmuştur. Hiz. Ali, hicri 20 Zilhicce 35 yılında, Hiz. Osman’ın şehadetinden 5 gün sonra hicri 25 Zilhicce, 35, Cuma / Miladi 24 Haziran, 656 yılında hilafet makamına geçmiştir. Yaklaşık beş sene süren hilafeti süresince daha çok iç karışıklıklarla ve siyasi ihtilaflarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.⁴²

Onun iç karışıklıklarla mücadelesini şöyle özetleyebiliriz:

1) Cemel vakası (H.36 / M.656): Hac için bulundukları Mekke’den ayrılıp Basra’ya giden ve Hiz. Osman’ın katillerinin bir an evvel bulunmasını talep eden Hiz. Aişe, Hiz. Talha ve Hiz. Zübeyir’in öncülük ettiği grup Hiz. Ali’den Hiz. Osman’ın katillerinin bir an evvel bulunup cezalandırılmalarını talep ediyordu. Hiz. Ali de bunun tam tespiti için zaman talep ediyordu. Hiz. Ali halife olduktan hemen sonra, bu olayı çözmek için Medine’den Basra’ya doğru hareket etmiştir. Aynı yılın Cemaziyelâhir ayının onuncu gününde, tarihe “Cemel vakası” olarak geçen ve temelde Hiz. Osman’ın katillerinin bulunması için müzakere ile başlayıp aradaki bozguncuların çıkardığı fitne ateşi sebebiyle taraflar arasında çıkan savaş sonucu; her

³⁹ Hâkim, a.g.e., Hadis No: 4656.

⁴⁰ Zehebi, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Mektebetu Vehbe, Kahire 1989. I, 89.

⁴¹ Şeblenci, a.g.e., s. 91.

⁴² İbn Sad, a.g.e., III, 20 vd. ; Belazuri, a.g.e., I, 559 vd.

iki taraftan sahabilerden de bulunduğu birçok kişi vefat etmiş ve savaş Hz. Ali'nin galibiyeti ile neticelenmiştir.⁴³

2) Sıffın savaşı (H. 37/ M.657): Bu savaş, Hz. Ali'nin halifelğine başkaldırıp hilafeti talep eden Şam'lı muhalifler ve Hz. Ali arasında gerçekleşmiştir. Yaklaşık 110 gün süren bu savaşta Hz. Ali galip gelmek üzereyken "Hakem olayı" diye tarihe geçen olay vuku bulmuştur. Bunun ardından olayları hazmedemeyip yanlış yorumlayan, Hz. Ali'yi tekfir edecek kadar ileri giden ve kendilerine Hariciler denilen bir grup ortaya çıkmıştır.⁴⁴

3) Nehrevan savaşı (H.38/M.658): Hakem olayından sonra Hz. Ali'nin ordusundan ayrılan Hariciler, 4000 kişilik bir grup toplayarak, Nehrevan'a çekildi ve Medâin şehrinin giriş çıkışlarını kontrol ederek, halka işkenceler etmeye başlamıştı. Hz. Ali bunlarla müzakere sürecine girmiş fayda vermediğini görünce Nehrevan'a hareket etmiş ve onları dağıtmıştır.⁴⁵

Bütün bu iç karışıklıkları ve çıkan olayları bahane eden hariciler Hz. Ali'ye suikast planları yapıyordu. Cuma günü bir sabah namazı vakti İbni Mülcem künyeli bir harici, mescide gelip arkadan Hz. Ali'yi zehirli kılıcıyla yaralamıştır. Bu şahıs hemen yakalanmıştır. Hz. Ali, katilini linç edilmekten kurtarmış ve yanındakilere: "...yaşarsam ona kısas uygulayım veya af ederim. Ama ölecek olursam kısas olarak onu öldürün. Fakat aşırı gitmeyin. Zira Allah aşırı gidenleri sevmez." diye insanları uyarmıştır.⁴⁶ Hz. Ali vefat ettikten sonra kısas yapılmış ve İbni Mülcem öldürülmüştür.⁴⁷

Ölümcul yarasının etkisinden kurtulamayan Hz. Ali 62 yaşında iken 21 Ramazan/ 40 / 28 Ocak 661 tarihinde⁴⁸ şehit olmuştur. Hz. Ali, Kufe'nin 6 mil

⁴³ Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, **Târîhü't-Taberî - Târîhü'l-Ümem ve'l-Müluk**, thk. , Ebû'l Fadl İbrahim, Beyrut ty. , IV, vd.

⁴⁴ Minkari, **a.g.e.** , s. 40 vd.

⁴⁵ Yakubi, **a.g.e.** , II, 165. vd.

⁴⁶ İbn Sad, **a.g.e.** , III, 35.

⁴⁷ Taberi, **a.g.e.** , III, 156; İbn Sad, **a.g.e.** , el-Evail, Dımaşk, 2004, III, 39.

⁴⁸ Hz. Ali'nin şehâdetinin Ramazan ayında ve Cuma gününde gerçekleştiği kesin olmakla beraber, Ramazan kaçınıcı günü olduğu tartışmalıdır. Rivayetler 15 veya 22 Ramazan olabileceğini göstermektedir.

batısındaki, daha sonra Necef şehrinin kurulacağı bir noktada, oğlu Hz. Hasan ve amcası Hz. Abbas'ın oğlu Abdullah tarafından yıkanmıştır.⁴⁹

Hz. Ali'nin cenaze namazını oğlu Hz. Hasan kıldırmıştır, sevenlerinin ve düşmanlarının aşırı gitme endişesinden dolayı yakınları, Hz. Ali'nin kabrini gizlediler.⁵⁰ Hz. Ali yeri doldurulamayacak biriydi. Birçok sahada olduğu gibi ilim sahasında da Onun şehadeti İslam dünyasında derin yaralar açmıştı.

1.2. HZ. ALİ'NİN FIKHİ FAALİYETLERİ VE İSLAM HUKUKUNUN TEŞEKKÜL SÜRECİ

İslam hukuku tarihçileri, İslam hukukunu; Hz. Peygamber, sahabe, tabiun, içtihatlar, taklid ve durgunluk devri olmak üzere, bazı ihtilaflarla beraber, genel olarak altı devirde incelemişlerdir.⁵¹ Biz bu bölümde zikredilen süreçlerin detayını vermek yerine, Hz. Ali'nin yaşadığı dönem olması itibariyle Onun, bu evrelerden ilk ikisine olan etkisini inceleyeceğiz.

1.2.1. Hz. Peygamber Dönemi İslam Hukukunun Kaynakları ve Hz. Ali

İslam teşrii, ilk vahyin indiği 610 yılından, Hz. Peygamber'in vefatına kadarki süreçte iman, akide, ahlak, ibadet ve muamelat konularında vahiy merkezli olarak ve Hz. Peygamber'in fiili, takriri ve kavli beyanatıyla ilk elden açıklamalarla teşekkül etmiştir. Bu dönemde özne, Kur'an ve Sünnet olduğundan Hz. Ali veya diğer sahabilerin bu sürece doğrudan etkileri söz konusu değildir.

Genel olarak baktığımızda Müslümanların bir güç olarak kabul edildiği, ahkâm ayetlerinin indiği Medine dönemi, İslam fikhının en önemli devresidir.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah, Ahmed bin Muhammed el-Bağdâdî, **Kitabu'z- Zühed**, İz Yayıncılık, İst, 2006, s. 165; İbn Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali, **Sıfatu's-Safve**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998, I, 331; İsfehani, **Mekatilu't-Talibiyyin**, s. 41; Abdurrahman, Hafız. , **İslam Tarihi Kronolojisi**, ter., Abidin Büyükköse, Birleşik yay. , İstanbul 1995. s. 661; Samerraî, Feras Selim Hayyavi, **et-Tekalid ve'l-Adatu'd-Dimaşkıyye Hilale Uhudi's-Selcûkiyyîn-ez Zengiyyîn-el Eyyûbiyyîn**, el-Evail, Dimaşk, 2004, XLII, 545, 555; Mevsili, Muhammed b.Ebu Ya'la, **Musnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî**, Matâbiu's-Safâ, Şam, 1984. I, 381. no 491. ; Humeydî, İbn Zübeyr Kureşî, thk., Huseyn Selim Esed, **Müsnedu'l-Humeydi**, Daru Me'mûn lit-Turâs, Şam, 2002. h. No 58.

⁵⁰ İzzet, Belsem Basrî, **Ahbâru's-Sûfiyye ve'z-Zühhad min Tarih-i Bağdad**, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2004. I, 135. ; es- Samerraî, **et-Tarihu Dimaşk** XLII, 536, 565; el-Belazurî, **a.g.e.** , II, 257.

⁵¹ Mennau'l-Kattan, **Tarihu Teşri'i'l-İslami**, Müessetu'r-Risale, Beyrut, ty. , s.11 vd. ; Keskioglu, Osman, **Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 16; Watt, W. Montgomery, **İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri**, (Özgün adı; The Formative Period of Islamic Thought) çev. Ethem Ruhi Fıglalı, Sarkaç yay. , Ankara, 2010, s. 3 vd.

Hız. Peygamber zamanında, mü'minler gerek ibadetlerinde gerekse muamelelerinde, Hız. Peygamber'in sözlerini ve fiillerini esas alıyorlardı. O nasıl yapıyorsa aynısını icra ediyorlardı. Şu ibadetin farzı, müstehapları bunlardır türünden ayrıntıya girmiyorlardı⁵² ve detaylı bir literatür oluşmamıştı.

Hız. Peygamber hayattayken, yapılan içtihadî hükümlerin onay veya düzeltilme mercii vahiydi. Vahiy, Hız. Peygamber'in vefatıyla kesildiğinden ötürü O'ndan sonra yapılan içtihadlar da yanılığın payı bulunması kaçınılmazdır. Ayrıca Hız. Peygamber'deki mutlak otorite diğer sahabilerde yoktu. Hız. Peygamber'in oğlu gibi yetiştirdiği Damat-ı Nebî'nin içtihadlarına bile, insanlar itiraz edebiliyordu.

Bu otorite boşluğunu öngörmüş olan Hız. Peygamber, içtihadı teşvik etmiş, kendi huzurunda ve gıyabında ve kendi devrinden sonra, ashabının içtihadlarına izin vermiştir.⁵³

Hız. Peygamber, geride tedvin edilmiş bir fıkıh veya kanun bırakmamış, Kitap ve Sünneti bıraktığını ifade buyurmuştu.⁵⁴ Bu iki kaynaktan bazı umumi ve hususi kaideler, prensip ve hükümler bulunmaktadır. Fakat bunlar, bütün beşeri hadiselerle teferruatıyla muhtevî değildir. Hız. Peygamber'in yirmi üç yıllık teşrîî hayatında bile zamanın ve buna bağılı olarak cemiyetin durum ve ihtiyaçları değiştiği için "nesh" ler vuku bulmuş, bir taraftan yeni hükümler gelirken diğer taraftan daha önce gelmiş bulunan bazı hükümlerin değişmesi gerekmişti.⁵⁵ Bütün bunları müşahade ve tahlil eden Hız. Ali gibi, ashabın fakihleri, ortaya çıkan fıkhi problemleri içtihat yöntemine başvurarak çözüme kavuşturdular. Bunu yaparken hem Kitap ve Sünnetten hüküm çıkardılar, hem de yeni meselelerle alakalı, Kitap ve sünnete bağılı kalarak kanaatlerini açıkladılar. Fikir birliği ya da çoğunluğu sağladıkları durumlar da oldu, ihtilaf ettikleri noktalar da oldu ve bunlar, gerektiğinde zamanın otoritesi tarafından uygulama sahası buldu ve dinamik bir fıkıh oluşmasının temelleri yükselmeye başladı.

Hız. Peygamber'in vefatı İslam teşrîî açısından bir dönüm noktasıdır. Bu dönüm noktası, dinin temel taşları ve esasları açısından zirve noktası, sonradan ortaya çıkabilecek tali meseleler için de bir takım sorunların başlangıç noktası olmuştur.

⁵² Dehlevî, Velîyullah, Ahmed b. Abdurrahim, **el-İnsaf fî Beyani Esbabî'l-İhtilaf**, Kahire, 1385, s.4.

⁵³ Karaman, Hayreddin, **İslam Hukukunda İctihad**, M. Ü. İ. F.A.V. yay. İst., 1996, s.40 vd.

⁵⁴ Buhari, **İlim**, 20; Müslim, **Fedail**, 15.

⁵⁵ Karaman, Hayreddin, **a.g.e.**, s. 49.

Hız. Peygamber vefat ettiğinde, dağınık bir şekilde de olsa hem yazıya geçirilmiş hem de insanların hafızasına yerleşmiş bir Kur'an metni mevcuttu. Sünnet ise bütün olarak henüz yazıya geçirilmese⁵⁶ de sahabenin zihninde ve yaşantısında güncelliğini korumaktaydı. İslam Hukukunun teşekkülü adına zor bir dönem başlıyordu. Çünkü Kur'an ve Sünnet'in çeşitli şahıslar tarafından farklı farklı değerlendirilmesi ve yoruma tabi tutulması, İslam dünyasında yeni bir dönemin başlangıcı demektir. Bu süreç aniden oluşmamıştır. Kaynakları açısından olaya bakacak olursak, ilk dönemdeki Kur'an, sünnet ve içtihadlar ile ikinci dönemin belirleyici unsurlarından olan sahabe fıkhnın ve özellikle Hız. Ali'nin konumunun, süreç içerisindeki rolünün incelenmesi gerektiğini anlarız. Hız. Peygamber döneminde İslam hukukunun kaynaklarını; Kur'an, Sünnet ve içtihatlar olarak özetlersek Hız. Ali'nin bu üç temel esas ile alakalı faaliyetlerini incelemekte fayda vardır.

1.2.1.1. Hız. Ali'nin Kur'an-ı Kerim İle İlgili İlmi Faaliyetleri

İslam Fıkhnın ana kaynağının Kur'an olması hasebiyle Hız. Ali'nin Kur'an'ı-Kerim ile ilgili faaliyetleri fıkhnın teşekkülünün ilk basamağı ile ilgili sayılacağından, bu süreçte Hız. Ali'nin rolü incelenmelidir.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra Kur'an nüshalarını muhafaza edip uzun zaman üzerinde çalışan ve Kur'an'ın Mushaf haline getirilmesini, Hız. Ömer'e ve Hız. Ebu Bekir'e teklif eden Hız. Ali'dir. Hız. Ömer de Onunla aynı görüşteydi. Başlangıçta Hız. Ebu Bekir tereddüt ettiyse de O da aynı görüşü paylaşp Zeyd b Sabit başkanlığında içinde Hız. Ali'nin de bulunduğu bir heyete bu görevi tevdi etmiştir. Kur'an'ı toplayan, Hız. Ali, İbn Mesud, Ubeyy b. Ka'b gibi sahabelerin Mushaflarının tertip şeklinin farklı olması, tertibin içtihadı olduğunu yorumlarını doğurmuşsa da bu doğru değildir. Hız. Ali sureleri, nüzulüne göre tertip etmiş, İbn Mesud da kendine ait mushafta Bakara suresiyle başlamış, Nisa ve Al-i İmran sureleri ile devam etmişti. Ubeyy b. Ka'b ve diğer sahabe mushaflarında da durum aynen böyle idi. Sahabilerin sureleri, nüzul sırasına göre sıralamaları, surelerin tertibinin sanıldığı gibi sahabenin içtihadına dayandığını göstermez. Bunlar tefsir niteliğinde şahsi bir seçim idi. Onlar hiçbir zaman başkasını bu tertibe zorlamamıştı. Nihayet ümmet Hız. Osman'ın tertibi üzerine ittifak edip kabullenince, sahabe Hız. Osman'ın yayımladığı mushaflara hiç

⁵⁶ Taberi, **el- Camiu'l-Beyan**, I,43 vd.

itiraz etmemiş ve şahsi nüshalarını imha etmişlerdir.⁵⁷ Bütün bunlar Hz. Ali'nin bu süreç içerisindeki rolünü kâfi derecede anlatmaktadır.

Vahiy kâtipliği yapmış olan Hz. Ali, Peygamberimiz döneminde mushafı olan on civarındaki sahabiden biriydi.⁵⁸ Tevrat ve İncil hakkında da derin bilgisi olduğu kaynaklarda geçer.⁵⁹ Hz. Ali hakkında inen veya nüzulüne sebep olduğu ayetlerin bulunduğu dair rivayetler vardır.⁶⁰

Hz. Ali'nin bu Mushaf'ında tefsir ve açıklama kabilinden bazı notlar yer aldığı, bu Mushaf'ı nüzul sırasına göre tertiplelediği, nasih mensuha dair bilgiler olduğu gelen rivayetler arasındadır. Fakat bu Mushaf'ın günümüze ulaştığına dair herhangi ciddi bir delil yoktur.⁶¹ Yalnız Hz. Ali döneminde yazılmış hatta Hz. Ali'nin el yazısıyla yazılmış Mushaf'ların varlığından söz edilmektedir. İstanbul'da Türk ve İslam Eserleri Müzesinde 557 nolu Mushaf'ın Hz. Ali'ye ait olduğu tahmin edilmektedir. 458 nolu Mushaf'ın da Hz. Ali'nin yazısı olduğuna işaret edilen bir Mushaf olduğu belirtilmektedir. Kahire ve Necef'te de Hz. Ali'nin kendi yazısı ile Kufi kadim hattıyla yazma Mushaf vardır. Bu Mushaf'ların Hz. Osman döneminde yazılan Mushaf'lardan farkı yoktur.⁶²

Hz. Ali yazılan mushafları titizlikle denetleyip. Mushafların okunaklı olmasına ve hatasız olmasına özen göstermiştir. Ebu Halime el- Abdi: “Bizler Kufe’de Mushaf yazardık. Hz. Ali yanımıza gelir ve içimizden bana hitaben

⁵⁷ Zerkânî, Muhammed Abdulazim, **Menahilü'l-irfan fi-ulûmi'Kur'an**, Darü'l-İhyai'l Kütübî'l Arabiyye, ty. , I, 229; Zerkşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, **el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an**, thk., Mustafa Abdülkadir Ata, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, I,300; Subhî Salih, **Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an**, çev. Said Şimşek, Hibaş Yayınları, Konya, ty. , s.60; Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Tarihi**, D. İ. B. Yayınları, Ankara 1988, s.58, Çetin, Abdurrahman, **Kur'an İlimleri ve Kur'an'ı Kerim Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s.66; Güneş, Arif, **Kur'an'ı Kerim'in Ortaya Çıkış Süreci**, Köksav Yayınları, Ankara 2000, s.92; Demirci, Muhsin, **Kur'ân Tarihi**, M.Ü.İ.F.A.V. yay., İstanbul, 1997, s. 163.

⁵⁸ Ebu Davud, Abdullah b. Süleyman, **Kitabu'l-Mesahif**, nşr. Arthur Jeffery, Kahire, 1936, s. 53, Rafii, Mustafa Sadık, **İcazu'l-Kur'an**, Beyrut, 1973, s. 35; Watt, Montgomery, **Kur'an'a Giriş**, çev. Süleyman Kalkan, Ankara Okulu yay. , Ankara, 2000, s.63.

⁵⁹ Reyşehri, **a.g.e.** , X, 61.

⁶⁰ Bu rivayetler için bkz. Esfahani, İbn Merdeveyh Ebibekir Ahmed b. Musa, **Menakibu Ali b. Ebi Talib ve Ma Nezele min'el-Kur'an'i fi Ali**, thk. Abdurrezzak Muhammed Huseyni, Daru'l Hadis, Kahire, 1424.

⁶¹ Öztürk, Mustafa, **Hz. Ali ve Hz. Fatıma'ya Nisbet Edilen Mushaf'ların Mahiyeti**, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, cilt VI, sayı II, s.15 vd.

⁶² Ahmet Cevdet Paşa ve Ali Muhammed ed Dabba, **Kur'an Tarihi ve Kur'an Okumanın Edepleri**, çev. , A. Osman Yüksel, Kültür Basın Yayın Birliği, İst., 1989, s. 25 vd. ; Hamidullah, Muhammed, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, ter. M. Mutlu, Beyan yay. , İst, 2001, s. 48; Keskiöğlu, Osman, **Nuzulünden Günümüze Kur'an'ı Kerim Bilgileri**, T.D.V.Y. , Ankara, 2008, s.100 vd.

‘kalemimi aç’ der, ben de yazardım. Bunun üzerine ‘İşte böyle Allah’ın nurlu kıldıklarını siz de nurlandırın’ diyerek ⁶³ meselenin önemine dikkat çekmiştir.

Kur’an’ın intişar ettiği erken dönemlerde, insanlar Kur’an’ı Kerim’den ne kadar ezbere biliyorlarsa, o kadarını istedikleri okuyuşla okumaları serbestliği bulunmaktaydı. Bu durum o kadar ilerledi ki bir yanlışlığa, bozulmağa gidilmesinden korkulmaya başlanmıştı. Bu bakımdan, bugüne kadar bizim okuduğumuz okuyuş tarzına göre okunması, herkes için gerekli görülmüştür. Halk arasında Hz. Osman’ın Kur’an’ı bir araya toplayan kimse olduğu meşhurdur. Hâlbuki bu doğru değildir. Doğru ve gerçek olan şu ki Hz. Osman, insanları bir tek okuyuşa, yani ensar ve muhacir bütün sahabilerin üzerinde birleştikleri okuyuşa bağlı kalmalarını emretmiştir.⁶⁴

Kur’an-ı Kerim’in Mushaf halinde toplanmasının zarureti konusunda dört halifenin de aynı kanaatte olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu mevzuda icma hâsıl olmuştur. Zamanla bu konuda yapılan itirazlara karşın Hz. Ali’nin, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman’ın Kur’an’a hizmetlerini şu sözleriyle desteklediğini görmekteyiz: “Allah Ebu Bekir’e rahmet etsin. O, Kur’an’ı Kerim’i iki kapak arasında toplayıp koruyan ilk kişidir.”⁶⁵ “Eğer Osman yerine ben, böyle bir durumla karşılaşıyaydım ben de Mushaflar konusunda Osman’ın yaptığı aynı şeyi yapardım. Ey insanlar Osman hakkında insafsızlık yapmayın! Siz onun, Kur’an’ı Kerim nüshalarında değiştirme yaptığını söylüyorsunuz. Allah’a and olsun ki, Onun (bir okuyuş üzerinde toplama konusunda) hareket tarzı, Hz. Peygamber’in sahabileri tarafından biliniyordu ve sahabiler onu destekliyorlardı”⁶⁶ demek suretiyle hassasiyetini dile getirmiştir.

Hz. Ali’nin; "Kitabullah'tan kim ne sormak istiyorsa bana sorsun, sorulacak bütün sorulara verecek cevabım vardır" diyebilecek kadar Kur’an’a vakıf olduğu ifade edilmektedir.⁶⁷

Sahabe içerisinde tefsir alanında Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesud, Hz. Ali ve Ubey b. Ka’b’ın en önemli isimler olduğu,⁶⁸ özellikle İbni Abbas ve Hz.

⁶³İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Absi el-Kufi (235 h -849 m.) **el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr**, Dar u'l-Fikr, Beyrut, 1995, II,163.

⁶⁴ Nedvi, Ebu'l-Hasen Ali el-Haseni, **Ali el Murteza**, ter. Yusuf Karaca, Risale yay. , İstanbul, 1995, s. 155.

⁶⁵ En-Nedvi, **a.g.e**, s. 156.

⁶⁶ En-Nedvi, **a.g.e**, s. 156.

⁶⁷ İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'an'il Azim**, Daru'l-Marife, Beyrut, 1969, VI, 413.

Ali'nin bunların başında geldiği rivayet edilmektedir.⁶⁹ Abdullah b. Abbas da “Kur'an'ın tefsiri ile ilgili olarak öğrendiğim bir şey varsa, O da Ali b. Ebi Talib'dendir⁷⁰” diyerek Hz. Ali'nin tefsir ilmindeki yerini övmüştür. İbn-i Abbâs'a, “Senin ilmin amcanın oğluna (Hz. Ali'ye) kıyasla ne seviyededir?” diye sorulduğunda “Koca bir denizdeki bir yağmur damlası gibidir” demişti ki İbn-i Abbas *Tercüman-ı Kur'an* kabul edilir, bu sözün ardından da tefsir konusundaki tüm bilgisini Hz. Ali'den aldığını bildirmiştir.⁷¹

Hz. Ali, ayetlerin nerede ve ne zaman nazil olduğunu çok iyi bildiğini belirtmiştir. Zira Hz. Peygamber daha hayatta iken Kur'an'ın tamamının ezberlemiş ve O'nun fıkhi meselelerine vakıf olan sayılı insanlardan biriydi. Ondan arz yoluyla kıraat öğrenen tabiiler arasında Ebu'l-esved ed-Düeli de bulunmaktadır. Kıraat kitaplarına baktığımızda bu alandaki seçkin kişilerin, örneğin Amr b. El-Alâ ve Asım b. Ebi'n Nücud gibi alimlerin, sürekli Hz. Ali'ye müracaat ettiklerini, kıraatlerini ona dayandırdıklarını görüyoruz. Zira bu kişiler Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin yanında yetişmişlerdi ve o da Hz. Ali'nin öğrencilerindendir.⁷²

Ne yazık ki aşırı taraftarları fıkıh ve hadis konusunda yaptıkları gibi tefsir ilminde de ona birçok görüş nispet ettikleri için, Kur'an tefsirine dair güvenilebilir pek az görüşü kaynaklara intikal edebilmiştir. Ondan rivayet edilen tefsire dair bilgilerin güvenilir üç tariki; Hişam b. Hassan el- Ezdi-Muhammed Sirin-Abide es-Selmani-Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Abdurrahman b. Ebi Hüseyin-Ebu Tufeyl Amir b. Vasile el-Leysi-Ali b. Ebi Talib ve Zühri- Ali b. Zeynelabidin- Hüseyin b. Ali- Ali b. Ebi Talib'e dayanmaktadır.⁷³

1.2.1.2. Hz. Ali'nin Sünnet Anlayışı

Hz. Peygamber (sav) döneminde hukukun temel kaynağı Kur'an ve Sünnet idi. Sünnet, Kur'an'ı tafsil, temsil ve tefsir ediyordu. Kur'an'ın indiği cemiyet tabii olarak İslam'ın yayılmasıyla birlikte gelişti. Vahiy döneminde yaşayan

⁶⁸ Zehebi, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirun Bahsun Tafsiliyyun an Neş'eti't-Tefsiri ve Tatavvurihi**, thk. , Ahmed Za'bi, Daru'l-Erkam, Beyrut, II,45.

⁶⁹ İbn Cüzeyy el-Kelbi, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed (ö. 741 h.), **Kitabu't-Teshil li Ulumi't-Tenzil**, thk. , Muhammed Abdülmün'im Yunusi, İbrahim Atve Avad, Darü'l-Kütübi'l-Hadise, ty. , I,16

⁷⁰ Zerkani, **a.g.e**, II,15.

⁷¹ Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, **a.g.e** , s. 19.

⁷² Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, **a.g.e** , s. 20.

⁷³ Fığlalı, Ethem Ruhi-Kandemir, Yaşar, “**Ali**” **mad.**, TDVİA, II, 369 vd.

Müslümanların karşı karşıya kaldıkları problemlerin pek çoğu, temas halinde bulundukları komşu kültürlerle İslamın etkileşimini yakından takip eden sonraki nesillerin problemlerinden tamamen farklıydı. Böylece, Peygamber zamanında Kur'an-Sünnet kaynağıyla donatılan hukuk, yeni çıkan problemleri karşılamak ve onlara cevaplar bulabilmek için zaman zaman yeniden yorumlanmaya ve izaha mecbur kalmıştır. Bu nedenle, İslam Hukuku, Hz. Peygamber zamanından beri, ortaya çıkan yeni problemlerin zuhuruyla birlikte gelişti ve değişen durumlara göre, bağımsız bir şekilde düşünme ve yorumlama işlemi olan içtihad ile yeniden vücuda getirildi ve yorumlandı.⁷⁴

Hz. Ali'nin verdiği hüküm ve fetvalar sünnette dayanmaktaydı. Kendince yeterli sayılabilecek bir takım karine ve emarelerden hareketle nasslara bağlı kalarak hareket ediyordu. Sünnet Hz. Ali'nin içtihatlarında Kur'an'dan sonra müracaat edilen temel kaynaktı. Bu konuda Hz. Ali: "Hz. Peygamber'den bir şey rivayet edildiği zaman, ona en doğru, takvaya en uygun ve şekilce en güzel olan manayı düşünün ve öylece mana verin"⁷⁵ şeklinde beyanatta bulunmuştur.

İslam'ın anlam ve yorumunu, sünnetin taşıdığı görüşünde olan Hz. Ali'ye göre, sünnete başvurulmadan Kur'an ve İslam tam olarak anlaşılmaz. İbn-i Abbas ile Hz. Ali arasında şu konuşma geçer: Hz. Ali "Haricilerle tartışırken Kur'anı delil getirme! Zira o farklı anlamalara müsaîf bir kitaptır. Sen bir anlam verirsin, onlar başka bir anlam verir. Onun için sen onları sünnet ile ilzam et." Bu söze karşılık İbn-i Abbas "Fakat ey müminlerin emiri, ben Allah'ın kitabını onlardan çok daha iyi bilirim. Zira O bizim evimizde nazil oldu." Deyince Hz. Ali aynı cevap ile ona mukabele ederek şunu söyler: "Kur'an birçok anlamların taşıyıcısıdır. Sen onlarla tartışmada sünneti esas al; çünkü sünnet karşısında kaçacak yer bulamazlar".⁷⁶ Hz. Ali'nin anlayışında sünnetin ikinci ana kaynak konumunda olduğu gerçeği bir tarafa, dini tartışmalarda Kur'an ile değil de sünnet ile cevap verme kaygısı buna işaret etmektedir.⁷⁷

⁷⁴ Hassan, Ahmed, **İslam Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi**, ter. Ali Hakan Çavuşoğlu/Hüseyin Esen, İz yay. , İst., 1999, s.141.

⁷⁵ Darimi, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman **Sünenü'd-Dârimî**, Beyrut, 1407, Bab 50, hadis no 598.

⁷⁶ es-Suyuti, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, el-Matbaatu'l-Ezheriyye, Kahire, 1318.1/185.

⁷⁷ Yaman, Ahmet, **"Ehli Beyt Fıkhnın İmamı Hz. Ali ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi"**, Marife Dergisi, Konya, 2004, yıl 4, sa.3, s. 120.

Ahmet b. Hanbel'in ifadesine göre Hz. Ali, hadis rivayet etme konusundaki titizliği sebebiyle, çok fazla hadis rivayet etmemiş ve “Size Allah Resulünden bir hadis rivayet ettiğimde Onun adına yalan söylemektense, gökyüzünden yere düşmeyi tercih ederim.”⁷⁸ Rivayet ettiğiniz hadisi, onu size rivayet eden kimseye isnad edin, eğer söz konusu rivayet doğru ise bu sizin lehinizedir; ama yalan ise o takdirde nakledenin aleyhine olur.”⁷⁹ Diyerek bu konudaki ciddiyetini göstermiştir.

Hulefa-i Raşidin bir takım sebeplerden dolayı çok fazla hadis rivayet edememiş, dönemlerinde daha çok devlet yönetimi, siyasi olaylar ve iç karışıklıklarla uğraşmışlardır. Halifeler arasında en fazla rivayeti bulunan Hz Ali'dir. Hz Ebu Bekir'in 142, Hz. Ömer'in 537, Hz. Osman'ın ise 162 adet hadis rivayeti bulunmaktadır.⁸⁰ Bu durum Hz. Ali'nin, kendisinden evvelki halifelerden daha sonra vefat etmesine, ilk üç halifenin yönetimi esnasında sadece ilimle iştigal etme fırsatı bulmasına, kendisinden rivayet eden ve sevenlerinin çokluğuna, Ona bağlı olan talebelerin farklı bölgelere dağılıp kendilerine tevdi edilen ilmi, bir emanet olarak telakki edip bu emaneti başkalarına ulaştırma gayretlerine, hüküm ve içtihatı gerektiren olayların Ona sorulmasına bağlanabilir.

Hz. Ali, hilafeti zamanında hadislerin doğru rivayet edilmesini temin maksadıyla, Hz. Peygamber'e aidiyetini kesin olarak bilmediği hadisleri nakledenlere, onları Resul-i Ekrem'den duyduklarına dair yemin ettirdiği ifade edilmektedir. Hz. Ali, herkesçe bilinen hadislerin rivayet edilmesi gerektiğini söylemiş, bu vasfı taşımayan ve güvenilmeyecek derecede zayıf olan rivayetlerle meşgul olmayı men etmiştir.⁸¹

Hz. Ali, hadis diye duyulan her sözü kabul etmemiş, bir nevi sened ve ravi kritiği yapıp, şahitlik talep edip, onunla da yetinmeyip asıl kaynağı tedkik ettirmiştir.⁸²

Hz. Peygamber döneminde, sünnete dair meseleler ya sahabenin büyük bir kısmının huzurunda apaçık söylenmiş, yapılmış ya da bir veya birkaç kişi tarafından

⁷⁸ Ahmet b. Hanbel, Ebû Abdullah, Ahmed bin Muhammed el-Bağdâdî, **el-Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, Thk. , Âdil Murşid, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1997, I,81.

⁷⁹ Yaman, Ahmet, **a.g.m.** , s. 121

⁸⁰ Mizzi, **a.g.e.** , VII, 242.

⁸¹ Fığlalı, Ethem Ruhi-Kandemir, Yaşar, “**Ali**” **mad.** ,TDVİA, II, 369 vd.

⁸² Koçkuzu, Ali Osman, **Hadiste Nasih Mensuh**, İ.F.A.V yay. , İst., 1985, s.184

şahid olunmuştur. Kavli sünnette ihtilafın bir kısmı bu yüzden yaşanmıştır. Sahabelerin açıklama ve uygulamalarının bu ihtilafın çözülmesinde payı vardır. Hadisler tahsis, takyid ve tebyin⁸³ özelliği taşımaktadır. Ancak bazı sahabiler bu hususu fark edemediğinde hadise şüphe ile bakmış ve bu konuda ihtilaflar çıkmıştır.

Rivayet edilen hadislerin kabulü hususunda gösterilen titizlik ve inceleme, Hz. Ali gibi fakih sahabilerin Kur'an nasslarının umumiliğinden anladıklarıyla fetva vermelerini gerektirmiştir. Bazen de, bu genelliği kayıtlayan sünnet bulunmuştur, ona göre hareket etmişlerdir. Herhangi bir nass bulamadıkları zamanlar olmuş ki; o vakit re'y ve içtihadla hüküm vermişlerdir.⁸⁴

Sahabi, nazari bilgiyi ameli olarak Hz. Peygamber'den görmüş, benzeri vakalarda takınacakları tutumu tayin imkânına sahip olmuştur. Hadisenin vukuunda orada bulunmayanlar da duydukları ve doğruluğunu araştırıp tespit ettikleri bir haberle amel konusunda, bir fakihe meseleyi arz etmek ve onun anlayışı doğrultusunda amel etmek durumunda kalmışlardır.⁸⁵ Zifafa girmeden ve mehir takdir edilmeden önce ölen kimsenin eşine (mufavvıda) mehir gerekip gerekmeyeceği Hz. Ali'ye sorulduğunda, zifafa girmeden ve mehir belirlenmeden önce ölen kimsenin eşine mehir verilmeyeceğini söyledi. O, bu konuda rivayet edilen haberlerle değil, başka delillere dayanarak hüküm veriyordu. Bu konuda hadis kaynaklarında geçen rivayet şöyledir. Ma'kıl b. Sinan el-Eşca'î'nin rivayet ettiği, Hz. Peygamber'in Bera binti Vaşık hakkındaki “Ona mehri misil var, onun miras hakkı var ve onun iddet beklemesi gerekir” hükmü Hz. Ali'ye ulaşınca, O: “Ayakta bevleden bir bedevinin Allah'ın Kitabına ve Peygamberinin Sünnetine muhalif bir sözünü kabul edemeyiz.” diyerek raviyi tenkit etmiştir.⁸⁶ Ayrıca nasih mensuhu bilmeyip hüküm verenleri uyarmıştır.⁸⁷

Bazı âlimler sahabe'nin fıkhi hadisler konusundaki ihtilafında tercihte bulunmanın faydalı olacağı kanaatindedirler. Mesela aynı konudaki iki hadis hakkında ihtilafa düşülür de bunları telifte başvuru yöntemleri (cem ve te'lif, nesh,

⁸³ Tahsis: Mesele ve durumları, hüküm ve talimatları özelleştirme; Takyid: Hükümleri, meseleleri, bilgileri vs. kayıtlandırma; Tebyin: Gerçekleri, doğruları, bilgi ve haberleri anlatma anlamında kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Aydın, Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, Timaş yay. , İst, 1987.

⁸⁴ Hinn, Muhammed Muaz b. Mustafa, **İctihadu's-Sahabe**, Amman, 2002, s. 146-149.

⁸⁵ Kasimi, Muhammed Cemaluddin, **Kavaidu't-Tahdis**, Kahire, 1961, s.96.

⁸⁶ Ebu Davud, **Nikâh** 32; Tirmizi, **Nikâh** 44; İbn Mâce, **Nikâh** 18; Nesâî, **Nikâh** 68.

⁸⁷ Kurtubi, **a.g.e.** , II,62.

tercih) bunu çözemezse, konu eğer kazaya müteallikse Hz. Ali'den, Haram-helalle ilgili ise Hz. Muaz'dan, Feraizle ilgili ise Hz. Zeyd'den gelen görüşler tercih olunur denilmiştir.⁸⁸

Fakihler bir meselede nasih-mensuh mu var yoksa müstehablık mı söz konusu diye tartışırken Hz. Ali'nin uygulamaları onlara delil olmuştur. Mesela Hz. Peygamber'in; "Ölü yıkayan kişi gusletsin"⁸⁹ yine "Cenazenizden dolayı size gusül gerekmez"⁹⁰ hadislerinden dolayı ilk hadisin mensuh olabileceği tartışılırken bazı fakihler Hz. Ali'nin cenaze yıkadığı zaman guslettiğini⁹¹ ileri sürerek Hz. Ali'nin bu uygulamasından dolayı bu işlemin müstehaplığını savunmuşlardır.⁹²

Hz. Ali'nin sünnete vukufiyetini göstermesi bakımından bir örnek daha vermek isteriz. Yahudi cenazesinden dolayı Hz. Peygamber'in ayağa kalktığı bunu oradaki meleklerle istinaden mi yaptığı yoksa Yahudi adetine göre mi yaptığı tartışılınca Hz. Ali, Hz. Peygamber'in bunu sadece bir kez yaptığını, onların adetine göre davrandığını ve sonradan nehyolununca o işten vazgeçtiğini söyleyerek Hz. Peygamber'in davranışlarına ne kadar vakıf olduğunu göstermiştir.⁹³

Bütün bunlara rağmen Hz. Ali'ye ulaşmayan hadisler vardı. Hz. Ali kendisine ulaşmayan hadis hakkında hüküm vermek durumunda kalıyor ve bazen hadise zıt hüküm verebiliyordu. Ancak hadis kendisine ulaştınca bu hükmünden hemen vazgeçmiştir. Mesela Hamile iken kocası ölen Sabite el-Eslemiyye hakkında Hz. Peygamber'in "*İddeti doğum yapana kadardır*" hadisi kendilerine ulaşmayan Hz. Ali, kocası ölen hamile kadın hakkında eceleynin (kocası ölen kadının iddeti ve hamilelik iddeti) en uzununu beklemesine fetva vermişlerdir. Yalnız hadis kendilerine ulaştığında artık ona göre fetva verdikleri nakledilmiştir. Yine Hz. Ali, Zeyd ve İbn Ömer, nikâh akdinde mehir istemeyen kadın, kocasının ölümünden sonra mirasından mehir hak etmez demişlerdir. Fakat bu hususta Resulullah'ın sünneti kendilerine ulaştığında bu

⁸⁸ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Mahmud, Abdulaziz Muhammed, **Menhecu's-Sahâbe fi't-Tercih**, Beyrut, 2004, s. 46-329.

⁸⁹ Ebu Davud, **Cenaiz**, 35.

⁹⁰ Hakim, **el-Müstedrek**, I, 386.

⁹¹ Ahmed b Hanbel, **el-Musned**, I, 103.

⁹² Şevkani, Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî, **Neylü'l Evtar min Esrari Munteka'l Ahbar**, Daru İbn-i Cevzi, Riyad, 2006,

⁹³ Hemedani, Ebu Bekr Zeynüddin Muhammed b. Musa b. Hazim el-Hazimi, **el-İ'tibar fi'n-Nasih ve Mensuh mine'l-Âsâr**, Dâru't-Turâs, Kahire, 1969, s.121.

görüşlerinden vazgeçmişlerdir.⁹⁴ Aynı şekilde Hz. Ali, hadisi unutanlara da hatırlatmalarda bulunmuştur. Mesela Cemel vak'asında Hz. Ali, Hz. Zübeyr'e Resulullah'ın kendilerine söylediği bir şeyi hatırlatınca Hz. Zübeyr hadisi hatırlayarak Hz. Ali ile savaşmaktan vazgeçmiştir.⁹⁵

1.2.1.3 Hz. Ali'nin Rivayet Ettiği Hadisler

Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadislerin çoğu fıkhi konulara aittir. Kendisinden; oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed el- Hanefiyye, sahabilerden Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre, Bera b. Azib, Ebu Said el Hudri ve daha başkaları, tabiundan Ebu Esved ed-Düeli, Ebu Vail Şakik b. Seleme, Şa'bi, Abdurrahman b. Ebi Leyla ve Zir b. Hubeyş gibi birçok kişi rivayette bulunmuşlardır.⁹⁶ İmam Zehebi, Hz. Ali'den rivayette bulunan 75 sahabe ve tabiinin ismini teker teker zikretmiştir.⁹⁷

Bakiyy b. Mahled el- Endülüsi (ö. h. 276) Müsned'inde - ki bu, İslam dünyasındaki en geniş Müsned'dir - Ona ait 586 hadis rivayet etmiştir.⁹⁸ Ehl sünnet kaynaklarında rivayet ettiği hadislerin 586 olduğu görüşü ağırlıktadır.⁹⁹ Bunlardan yirmisi hem Buhari hem Müslim'de, dokuz tanesi sadece Buhari'de onbeş tanesi de sadece Müslim'de yer almaktadır.¹⁰⁰

Ahmed b. Hanbel ise, Müsned'inde mükerrerlerle beraber Hz. Ali'ye nisbet edilen 819 hadise yer vermiştir. Ebu Nuaym el- İsbhani, farklı tariklerden gelen 400 küsur hadisin O'na isnat edilmiş olduğunu ifade etmiştir. Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesai, Tirmizi, ve İbn Mace de onun 322 hadisini tahrir etmişlerdir.¹⁰¹ Ayrıca İmam Nesai'nin talebesi Hasan b Reşik, Hasaisu Emiri'l-Mü'minin Ali b ebi Talib

⁹⁴ Senusi, Muhammed b. Ali, **Nassın Uygulanışı, (orj. adı İkazü'l-Vesenan fi'l-Amel bi'l-Hadis ve'l-Kur'an,)** ter. , Abdulhadi Timurtaş, İnsan yay., İst., 1995, s.10.

⁹⁵ Senusi, **a.g.e.** , s.20-21.

⁹⁶ Koçyiğit, Talat, **Hadis Tarihi**, T.D.V.Y. , Ankara,1998, s.52; Fıglalı, Ethem Ruhi-Kandemir, Yaşar, **“Ali” mad.**, TDVİA, II, 371 vd.

⁹⁷ ez-Zehebi, **Tarihü'l İslâm ve Vefeyatü'l Meşahir ve'l-A'lam, Ahdü'l-Hulefai'r-Raşidin**, thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri. Beyrut, 1997. VI, 383-385.

⁹⁸ İbn Cevzi, **Telkihi Mefhumi Ehli'l Eser fi Uyuni't-Tarihi ve's-Siyer**, Mektebetu Dari'l-Adab, Mısır, t.y. , s. 363; Umeri, Ekrem Ziya, **Mukaddimetü Müsnedihî**, Daru'l Fikr, Beyrut, 1981, s. 80.

⁹⁹ Bilmen, Ömer, Nasuhi, **Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Basın ve Yayınevi, İstanbul, 1985, I, 335.

¹⁰⁰ Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, **a.g.e.** , s. 16.

¹⁰¹ Nevevi, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, **Tehzibu'l Esmâ ve'l- Lugat**, Tibaatu'l-Muniriyye, Mısır, t.y, I,344; Mizzi, **a.g.e.** , VII, 346 vd.

adıyla İmam Nesai'den rivayet ettiği eserde Hz Ali'ye has 188 adet rivayeti aktarmıştır.¹⁰² Ama Nesai'nin Sünen'inde Hz. Ali ile alakalı 18 rivayet vardır.

İslama giriş sırası esas alınarak sahabe adlarına, faziletlerine ve neseplerine göre hadislerin zikredildiği Müsned'ler ve her sahabinin rivayet ettiği hadisi fıkıh bablarına göre tasnif eden Musanneflerde¹⁰³ Hz Ali, hep ilk sıralarda zikredilen bir sahabe olmuştur. Özellikle Zeyd İbnu Ali Zeynelabidin İbni'l-Hüseyn İbni Ali İbni Ebi Talib'in Müsned'i ve Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmam Abdürrezzak Sanani ile İbni Ebi Şeybe'nin Musannefleri Hz. Ali ile ilgili birçok rivayeti ve Hz. Ali'nin bizzat rivayet ettiği hadisleri ve içtihadlarını içermektedir.

Bakiyy b. Mahled'in Müsned'inde Hz. Ebu Bekir'e ait 142, Hz. Ömer'e ait 537, Hz. Osman'a ait 146 hadis bulunduğu ve Kütübü Sittede bundan daha az hadis rivayetleri geçtiği¹⁰⁴ göz önüne alınırsa, Şiiilerin “Ehli sünnet, sadece İbn Mesud kaynaklı Hz Ali rivayetlerini değerlendirmiş, Peygamber'in yanında çok az kalan Ebu Hureyre'ye kıyasen binlerce hadisi olması gereken İmam Ali'ye iltifat etmemişler”¹⁰⁵ iddialarının doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere 586 rivayeti bulunan Hz. Ali, diğer halifelerden daha fazla Ehl-i Sünnet'in dikkatini çekmiştir. Sadece Ehli Beyt hadislerine teveccüh eden, Hz. Ali'ye karşı savaşanlardan ve sahabenin bir kısmını fasık sayıp onlardan hadis almayan Şiiilerin,¹⁰⁶ Ehli Sünnet kaynaklarında Hz. Ali'nin rivayetlerinin diğer üç halifeden fazla olduğunu ve iddia ettikleri durumların, doğru olmadığını görmeleri gerekmektedir.

Hz. Ali'nin ibadet, sosyal hayat ve muamelat ile alakalı 1229 adet hadis rivayetini bir araya getiren *Sünen-ül- İmam Ali* isimli Şii dünyasına ait bir çalışma da bulunmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰² Nesai, Ebu Abdurrahman b. Şuayb b. Ali (h.215/303), **Hasaisu Emiri'l-Mü'minin Ali b. Ebi Talib**, çev. Naim Erdoğan, thk. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul, 1992.

¹⁰³ Salih, Subhi, **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, çev. M. Yaşar Kandemir, MÜİFAV yay. , İstanbul, 1996, s. 99; Çakan, İsmail, Lütfi, **Hadis Usulü**, MÜİFAV yay., İstanbul, 1989, s. 71.

¹⁰⁴ Umeri, **a.g.e.** , s.81-82.

¹⁰⁵ Gıta, Muhammed Hüseyin, **Aslu'sh-Şîa ve Usûluhâ (Caferi Mezhebi ve Esasları)**, ter. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1966, s.161.

¹⁰⁶ Sofuoğlu, Cemal, **“Şia'nın Hadisler Hakkındaki Bazı Görüşleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 24, s.535 vd.

¹⁰⁷ Bu eser için Bkz. Heyet, **Sünen-ül İmam Ali**, Bakırul-Ulum Enstitüsü Hadis Komitesi, Nuru'l-Seccad, Kum, 1380.

Hadis ilminin Hz. Ali döneminde ortaya çıkan siyasi ihtilaflar ve bu ihtilafların neticesi olarak ortaya çıkan Şia ve Haricilerin faaliyetleri sonucu ortaya çıktığını savunanlar vardır. Bu fırkalar kendi siyasi görüşlerinin kabulü için hadis uydurmaya başlamış ve sağlam hadislerin tedvinine ihtiyaç hâsıl olmuştur.¹⁰⁸ Yalnız hadis tedvininde asıl gaye bu değildir.

Hz. Ali hakkında çok çeşitli abartmalar olduğu gibi Onun Aşere-i Mübeşşere'den olduğuna ve faziletine dair birçok rivayetler de vardır.¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Kitabu Fedail-i's-Sahabe* adlı eserinde Hz. Ali'nin faziletlerine dair rivayetlerden üç yüz kadarını toplamıştır. Eseri neşre hazırlayan Vasiyullah b. Muhammed Abbas'ın titiz çalışmalarından anlaşıldığına göre bu rivayetlerin elliye yakını sahih, pek azı hasen, on yedisi uydurma, gerisi güvenilmeyecek derecede zayıftır. Hz. Ali'nin faziletleri hakkında aşırı Şii gruplar tarafından uydurulan hadislerin ise önemli bir kısmı İslami ölçülerle bağdaşmayacak mahiyettedir. Daha mutedil bazı Şii gruplarda İmam Ali ile ilgili birtakım iddialarını uydurma hadislere, İbni Abbas, İmam Bakır gibi zatlara nispet ettikleri yorumlarla ispatlamaya çalışmışlardır. Ehli sünnet alimleri arasında da Hz. Ali ile ilgili rivayetler değerlendirilmiş farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Mesela Hz. Ali ile ilgili en meşhur hadis olan "Ben ilmin şehriyim Ali de kapısı" rivayeti hakkında Hz. Ali'nin gaybi birtakım gizli ilimleri Resulullah'tan aldığını söyleyenler olmuş, ilimlerin Ondan alınması gerektiğini, tasavvufi yorumların Ona dayandığını iddia edenler olduğu gibi,¹¹⁰ sadece ilimlerin Hz. Ali kanalıyla değil başka yollarla da geldiğini bahsi geçen hadisin garip, zayıf hatta uydurma olduğunu tartışanlar bile çıkmıştır. Ahmed Muhammed b. Sıddik el-Gumari, söz konusu hadisin sahih olduğuna dair 'Fethu'l Meliki'l-Ali bi Sıhhati Hadisi Babi Medineti'l İlmi Ali' isimli bir kitap yazmıştır.¹¹¹

Bu rivayet Tirmizi'de,¹¹² Hakim'in el-Müstedrek'inde¹¹³ geçmektedir. Bu hadis hakkında, Şia'nın uydurduğu fezail babından haberlerdendir diyenler¹¹⁴ varsa da

¹⁰⁸ Koçyiğit, a.g.e. , s.109.

¹⁰⁹ Bekri, Ahmed b. Muhammed, **Siretu'l-İmam Ali**, Matbaatu Menar, Tunus, ty. , s. 8 vd.

¹¹⁰ Hemedani, Ahmed Rahmani, **İmam Ali b. Ebi Talib**, el-Münir li't-Tibaati ve'n-Neşr, Tahran, 1417, V, 59.

¹¹¹ Fığlalı, Ethem Ruhi-Kandemir, Yaşar, "**Ali**" mad. , TDVİA, II. 376.

¹¹² Tirmizi, **Menakıb**, 20. Bu hadis Tirmizi de "hikmetin kapısı" lafzı farkıyla geçer. Tirmizî bu rivayeti, Muhammed b. Ömer er-Rûmî rivayetiyle Şerik b. Abdullah el-Gâzî'den, o Seleme b. Kuheyl'den, Suveyd b. Gufle'den, o da Sunâbihî'den –ki adı Abdurrahman'dır- o da *Ali b. Ebi Talib*'den almıştır. Tirmizî demiştir ki: "Bu hadis garibtir, Şerik'ten, başkası da rivayet etmiştir. Orada

mevzu hadisleri en detaylı şekilde inceleyen isimlerden olan Elbani, bu hadis hakkında; 'mevzu olamaz, kesin sahihtir de diyemeyiz. Bu ikisi hakkında bir tercihte bulunmam gerekirse çekimser kalırım'¹¹⁵ diyerek görüşünü belirtmiştir. Sahib b. Abbad da bu hadis hakkında onlarca alimin görüşünü açıkladıktan sonra genel kanaatinin, bu hadisin sahih olduğu yönünde olduğunu belirtmiştir¹¹⁶ ki biz de bu görüşteyiz.

“Ben ilmin şehriyim Ali de kapısı” rivayeti hakkında kritik yapan Şii alimlerden Ali el-Meylani, hadisin sahih olduğunu eserinde ortaya koyarak Sünni camiadan birçoklarının da eserlerinde bu hadisi referans olarak kullandıklarını ifade etmiştir. Bu Sünni alimlerden bazıları şunlardır: "Abdurrezzak San'ani, Yahya b. Main, Ahmed b. Hanbel, Tirmizi, el-Hakim Neysaburi, el-Bezzar, İbnu Cerir et-Taberi, el-Taberani, İbnu'l-Sakka el-Vasiti, İbnu Şahin, İbnu'l-Merdeveyh, Ebu Naim el-İsbehani, el-Maverdi, el-Hatibu'l-Bağdadi, İbnu Abdilberr, İbnu Asakir, İbnu'l-Esir es-Suyuti, el-Kastallani, el-Muttaki'l-Hindi, Ali el-Kari, ez-Zerkani, Şah Veliyullah Dehlevi vb."¹¹⁷

Hadisler daha çok Emevi döneminde toplanmaya başlanmıştır. O dönemde bir kısım Emevi idarecilerinin Ehl-i Beyt'e karşı olumsuz tutumları ve davranışları, İnsanların Ehl-i Beyt'ten açıkça hadis rivayetinde bulunmasına engel teşkil etmiştir. Hasan Basri'nin “Neden mürsel hadis rivayet ediyorsun, sahabenin adını niçin vermiyorsun?” diyen birisine cevabı şu olmuştur: “Bulunduğumuz devrin (Haccac devrinin) durumunu biliyorsun. Ben mürsel olarak rivayet ettiğim hadislerin hepsini aslında Ali b. Ebi Talib'ten naklediyorum. Fakat bu devirde onun adını söyleyemem.”¹¹⁸

Sunâbihî'yi zikretmemişlerdir. Hadisi sikâttan Şerik'in dışında hiç kimseden bilmiyoruz. Bu konuda İbn Abbas'tan da rivayet vardır."

¹¹³Hakim, **el-Müstedrek**, III, 126. Hakim bu hadisi, İbn Abbas'tan merfu olarak rivayet etmiştir ve isnadı sahihtir demiştir.

¹¹⁴Koçyiğit, Talat, **a.g.e.**, s.112.

¹¹⁵Elbani, Muhammed Nasıruddin, **Zaifü'l-Camii's-Sağır ve Ziyadetihi (el-Fethu'l-Kebir)**, el-Mektebü'l-İslamiyye, Beyrut, 1979, VIII, 185.

¹¹⁶Sahib, İsmail b. Abbad b. Abbas, **Melamihu Şahsiyyeti İmam Ali**, www.alkafi.net/vb/showthread.php?t=1943.

¹¹⁷Meylani, Ayetullah Ali el-Huseyni, **Delilu'l Akli ala İmameti Ali**, Matbaatu Merkezi'l Ehadisi'l Akaidiyye, Kum, 1421, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası, s. 21 vd.

¹¹⁸Suyuti, Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n-Nevevi**, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed Fareybi, Daru Tayyibe, Riyad, 1428, I,204.

Hız. Ali'nin, Hız Peygamber zamanında yazdığı ve devamlı kılıcının kınında sakladığı bir hadis *sahifesi* vardı. Bizzat kendisinin belirttiğine göre bu sahife diyete dair hükümlerle, düşman elindeki bir esiri kurtarmanın yolları, bir kâfir için Müslümanın öldürülemeyeceğı, Medine'nin harem bölgesi sınırları gibi konulardaki hadisleri ihtiva etmekteydi. Söz konusu sahife Rıfat Fevzi Abdulmuttalib tarafından muhtevası tahlil edilerek **Sahifet-u Ali b. Ebi Talib** adıyla Kahire'de yayımlanmıştır.¹¹⁹ Hız. Ali ve bazı sahabiler, elimize geçmeyen birçok hadis yazımında bulunmuşlardır.¹²⁰

Bununla beraber Hız. Ali'nin bu sahifeden başka Kur'an ile hadisleri topladığını ve kıymetli bir kitap vücuda getirdiğini bize haber veren rivayetler bulunmaktadır. ez- Zehebi'nin Muhammed İbn Sirin'den naklettiğı bir habere göre Hız. Ali, Hazreti Peygamber'in vefat ettiğı sıralarda, Kur'an'ı nuzül sırasını esas alarak toplamış bulunuyordu. Muhammed İbn Sirin'in bu sözünden anlaşıldığına göre Hız. Ali, Kur'an'ı toplamakla iktifa etmemiş, belki nuzül sebeplerini ve Hazreti Peygamberden gelen tefsiri de kitabına dercetmişti. Fakat bu husuta yeterli derecede bilgi elde edilememiştir. Kaynaklar Hız. Ali'den sahife rivayet eden bir kaç isim zikrederlerse de rivayet olunan bu sahifenin mahiyeti hakkında fazla bilgi vermezler.¹²¹

1.2.1.4. Hız. Ali'nin Delil Anlayışı

Zamanın şartları, hukuki problemlerin çözümünde, risalet döneminde olmayan yeni birtakım kaynakları gerekli kılmıştı. Doktrinel olarak adları konulmamıştı ancak bugün bizim "edille-i şer'iyye" dediğimiz delillerin, o dönemin şartlarına göre işletilmiş olduğu ve Hız. Ali'nin de bu yapılanmada önemli bir yerinin olduğu söylenebilir.

Hız. Ali'nin herhangi bir olayla ya da hüküm verilmesi gereken bir durumla karşılaştığında; öncelikle Allah'ın kitabına başvurduğunu, hükmü orada bulamazsa Hız. Peygamber'in sünnetine müracaat ettiğini, buna rağmen bir çözüm bulamazsa, en geniş manasıyla içtihadı yöneldiğini Ona, bizzat Hız. Peygamber'in öğrettiğini söyleyebiliriz. Bu yolun, Hız. Ali'den sonra gelen müctehidler tarafından da takip

¹¹⁹ Koçyiğit, **a.g.e.** , s.51, Fığlalı, Ethem Ruhi,-Kandemir, Yaşar, "**Ali**" **mad.** , TDVİA, II, 367.

¹²⁰ Azami, Muhammed Mustafa, **İslam Fıkhi ve Sünnet**, çev., Mustafa Ertürk, İz yay., İst., 1996, s.139.

¹²¹ Koçyiğit, Talat, **a.g.e.** , s.52.

edilecek bir yöntem olarak değerlendirilmesi, sahabeyi örnek alan nesil tarafından önem arz etmektedir.

Diğer sahabilerin de yukarıdaki sıralamayı takip ederek içtihad yapıp, içtihadı teşvik eden uygulamaları görülmektedir. Mesela İbni Mesud'un içtihad gücüne sahip olup da bundan kaçınanları, böyle davranmamaları yönünde uyardığı durumlar bulunmaktadır.¹²² Sahabe döneminde, devlet işleri ile ilgili yapılan içtihatlar daha çok topluca yapılıyordu. İleri gelen Ashabı Kiram bu hususta yardımcı oluyordu. Hatta bu sebeple Medine'nin dışına çıkmaları yasaklanmıştı.¹²³ Bu sayede herhangi bir hukuki problemle karşılaşıldığında kolayca toplanmaları ve görüşlerinin alınması düşünülmüyordu. Sahabenin ittifak ettiği içtihatlarına zamanla icma adı verilmiştir.

Hiz. Ali'nin kullandığı diğer bir istinbat metodu da genelde muamelat ve ukubata dair konularda işlettiği kıyas yöntemi idi. Evet, o dönemde İslam Hukuku teşekkül sürecini tamamlamamış ve kıyas şer'i bir delil olarak isimlendirilmemişti, ancak basit manada kullanılıyordu. Sünni hukuk teorisyenlerinin, zaman içinde kıyası İslam Hukuk literatürüne kazandırmalarının temelini araştıranlar, Hiz. Ali'nin de bu sürece etki ettiğini görecektir.

Hiz. Ali, nasslardan bir takım çıkarımlarda bulunuyordu. Akılcılığın ön planda olduğu bu çıkarımlarda öncüller ve illetler mevcut kanıtı aşacak ölçüde olmayıp, onu anlama ve yorumlama çabasından öteye gitmemekteydi. Bu yorumlar ise değişen zamanın şartlarının hükümlere yansıyan noktalarından oluşmaktaydı. Hiz. Ali'nin bu bağlamda verdiği, kıyas deliline uyan bazı kararlarını örneklendirmede fayda vardır:

1. Hiz. Ali, aynı cinten olanların cinsel beraberliklerini, cinsel ilişkiler benzerliğine kıyas edip zina kapsamında değerlendirmiştir.¹²⁴

2. Zina zanlısı kadının, mülâane sonucu eşiyle nikâh bağı kalmaması örneğinden ve zina benzerliğinden hareketle, zina eden ancak, yapılan eylem tam olarak şahitlerce ispatlanamayan, erkeğin de karısından ayrılmasına hükmetmiştir.¹²⁵

¹²² İbn Kayyım, **İ'lamu'l Muvakkın**. I,62.

¹²³ Dârimî, **es-Sünen**, I, 58.

¹²⁴ Şafii, **el- Ümm**, VII, 290.

¹²⁵ İbn Kudame, **a.g.e.** , VII, 108-109.

3. Hz. Ali, “Köleye verilecek en düşük had cezasının, kırk sopa cezası olmasından hareketle diğer insanlara verilecek tazir cezasının, şayet başka bir sebebi yoksa kırk celdeyi aşmaması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁶

4. Hz. Ömer döneminde bir kadın, gizli dostuyla işbirliği yaparak üvey oğlunu öldürtmüştür. Hz. Ömer bir kişiye karşılık iki kişinin kısas cezasına maruz kalması noktasında tereddüt yaşamıştır. Hz. Ali de halifeyi ikna edecek şu kıyaslamayı yaparak: “Bir toplulukta bulunan şahıslardan her biri boğazlanmış bir hayvanın birer budunu alıp götürmesi, onları nasıl hırsızlık fiiline ortak ederse burada da aynı durum söz konusudur.¹²⁷” Diyerek kıyası öne alan bir görüş belirtmiştir.

5. Bir grup kadının Hz. Ali'ye gelerek, erkekler aynı anda birden fazla eşe sahip olabilirken kadınlara neden bu hak verilmemiş? Şeklinde sorduklarında Hz. Ali: “Her biriniz bir miktar su getirin ve şu kazana boşaltın, sonra da her birey boşalttığı suyu alıp geri götürsün” diye karşılık verdi. Kadınlar: “Olur mu öyle şey? Sular birbirine karışır” itirazını yapınca, onlara: “İşte, kadınlar aynı anda birden fazla erkekle evlenseydi, kişilerin tohumları da birbirine karıştırdı”¹²⁸ diye kıyaslama yoluyla örneklendirme yapan Hz. Ali, bu durumun neseplerin karışmasına ve aile kurumunun tahribine sebebiyet vereceğini açıklamıştır. Bu olayın, teknik olarak kıyasın birebir karşılığı olduğu söylenemezse de kıyas delilini kullananların hareket noktası açısından, kendilerine cesaret ve ufuk kazandıracak kazanımlar olduğu aşikardır.

Hz. Ali *maslahat delilini* de işletmiştir. Raşit halifeler döneminde ve kendi hilafeti sırasında istişareler sonucu maslahata yönelik içtihatlar yapılmıştır. Daha sonraları bazı alimler yapılan bu içtihatları değerlendirmiş, olumlu görenler olmuş itiraz edenler olmuştur. Alimler şartlara ve durumlara bağlı olarak bu içtihatları değerlendirmişlerdir.

Mesela, Hz. Ebubekir döneminde, *müellefe-i kuluba zekattan pay ayrılmaya gerek yoktur* içtihatı, Hz. Ömer tarafından yapılmış, Hz. Ali de buna karşı çıkmamış ve raşid halifeler tarafından uygulanmıştır. Hz. Peygamber dönemindeki nassa bağlı

¹²⁶ Yaman, Ahmet, **a.g.m.** , s.122.

¹²⁷ Yaman, Ahmet, **a.g.m.** , s. 122.

¹²⁸ Yaman, Ahmet, **a.g.m.** , s. 122.

uygulama, O'nun vefatından çok değil bir sene sonra değiştirilmiş ve bu değişiklik takip eden yıllarda uygulanmıştır. Âlimlerden bunu olumlu görenler olmuş, eleştirenler çıkmış, Hz. Peygamber devrindekine benzer zaman ve şartlar oluşursa müellefe-i kuluba zekat verilir, raşid halifeler dönemindeki gibi şartlar mevcutsa verilmez diyenler olmuştur."¹²⁹ Yani Hz. Ali'nin etkin olduğu bir ortamda maslahat delili ve dolayısıyla fıkıh işletilmiş, içtihatlar yapılmış, zamana ve şartlara sırt çeviren bir tutum sergilenmemiştir.

1.2.1.5. Hz. Peygamber Döneminde İctihat ve Hz. Ali'nin İctihat Yeteneği

İslam hukukunun teşekkülünün en önemli devresi Hz. Peygamber dönemi idi.¹³⁰ Bu dönemde teşriin kaynağı vahiy ve bizzat Peygamberin kendisiydi. Bu iki alanın boş bıraktığı durumlarda içtihada başvurulurdu. Hz. Peygamber içtihad ettiği gibi¹³¹ ashabının da içtihadına izin vermiş hatta teşvik etmiştir.¹³² Bu dönemdeki içtihatlar, Peygamberin kontrolünde olduğundan sonraki dönemlerde yaşanan içtihad tereddütleri bu dönemde yaşanmamıştır.¹³³

İbn Sa'd'a göre Hz. Peygamber döneminde içtihad eden ve fetva veren meşhur on dört sahabe vardır: Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, İbn Mes'ud, Ebu Musa el Eş'ari, Mu'âz b. Cebel, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Amr ve Aişe.¹³⁴

Bu sayılan isimler arasında Hz. Ali'nin ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktaydı. Hz. Peygamber'in oğlu gibi yetiştirdiği biri olması ve Hz. Ali'nin ilme olan yatkınlığı bu ayrıcalığın en önemli göstergesidir. Hicretin beşinci ayında Muhacirler ile Ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muahat (kardeşlik) sırasında Hz. Peygamber de Hz. Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiştir.¹³⁵ O'na olan sevgisini farklı vesilelerle ifade etmiştir.¹³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen'in Hz. Ali hakkında söylediği şu sözler Hz. Ali'nin konumunu özetlemektedir: "Hz. Ali,

¹²⁹ Köse, Saffet, **Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış**, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Nisan 2006, sayı 7, s.15-20.

¹³⁰ Coulson, Noël J., **A History Of Islamic Law**, Edinburgh University Press, 1994, s.22.

¹³¹ Ömerî, Nâdiye Şerîf, **İctihâdü'r-Rasûl**, Beyrut, 1984, s.200; Dönmez, İbrahim Kâfi, "**İctihadın Bağlayıcılığı Meselesi ve Fıkıh Mezheplerine Bağlanmanın Önemi**", Usûl İslam Araştırmaları I, Adapazarı, 2004, s. 35-48.

¹³² Karaman Hayreddin, **İslam Hukukunda İctihad**, s.35 vd.

¹³³ Najeebabadi, Maulana Akbar Shah Khan, **History of İslam**, Author, Abdurrahman Abdullah, Daru's-Salam Publications, Pakistan, 2002, s. 37.

¹³⁴ İbn Sa'd, **et-Tabakatu'l-Kübra**, II,12.

¹³⁵ Tirmizî, **Menâkıb**, 3722.

¹³⁶ Tirmizî, **Menâkıb**, 3714.

Resulullah'tan sonra bütün ashabın en alimi, en fakihi idi. Kendisinde fevkalâde bir ilm-ü irfan vücuda gelmiş, en büyük bir içtihat kudreti tecelli etmişti. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer gibi sahabe-i güzinin eazımı daima ilmi, fıkhi meselelerde, kendisi ile müzakere ve müşaverede bulunur, kendisinin ilminden, fekahetinden müstefid olurlardı, Yemene kadı nasbedilmiştir, velhasıl Hz. Ali fevkalâde malumatlı, ulum-ı nebeviyyeye müttali bir zat idi.”¹³⁷

Hz. Ali'nin "Kat'i nass bulunmayan meselelerde nasıl hareket edeceklerine" dair suali üzerine Hz. Peygamber: "Mü'minlerden ilim ve takva sahibi olanları toplayıp istişare ediniz. Bir kişinin reyine göre hükmetmeyiniz." buyurmuştur.¹³⁸

Burada Hz. Ali'nin fıkhn teşekkülünde sahabilerin icmama ve istişareye büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Resulullah döneminde ya da daha ileriki dönemlerde hakkında Kitap ve Sünnet emri bulunmayan meseleler hakkındaki tavrın ne olacağına dair sorular, Hz. Ali'nin zihnini kurcalıyor ve bu problemlere Kur'an ve Sünnet çerçevesinde çözümler arıyordu. Bunu da gerek kendisinden önceki halifeler döneminde gerekse kendi döneminde, içtihatın kapısını kapatmayarak, bunun yol ve metodlarını, fiili ve ameli olarak göstererek, teşekkül sürecine bir ivme kazandırmak suretiyle ilim dünyasına sunmuştur.

"Ümmetimin en iyi hüküm vereni Ali'dir"¹³⁹ diyerek Peygamberimiz, sağlığında Hz. Ali'yi övmüştür. Hz. Ali'yi öven birçok rivayet vardır. Ancak bunların içerisinde sahih olmayanlarını ayıklamak gerekir.¹⁴⁰

Hz. Ali, Rasulullah döneminde Kur'an'ın tamamını ezberleyen hafız sahabilerdendir.¹⁴¹ Hz. Ali, hıfzını sadece kıraat düzeyinde tutmamış, Kur'an'ı anlamada da derinleşmiş, okumanın değişik lehçeleri, harflerin mahreçleri ve tecvid bilgisini de kendinde toplayarak *kurradan* olmuştur. Diğer büyük sahabiler gibi Hz. Ali de, içtihad yaparken önceliğin Kur'an'a verilmesini değişik vesilelerle vurgulamıştır. O, Kur'an'ın zahirinden hüküm çıkarmış, mücmel ayetleri müfesser ayetler ile açıklamış, mutlakı mukayyede hamletmesini bilmiş; nasih-mensuhu kavramış, arap lügatine vukufiyeti, bir ayeti başka bir ayetle tefsir etmesi, ayetlerin

¹³⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, **Büyük Tefsir Tarihi**, Ravza yay. , İstanbul 2008, I/222.

¹³⁸ İbn Abdilberr, **Camiu'l-Beyani'l-İlm**, Daru'l-Müniriyye, Mısır, 1346, II, 59.

¹³⁹ et-Taberani, **el-Mu'cemu'l-Sağir**, thk. Hamdi Abdulmecid Selefî, Daru'l-Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1983, I,201.

¹⁴⁰ Fığlalı, Ethem Ruhi, **İmam Ali**, T.D.V.Y. , Ankara, 2011, s.110.

¹⁴¹ İbn Abdilberr, **el-İstiab**, III, 1130.

iniş sebebini bilmesi, amm olanı tahsisi, Araplar ve onlarla beraber yaşayan diğer milletlerin adetlerini bilmesi, anlayış ve idrak kabiliyetinin güçlü olması ve nihayetinde müşkül meseleleri Resulullah'tan sorması gibi özellikleriyle içtihad metotlarını çok iyi kullanmış¹⁴² ve bu donanıyla birçok hüküm vermiştir.

Hiz. Ömer bazen Hiz. Ali'nin verdiği hükümlerin sağlamasını yapmak için Resulullah'a sorar verdiği kararların doğruluğunu görünce Ona olan saygısını dile getirirdi.¹⁴³

Hiz. Ali'ye dair sayılan bu faziletlerin örnekleri yeri geldikçe verilecektir.

Hiz. Peygamber, Hiz. Ali'yi Yemen'e kadı olarak gönderirken çıkabilecek hukuki ihtilaflar için: "İki taraf senin karşında yerini alınca, her iki tarafı da iyice dinlemedikçe aralarında hüküm verme" tavsiyesinde bulunmuş ve Onun ilminin, fehminin, anlayışının artması için dua etmiştir.¹⁴⁴

Şii fukahadan Şeyh Sadık, Hiz. Ali'nin *icthad ve hüküm verme yeteneğini* öven birçok meseleye kitabında yer vermiştir.¹⁴⁵

Hiz. Peygamber'in kendisinden sonra sünneti ve fıkhı en iyi bilen Hiz. Ali olduğuna dair çok miktarda Ehli Beyt tarikli rivayet bulunmaktadır.¹⁴⁶

Şii kaynaklardan Havarezmi, Hiz. Ali'ye ait menkıbe kitaplarının tanıtımını yaptığı "el- Menakıb" isimli eserinde Hafız Fahrüddin Ebu Abdullah Muhammed b Yusuf b. Muhammed el-Kenci'nin, Hiz. Ali'nin menkıbelerini anlattığı 'Kifayetu't-Talib' kitabı yüzünden öldürüldüğünü belirtmektedir.¹⁴⁷

¹⁴² Sallabi, Muhammed, **Hiz. Ali, Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi**, ter. , Şerafettin Şenaslan, Ravza yay., İstanbul, 2008, s.50 vd.

¹⁴³ İbn Teymiyye, Abdülhalîm bin Mecdiddîn bin Abdüsselâm, **el-Fetava'l-Kubrâ**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, VIII,166.

¹⁴⁴ Tirmizî, **Ahkâm**, 5; es-Serahsî, **el-Mebsût**, XVII, 39; Âşub, İbn Şehr, **Menakibu Ali b. Ebi Talib**, Matbaatu'l Haydariyye, Necef, 1376, I, 74.

¹⁴⁵ Sadık Muhammed, **el-Emali**, Merkezu't-Tabaati'n-Neşr, Beyrut, 1417, s. 642.

¹⁴⁶ Kenci, Fahrüddin Ebu Abdullah Muhammed b Yusuf b. Muhammed, **Kifayetu't-Talib**, thk. , Muhammed Hadi Emîni, Necef, ty. , s.332; Reyşehri, **a.g.e.** , XI, 7.

¹⁴⁷ Havarezmi Muvafik, **el-Menakıb**, Muessetu Âli Beyt, Beyrut, 1414, s.11 (Eserini incelediğimizde Kenci'nin bunu hak etmediğini, esasında kimsenin kitap yazmaktan dolayı böyle bir cezalandırılmayı hak etmediğini söyleyebiliriz. Ancak tarihi süreç içerisinde Rafiziliğe kayan, Hiz. Ali ile ilgili aşırı övücü ifadelerin yer aldığı kitaplar zaman zaman buna benzer cezalandırılmalara tabi tutulmuştur).

1.2.1.6. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber Döneminde Verdiği Hükümler ve İctihatlarından Örnekler

Hz. Peygamber döneminde vuku bulan ve Hz. Ali'nin fıkhi meselelere pratik çözümler getirme noktasındaki kabiliyeti hakkında fikir verecek bazı olayları aktarmak istiyoruz:

"Birisinin beş, diğerinin üç çöreği olan iki şahıs yemek yedikleri esnada yanlarına, aç olan üçüncü bir şahıs gelmiş ve izin isteyip onların sofrasına katılmış ve üçü birlikte sekiz çöreği yemişler. Bunun üzerine üçüncü kişi yediğinin bedeli olmak üzere, diğer iki kişiye, sekiz dirhem vermiş. Onlar da bu paranın bölüşülmesinde ihtilafa düşmüşler: 'Beş çörek sahibi; beş dirhem benim, üç dirhem de senin demiştir. Üç çörek sahibi; onun payının dört buçuk dirhem, kendi payının ise üç buçuk dirhem olduğunu ileri sürmüştür.' Tartışma çıkmış ve ihtilaf üzere dava Hz. Ali'ye intikal etmiştir. Hz. Ali üç çörek sahibine: 'Arkadaşının razı olduğu üç dirhemi al, bu senin için daha hayırlıdır' deyince, adam; 'Aleyhime de olsa Hak neyse odur' diye cevap hakkını kullanmıştır. Bunun üzerine Hz. Ali: 'Öyleyse senin payın bir dirhemdir' diye cevap vermiştir. Adam sebebini sorunca Hz. Ali: 'sekiz çöreği, üç kişi eşit miktarda yediğinizi kabul ettiğinize göre, öncelikle çöreklerin üçünüze eşit taksim edebilecek şekle getirilmesi gerekir. Bunun için çöreklerin yirmi dört parça olduğunu kabul etmeliyiz. Yani $8 \times 3 = 24$ eder. Bu yirmi dört parçanın dokuzu sana ait on beşi ise arkadaşına aittir. Her biriniz sekizer parça yediğine göre sen kendine ait olan dokuz parçadan sekizini yemişsin. Bu demektir ki üçüncü şahıs senin çöreğinden bir parça yemiştir. Dolayısıyla üçüncü şahıs, arkadaşının çöreğinden geri kalan yedi payı yemiş demektir. Adam size sekiz dirhem verdiği göre, senden adama geçen bir parçaya mukabil bir dirhem alman gerekir! Arkadaşından ise yedi parça geçtiğine göre yedi dirhem alacaktır' diyerek"¹⁴⁸ Hz. Peygamber'in, hakkındaki teveccühünü doğru çıkaracak bir olayı daha çözüme kavuşturmuştur.

Hz. Ali'nin Yemen'de bulunduğu dönemde, her biri aynı çocuğun nesebinin kendilerine ait olduğunu iddia eden üç kişi gelmişti. Hz. Ali aralarından birini seçmek durumundaydı. Bunun için kuraya başvurdu. Çocuğu kurayı kazanana verdi,

¹⁴⁸ Cevziyye, İbn'l-Kayyim, Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr (751/1350), **Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye**, Dâru'l-Âsime, Riyad, 1423, s.15.

diğer ikisine de çocuğu alanın üçte iki diyet miktarı ödemesine karar verdi. Bu içtihad Hz. Peygamber'e ulaştırıldığı zaman çok memnun olmuş ve gülümsemiştir.¹⁴⁹

Yine Hz. Ali, Yemen'de olduğu dönemde, bir aslanın yaralaması sonucunda vefat eden kişilerin yakınları arasında ihtilaf zuhur etmiş ve bu konuda Hz. Ali'den hüküm verilmesi istenmişti. Hz. Ali, olayı kimsenin itiraz etmediği bir şekilde çözüme kavuşturmuştur. Daha sonra olay Hz. Peygamber'e anlatılmış ve Hz. Peygamber Hz. Ali'nin verdiği hükmü tasvip etmiştir.¹⁵⁰

Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi hüküm vemeye teşvik etmesi ve verdiği hükmü tasdik etmesi açısından bir örnek daha aktaralım. Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin de aralarında bulunduğu sahabilerden müteşekkil bir grup ile otururlarken, birbirlerinden şikâyetçi olan iki kişi geldi. Biri dedi ki; "Ey Allah'ın Resulü! Bu adamın bir ineği, benim de bir merkebim var. Benim merkebim, bu adamın ineğinin yaptıkları sonucu ölmüştür. Merkebimin öldürülmesinden doğan zararın tazminini istiyorum." Orada bulunanlardan biri olaya müdahil olup; "لا ضمان على البهائم" Hayvanların verdikleri zararlar dolayısıyla tazminat iddia edilmez." dedi. Hz. Peygamber ise Hz. Ali'yi onore ederek: "أقض بينهما يا علي" *Bu ikisinin arasında hüküm ver ya Ali*" buyurdu. Hz Ali, dava sahiplerine şöyle sordu: Hayvanlar bağlı mıydı, yoksa serbest miydi? Dediler ki; merkep bağlı, inek serbestti, ama sahibi onun yanında bulunuyordu. Bunun üzerine Hz. Ali, "ineğin sahibi olan şahıs, merkebin kıymetini ödemelidir" diye hüküm verdi. Hz. Peygamber Hz. Ali'nin bu kararını onayladı ve "إن أقضاكم علي" *En doğru hüküm vereniniz Ali'dir*" buyurdu.¹⁵¹

Görüldüğü üzere Hz. Ali acele edip hemen karar vermemiş soru sormuş, meseleyi bütün teferruatı ile ortaya koyup anladıktan sonra karara bağlamış ve Hz. Peygamber'in, kendisine olan teveccühlerine mazhar olmuştur.

İslam hukukçuları; hayvanın koruyucusunun, zararın meydana gelmesinde rolü varsa telef olan her şeyin tazminatını ödemesi gerektiğine dair ittifakları

¹⁴⁹ Veki', Muhammed b. Halef, **Ahbâru'l-Kudât**, Alemu'l-Kutub, Beyrut, ts., I,91.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 77; İbn Hibban, **Ahbaru'l Kudat**, Alemu'l-Kutub, trs., I, 69.

¹⁵¹ Acluni, İsmail b. Muhammed b Abdulhadi, **Keşfu'l-Hafa**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I,162; Bu rivayetin farklı bir varyantı için bkz. Maverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Basri, **el-Hâvî el-kebir fi Fıkhı Mezhebi'l-İmam eş-Şafii: Şerhu Muhtasari'l-Müzeni**, thk: Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcud, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994, XVI, 654.

vardır.¹⁵² Yukarıdaki örnek olaydan çıkan hükümde de Hz. Ali, inek sahibini zarardan sorumlu tutmuş ve tazminat ödemesi gerektiğini belirtmiş, Hz. Peygamber de bunu tasdik etmiştir. Bu ve benzeri olayların İslam hukukçularının bahsi geçen ittifakında rolünün olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber, zina eden bir cariye (celde) cezasını infaz etmek üzere Hz. Ali'yi görevlendirmiş, ancak Hz. Ali, kadının daha yeni lohusalık döneminde olduğunu görünce, onun ölümüne sebebiyet vermekten çekinmiş ve temizleninceye kadar kendisine süre tanımıştır. Bu yaptığını Resulullah'a bildirince isabet etmişsin cevabını almıştır.¹⁵³ Hz. Ali'nin durumu inceleyerek tek başına karar vermemesi Resulullah'a teyid ettirmesi ve cezaların infazındaki hassasiyeti göstermesi bakımından bu davranışı önemlidir.

Ensar'dan biri ihramlı iken devekuşu yuvasını tahrip edip yumurtasını kırmıştı. Sonra bu durumu Hz. Ali'ye sorduğunda Hz. Ali: "Ya bir deve yavrusu ödemen gerekir ya da bir deveyi döletmen gerekir" cevabını almıştı. Sonra o kişi gidip durumu Resulullah'a bildirmiştir. Hz. Peygamber de: "Ali'nin dediklerini işittin Fakat sen onun yerine ya oruç tut ya da bir yoksulu doyurma ruhsatını kullan" buyurmuştur.¹⁵⁴

"Hz. Peygamber, bir çocuğa cinsel temas etmekle itham edilen bir kişiyi yargılamak üzere Hz. Ali'yi görevlendirmişti. Hz. Ali, adamın yanına vardığında, onu bir kuyunun içinde serinliyor buldu. "Dışarı çık!" diyerek adamın elinden tutup onu kuyunun dışına çıkardı. Hz. Ali, tam bu esnada adamın cinsel organından mahrum olduğunu gördü. Onu cezalandırmaktan vazgeçip, durumu Hz. Peygamber'e haber verdi. Resulullah, Onun bu davranışını takdir etti." Bir rivayette Resulullah şu ilavede bulunmuştur: "Bizzat müşahade eden, gaibin görmediğini görür."¹⁵⁵

Buna benzer bir konuyu Hz. Ali başka bir rivayette şöyle anlatır: Bir Kıpti'nin, Hz. Mariye'ye temas ettiğine dair ileri geri konuşuluyordu. Hz. Peygamber bu işin tahkiki için beni görevlendirdi. Yanımda kılıç vardı. Kıpti beni görünce

¹⁵² İbn Abidin, Muhammed b. Muhammed Emin ed-Dımaşkî, (ö. 1252 h.) **Haşiyetü Reddi'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar Şerhi Tenviri'l-Ebsar fi Fıkhi Mezhebi'l-İmam Ebi Hanife**, ter. Ahmed Davudoğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1982, II, 65 vd.

¹⁵³ Müslim, **Hudud**, 34; Tirmizi **Hudud**, 13.

¹⁵⁴ Abdurrezzak, b. Hemmam b. Nafi el-Himyari es-San'ani, (211 h. 826- 827 m.) **el- Musannef**, thk. Habiburrahman el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1983, IV,420.

¹⁵⁵ Müslim, **Tevbe**, 59.

korkusundan bir hurma ağacına tırmandı. Ben aşağıdan kıptiye doğru baktığımda gördüm ki adamın cinsel organı yok. Dönüp Hz. Peygambere durumu bildirdim. Hz. Peygamber buyurdu ki: Cehaletin şifası, sormaktır.¹⁵⁶

Yine Hz. Peygamber döneminde cariyeler ile alakalı Hz. Ali'nin çözdüğü bir olay daha vardır. Üç tane cariyeye aralarında şakalaşırken biri diğerinin omzuna çıkmıştı. Beriki omzuna binilen arkadaşını dürtmüş ve üstteki cariyeye düşmüş, boynu kırılarak can vermiştir. Mesele Hz. Ali'ye intikal etmiştir. Hz. Ali de diyetin 1/3 ünü arkadaşını dürterek bu olayların çıkmasına vesile olan cariyeye, 1/3 ünü laubalilik yapıp arkadaşını boynunda gezdirip eğlenene, diğer 1/3 ünü de bu ortama rızasıyla girdiğinden dolayı ölenin payı olarak takdir etmiş yani son 1/3 lük pay için karşı taraftan diyet ödenmemiştir. Mesele Hz. Peygamber'e götürüldüğünde bu içtihiyi onaylamıştır.¹⁵⁷

Bedir savaşından sonra esirlerin durumu hakkında Hz. Peygamber, *Hz. Ali'nin de* aralarında bulunduğu ashab ile konuyu istişare etmiş, Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir farklı görüş belirtmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir'in görüşünü tercih etmiştir. Detaya girmeden söyleyecek olursak neticede Hz. Ömer'in görüşü, inen ayete muvafık bulunmuştur.¹⁵⁸ Hanefî usulcüler, Hz. Peygamber'in Bedir esirleri hakkındaki uygulamasının, Onun şer'î bir içtihiyi olduğunu iddia etmişlerdir. Sonuç olarak Hz. Ömer'in içtihiyinin Kur'an ayetine¹⁵⁹ daha yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu olay, içtihiyde yanılma halinde sorumluluk olmayacağına örnek teşkil etmiş, bu açıdan değerlendirilmiştir.¹⁶⁰ Bu sahabe uygulaması içtihiy problemlerinden birine kaynaklık etmiş ve sahabe fıkının önemini bir kez daha vurgulamıştır. İhtilaf kaynağı henüz konuyla alakalı bir nassın bulunmayışıdır. Tarafların bakış açılarıyla konu, nazarlara sunulmuştur. Fıkhi bir problem ortaya çıkmış ve sahabenin görüşleri Hz. Peygamber'in hakemliğinde değerlendirilmiş, usulüne uygun görüş alışverişi oluşmuş, herkes kendi fikrini sunmuş ve sonucu vahiy belirlemiştir. Hz. Peygamber

¹⁵⁶ Hindi, **Kenzü'l-Ummâl**, V, 458.

¹⁵⁷ Kastalani, Ahmed b. Muhammed, **İrşadu's-Sâri li Şerhi Sahihi'l-Buhari**, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 2001, I, 196; Reyşehri, **a.g.e.**, XI, 16.

¹⁵⁸ Müslim, **Cihad**, 58.

¹⁵⁹ Enfâl 8/67.

¹⁶⁰ Serahsi, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsuddin, (ö. 439/1047), **Usulü's-Serahsi**, thk., Ebu'l-Vefa el-Afgani, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, II,93; Cüveynî, Ebu'l-Maani Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf, **Kitâbü'l-İctihâd min Kitâbi't-Telhîs**, thk. Abdülhamîd Ebû Züneyd, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s. 83.

döneminden sonra artık vahyin hakemliği olmayacağından Hz. Ali gibi ashabın fakihlerine büyük rol düşmüştür.

Beni Kureyza'daki namazı geciktirme konusunda da sahabe arasında buna benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye sancağı teslim edip Beni Kureyza'ya öncü birlik olarak sahabenin bir kısmını gönderdiğinde,¹⁶¹ onlara: "Beni Kurayza'ya varıncaya kadar ikinci namazı kılmayın" buyurmuş, *sahabilerden bir kısmı "hitabın umumuna" dayanarak vakit çıksa bile namazın kılınamayacağı ihtihadına varmıştır. Diğer kısmı ise hitabın umumundan hareketle burada amaç bir an evvel orada olmaktır, diyerek namazlarını yolda kılmışlardır.* Resulullah'a bu olay anlatıldığında, iki gruba da sesini çıkarmamıştır.¹⁶² Bu olay "hâkim hükmedip, ihtihadda bulunur ve isabet ederse ona iki ecir, hata ederse bir ecir vardır"¹⁶³ hadisinin kapsamına girer.

Hz. Peygamber'in bulunmadığı bir yerde acilen çözüm üretilmesi gerekmiş, öyle de yapılmıştır. Hz. Peygamber'in kendilerine yönelik emrinin icrasıyla ilgili olarak çıkan ihtilaf¹⁶⁴ yine Hz. Peygamber'in hakemliğine arz edilmişti. Bu dönemde nihai karar mercii vahiydi. Ancak Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde halifeye bile fıkhi noktalarda itirazlar gelebiliyordu.¹⁶⁵

Hz. Ali, mücmeli beyan sadedinde, ileride aktaracağımız açıklamalarıyla Resulullah dönemindeki bazı meselelerin açıklığa kavuşturulmasında da rol oynamıştır. Mesela Hz. Peygamber'in: "Mescide yakın olan bir evin mescide uzak olan eve üstünlüğü, bir gazinin savaşa gitmeyene olan üstünlüğüne gibidir."¹⁶⁶ "Mescide komşu olanın namazı ancak mescidde kabule layıktır."¹⁶⁷ Hadislerini tam anlamayıp "hadise göre kimler mescide komşudur?" sorusunu soranlara: "müezzinin sesini işiten herkes" şeklinde cevap vererek¹⁶⁸ meselenin anlaşılmasını sağlamış ve bunu ileriki nesillere aktarmada kaynak rolü üstlenmiştir.

¹⁶¹ İbn Sa'd, **a.g.e.** , II,74.

¹⁶² Buhari, **Salatu'l-Havf**, 5.

¹⁶³ Buhârî, **el-İ'tisâm**, 21; Müslim, Akdiye, 15.

¹⁶⁴ Bu meselenin geniş tahlili için Ulvani, Taha Cabir, **Edebu'l-İhtilaf Fi'l-İslam**, Daru's-Şihab, Kahire, ty. , s. 34.

¹⁶⁵ Hallaf, Abdulvehhab, **İlm-i Usuli'-Fıkıh**, el-Mektebetu'l-İslamiyye, İst. , 1984, s.282.

¹⁶⁶ İbn Mace, **Mukaddime**, 17.

¹⁶⁷ Hakim, **a.g.e.** , I,373.

¹⁶⁸ Abdurrezzak, **a.g.e.** , I,497.

1.2.2. SAHABE DÖNEMİ VE İSLAM HUKUKU

İslam Hukukunun teşekkül sürecinde, erken dönemde yapılanları; Kur'an'ı ezberleme, hüküm içeren ayetleri belirleme, Hz. Peygamber'in sünnetini toplama, ezberleme ve hükme dair hadisleri ayırma, sahabe içtihatlarını tespit ederek onlar arasındaki uzlaş ve ihtilaf konularını bilme, ihtilaflı meseleler arasında tercihlerde bulunma ve ortaya çıkan yeni problemleri, yeni içtihatlarla çözüme kavuşturma gayreti şeklinde özetleyebiliriz. Bütün ilim dallarında görülen hareketlilik fıkha da yansımıştı.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'an'ın ve hadislerin manalarını anlama, Kur'an ve hadisin sukut ettiği mevzularda şer'i ahkam arama, halifelerin ve sahabilerin hüküm vermek zorunda kalmaları, içtihat kapısını aralamıştır. Sahabe karşılaştıkları problemlerle ilgili hüküm verdiği zaman, heva ve arzularına göre davranmamış, Hz. Peygamber'in kendilerine öğrettiği usul ve yöntemlerle hüküm vermişlerdir. Ortaya koydukları içtihatları İslâm'ın genel prensiplerine göre açıklamışlardır. Bu sürece ashabın en bilgili ve güvenilir isimlerinden olan Hz. Ali'nin de önemli etkisi olmuştur.

İlk asırlarda her şey yeniydi; yeni bir problemle karşılaşıldığında içtihad yapılacak geniş bir alan bulunmaktaydı. Genel hatları ile kemalini ortaya koymuş olan din, bütün yönleri ile en ince ayrıntılarına kadar insanların zihnini meşgul ediyor, tartışmalara konu oluyordu. Birtakım siyasi olaylar insanları üzüyordu ama ilmin yeri başkaydı. Bu dönemde ayet ve hadislere ulaşma, önceki nesillerden tevarüs eden malzemenin nasıl değerlendirileceği tartışılıp; günlük hayatta uygulanacak kuralların nasıl ve hangi ölçüler dahilinde belirleneceği tespit edilmeye çalışılmıştır. İslam'la yeni tanışanların, daha öncekilerin sormadığı bazı soruları sormaları, söz konusu zihni faaliyete farklı bir boyut kazandırıyordu. Hz. Ali'nin hilâfet dönemi iç karışıklıklarla dolu olmasına rağmen bahsedilen faaliyetler hep yürütülmüştür.

İslam'ın doğuşuna tanıklık etmiş, ilk nesilleri içinde barındıran, erken dönemde insanların, senin görüşün ne? Ya da falan âlimin bu konudaki yaklaşımı ne? Şeklinde sorularından ziyade bu konuyla ilgili ayet var mı? Hadis var mı? Falanca sahabe bu mesele hakkında görüş belirtmiş mi? Diye sorduklarını görüyoruz.

İslam fıkının teşekkülünün ilk dönemlerinin, en fazla dikkat çeken taraflarından biri, ulemanın kendi bölgelerindeki sahabilerin fetvaları etrafında toplanıp kümeleşmeleri idi. Bu konuda akla gelen en etkili isimlerden biri, herkesin kendisine itimat ettiği Hz Ali idi. Sahabilerden sonra tabiun ve diğerleri, Hz Ali'den sahih bir rivayet alınca Onu geçip, Onun sözünün üstüne söz söylemediğini görüyoruz. Hicri ikinci asrın ilk yarısından itibaren üstad merkezli bir okullaşmayı görmekteyiz. Bu dönemde teşekkül eden fıkıh edebiyatı içerisinde ilim talebelerinin; biz/siz, bizim arkadaşlarımız, sizinkiler ve bizim üstadlarımız, silsilemiz gibi gruplaşma ve klik ifade eden söylemleri sıkça sarf ettiklerini görüyoruz. Ve bu noktada da Hz Ali'nin, gelişen bu *silsile* edebiyatında övünç kaynağı olduğuna şahit oluyoruz.

Hicri dördüncü asrın ortaları itibariyle mezheplerin teşekkül sürecini tamamladığını, daha sonraki dönemlerin de taklit dönemi olduğunu görüyoruz. Bu süreçte özellikle Kufe'de Hz. Ali'nin içtihadları hep yankı bulmuş, ona muhalif düşünenler bile 'ola ki bizim göremeyip de Onun aşına olduğu noktalar var' deyip ciddi bir itiraz sergilememişlerdir. Ya mensuh, müevvel görülmüş ya da bir hücceti özrü var denilip aykırı, muhalif tonda sesler yükselmemiştir. Zaten yükselen sesler, taklit döneminde ayrıntıda boğulanlarda görülmüştür. Bizim içtihadlarımızın aksini gösteren hadis varsa alın diyen ilk dönem düşüncesinde, hadise ve sahabe kavline, içtihadına bağlılık ön plandaydı.

Sahabe döneminde İslam hukukunun teşekkülünde halifeler, doğrudan ve birinci derecede rol almış,¹⁶⁹ ferdi ve toplu içtihat faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu dönemde halifelerin, Hz. Ali'ye ve hukukçu sahabenin görüşlerine büyük önem verdikleri görülmektedir.¹⁷⁰

Raşit halifeler içtihadı ehliyetli insanlar olduğundan karşılaştıkları yeni meseleleri deruhte edebilecek donanıma sahiplerdi. Sonradan gelen halifeler etrafındaki fakihler olmadan çok fazla adım atamıyorlardı. Bu da raşid halifelerin ve özellikle ilk iki halifenin bile kendisine danıştığı Hz Ali'nin hiç de küçümsenmeyecek makamını bizlere fark ettiriyor.

¹⁶⁹ Faruqi, **Ijtihad an Overview of Some of its Methodologies**, Hamdard Islamicus, Pakistan, 2002. s. 11.

¹⁷⁰ Aydın, M. Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, Hars yay. , İstanbul, 2001. s.47.

Tezimiz boyunca aktaracağımız *Hiz. Ali'nin fetvaları, görüşleri, içtihadları, hükümleri, uygulamaları*; kıyas, istihsan, mesalih-i mürsele, re'y gibi o dönemde ismi konulmayan, en çok kullanılan temel fıkhi öğelerden oluşmaktadır. Fıkıh ekollerinin, sahabe kavilleri ve fetvalarına sık sık başvurması da buna eklenince Hiz. Ali'nin fıkıhın teşekkülündeki önemini daha iyi anlamış oluruz.

Hiz. Ali'ye dair tezimizde verdiğimiz örnekler, mezheplerle sınırlı olan bilgimizi, sahabe görüşüyle karşılaştırma imkanı da sunacaktır. Hiz. Ali, Resulullah'tan görüp, duyup öğrendiklerini, ya Ona atfen ya da kendi ifadeleriyle insanlara aktarmakta ve Resulullah'tan sonra diğer sahabeler gibi dinin yaşanmasını, devamını kolaylaştırmakta ve *fıkıhın teşekkülüne vesile olmaktadır*.

1.2.2.1. Hiz Ali'nin Sahabe Dönemindeki Fıkhi Faaliyetleri

Sahabe dönemi, fıkıhın gelişmeye başlama ve uygulanma dönemidir. Bu sebeple bu dönemin iyi analiz edilmesi, fıkıhın ve onun genel prensiplerinin anlaşılması açısından önemlidir. Hiz. Ali, bu dönemde fıkhi birikimleri ile öne çıkmış sahabilerden olduğu için Onun, bir konuda hüküm verirken izlediği yol, vermiş olduğu hükümler ve mevcut hükümleri yorumlama ve uygulama yöntemlerinin tespit ve tahlil edilmesi önem arz eder.

İslam hukukunun teşekkülüne etki eden sahabe dönemini ve bu dönemin en etkili şahıslarından olan Hiz. Ali'nin fıkhi yönünün, siyasi yönünden daha önemli olduğunu, siyasi meselelerin çok kısa bir dönemi ilgilendirdiğini fakat fıkıha dair katkılarının asırlar boyu devam ettiğini, fıkıh ekollerine ve özellikle Hanefi mezhebine etkilerini görmezden gelemeyiz.

Hiz. Peygamber'den sonra ilk hukuki problemler doğal olarak ilk halife döneminde başlamıştır.¹⁷¹ Fıkhi ihtilafların seyri açısından, sahabe asrı kendi açısından iki aşamada mütalaa edilmektedir. Birincisi Hiz. Ebu Bekir'in 11/632 tarihinde halife olmasından başlayıp, 41/662 tarihinde Hiz. Hasan'ın hilafeti bırakmasına kadar süren otuz yıllık Raşid Halifeler dönemidir. Bazı İslam Hukuku tarihçileri bu dönemi "Büyük Sahabiler Dönemi" olarak adlandırmışlardır. İkinci devre de bu tarihten başlayıp meşhur sahabe Enes b Malik'in 93/712 yılında vefat tarihine kadar geçen 52 senelik süre veya hicri ikinci asrın başlarından Emevi

¹⁷¹ Watt, W. Montgomery, **Abu Bakr**, Encyclopedia of Islam, Leiden, 1960, s.109.

iktidarının yıkıldığı tarihe kadar uzanan süredir. İslam hukuk tarihi açısından bu zaman dilimi ise "Küçük Sahabiler Dönemi" olarak adlandırılmıştır.¹⁷²

Sahabe zamanla değişik merkezlere dağılıp farklı uygulamalar ortaya koymuş olabilirler ama bu tamamen merkezi otoriteden bağımsız oldukları anlamına gelmez. Nihai kararlar, zor meseleler, irtibatını sürdürdükleri merkeze havale edilmiştir.¹⁷³

İctihad kavramının en canlı olduğu devir sahabe devridir. Bu devirde bu tür faaliyetler yer almasaydı selef de buna cesaret edemeyecekti. Hz. Ali'nin nasslar hakkındaki uygulama ve yorumlarını içtihat ve hükümlerini, karşılaşılan problemler hakkındaki görüşlerini uzun uzadıya anlatacağız. Fakat şunu da belirtmek lazım o dönemde karşılaşılan fıkhi faaliyetler elbette Hz. Ali ile sınırlı değildir. Diğer birçok sahabinin fikhın teşekkülüne çeşitli yönlerden katkıları vardır. Bunlardan ilk üç halifenin bazı meşhur uygulamalarını aktarmakta fayda vardır.

Hz. Ebu Bekir'in hilafetinde bazı kabilelerin zekat vermemeleri, kardeşlerle beraber bulunan dedenin mirası, kelale (belli bir miras ilişkisi), parmakların diyeti, bazı suçların cezaları ve nihayet Hz. Ömer'i veliaht tayin etmesi ihtilaf ve içtihata mevzu olmuş meselelerdir. Şu hadiseler ilk defa Hz. Ömer devrinde hüküm ve karara bağlanmıştır; Beytu'l- malı kurması, cemaatle teravih namazı, bir defada gerçekleşen talak-ı selaseyi "Talak-ı Bâin" olarak kabul etmesi, hiciv yazmayı yasaklayarak yazarların cezalandırılması, gümrük vergisini koyması, nehirlerden çıkan şeylerin vergilendirilmesi, içki için seksen celde had cezası, mut'a nikâhının haram kılınması, çocuk doğurmuş cariyelerin satışlarının yasaklanması, cenaze namazında tekbirlerin dört olarak tahdid ve tesbiti, divan ittihazı, vakıf tesisi, atlardan zekat alınması, bazı hristiyan ve yahudilerin nefyedilmeleri vs, Hz. Osman devrinde ordu hayvanları için mera tahsisi, mescidin güzel koku ile kokulanması, cuma günü birinci ezanın okutulması, müezzinelere tahsisat bağlanması, bayram namazında hutbenin namazdan önceye alınması, zekatı ödeme işinin halka bırakılması, emniyet teşkilatının tesisi, camide halifeyi korumak için maksure yapılması¹⁷⁴ ve buna benzer

¹⁷² Erdem, Mehmet, **İslam Hukuku Tartışma Metodolojisi**, Ankara, 2006, s. 59.

¹⁷³ Bek, Muhammed Hudari, **Tarihu't-Teşri'i'l-İslami**, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1983, s.139 vd.

¹⁷⁴ es-Suyuti, **Tarihu'l-Hulefa**, tah. ,M. Abdulhamid, Daru'l-saade, Kahire, trs., s.136 vd; Shoil, Muhammad, **Administrative& Cultural History of Islam**, Lahore 1992. s.23-4; Armajani,Yahya-Ricks Thomas M., **Middle East Past and Present**, New Jersey, 1986. s.47; Vaglieri Laura, **Raşid Halifeler ve Emevi Halifeleri**, çev., İlhan Kutluer, İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, yay., İstanbul, 1997, s.77.

birçok fıkhi konu, erken dönemde teşekkül eden ve daha sonrakilerce taklid edilen meselelerdir.

Hız. Peygamberin evinde ve velayetinde yetişen Hız. Ali, sahabe arasında içtihadına en fazla itimat edilen sahabilerdendir. Erken yaşta müslüman olması ve devamlı Peygamberimizin yakınında bulunması hasebiyle Kur'an'ın nüzul sürecini en iyi takip etme fırsatını bulanlardandır. Bu takibi sonunda sebebi nüzul bilgisine sahip olmuş ve ayetleri anlamada, yorumlamada, hüküm çıkarmada bu bilgisinden yararlanmışır. Bütün bu özellikleri, O'nun içtihad ve fetvalarında açıkça hissedilmektedir. Hız Ali hayatı boyunca bütün bu bilgilerini güncellemek suretiyle, hayata yaşanabilir şeyler sunmuştur.

"Sünnetime ve benden sonraki raşid halifelerimin sünnetine tabi olun"¹⁷⁵ hadisi bizlere Hız Ali'nin sünneti, içtihadları, fetvaları, görüşleri, tavsiyeleri, hükümleri gibi çok büyük bir fıkıh kapısı aralamıştır. Hız. Ali'nin ille de ben içtihad yapacağım fetva vereceğim gibisinden bir tavrı olmamıştır. Gelişen olaylar ve ihtiyaç nisbetinde insanlar, bu ilim kapısından faydalanmıştır. Böylece Hız. Ali'nin fıkha dair; ibadet, muamelat, ukubat ile ilgili meselelerde kendisinden nakledilmiş olan içtihadları, görüşleri, açıklamaları, fetvaları ve hükümleri fıkıhın teşekkül sürecine somut katkılar sağlamıştır.

Hız. Ali'nin hukuk bilgisi ve hüküm vermedeki başarısı sebebiyle kendinden önceki halifeler döneminde önemli meselelerde fikrine müracaat edilerek düşüncesi alınan ve değer verilen, müracaat edilmesi ihmal edilmeyen birisidir. Bu konuda bilhassa Hız. Ömer'in hilafeti döneminde önemli fıkhi meseleleri çözüme kavuşturmuştur ki, "Ali olmasaydı Ömer, helak olmuştu. Ya Rabb! Ebul-Hasan'dan sonraya beni bırakma, Ya Rabb! Ebul-Hasan'ın bulunmadığı bir güçlkle beni karşılaştırma" diyerek fıkıh ilmindeki üstünlüğünü tesbit etmiştir.¹⁷⁶

Genç yaşına rağmen Yemen gibi karışık bir bölgeye kadı olarak atanması ve bu atama sırasında yaşananlar onun fakihliğini ön plana çıkaran bir diğer örnektir. Hız. Peygamber hayattayken kimler içtihad edip fetva veriyordu sorusuna cevap arandığında aklımıza gelen ilk isimlerden biri Hız. Ali'dir.

¹⁷⁵ Tirmizi, **İlim**, 16.

¹⁷⁶ İmani, Mehdi Fakih, **İmam Ali fi Ârai'l Hulefa**, thk. Yahya Kemal Bahrani, Müessesetü'l Mearif'i'l-İslamiyye, Beyrut, 1420, s.120.

Görüldüğü gibi erken dönem fıkının gelişmesine Hz Ali'nin yaptığı katkılar görmezlikten gelinemez. O'nun yaptığı içtihatlar, mahkeme usulü, yargı yöntemi, mali ve hukuki müesseselere getirisi hep olumlu yönden olmuş ve ümmete bilinç katmıştır, yol göstermiştir, usul aktarmıştır, zengin bir miras bırakmıştır.

1.2.2.2. Hz Ali ve Sahabe Dönemi Fıkının Dinamizmi

Hız. Ebubekir döneminde ortaya çıkan irtidat hareketleri ve daha önemlisi 10 sene önceye kadar açlıkla, yoklukla, imkânsızlıklarla uğraşan ümmetin birden zenginleşmesi, fethedilen toprakların yüzölçümlerinin ve dine giren insanların sayılarının sahabeyi azınlıkta bırakacak ölçüde beklenmedik bir şekilde artması, ilk kuşak Müslümanlarını, acil çözüm bekleyen birçok problemle karşı karşıya getirdi. Fıkıh disiplini açısından bu problemlerin başında, yeni fethedilen coğrafyada İslam'ın doğru bir şekilde sunulması ve yeni Müslüman olanların hayatlarını İslam'a göre tanzim etmelerini sağlamak geliyordu.

Farklı kültürlerin İslam'a dâhil olmasıyla meydana gelen hukuki problemler¹⁷⁷ ya o bölgede bulunan hukukçuların içtihatlarıyla çözülmüş veya hilafet merkezine intikal ettirilmiştir.¹⁷⁸ Sahabelerin yeni fethedilen bölgelere gönderilmesiyle bu sorunlar aşılmaya çalışılmıştır. Hız. Ömer bir ara özel görevi olanlar hariç, sahabenin Medine dışına çıkmasını yasaklamıştır. Ancak daha sonra ihtiyaçların zorlaması sonucu bu yasağı, kısmen de olsa kaldırmak zorunda kalmıştır. Hız. Osman'ın hilafeti döneminde ise bu yasak tamamen kaldırılmış ve sahabiler İslam düşüncesinin teşekkülü için yeni fethedilen merkezlere hicret etmişlerdir.¹⁷⁹

Fıkıh anlayış sürecinde sosyo-kültürel etkilerin, coğrafi özelliklerin yeni İslamlaşan merkezlerle, İslam'ın temel kaynaklarının teşekkül ettiği zaman ve zemin arasındaki farklar, yeni bakış açılarının oluşmasını zaruri kılmıştır. Bir de buna sahabenin hadis bilgisindeki farklılıklarını da eklenince bir takım olumsuzlukların yaşanması kaçınılmazdır.

Bütün sahabiler Hız. Ali gibi çocukluğundan beri Hız. Peygamber'in hane-i saadetinde bulunma, Onun damadı olma, devamlı yakınında bulunma gibi bir

¹⁷⁷ Fisher, Nettleton Sydney-Ochsebwald William, **The Middle East History**, New York/San Francisco, 1997, s.38.

¹⁷⁸ Mumisa, Michael, **Islamic Law Theory&Interpretation**, Amana Publications, 2002, s. 63; Yavuz, Yunus Vehbi, **İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü**, İstanbul, 1994, s. 75.

¹⁷⁹ Sahabenin yeni fethedilen merkezlere dağılımı ile ilgili olarak bkz. Sealibi, Muhammed b Hasan el-Hacevi, (ö.1376), **el-Fikru's-Sami fi Tarihi'l-Fıkhi'l-İslami**, Daru't-Turas, Kahire, t.y, I, 310 vd.

fonksiyona sahip değildi. Kendilerine Hz. Ali kanalından bir bilgi ulaştığında kendi kanaatlerinden vazgeçebilecek birçok sahabe vardı. İşte bu dönemde sahabe tarafından yapılmış çözümlerler daha sonra kurumsallaşacak olan İslam düşüncesinin temellerini teşkil ediyordu.

Sahabeden erken dönemlerde vefat edenler, sonradan ortaya çıkan siyasi, dünyevi ve fıkhi problemlerle karşılaşmadan gelecek nesillerin zihinlerinde Peygamberin yarenleri olarak yerlerini aldılar. Fakat Peygamber sonrası dönemi yaşayan sahabeyi siyasi ve fıkhi ihtilaflar bekliyordu. Bu dönemdeki gelişmelere Hz. Ali ve emsali güçlü sahabiler göğüs germişler ve olumlu-olumsuz tepkilerle karşılaşmışlardır. Gelecek nesiller açısından bu dönemde yapılan içtihatlar, verilen kararlar hep yol gösterici olmuştur, cesaret vermiştir.

Sahabe devrinde meydana gelen fıkhi ihtilafların birçok nedeni vardır. Bunları şöylece özetleyebiliriz: Fetihler ve çeşitli vazifeler yüzünden Medine'den uzakta bulunan ashabın, kendileri yok iken nazil olmuş veya verilmiş bir hükmü işitmemiş olmaları. Hadisi, itminan verecek bir kaynaktan duymamış olmaları. Farklı anlayış ve telakkilere sahip olan sahabenin bulunması. Sahabenin anlayış ve tesbit hatası yapmaları, unutma ve yanılmaları. Hükmün illeti hakkında farklı düşünceleri. Birbirine aykırı gibi görünen hükümleri farklı şekillerde te'lif etmeleri. Bütün bunlar daha sonraki devrelerde de genişleyerek devam edecek ve önce fıkıh medreselerinin sonra da mezheplerin doğmasında -diğer amillerin yanında- en büyük rolü oynayacaktır.¹⁸⁰

Hadislerin tedvininden sonra birbirine zıt gibi görünen rivayetler, Hz. Peygamber'in farklı uygulamalarını yansıtan hadisler karşısında tebe-i tabiin fakihleri bazı konularda farklı görüşleri benimsemişlerdir. Mesela Hz. Peygamber'in çoraplar üzerine mesh ettiği rivayeti karşısında Hz. Ali, Hz. Aişe, İbn Abbas ve Ebu Hureyre'nin bunu reddettikleri nakledilmektedir. Sonraki neslin fakihleri, sahabenin fakihlerinin, bir rivayete aykırı davranışlarını görmezden gelmediler ve 'başka bir rivayet veya uygulama var' ya da 'nesh gibi durumlar söz konusu' diye sahabe kavlini ve uygulamalarını benimsediler.¹⁸¹ Bu da fıkıhın teşekkülünde sahabenin yerini gösteren bir karinedir.

¹⁸⁰ Karaman Hayreddin, **İslam Hukukunda İctihad**, s. 62.

¹⁸¹ Hassan, Ahmed, **"Origins of the Early Schools of Law"**, Islamic Studies, 1970, **İlk Dönem İslam Hukuk Biliminin Gelişimi**, çev. komisyon, Rağbet yay. , İst., 1999, s. 324 vd.

Fıkıhın dinamizmi kavramıyla bağlantılı kavramların başında içtihat ve taklit kavramları sayılabilir. Elbette fıkıh, içtihat ve türevlerinden ibaret değildir. Ancak içtihat; Kitap ve sünnetin tesbiti ve aktarımından sonra fıkıhı ilgilendiren icma ve kıyasla ve diğer delillerle bağlantı kurarak köprü vazifesini gören kilit bir nokta oluşturmaktadır. İctihat olmasaydı, bugün fıkıh usulünde birçok başlıktan söz edemeyecektik.

Hiz. Ali, Hiz. Ömer, Abdullah İbni Mesud, Abdullah İbni Abbas gibi sahabe­nin yıldızlarından nakledilen ve içtihatın mahiyetini açıklayan sözlerde; kitap, sünnet ve raşid halifede aranılan, hüküm bulunmadığı takdirde müracaat edilmesi gereken hüküm çıkarma metoduna o dönemde "ictihadur-ra'y" veya "re'y" denildiğini görüyoruz.¹⁸²

Daha sonraki devirlerde kıyas, istihsan, istishab, gibi isimler verilen bütün içtihat ne­vilerinin "ictihadur-re'y" tabirinin içine girdiğini anlıyoruz.¹⁸³ Bütün içtihat ne­vilerinin teşekkülünde Hiz. Ali'nin olayların merkezinde olduğunu söyleyebiliriz. İbni Hazm, ashabın re'y ve istihsan ile hükmettiğini fakat kıyası kullanmadığını iddia ediyorsa da¹⁸⁴ bu kanaat usulcüler tarafından genel olarak kabul görmemiştir.¹⁸⁵

İnsanlar farklı düşünebilir, nassları farklı yorumlayabilir ve yeni mevzular hakkında farklı çözüm üretebilirler. Bu normal bir durumdur. Sahabe devrinde de bir meseleyi muayyen bir sahabe aliminden soran şahsın artık bütün meselelerini yalnız ondan sorup öğrenmesi söz konusu olmamıştır. Sadece bir âlimin re'y ve içtihadına bağlanıp, diğerlerine karşı ilgisiz veya olumsuz bir tavır takınmak da düşünülmediği için mezhepler teşekkül etmemiştir. Mümin şahıs, kitap ve sünnetten anladığını, bildiğini uyguluyor, bilmediğini bilenlerden soruyor, aldığı cevaplardan hangisi daha tatminkârsa onunla amel ediyordu.¹⁸⁶

İfrat derecede muhabbet, menfaat ve çıkar kaygısı, cahiliye adetlerine avdet etme, makam-mevki hırsı, kabile taassubu vb. şeylerle bütünleşerek yapılan içtihatlar bir kenara bırakılacak olursa, Hiz. Ali ve erken dönem içtihatlarına dair şunlar söylenebilir: Sahabe­nin hepsi içtihat yapmıyordu. Bunu Kur'an ve Sünneti bilme,

¹⁸² Cevziyye, İbn'l-Kayyım, **İ'lâmü'l -Muvakki'in 'an Rabbi'l-Âlemîn**, thk. , Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, I-IV, Matbaatü's-Sa'âde, Mısır 1955, I, 203 vd.

¹⁸³ Karaman, Hayreddin, **İslam Hukukunda İctihad**, s. 53.

¹⁸⁴ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali, (456/1063), **el- İhkam fi usuli'l-ahkam**, tah., Ahmed M. Şakir, Daru'l- Asime, Mısır, trs., s.778.

¹⁸⁵ Karaman, Hayreddin, **İslam Hukukunda İctihad**, s. 53 vd.

¹⁸⁶ Dehlevi Veliyullah, **Huccetullahi'l-baliğa**, thk. , Seyyid Sabık, Daru'l-istiklal, Mısır, 1966, II, 287.

anlama ve yorum kabiliyeti eksikliğine bağlamak mümkün olduğu gibi, mesuliyet şuuruyla böylesi ciddi bir sorumluluğun altına girmeme düşüncesine de bağlamak mümkündür. Ebu Hureyre'nin en fazla hadis rivayet edenlerden olmasına rağmen içtihad yapmaması buna örnek olarak gösterilebilir.

Sahabe döneminde nazari içtihadın pek yapılmaması, bu dönem içtihat faaliyetlerinin bir diğer özelliğidir. Yani yapılan içtihatlar, mutlaka fiili olarak var olan bir probleme çözüm bulma isteğine dayanıyordu. Bir diğer ifadeyle daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan "şöyle olursa, hüküm şudur " türünden içtihatlarla bu dönemde rastlamıyoruz. Aksine bu türden görüş beyan edenlerin kınandığı durumlar söz konusu olmuştur.

Hiz. Ali dönemi ve diğer Sahabe dönemi içtihat faaliyetlerinin en önemli özelliği, içtihat yapan hemen her sahabe, hükmün illetinin (sebebinin) değişmesine bağlı olarak, Hiz. Peygamber'in verdiği hükmü değiştirmiş olmalarıdır. İşte sahabenin bu faaliyeti günümüze kadar uzayan tarihî süreç içinde, İslam hukuku ve hukukçusunun önünü açmış, fikhın işlevselliğini, statik değil aksine dinamik bir yapıya sahip olduğunun en büyük göstergesi olmuştur. Bu konuda sadece Hiz. Ali değil diğer sahabilerin de faaliyeti vardır.

Hanefî ve Şafîi hukukçuları bu ihtilafları göz önüne alarak Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman ve Ali b. Ebî Talib gibi fakih olmakla tanınan ravilerin, rivayetlerini ön planda tutmuş, belirleyici esaslardan kabul etmiştir.¹⁸⁷ Haberi vahidin, kıyasa tercih edilmeleri konusunda tartışırken bu fakih sahabelerin rivayetlerini kıyasa tercih etmişler, fakih olmayan bazı sahabilerin rivayetlerinde belirli şartlar yoksa kıyası ön planda tutmuşlardır.¹⁸⁸

Hanefî ve Şafiiler, senedi sağlam olan bir haber-i vahid'in kıyas'a tercih edilmesi gerektiğini söylerken ileri sürdükleri görüş, Muaz b. Cebel tarafından rivayet edilen ve İslam Hukukunun kaynaklarını sırasıyla belirten meşhur hadise¹⁸⁹ dayanmaktadır. Bu hadiste içinde kıyas'ın da yer aldığı içtihad ki İ. Şafîi kıyas ve

¹⁸⁷ Buhârî, Abdülaziz b. Muhammed, **Keşfu'l-Esrâr an Usûli Fahru'l- İslam el-Pezdevî**, thk. , Muhammed Mu'tasım Billah el-Bagdâdî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1991, II, 699.

¹⁸⁸ es-Serahsî, **Usûlü's-Serahsî**, I, 339.

¹⁸⁹ Ebu Davud, **Akdiye**, 11, Tirmizî, **Ahkâm**, 3.

içtiḥadı aynı görmüştür.¹⁹⁰ Evet, Muaz hadisindeki içtiḥad, sünnet'in altında zikredilmektedir. Fakihlerin, kıyas'a göre hadis'e öncelik vermesinin sebeplerinden biri de hadis'in sahabe'nin icma'ını ihtiva etmesi ve Peygamber gibi saygın birinin sözünü temsil etmesindeki ehemmiyetten kaynaklanmaktadır.¹⁹¹

Hız. Ali, bütün Müslümanlar için geçerli ve mümkün olan nesnel bilgi kaynaklarına bağılı olarak hüküm verilebileceğı kanaatindedir. Dolayısıyla ona göre içtiḥad, kontrolü mümkün ve sağlaması yapılabilir bir etkinliktir. Bunu Resulullah döneminde Yemen'de kadılık yaptığı sırada Resulullah'a bizzat yaptıklarını anlatarak daha sonraki dönemlerde ise Kur'an ve Sünnete harfiyyen itaatını ispatlayarak göstermiştir.

Hız. Ali'nin her müctehidin isabet etme zorunluluğunun olmadığını, her içtiḥadın doğru olmayabileceğini böyle bir ihtimalin imkan dahilinde olduğunu kabullendiğini görüyoruz. Hız. Ali nassların, zahirine göre yorumlanması ve mümkün mertebe te'vilden kaçınılması gerektiğı görüşündedir.

İbn-i Abbas ile Hız. Ali arasında şu konuşmada bize bir usül öğretiyor: Hız. Ali, İbni Abbas'a şöyle der, “Haricilerle tartışırken Kur'anı delil getirme! Zira o farklı anlamalara müsait bir kitaptır. Sen bir anlam verirsın, diğerleri başka bir anlam. Onun için sen onları sünnet ile ilzam et.” Bu söze karşılık İbn-i Abbas “Fakat ey müminlerin emiri! Ben Allah'ın kitabını onlardan çok daha iyi bilirim. Zira O bizim evimizde nazil oldu.” Deyince Hız. Ali aynı cevap ile ona mukabele ederek şunu söyler: “Kur'an birçok anlamların taşıyıcısıdır. Sen onlarla tartışmada sünneti merkeze al; çünkü sünnet karşısında kaçacak yer bulamazlar.”¹⁹² Hız. Ali yukarıdaki olaydan da anlaşılacağı üzere sünnete ayrı bir önem vermiştir. Ona göre karşılaşılan meselelerin çözümünde sünnet aynen Kur'an gibi merkezi bir konumdadır. Bu ikisinin yanısıra sonradan kıyas diye adlandırılacak delili de çokça kullandığına şahit oluyoruz.

¹⁹⁰ Şafii, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdris, **er-Risale**, çev. Prof. Dr. İbrahim Çalışkan, Prof. Dr. Abdulkadir Şener, T.D.V.Y. Ankara, 1997, s.268.

¹⁹¹ Tûfî, Süleyman b. Abdülkavî, el- Hanbelî, (ö:716/1316), **Şerhu Muhtasarı'r-Ravda**, thk. , Abdullah b. Abdülmüslim et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988, II, 239-240; Şirazi, Ebu İshak Cemaleddin İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şafii, (ö:476/1083), **el- Vusûl ilâ Mesâil'il-Usûl**, thk. , Abdülmecid Türkî, Şirketü'l-Vataniyye, Cezair, ty. , II, 103-4.

¹⁹² Suyutî, **El-İtkan** I, 185

Hız. Ali'nin, nasslarla belirlenmiş sınırları aşmaması, içtihadla bırakılmış alanda bile bir şekilde kanun koyucunun çizdiği sınırların çerçevesine sıkı sıkıya sadık kalma anlayışı, ileride vereceğimiz örneklerde özellikle tazir cezalarının üst sınırına ilişkin görüşlerinde ortaya çıkacaktır.

1.2.3. Hız. ALİ'NİN UYGULAMALARINDAN ÇIKARTILABİLECEK ÖNEMLİ FIKHİ İLKELER

Peygamber sonrası dönemde yapılan ictihadların, vahyin denetiminden geçme imkânı bulunmaması, sahabenin dini anlama ve nassları yorumlama faaliyetlerinde rol oynamasına sebebiyet vermiştir. Hayatın tabii seyri dahilinde çıkan problemler karşısında, bu konudaki ehliyeti diğerlerince müsellem olan Hız. Ali, gerek danışmanlık boyutuyla gerekse hilafeti sırasındaki mukteda bih yetkisiyle zaman zaman fıkhi problemlerin çözümü için devreye girmiştir. Genişleyen coğrafya, artan nüfus ve gelişen yeni olaylar karşısında, sınırlı sayı ve kapsamdaki nassları; tecrübe, bilgi ve birikimleriyle müminlere, mükelleflere yorumlamıştır. Ehlinde sadır olan ve mahallinden yapılan bu görüş ve içtihatlar, insanlar tarafından saygınlıkla karşılanmış takdir toplamıştır.

Hız. Ali, bazen nassların lafızlarındaki maksatları ve insanların maslahatını öne almış, bazen de lafızların zahirine bağlı kalan bir tutum içerisinde olmuştur. Yaptığı fıkhi çözümlemelerde teorik ifadelere ve terim kullanmaya gerek duymamıştır. Mesela İlet tabirini kullanmamış ancak bir konudaki ileti ortaya çıkaracak yorumunu açıklamadan da geri durmamıştır. Hız. Ali, aynı konudaki ayet ve hadisler arasında çelişir gibi görünen yönleri, sebebi nüzul bilgisi ve Arapçanın inceliklerine vakıf olması gibi fark edilir özellikleriyle, değişik biçimlerde uzlaştırılmış, farklı noktalara ait etkileri olduğunu belirtmiştir.

İlk iki halife döneminde özellikle Hız. Ömer'in hilafetinde, kamu hukukunu ilgilendiren alanlarda, sahabiler tarafından yapılan şura içtihatlarında Hız. Ali, çözüm üretme adına faaliyetlerde bulunmuş kendisinden danışman olarak faydalanılmıştır. Hız. Ali ve Onun gibi sahabilerin bu yoğun mesaileri ve yetiştirdiği talebelere bıraktıkları ilim mirası, sonraki nesillerde meyvesini vermiştir.

Hız. Ali devri sonrası siyasal ve sosyal yapıdaki değişimler ve etkileşim, normatif ilimlerin oluşum sürecine paralel olarak fıkhn da nazari bir renk kazanmasına zemin hazırlamıştır. Başta Hicaz ve Irak olmak üzere çeşitli bölgelerde

sahabenin rol model etkisinin açıktan açığa hissedildiği ilmi çalışmalar, daha sistematik ve doktriner bir fıkıh yapısına ve tedvin faaliyetlerine dönüşmüştür. Bu düzlemde yapılan analiz, sentez, tepki ve değerlendirmeler ileride mezhep olarak şekillenecek yeni fıkhi ekollerin doğmasına kapı aralamıştır.

Hız. Ali, farklı içtihatları tenkit etmekle beraber muhaliflerine karşı geniş bir tahammül içerisindeydi. Bu tutum, Onu takip eden talebelerine ve onların da talebelerine yansırken, müçtehid imamlarının hoşgörüsünün kaynaklarından birini anlamış oluyoruz. Hız. Ali ve diğer sahabiler arasında yaşanan siyasi ayrılıklara rağmen bazı fıkhi konularda Hız. Ali'ye danışmaları bir hoşgörü ortamının olduğunu gösterir ama bu ortamının bulunması, hiçbir ihtilafın olmadığı anlamına gelmemelidir. Sahabe ve tabiin dönemlerinde fıkhi problemler ve anlayış farklılıkları olmuş, bu durum müçtehit imamlar döneminde daha da artarak devam etmiş ve fıkıh mezheplerinin ortaya çıkmasında etken rol oynamıştır. Mezheplerin şekillenmesinde ana etkenlerden birinin Hız. Ali, Hız. Ömer, Abdullah b. Mesud gibi sahabilerin içtihatları etrafında başlayan tartışmaların olduğu söylenebilir.

Bazen sahabilere herhangi bir konuyla ilgili hadis ulaşmadığından içtihatla bulunmuşlar ve daha sonraki dönemlerde o konu ile alakalı bir hadis kendisine ulaşan tabiin uleması yeni ulaşan hadislerle göre fetvalar vermiştir. İlk nesilden gelen ilim mirasına daha bütüncül bir yapıda yaklaşma fırsatı bulan sonraki neslin böylece kendi çizgilerinde mezhepleri oluşmuştur. Daha sonraları her beldede başka başka imamlar temayüz etmiştir.

Şerî delillerden hükmün çıkarılması konusunda, o dönemde oluşan ekollere bağlı fıkıhçılar arasında, kısa sürede kırmızı çizgiler oluşturulmuş, fıkhi ihtilaflar çıkmıştır. Bu ihtilafların kaynakları arasında; nasslara ulaşabilme ve onların daha iyi anlaşılması, hükümlerin açıklanması, uygulamadaki sıkıntılar, şerî hükümlerin sebep ve neticelerini anlamada şahsi düşüncelerin farklılığını sayabiliriz.

Mezheblerin klasik dönem temel fıkıh kaynaklarına baktığımızda müçtehid imamların Hız. Ali gibi fakih sahabilerden çokça faydalandığını görürüz. Ayrıca Hız. Ali'nin siyasi uygulamalarının da İslam idare hukuku açısından önemi bulunmaktadır.

Hakkında nass bulunmayan konularda Hız. Ali ve diğer raşid halifelerin uygulamaları, fakih sahabilerin görüşleri, başkalarının fikir ve düşüncelerine göre

üstünlük arz eder. İlk defa karşılaşılan sorunlara ürettikleri çözümler; hem vahiy sürecine tanıklıkları hem Hz. Peygamber'e yakınlıkları, dolayısıyla sünnetin ruhunu okuyabilmeleri ve hem de müminlerin emiri olmaları, gibi özellikleri sayesinde sonrakilere örnek teşkil etmiştir. Gerek Hz. Ali gibi halifeler gerekse kadılar, ilk dönemlerde önlerine gelen davaları, nasslara ulaşamamışlarsa içtihatlarına göre çözmüşlerdir. Yoğun bir içtihat ve fetva faaliyeti arasında dini hükümler, günlük hayata göre uyarlanmaya çalışılmıştır.

Hz. Ali'nin hadis sahifesi belirli konulardaki temel hükümleri açıklaması yönüyle İslam toplumundaki ilmihal geleneğinin ilk örneğini teşkil eder mahiyette sayılabilir. Hz. Ali, yazılı gelenekten ziyade pratikte fıkhi meselelerin çözüm örneklerini halka sunmasıyla ve bunun sözlü gelenekle devam ettirilmesiyle, müçtehit imamların üstatlarını besleyen kaynakları yetiştirmesiyle fıkha katkıda bulunmuştur.

Bu geleneği müçtehid imamlar ve takipçileri geliştirerek devam ettirdi. Halk, karşılaştığı sorunları müçtehit imamlara ve onların yetiştirdiği öğrencilere sorardı. Sonradan belli müçtehitlerin fikirleri etrafında kümelenmeler ve bunların fikirlerinin tedvini revaç bulmuştur. Yalnız müçtehit imamların içtihatlarının Hz. Ali ve raşid halifeler dönemindeki içtihatlardan farklı bir yanı vardı. Bu dönemdeki fıkhi gelişmeler, siyasi otorite eliyle değil de daha çok sivil irade ve sivil toplum kuruluşları faaliyetleri nev'indendi. Sonradan mezhepleri destekleyen devlet yöneticileri olmuşsa da bu faaliyetlerin siyasi otorite ile birleştiği raşid halifeler dönemi kadar etkiye sahip olduğu söylenemez. Ama her iki dönemde de maslahat prensibinin ön planda olduğu, İslam'ın yaşanabilir bir din olduğunun ispatı için fıkıhın işletildiğini söylemek mümkündür. Bu minval üzere Hz. Ali, toplumun fıkıh alanındaki ihtiyaçlarına sürekli cevap vermiştir.

Fıkıh, başlangıçta kurgulanmış, prensipleri ortaya konmuş bir ilim dalı olmayıp, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiiden itibaren uygulana gelen ve yorumlanan kurallar sonucu zamanla oluşmuş bir bilim dalıdır. Geçmişe dönük bir inşa faaliyeti olduğu da söylenebilir. Sahabe dönemi fıkhi hareketlerinin de bu yapılanmada önemli bir yeri vardır. Bu açıdan bakıldığında edille-i şer'iyye hiyerarşisinde icma, kıyas, mesalihi mürsele, istihsan, seddi zerayi', sahabe kavli, istishab başlıklarında üzerinde yoğunlaştığımız Hz. Ali ile ilgili birçok mesele çıkarılabilir.

Edille-i şer'iyye, etbau't-tabiin devrinden sonra ortaya çıkan¹⁹³ erken dönemde kullanılmayan bir kavramdı. Dolayısıyla biz Hz. Ali ile ilgili başlıklarımızı açarken bu mesele istihsan ile seddi zerayi' vs. ile alakalıdır deme yoluna gitmeyeceğiz. Edille-i şer'iyye, içtihat, kazai hükümler, fetvalar gibi köşe taşlarının oluşumuna Hz. Ali'nin katkılarını tezin diğer bölümlerinde vereceğimiz misallerle ispatlamaya çalışacağız.

Fıkıhta birtakım usuli kaidelere ulaşılmış olmasında, içtihad prensiplerinin oluşmasında Hz. Ali'nin de içinde bulunduğu bazı faaliyetlerin veya bizzat yaptığı uygulamalarının da katkısı açıktır. Bunlar da yine önceden belirlenmiş kaide ve prensipler olmayıp bizim, bahis mevzu örnekleri inceleyerek oluşturduğumuz prensiplerdir.

Bu misalleri, Hz. Ali'nin teşekkül sürecindeki bazı uygulamalarından çıkan kaideler ve şumulune giren nevi itibariyle beş grupta inceleyeceğiz.

1.2.3.1. Mutlak İfade Edilen Hükümü, İstinbat Edilen Bir İlete Bağlama

Hz. Ali'nin Kitap ve Sünnette iletisi açıklanmadan mutlak olarak ifade edilen bir hükümü, istinbat ettiği bir illete bağladığına dair örnekler mevcuttur:

A- Hz. Peygamber vahiyle müeyyed olmadığı hususlarda içtihad ettiği gibi sahabe de gerek Hz. Peygamber'in hayatında gerekse vefatından sonra çözmek zorunda kaldığı hemen her meselede içtihadı bir başka tabirle özgür düşünce üretme işlemine başvuruyordu.

Fakat vahyin rehberliği ışığında ve belli metotlar dâhilinde akıl yürütme işlemi müstakil bir ilim dalı olarak hicri ikinci asrda ortaya çıkmıştır.¹⁹⁴

Sahabe, rey ve içtihadında taasub göstermemiş sadece görüşünü açıklamıştır, illa da böyle olacak diye directmemiştir. Mesela Hz. Ömer, problemi olan biriyle karşılaşmış ve ne yaptığını sormuştu. Adam da Hz. Ali ve Zeyd İbni Sabit'in verdikleri hükümleri aktarmıştır. Hz. Ömer de bunlardan farklı olarak kendi görüşünü belirtmiştir.¹⁹⁵ Aynı mecliste de farklı kararlar verebilmişlerdir. Bu herhangi bir dargınlığa yol açmamıştır. Mesela Hz. Ömer'in hilafeti zamanında kendisine zina suçundan siyahi bir cariyeye getirilmiş, halife suçluya birkaç kırbaç

¹⁹³ Karaman, Hayreddin, **Fıkıh Usûlü**, Ensar Neşriyat, İst., 2010, s.42.

¹⁹⁴ Karaman, Hayrettin, **“İctihadın İslam Düşüncesine Katkısı”**, Uluslararası İslam Düşüncesi Konferansı, İstanbul, 1997, s. 187.

¹⁹⁵ İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 59.

vurduktan sonra "niçin zina ettin?" diye çıkmıştı. Kadın korku içinde "adamin kendisine verdiği iki dirhemi göstererek" bunun mehir olduğunu anlatmaya çalıştı. Hz. Ömer, yanında bulunan Hz. Osman, Hz. Ali ve Abdurrahman b. Avfa dönerek: "Ne dersiniz?" diye sordu. Hz. Ali ve Abdurrahman b. Avf, recmedilmesi gerektiğini söylediler. Hz. Osman ise: "Bu kadın aldığı iki dirhem karşılığında yaptığı işin helal olduğunu zannettiğinden bunu yapmıştır. Allah'ın had cezası, bu cezayı bilenlere tatbik edilir." diyerek haddin tatbikine gerek görmediğini görüş olarak ileri sürmüştür. Hz. Ömer de bu istişareyi değerlendirirken, Hz. Peygamber'in en ufak sebep yüzünden haddi uygulamaktan vazgeçişini de örnek alarak bu kadına had cezası uygulamamıştır. Had cezası iskat olmuştur.¹⁹⁶

Görüldüğü üzere herhangi bir problem olduğunda birlikte tartışılabilir, fikir üretilir. Düşünce zenginliğinin ve özgürlüğünün yaşandığı ortam, Kitap ve Sünnet ışığında değerlendirilebilir ve bu eylem, kimsede benim görüşüm kabul edilmedi kompleksine yol açmıyor. Zira doğruyu bulmaya matuf samimi gayret, fertlerin nazarında kötü düşüncelerle neticelenmiyor.

Burada Kitap ve Sünnette illeti açıklanmadan mutlak olarak ifade edilen bir hükmü, istinbat ettikleri bir illete bağladıklarını ve buna da şura içtihadı yoluyla ulaştıklarını görmekteyiz.

B- Bazen de Kitap ve Sünnette hükmü ayrıntılı olarak açıklanmayan hükümlerde veya hükmün detaylarında Hz. Ali'nin istinbat ettiği bir illeti açıkladığını görürüz. Mesela Hz. Ali: "Hırsızın birinci hırsızlığında sağ eli, ikinci hırsızlığında sol ayağı kesilir. Üçünü hırsızlığında ise hiçbir yeri kesilmez, başka ceza verilir; mesela hapsedilir. Hırsız yemek yiyecek ve ihtiyacını göreceksiz ve yürüyeceği ayaksız bırakmaktan dolayı Allah'tan utanırım." demiştir.¹⁹⁷ Bu açıklama defaatle hırsızlık yapıldığında ne tür bir had uygulanması gerektiğine dair bir nassın bulunmamasından kaynaklanmaktadır.¹⁹⁸ Hz. Ömer döneminde üçüncü kez hırsızlık yapanın diğer eli de kesilmiştir. Hz. Ali, Hz. Ömer'e itiraz ederek şöyle dedi: "Yapma! Sadece bir eli ve bir ayağı kaldı. Allah Teâlâ demiyor mu 'Allah ve Resulu'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri, ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmeleri yahut da bulundukları yerden

¹⁹⁶ Şirazi, Ebu İshak, **el-Lüma fi Usuli'l-Fıkıh**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998. s. 9.

¹⁹⁷ İbn Kudame, **a.g.e.**, VIII, 264.

¹⁹⁸ Maliki, Abdurrahman, **İslam Hukukunda Ceza**, Köklü Değişim yay. , İst., 2002, s.10.

sürülmeleridir.¹⁹⁹ Dolayısıyla onu yürüyemeyecek şekilde ayaksız, yiyemeyecek şekilde elsiz bırakman yakışık almaz. Öyleyse ya tazir cezası uygularsın ya hapsedersin." Bunun üzerine Hz. Ömer hırsız hapsetti.²⁰⁰

Bu meseleyi mezhep imamları şu şekilde değerlendirmişlerdir: "İlk defa hırsızlık yapan kimsenin sağ eli bilekten kesilir. Çünkü hırsızlık elle ve çoğu kez sağ elle yapılır. Sonra ikinci defa hırsızlık yaparsa sol ayağı kesilir. Hz. Peygamber'in emir ve fiili tatbikatı böyledir. Hanefilere göre, üçüncü defa hırsızlık yapanın artık sol eli kesilmez. Kendisine çaldığı şey ödettirilir ve tevbe edinceye kadar hapis cezası verilir. Maliki ve Şafii mezhebine göre ise, üçüncü defa hırsızlık yapanın sol eli, dördüncü defa yapanın sağ ayağı kesilir. Beşinci defa hırsızlık yapana ise hapis ve daha başka ta'zir cezası verilir. Hanbeliler'den ise, biri Hanefi'ler, diğeri Şafii ve Malikiler gibi olmak üzere iki türlü rivayet gelmiştir.²⁰¹ Çok meselede olduğu gibi burada da Hanefi mezhebinin Hz. Ali'nin görüşünden faydalandığını görmekteyiz. Ayrıca Hz. Ali'nin hüküm istinbatında izlediği yolu da müşahade ediyoruz.

Hz. Peygamber, seferde (savaşa) hırsızın elini kesmemiştir.²⁰² Buradan, savaşta veya savaşa giderken had tatbik edilmeyeceğini anlıyoruz. Fakat bunun niçin böyle olduğu açıklanmıyor. Ebu Yusuf'un rivayetine göre Zeyd b Sabit bunu suçluların düşmana iltihakından duyulan endişeye bağlıyor.²⁰³ Savaşta ele duyulan ihtiyaca yönelik böyle bir karar alındığını savunanlar da vardır.²⁰⁴ Hz. Ali de "Beytülmalde bir şey çalan hırsızın eli kesilmez. Çünkü onun da orada bir nasibi vardır" diyerek istinbat ettiği illeti açıklamıştır.²⁰⁵ Yine aynı şekilde Hz. Ali döneminde ganimet malı bölüştürülürken bir adamın gizlice demir bir zırhı çaldığı görülmüş ve Hz. Ali, adamın elini kesmemiştir.²⁰⁶ Evet, Hz. Ali devlet malı çalana had cezası uygulamamıştır. Dayandığı illet, devlet malının bütün tebeaya ait ortak mal sayılmasıdır. Eğer gayri müslim tebedadan (zımmî) birisi devlet malını çalsa had uygulanır. Çünkü O'nun beytülmalde hakkı yoktur. Şüphe bulunan yerde Hz. Ali had

¹⁹⁹ Maide V/33.

²⁰⁰ İbn Kudame, **a.g.e.**, VIII, 265.

²⁰¹ Ceziri, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi**, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1993. V, 159-162.

²⁰² Ebu Davud, **Hudûd**, 19.

²⁰³ Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim el-Ensârî, **er-Redd Alâ Siyeri'l-Evzâî**, thk., Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Kahire, İhyâu Maârifî'n-Nu'mâniyye, ty., s. 81.

²⁰⁴ Atay, Hüseyin, **Dini Düşüncede Reformun Yöntemi ve Hırsızlık Örneği**, Kelam Araştırmaları Dergisi, sayı 4, 2006, s.48.

²⁰⁵ İbn Kudame, **a.g.e.**, VIII, 277.

²⁰⁶ Ebu Yusuf, **er-Redd Alâ Siyeri'l-Evzâî**, s. 119.

cezası uygulamamıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in "*Şüphe bulununca, gücünüzün yettiği kadar hadleri düşürünüz*"²⁰⁷ buyurduğunu biliyordu.

C- Hz. Ali'nin, hükmün illetini hadise dayandırarak açıkladığı da olmuştur. Vakfın meşruiyeti, kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Âli İmran sûresi 92. âyeti, konunun temelidir. Bu ayet inince Ebû Talha, Efendimize gelip, "Rabbimiz bizden mallarımızı kendi yoluna harcamamızı istiyor. Ey Allah'ın Elçisi! En sevdiğim Beyruha arazimi Allah için tasadduk etmek istiyorum." deyince Hz. Peygamber de araziye en yakınlarına vermesini tavsiye etti.²⁰⁸

Ayrıca hadiste geçen sadaka-i cariyeye,²⁰⁹ vakfın menşei olarak yorumlanmıştır.²¹⁰ Fıkıhta vakıfla ilgili detaylı hükümler, bu ve benzeri esaslar üzerine bina edilmiştir. Bu hükümlerden biri de daimi olması hasebiyle vakfa konu olan malın gayrı menkul cinsten olmasıdır. Hanefî mezhebinde buna üç istisna getirilmiştir.²¹¹ Bunlardan birisi de Hz. Ali'den nakledilen, O'nun da Hz. Peygamber'e dayanarak söylediği, silah ve harp malzemelerinin vakfa konu olabileceğine dair naklidir.²¹²

Bu görüş kitap ve sünnette mutlak olarak ifade edilen bir hükmün istisnası olarak yine sünnete dayanarak Hz. Ali tarafından illet olarak açıklanmış ve Hanefî mezhebi diğer mezheplerin farklı görüşlerine²¹³ rağmen bu görüşü kabul etmitir.

1.2.3.2. İletlerin Değişmesi Sebebiyle Hükümlerin Değişmesi

Zamanın ve buna bağlı olarak hükümlere dayanak teşkil eden illetlerin değişmesi sebebiyle hükümler de değişmesi meselesinde Hz. Ali örneği mutlaka incelenmelidir. Maddeler halinde bakacak olursak:

A- Sahabenin bu ve benzeri içtihadları, va'z edilmiş kaideler ışığında değil de, kitabın ve Hz. Peygamber'in öğretileri doğrultusunda, tabiat haline getirdikleri adalet, hayır, maslahat gibi duygu ve prensiplerle oluşmuştur. İyi bildikleri İslam'ın ruhu ve vazgeçilmezlerine, sebebi nuzul, sebebi vürud ve kapsamlı düşünmeye yönelten

²⁰⁷ Ebu Davud, **Salât**, 14; Tirmizî, **Hudûd**, 2.

²⁰⁸ Buhari, **Zekat**, 44.

²⁰⁹ Müslim, **Vasiyye**, 14.

²¹⁰ Cassas, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Kâhire, trs. , II,18.

²¹¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yay. , İst., 1985, IV, 355 vd.; Akgündüz, Ahmet, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, OSAV, 1996, s.15-16.

²¹² Mahmud Şeltut, Muhammed Ali Sayis, **Mukârenetü'l-Mezâhib fi'l Fıkh**, Mısır, 1953, s. 124.

²¹³ Komisyon, **Fetavayi Hindiyeye (Fetavayi Alemgiriyye)**, ed. , İsmail Karakaya, çev. , Mustafa Efe, Akçağ, Ankara, 1986. II, 365.

doneler, en önemlisi de samimane çıkarımlar eklenince, sonrakiler için örnek teşkil edecek uygulamalar oluşmuştur. Bu uygulama ve içtihadlar Hz. Ali örneği incelenerek vereceğimiz üzere bol miktarda mevcuttur. Ama fıkıh literatüründe, gerek Hz. Ali'nin gerekse diğer sahabenin, bu içtihadları yaparken dayandıkları istinbat kaidelerini sarıh olarak ifade eden sözleri yok mesabesindedir.

Tevbe sûresinin 60. ayetinde zekat verilecek sekiz sınıftan birinin de müellefe-i kulub (kalbi İslam'a ısındırılacak olanlar) olduğunu görmekteyiz. Müellefe-i kulubun bir uygulama olarak Hz. Peygamber (s.a.s)'in devrinde ve Hz. Ebubekir'in hilâfetine ilk dönemlerinde devam ettiği bilinmektedir. Hz. Ömer, Hz. Ebubekir'in hilafeti zamanında İslamiyetin ve Müslümanların kuvvetlendiği gerekçesi ile, artık bu sınıfa zekat vermeye ihtiyaç kalmadığını belirterek bu sınıfa zekat verilmesine karşı çıkmıştır. Kendi döneminde ise bu uygulamaya tamamen son vermiştir. İslam alimleri içinde müellefe-i kulubun ebediyyen yürürlükten kalktığı görüşünü savunanların yanında, bu sınıfın her devirde geçerli olduğunu müdafaa edenler de vardır.²¹⁴

Müellefe-i kuluba pay verilmemesi, Hz. Osman ve Hz. Ali devrinde de devam etmiştir.²¹⁵ Bu uygulamayı göz önünde bulunduran Hanefi ve Malikiler Hz. Peygamber'in vefatından sonra müellefe-i kulubun zekat gelirlerinden payının düştüğü bu maddenin işletilmesine gerek kalmadığı görüşündedirler. İmam Şafii ve Ahmed b. Hanbel'in de prensip olarak bu görüşü savundukları, ancak gerekli görüldüğünde müellefe-i kulub fonuna yeniden işlerlik kazandırılabilceği kanaatinde oldukları nakledilir.²¹⁶

Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali, bir illet ve maslahat üzerine bina edilmiş tasarrufu, illet ortadan kalkınca, içtihadlarıyla durdurmuştur ve buna diğer sahabilerin de itiraz etmemeleri neticesinde, icma hâsıl olmuştur.²¹⁷ Görüldüğü üzere sahabe asrında şartlar değişmiş ve içtihadlar ortaya çıkmıştır. Bu illet tekrar zuhur ederse yine müellefe-i kulub için beytu'l-malden hisse ayrılabilir. Nitekim tabiun

²¹⁴ Kâsânî, Ebû Bekr Mes'ûd b. Ahmed, **Bedâiü's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi**, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1974, II, 42, vd. ; İbnü'l- Hümâm, **Fethu'l-Kadîr**, II, 14 vd. ; İbn Âbidîn, **Reddû'l-Muhtar**, II, 79 vd. ; İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, **Bidayetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid**, Mektebetu Kulliyâtîl-Ezher, Kahire, 1966, I, 266 vd. ; Zuhayli, Vehbe, **el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletuhu**, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 1989, II, 871.

²¹⁵ İbn Kudame, **el-Muğni**, VI, 427.

²¹⁶ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.** , II, 872.

²¹⁷ Kasani, **a.g.e.** , II, 45.

devrinde Ömer b Abdilaziz devrinde müellefe-i kuluba pay ayrılmıştır.²¹⁸ Nasslarda yer alan muamelat hükümlerinin daimi ve değişmez olmadığını, bunların zaman ve ortama göre değişebileceğini sahabeden -bu dini en iyi bilen insanlardan- öğreniyoruz. Adı geçen sahabiler bu kuralın fikhın muhtevasına girip çeşitli içtihatların oluşmasına sebep olmuşlardır.

Kur'an'da geçen müellefe-i kulub, her dönemde ortaya çıkabilecek bir gruptur. Devletin zekat toplayıp zekat dağıtmadığı günümüzde, bir mü'min elbette müellefe-i kulub nevinden birilerini bulup zekatını verebilir. Sahabe yaptığı içtihadla biz bu işi, kıyamete kadar yasakladık demiyor. Rivayetlerden anlaşıldığına göre, sahabe döneminde yapılan bu uygulama bu tür insanların şerrinden çekinilmediği artık İslam'ın söz sahibi olduğu dönemlerin yaşandığı bu gibi insanlara muhtaç olunmadığını gösterir. Sahabenin bu içtihadında, imanının güçlenmesine vesile olacak mü'minlere ve islama kazandırılacak insanlara, bu payın gitmesini engelleyecek tek bir ifade yoktur. Yani nassla belirlenen hükmün ilgasına yönelik bir uygulama değil, hükmün uygulama şartlarına matuf bir uygulamadır. İleride bahsedeceğimiz üzere Hz. Ali'nin atların ve kölelerin zekâtını kaldırması, zekat verilmesi gereken-gerekmeyen ürünler hakkındaki görüşü de bu nevidendir.

B- Buna benzer bir olay kadınların mescidlere gitmelerinin yasaklanmasında yaşanmıştır. Hz. Peygamber: "Sizden müsade istediklerinde kadınlarınızın mescidlere gitmelerini önlemeyin" buyurarak kadınların mescidlere gitmelerine izin vermiş ama onların, dikkati çekecek şekilde güzel koku ve giysi ile gelmelerini istememiştir.²¹⁹

Ama Hz. Ali dönemine baktığımızda, bayram namazı hariç kadınların herhangi bir münasebetle camiye gitmelerine izin verilmemiştir.²²⁰ Zamanla toplumun davranışları değişmiş, buna paralel olarak kadınlar da kendilerini bir miktar süse, gösterişe kaptırmışlardı. Bu tür çekinceler, kadınların camilere çıkmalarının yasaklanmadığını ama bazı kurallara bağlı olarak bunun düzenlendiğini göstermektedir. Resulullah'ın verdiği izni o günkü ahlak şartlarına bağlayan

²¹⁸ Şevkani, *Fethü'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr*, Beyrut ty, II, 356.

²¹⁹ Müslim, Salat, 138.

²²⁰ İbn Kudame, *el-Muğni*, II, 375.

sahabenin, illetin değişmesiyle hükmün değişmesi gerektiğine işaret ettiklerini görmekteyiz.²²¹

Bu olay bir hikmete binaen böyle hükme bağlanmıştır diyemeyiz. Bir hükmün illeti ayrı hikmeti ayrıdır. Hüküm geçerli kılan hikmet değil, illetidir. Hükümün illeti, yani hakiki varlık sebebi, Allah ve Resulü'nün emirleridir. Hikmet olmasa da emir, hüküm devam ettirir. Hikmetin tebeddülü ile illet değişmez. İlet değişmezse hüküm de değişmez.²²² Allah emrettiği şeylere maddi, manevi çok fayda ve hikmetler taktığı gibi, yasakladığı şeylere de çok zarar ve çirkinlikleri takmıştır. Bu fayda ve zararların gitmesi ve kalkması hükmü, yani emir ve yasağı ortadan kaldırmaz. Emir ve yasaklara takılan fayda ve zararlar, her zamanda ve mekânda aynı olmayabilirler. Bazen bir bölgede zararlı olan bir haram, başka bir bölgede zarar vermeyebilir. Zarar vermedi diye haram hükmü bozulmaz, ortadan kalkmaz; yasak devam eder. Bir dönemde olmayan bir maslahat başka dönemde ortaya çıkabilir. Mesela Hz. Peygamber döneminde olmayan, sahabe devrinde ortaya çıkan birçok uygulamadan biri olan, teravih namazının yirmi rekat ve cemaatle kılınması ileride açıklayacağımız üzere Hz. Ali'nin içtihiadıyla, Hz. Ömer döneminde uygulanmıştır. Bu yeni bir kanun koyma değildir.

C- Kaybolmuş develer konusunda da Hz. Ali, aynı yaklaşımı sergilemiştir. Hz. Peygamber, kaybolmuş develerin kendi hallerine terk edilmelerini istemişti. Lukata develer hakkında bir soruya, "Senin deveyle ne işin var, onun su depo edecek yeri, sağlam ayakları vardır. Sahibi onu buluncaya dek suya gelir, otlar..." cevabını vermişti ve kayıp develerin yakalanıp alıkonmasını yasaklamıştı. Bu tatbikat, Hz. Osman'ın hilafetine kadar devam etti.²²³ Hz. Osman, kendi hilafeti zamanında ahlakın bozulmaya yüz tuttuğunu ileri sürerek serbest dolaşan kayıp develerin, haksız yere el konup zayi edilebileceğini düşünmüş ve kaybolmuş develerin satılmasını, onlardan elde edilen paraların sahiplerinin gelmesine kadar saklanmasını emretmiştir.²²⁴ Hz. Ali ise kaybolmuş develerin sahiplerinin ortaya çıkmasına kadar, hususi olarak yaptırılan ahırlarda saklanmalarının gerektiğini bildirmiştir.²²⁵ Bulunan

²²¹ Karaman, Hayreddin, **İslam Hukukunda İctihad**, s. 65.

²²² Erdoğan, Mehmet, **İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, MÜİFV Yayınları, İstanbul 1990. s. 123.

²²³ Baci, Suleyman b. Halef, **el-Munteka şerhu'l-Muvatta**, Beyrut, 1983, VI, 142.

²²⁴ Baci, **a.g.e.**, VI, 143.

²²⁵ Müslim, Lukata 1.

hayvan kendi kendini idare edecek durumda değilse bunu bir sene tanıtıp sonra serbest bırakması, dilerse tasadduk etmesi dilerse ondan yararlanılması konusunda fetva vermiştir. Hz. Ali bu uygulamalarıyla, kendi anlayışı doğrultusunda maslahat için yapılması gerekeni yapmıştır. Çünkü kendi dönemindeki şartlar bunu gerektirmekteydi. İnsanların ahlakı bozulmuş, hak hukuk anlayışı zayıflamış ve birtakım kimseler harama el uzatır olmuşlardı. Böyle bir ortamda kaybolmuş develeri ve sığırları kendi hallerine terk etmek, onları zayi etmekle eşdeğer olurdu. O, bu içtihadıyla, malın muhafazası prensibine uygun olarak gözettiği maksatlar doğrultusunda hareket etmiştir.

Yani bunu fıkıh diliyle ifade edecek olursak; zamanın ve buna bağlı olarak hükümlere mesned teşkil eden illetlerin değişmesi sebebiyle hükümleri de değiştirmeleri prensibi Hz. Ali ve O'nun gibi fakih sahabiler vesilesiyle asırların değerlendirmelerine sunulmuştur. Bunu da sahabe kendi kafasından değil Hz. Peygamber'den aldıkları bilgi ve terbiye çerçevesinde yapmışlardır. Fıkıh kaidelerinin oluşumu birden bire olmamıştır. İslam tarihi boyunca olan bütün olayların toplu değerlendirilmesi sonucu çıkmıştır ve Hz. Ali de bu çıkarımlara örnek olacak uygulamalarda bulunmuştur.

D- Zaman, mekan ve sosyal şartlar gereği hukuk, mahiyeti itibariyle "değişken" olmaktadır. Hayatın zamanla değişen şartlarına hukukun uyum sağlaması, diğer bir deyişle özel norm niteliğindeki hukuki hükümlerin de değişmesi zorunludur. Zamanın değişmesiyle ahkâmın değişebileceği konusunda bazen geliş güzel serdedilen görüşlere de rastlamaktayız. Hadiseleri tek taraflı ve yüzeysel bir biçimde değerlendiren yorumcu hemen hüküm verebiliyor. Derinlemesine araştırıldığında ve değişik açılarla bakıldığında, bu uygulamaların da diğer nasslara dayandırılabilceğini tespit edebiliriz. Sahabe uygulamaları hükmün uygulama gerekçesinin bulunmadığı durumlarda tatbikin durdurulması ya da değiştirilmesi şeklindedir. Bu da hükmün değiştirilmesi demek değildir.²²⁶

²²⁶ Tafsilatı için Bkz. Apaydın, Yunus, "Çağdaş Kavram ve Kurumlar İslâm'ın Neresinde Bulunur" Adlı Makalesi, *İslâm, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi*, Liberte Yayınları, 1. Baskı. 1999, s. 80; Yine Yunus Apaydın'ın "Yöntem(sizlik) Sorunu Üzerine", Adlı Makalesi, *İslâmiyyât Dergisi*, sayı III, s. 114 ve "İslâm Hukuku'nun Sistem ve Terminoloji Problemi" Adlı Tebliği, MÜİFD, Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Prensipleri Sempozyumu, 1989, MÜİFY. s.491-496; Dere, Ali, "Bazı Çağdaş İslâm Hukukçularına Göre Şeriâtın Tatbiki Sorunu" Adlı Tebliği, *İslâmiyyât Dergisi*, sayı IV, s. 109; Hassan, Ahmed, *İslâm Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, çev., Ali Hakan Çavuşoğlu-Hüseyin Esen, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 38; Aktan, Hamza, *Çağdaşlaşma Sürecinde İslâm Hukuku* Adlı Tebliği, *İslâm ve Modernleşme, II. Kutlu Doğum İlmî*

Mesela, Hz. Peygamber can için ödenecek kan bedelini (diyeti), deveyi baz alarak 100 deve, para cinsinden ise altın paradan 800 dinar, gümüş paradan da 8000 dirhem,²²⁷ sığırdan 200, koyundan 2000²²⁸ olarak tespit buyurmuştur. Hz. Ali dönemine bakacak olursak bu rakamların değiştiğini görürüz. Hz. Ali: "Kasde benzeyen öldürmede (diyet-i muğallaza), diyet ağırlaştırılır bundan dolayı katil öldürülmez" demiştir. Hz. Ali döneminde diyet yine 100 devedir, beira'dan 100, cez'a denilen dört yaşını tamamlamış deveden 30, dört yaşına girmiş hıkka'dan 33 devedir. Koyundan 2400 koyun, sığırdan 240 sığır elbise cinsinden 140 Yemen hullesidir. Altın paradan ise 1200 dinar, gümüş paradan 12000 dirhem takdir etmiştir.²²⁹ Cinsler aynıdır ama bunların bedelleri zamandan mekâna değişiklik gösterir. Günümüzde de sığır fiyatı elbise fiyatını çok geçmiştir. Ama sığır için takdir edilen adet 240, elbise için 140 dır.

Hata yoluyla işlenen ve hata olarak kabul edilen cinayette (diyet-i ğayri muğallaza), ödenmesi gereken diyete Hz. Ali, gümüş cinsinden 10000 dirhem, altın cinsinden 1000 dinar, deve cinsinden 100 deve, davar cinsinden 2000 koyun, sığır cinsinden 200 sığır, elbise cinsinden 200 Yemen hullesi takdir etmiştir.²³⁰ Görüldüğü gibi hükmün uygulama imkanının bulunmadığı durumlarda, tatbikinin durdurulması ve değiştirilmesi kaçınılmazdır. Bu hükmü ortadan kaldırmayan, bilakis düzenleyen ve işlevselliğini sağlayan bir uygulamadır.

1.2.3.3. Hükmü Meşru Kabul Etmekle Beraber Def'i Mefasid İçin Menetmesi

Hz. Ali'nin, Allah veya Resulu'nun koyduğu bir hükmü, meşru kabul etmekle beraber def'i mefasid için menettiği durumlar olmuştur. Bunlara örnek verecek olursak:

A- Maide suresi 5. ayete göre, iffetli olmaları kaydıyla Müslüman erkekler, zimmi olsun veya olmasın ehli kitap kadınlarıyla evlenebilirler. Abdullah İbn

Toplantısı, İSAM. Yayınları, İstanbul 1997, s. 168; İnan, Ahmet "Fıkıh Usulünün Temel Parametreleri Açısından Bazı Güncel Meselelere Kısa Bakışlar" Adlı Makalesi, İslâmiyyat Dergisi, sayı II, s. 101 vd; Freyer, Hans, **İctimâî Nazariyeler Tarihi**, çev. , Tahir Çağatay, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 14.; Güriz, Adnan, **Hukuk Felsefesi**, s. 149-154; Hırş, Ernest, **Türk Ticâret Hukuku Dersleri** acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/982/1534.pdf, s. 80.

²²⁷ Şevkani, **Neylû'l Evtar**, VII, 68.

²²⁸ İbn Mace, **Diyat**, 190.

²²⁹ Zeyd, İbn Ali Zeynelâbidin İbn'l-Hüseyn İbn Ali İbn Ebî Talib, (h. 80/122) **Müsnedu Zeyd İbn Ali**, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1966, IV, 541; Ebu Yusuf, Ya'kûb b. İbrâhim, **Kitâbü'l-harâc**, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, 1397, s. 186.

²³⁰ Zeyd, İbn Ali, **a.g.e.**, IV, 54, **et-Taberi**, **el-Camiu'l-Beyan** V, 210.

Ömer'in haricindeki diğer sahabiler, ehli kitap kadınlarıyla evlenmenin cevazı konusunda ittifak etmişlerdir. İbni Ömer, Hz. İsa ile ilgili görüşlerinden dolayı Hristiyanları müşrik gördüğü için cevaz vermemiştir.²³¹ Ayrıca Müslüman erkeğin ehli kitap bir kadınla evlenmesi durumunda fitneye düşme tehlikesinden ve çocukların da Yahudi veya Hristiyan olmaları endişesine binaen böyle bir hüküm vermiştir.²³² Ama Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah, Huzeyfe b. El-Yeman, Ka'b b. Malik gibi bazı sahabe, ehli kitap kadınlarla evlenmişlerdir.²³³ Hz. Ali, zimmi olmayan ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin mekruh olduğunu söylemiştir.²³⁴ Hz. Ömer de Maide suresi 5. ayetin açık iznine rağmen Huzeyfe b. El-Yeman ile ehli kitaptan olan karısının evliliğine itiraz etmiştir.²³⁵ Huzeyfe evliliklerinin haram olup olmadığını sorunca Hz. Ömer, "hayır, ancak onlardan fuhşa meyyal olanları almanızdan korkuyorum" şeklinde cevap vermiştir.²³⁶ Bir başka rivayete göre ise Hz. Ömer "Hayır, ancak yabancı kadınlarla evlenmenin yaygınlaşmasından ve Müslüman kadınlara rağbet edilmeyeceğinden endişeleniyorum" demiştir.²³⁷ Ehli kitap kadınlarla evlenmenin caiz olduğu kanaatinde olan Hz. Ömer'in bu müdahalesi mevcut hükmü kaldırma değil maslahata binaen geçici bir uygulama olabilir.²³⁸ Onun bu tavrı Seddi zerayi cümlesinden olup, muhtemel bir zararı önleme düşüncesinden kaynaklanmıştır.

B- Yolculukta dört rekâtlı farzların iki kılınması, ilk iki halife döneminde devam etmiş lakin Hz. Osman kendi döneminde bunu kabul etmekle beraber bazı anlayışsız kişilerin çoğalıp namazları devamlı iki rekat kılma meyline binaen iki rekat farz kılmayı terk etmiştir.²³⁹

Hz. Osman, hilafeti döneminde Mina'da iken rahatsızlandı. Hz. Ali'den namazı kıldırması istendi. O da Resulullah'ın kıldırıldığı gibi yani iki rekat kıldırarak

²³¹ Zeydan, Abdülkerim, *Ahâkmu'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'minîn fi Dari'l-İslâm*, Bağdat, 1963. s. 343.

²³² Sabunî, Muhammed Ali, *Revai'u'l-Beyân Tefsiru Ayati'l-Ahkâmi mine'l-Kur'an*, Dersaadet Kitabevi, ty. II, 525.

²³³ Şirâzi, Ebu İshak, *Mühezzeb fil-Müzehheb*, Matbaatü'l-Bâbî el-Halebî, trs, II, 44.

²³⁴ İbn'l-Hümâm, Kemaluddin Muhammed b. Abdulvahid, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Kahire, ty. , III, 135.

²³⁵ Bazı rivayetlere göre ise Hz. Ömer, Huzeyfe'ye karısını boşamasını tavsiye etmiştir. Sabuni, *a.g.e.* I, 288.

²³⁶ Cassâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali Razi, *Ahkamu'l-Kur'an*, thk. , Muhammed Sadık Kamhavi, Matbaatu Abdirrahman Muhammed, Kahire t.y, II, 324.

²³⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'il Azim*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1969, I, 257.

²³⁸ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam yay. , İstanbul, 1995, s. 173.

²³⁹ Baci, Suleyman b. Halef, *el-Munteka şerhu'l-Muvatta*, Beyrut, 1983, I, 261.

istediğini söyledi. Orada bulunanlar hayır Hz. Osman'ın kıldırıldığı gibi kıldır deyince ve bu laf Hz. Osman'a ulaşınca, halife bu anlayışsız insanlara kızdı. Hz. Ali'nin istediği gibi kıldırmasını söyledi.²⁴⁰ Buradan bu dönemde yapılan içtihadın Resulullah'ın teşri buyurduğu bir hükmü kaldırmaya matuf olmayıp bir mefsedet-in defi için yapıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

C- Hz. Peygamber, Hayber'in fethinden sonra ele geçirilen arazileri savaşanlar arasında taksim etmişti lakin Hz. Ömer, Kadisiye savaşından sonra Irak'ın Sevad arazilerini Resulullah'ın dağıttığı gibi savaşanlara dağıtmamıştır. Hz. Ali ile istişare etmiş, bazı masalahlara binaen bu topraklar devlet mülkiyetine geçirilmiştir. Oysa savaş sonucu ele geçtiği için normalde "ganimet" statüsüne alınması bekleniyordu. Topraklar "fey" hükmüne sokularak eski sahiplerine bırakılmıştır.²⁴¹

Bu konuyu ileride rivayetleriyle beraber daha geniş bir şekilde açıklayacağız fakat burada İslam hukukunun teşekkülüne etkisi açısından alınan cesur kararların gerekçeleri, toprak hukukunun teşekkülünde rol oynayan bazı faktörleri açıklaması bakımından önemli görüyoruz.

İleri sürülen gerekçeler; Müslüman toplumun nüfusu ve ordunun askeri ihtiyaçları fazlasıyla artmıştır, sabit gelirlerle bunları karşılamak artık mümkün değildir. Oysa Sevad zengin, verimli ve geniş bir arazidir. Burdan toplanacak gelirler devletin ihtiyacını karşılayabilir. Bunlara ilaveten sahabenin yaptığı istişarede şu ortaya çıkmıştır: Eğer o günkü şartlarda topraklar, Hayber'de olduğu gibi savaşçılar arasında dağıtılsa, her bir savaşçıya yerli halktan İki-üç aile düşecek ve bu aileler, bu şahısların malı olacaktı. Bu da kadim feodalitenin devamına göz yummaktan başka bir anlama gelmezdi. İslam'ın ruhuna aykırı olduğu anlaşılan böyle vahim bir uygulamanın hemen önüne geçmek gerekiyordu ki, Hz. Ali ve Hz. Ömer gibi güçlü dimağlar, bütün direnmelere göğüs gererek bunun önüne geçtiler. Bu da gösteriyor ki, ilk İslam toplumunda toprak hukuku teşekkül ederken, hareket noktası teorik mülhazalar ve düşünceler değil, o günkü Müslüman toplumun genel durumu, yararı, kısaca sosyal ve maddi yapısının arz ettiği özel şartlardır.²⁴² Ayrıca sahabenin bu tutumu feodaliteyi yıkıp özgün bir tarz teşekkül etme noktasında takdire şayandır.

²⁴⁰ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali, (v.456 h-1064 m) **el Muhalla bi'l-Âsâr**, Daru'l-Müniriye, Mısır, 1348, IV, 270.

²⁴¹ Eskicioğlu, Osman, **İslam Hukukunda Vergiler Yahya b. Adem ve Kitabul-Harac'ı**, İzmir, 1996, s.84 vd.

²⁴² Komisyon, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, Risale yay. , 1990, cild I, s. 74 vd.

1.2.3.4. Nassları Tahsis ve Tamim Suretiyle İctihat Etmesi

Hiz. Ali'nin hukuku ve meşru nizamı temin için bazı nasları tahsis, ta'mim veya zahirini terk suretiyle içtihadî tasarruflarda bulunmasına şunları örnek gösterebiliriz:

A- Kur'an-ı Kerim'de boşama anlatılırken bunun bir defada *yapılmamasına* işaret ediliyor. Yalnız Hiz. Ömer, kendi döneminde erkeklerin, eşlerine kızıp bir defada birçok talak vermesini, cahiliye adetlerine dönüş ve talakın yaygın hale gelmesine sebep olduğunu düşünerek Hiz. Ali, Hiz. Osman gibi sahabelerle istişare edip, bir defada ika edilen üç talakı bir değil, üç talak saymıştır.²⁴³

Hiz. Ali'den gelen bazı rivayetlerde, aynı mecliste hanımını birden fazla lafızlarla boşayanın boşamasının bir boşama sayılacağına dair rivayetler²⁴⁴ varsa da bunların Hiz. Ömer ile yapılan istişareden önce olduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü bir mecliste birden fazla boşamanın bain talak olacağı ve kadının, başka biriyle evlenip boşanmadıkça kendisine helal olmayacağına dair rivayetler²⁴⁵ ağırlıktadır. Hiz. Ali, insanları keyfi olarak nasslardan delil çıkarmaktan men ediyordu. Ancak nassın uygulaması ve yorumu hakkında diğer fakih sahabilerle istişare ediyordu.²⁴⁶

B- Erken dönem uygulamalarına baktığımızda zanaatkârlar nezdinde bırakılmış eşya kasıt olmaksızın zayi olsaydı tazmin edilmezdi, ödetilmezdi. Emanet duygusu hâkim olduğu için sözlerine itimat edilirdi. Zamanla halkın eşyasına göz koyan zanaatkârların bu ödetmeme hükmünü kötüye kullanmaları halkı zor durumda bırakınca Hiz. Ali, en uygun yol olarak zanaatkârların elinde kaçınılması mümkün olan bir sebeple zayi olan malların ödetilmesine cevaz verdi.²⁴⁷

C- Hiz. Peygamber döneminde, huzuruna içkili bir adam getirilmiş ve bu adama pabuç, hurma dalı, bez gibi şeylerle bir miktar vurularak içki içme fiili nedeniyle cezalandırılmıştı. Hiz. Ebu Bekir bu darbelerin kırk civarında olduğunu tespit ederek içki içme cezasını kırk sopa olarak tayin etmiştir. Hiz. Ömer devrinde,

²⁴³ Tahavi, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî, **Şerhu Me'âni'l-Âsâr**, thk. , Muhammed Zührî en-Neccâr, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1399, II, 32; Şevkanî, **a.g.e.** , VII, 146.

²⁴⁴ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 235; Beyhaki, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, **es-Sünenü'l-Kübra**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, VII, 339.

²⁴⁵ Abdürrezzâk, b. Hemmam b. Nafi el-Himyari es-San'ani, (211 h. 826- 827 m.) **el- Musannef**, thk. Habiburrahmân el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1983, VI, 394; İbn Hazm, **a.g.e.** , X, 172; Hindi, Alâuddîn el-Muttakî b. Hüameddin, **Kenzu'l-Ummâl fi Süneni'l-Ekvâl ve'l-Ef'âl**, Beyrut, 1989, nr. 28060.

²⁴⁶ Şeyh Müfid, **Meseletani fi'n-Nass ala Ali**, thk., Mehdi Necef, Daru'l Müfid, Beyrut, 1414, II, 27.

²⁴⁷ Safii, **el- Ümm**, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1983, III, 261, Zeylai, Ebû Muhammed Abdullâh b.Yusuf el-Hanefî, (ö.762/1343), **Nasbu'r-Raye li Ahadisi'l-Hidaye**, Daru'l-Hadis, Kahire, 1938, IV, 141.

bu müeeyyide içki içenlerin sayısının artmasıyla suça verilen cezanın caydırıcılığının kalmadığı düşüncesiyle istişareye sunulmuştur. Yapılan istişarelerde özellikle ileride genişçe açıklayacağımız vechiyle Hz. Ali'nin katkılarıyla cezanın, seksen sopa olarak uygulanması şura içtihatı yoluyla karara bağlanmıştır.²⁴⁸ Bu sünnete karşı bir uygulama değil tam aksine sünnetin rolünü çok iyi bilen Hz. Ali'nin bu cezanın ruhunu, illetini bilen biri olarak verdiği karardır. Resulullah hayatta olsaydı böyle davranırdı düşüncesiyle olaya yaklaşmış ve isabetli karar vermiştir. Şartların değişmesiyle ceza miktarı değişmiş olsa da, Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin bu suç karşısındaki tavırları ve maksatları aynı kalmıştır ve ikisi de aynı neticeye ulaşmışlardır.

D- Hz. Peygamber ve ilk üç halife dönemlerinde cuma ve bayram namazları bir şehirde, tek bir yerde, musallada kılınırken, Hz. Ali döneminde, zayıf insanların durumları göz önünde bulundurularak onların mescitte kılmalarına müsaade edilmiştir. Kûfe halkından bazı insanlar Hz. Ali'ye mazeretlerini bildirdiler. Hz. Ali, hasta veya güçsüz olan bu insanların musallaya gelemeyeceklerini öğrenince, onların bulundukları yerde kılmalarına cevaz verdi. Hz. Ali'nin ifadelerinden bayram namazlarının musallada kılınmasını sünnet olarak gördüğü, Müslümanların tek bir cemaat oluşturmamasından yana olduğu anlaşılmaktadır. Ancak mazeret sahipleri musallaya çıkamadıkları gibi belki de bayram namazlarını hiç kılamayacaklardır. Bu yüzden Hz. Ali mazeretleri sebebiyle musallaya gelemeyenlerin hiç kılmamaktansa, beraberce musallada kılma sünnetini ifa edememe ve ikinci bir cemaat oluşturma gibi bazı mahzurlarına rağmen, onların mescitte kılmalarını emretmiştir. Hz. Ali güçsüzlerin müracaatına böyle bir çözüm getirirken şüphesiz zaruret ve kolaylık prensipleriyle hareket etmiştir. Sünneti tahsis ile içtihatı yetkisini kullanmıştır. Hz. Ali'nin ihtiyaca binaen ortaya koyduğu bu içtihadı, mezheplerce değerlendirilip, ilk defa aynı yerleşim merkezinde bayram namazları ve sonrasında da cuma namazları için ikinci cemaat uygulamasının başlamasına kapı aralamıştır.²⁴⁹

²⁴⁸ Buharî, **Hudûd**, 4; Müslim, **Hudûd**, 35; Ebû Dâvud, **Hudûd**, 35, 36; Tirmizî, **Hudûd**, 14,15; Tahavî, **a.g.e.**, II, 91; Şevkani, **a.g.e.**, VII, 146 vd. ; Halili, Cevad Cafer, **İmam Ali**, thk. , Hasan Said, Müessesetü Âli Beyt, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası, s.264.

²⁴⁹ Beyhaki, **a.g.e.**, III, 310; İbn Hazm, **a.g.e.**, V,52; İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I,76; Abdurrezzak, **a.g.e.**, III,167; Merginani, Şeyhü'l-İslâm Burhanüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir, **Hidaye Şerhu Bidayet'il-Mubtedi**, Daru's-Sadr, Mısır, 1990, I, 57; İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b.

E- İhtikâr (stokçuluk) yapanlara karşı Resulullah'ın zemmedici hadisleri bulunmaktadır: "İhtikâr yapanı Allah, iflasa ve cüzzam hastalığına duçar eder"²⁵⁰ "İhtikâr yapan hatakar olmuştur."²⁵¹ Ama ihtikâr yapanlara ceza olarak bir şey takdir ettiğine dair rivayetlere rastlamamaktayız. Ancak Hz. Ali döneminde ihtikâr yapanların artması sonucu ihtikâra teşebbüsten alıkoymak üzere onların mallarının yakıldığına dair tazir cezası verdiği kaynaklarda geçmektedir.²⁵² Hatta bir keresinde çok fazla miktarda ihtikâr malını yaktığını İbni Hazm'ın Hubeyş'ten²⁵³ aktardığı şu sözden anlamaktayız: "İmam Ali ihtikâr amacıyla Sevad'da sakladığım zahiremi yaktırdı. Eğer onlar bana bırakılsaydı. Küfe a'tasındaki bütçesi kadar kâr elde edecektim"²⁵⁴ Yine aynı cümleden olmak üzere Hz. Ali'nin Resulullah döneminden sonra ortaya çıkan maslahata binaen hapishane yapmasını örnek verebiliriz. İlk üç halife döneminde, mahpusların idari işleriyle başkent Medine'de halifeler, valiler ve hâkimler meşgul oluyorlardı. Kaynaklar, Hz. Ali'nin, hapishane tahsis ettiğini ve yaptırdığı hapishanelerin emniyetinden ve yönetiminden sorumlu olacak bir kişiyi tayin ettiğini bildirilmektedir.²⁵⁵

F- Hz. Ali, muhtaç durumda olup hırsızlık yapanın, kıtlık senesinde hırsızlık yapanın, beytûlmalden çalanın, kölelerin efendilerinin mallarından çalmalarının el kesmeyle cezalandırılmayacağını savunmuştur. Meyve, sebze, av hayvanı hırsızlığını sünnetçe belirlenen *değersiz malların çalınmasından dolayı el kesme cezası uygulanmaz* hükmünü icra ederek ta'mim ediyordu. Hırsız daha evden çıkmadan yakalanınca el kesmiyordu. Ufak bir şüphe halinde hemen el kesme yoluna gitmiyordu.²⁵⁶ Bu örnekler Hz. Ali'nin hükümlerinde, şeriatın şekil ve sureti yanında ruh ve özünü, gayesini de göz önüne aldığını, iki şer bir araya geldiğinde hafif olanı

Muhammed el-Mısırî, (ö. 970/1563), **Bahru' Raik Şerhu Kenzi Dekaike Nesefi**, Mecmuatu Resail, trs., II,151, İbn Hümam, Kemâluddîn Muhammed b. Abdülvâhid, **Şerhu Fethi'l-kadîr**, Kahire, t.y., I, 410; Kasani, **a.g.e.**, I, 261; İbn Kudame, **a.g.e.**, II,372.

²⁵⁰ İbn Mace, **Ticaret**, 6.

²⁵¹ Müslim, **Müsakat**, 129, Ebu Davud, **Büyu**, 49, Tirmizi, **Büyu**, 40.

²⁵² İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, II,277.

²⁵³ Hubeyş, İbn Sa'd'ın tabakatına göre tabiinden bir zat olup asıl ismi; Hubeyş b Şureyh el-Habeşi Ebu Hafsa eş-Şamî'dir.

²⁵⁴ İbn Hazm, **a.g.e.**, IX, 65.

²⁵⁵ Ebu Yusuf, **el-Harac**, 162; Vâili, Ahmed, **Ahkâmü's-Sücûn beyne's-Şerî'ati ve'l-Kânûn**, üçüncü baskı, Beyrut,1987, s.123 vd.

²⁵⁶ Buhârî, **Hudûd**, 13; Müslim, **Hudûd**, 5; Nesâî; **Sârik**, 10; İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, II,123-130; Abdurrezzak, **a.g.e.**, X, 199-212; İbn Kudame, **a.g.e.**, VIII,242; Ebu Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed, **el Cerime ve'l-Ugube fi Fıkhı'l-İslam**, Daru'l Fikri'l-Arabi, Kahire, 1998, s.133; Dönmezer, Sulhi, **Şahıslara Karşı ve Mal Aleyhinde İşlenen Cürümler**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1959, s. 209.

tercih ettiğini, kişileri suça iten sebepleri araştırarak bunları giderecek tedbirlere başvurmayı ihmal etmediğini hatta hüküm ve cezalarda bu gayeyi tahakkuk ettirecek tadiller yaptığını göstermektedir.

Hiz. Ali'nin bu tür uygulamalarından mezhep imamları çokça faydalanmışlardır. Bunlardan sadece birine örnek verecek olursak, hırsızlıkta had cezasının uygulanabilmesi için alt sınırı, Hiz. Ali bir dinar veya on dirhem olarak belirlemiştir.²⁵⁷ Bu sınırın çeyrek dinar olduğuna dair de rivayetler vardır. Ama Hanefiler Hiz. Ali, Hiz. Ömer, Abdullah İbni Mesud gibi sahabenin uygulamasını tercih etmişler ve alt sınırı on dirhem olarak belirlemişlerdir. Hatta dirhemle dinar arasında tutarsızlık olduğunda on dirhem ölçüsünü esas almışlardır. Hanefi hukukçulara göre Hiz. Aişe'den rivayet edilen "*Hırsızın eli, çeyrek dinar ve fazlasında kesilir*"²⁵⁸ hadisinin merfu olmadığını ifade etmiştir. Hatta buna delil olarak yine Hiz. Aişe'den rivayet edilen "*Resulullah zamanında değersiz bir şey için el kesilmezdi*"²⁵⁹ hadisini örnek göstermişlerdir. Buna göre eğer el kesmeyle ilgili bir nas olsaydı, Hiz. Aişe böyle bir rivayette bulunmaya gerek duymazdı, demişlerdir ve Hiz. Ali'nin uygulamasına göre hareket etmişlerdir.²⁶⁰

G- Bain talakla boşanan bir kadın erkeğe mirasçı olamaz.²⁶¹ Bazı kimseler öleceklerini hissettiklerinde ya da hastalandıklarında, kadınları mirastan mahrum bırakmak için boşarlardı. Hiz. Ali, bu şekilde boşanmış bir kadının itirazını dinlemiş ve "boşamadı boşamadı tam ölümle burun buruna gelince mi boşadı?" deyip kadını mirasçı yapmıştır.²⁶² Yine Hiz. Ali, "Ölüm hastalığında boşanan kadın, varis olur demiştir."²⁶³ Böylece Hiz. Ali, şer'i hükümlerin suiistimalini önlemek için kötü niyetli kişilerin maksatlarının aksini gerçekleştirecek hükümle *tedbir* almıştır.

Yapılan içtihadların herkesi bağlayan birer kanun değil fetva niteliğinde olduğu, fetvanın da fetvayı ilgilendiren şahıslar için geçerli olduğu durumlar vardır.²⁶⁴ Devlet başkanlığı yapan insanların da devleti bağlamayan şahsi görüş ve içtihadları birer kanun mahiyetinde değildir. Nitekim dört Halife'nin hususi

²⁵⁷ Abdurrezzak, **a.g.e.** , X,233; Zeyd İbn Ali, **a.g.e.** , IV, 512.

²⁵⁸ Buharî, **Hudûd**, 13; Tirmizî, **Hudûd**, 16.

²⁵⁹ Müslim, **Hudûd**, 5; Nesâî; **Sârik**, 10.

²⁶⁰ Beyhakî, **a.g.e.** , VII,260; Abdurrezzak, **a.g.e.** , X,233; Serahsi, **Kitabu'l-Mebsut**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, IX,138; Zeylâî, **Nasbu'r-Râye**, III,360; Kasani, **a.g.e.** , VII, 77.

²⁶¹ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.** , VIII, 250.

²⁶² İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 254.

²⁶³ İbn Hazm, **a.g.e.** , X, 220.

²⁶⁴ Mevdudi, Ebu'l-A'la, **İslam'da Hükümet**, ter. Ali Genceli, Hilal yay. , 2006, s.570.

meselerde verdikleri ve şahsi içtihadlarını yansıtan görüşlerini bu nitelikte değerlendirenler olmuştur. Bu nedenle aynı konuda devlet başkanı ile bir alimin içtihadı farklı farklı olabilmektedir.²⁶⁵

1.2.3.5. Karşılaşılan Yeni Meselere Getirdiği Çözümler

Hiz. Ali, Hiz. Peygamber döneminde vuku bulmamış bir işi, hayırlıdır diye işlemiş ve yeni olaylar hakkında nassa dayalı hükümlere benzeyen hükümler vermiştir. Bunların da birçok örneği bulunmaktadır.

A- Bu nev'in en bariz örneği Kur'an-ı Kerim'in kitap haline getirilmesidir. Hiz. Ali'nin de içinde bulunduğu İslâm hukuk tarihinin ilk tedvin hareketlerinden sayılan Kur'an'ın Mushaf haline getiriliş süreci, Hiz. Peygamber'in vefatından sonra Hiz. Ebu Bekir'in hilafeti zamanında Yemame harbinde Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilenlerden yetmiş kişinin şehid olması, sahabenin vefatından sonra Kur'an'ın başına gelebilecek olası durumlardan kaynaklanan endişelerle başladı. Önce, Peygamber'in yapmadığı bir işe ben nasıl girişebilirim? Diye endişelenen halife Hiz. Ebu Bekir, daha sonra meselenin ehemmiyet ve lüzumuna kanaat getirerek, Zeyd bin Sabit başkanlığında bir heyet teşkilini emretti. İçlerinde Hiz. Ali, Osman, Talha, İbn Mes'ud, Übeyy bin Kab, Halid bin Velid, Huzeyfe ve Salim'in de bulunduğu on iki kişilik bu heyet, Hiz. Ömer'in evinde toplanarak, ellerde mevcut bütün Kur'an sahifelerini topladı. Ayrıca sahabenin ezberindeki ayetler de dinlenildi. Her sahabinin okuduğu ayete iki de şahid istendi. Böylece bütün ayetler bir cild halinde toplandı. Yazısının güzelliği ile meşhur Said bin el-As bunları kâğıt üzerine kaleme aldı. Yazılan nüsha, umumi bir toplantıda sahabe-i kirama okundu. İtiraz eden olmadı. Otuz üç bin sahabe bu mushafın her harfinin tamı tamına yerinde olduğuna sözbirliği yaparak karar verdi. Hiz. Ebu Bekir zamanında toplanan Kur'an-ı Kerim ayetlerinin tertibi, yani her ayetin yeri ve hangi sûreye ait olduğu, tevkifidir. Yani içtihadı olmayıp, Hiz. Cebrail'in talimine ve Hiz. Peygamber'in işaretine istinad eder.²⁶⁶

²⁶⁵ Fazlurrahman, **Siret Ansiklopedisi**, ter. İ. Kafi Dönmez ve Heyet, İnkılap yay, İstanbul, 1996, V,509; Dalgın, Nihat, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi**, Etüt yay, Samsun, 1999, s. 203.

²⁶⁶ Taberi, **Camiu'l-Beyan**, I,26; Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, el-Matbaatu'l-Ezheriyye, Kahire, 1318, I, 206; Zerkeşi, **a.g.e.**, I,300; Corci, Zeydan, **Medeniyyet-i İslamiyye Tarihi**, ter. Zeki Megamiz, İstanbul, 1910, III, 115; Mennâu'l-Kattân, **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1991, s.125; Zerkânî, **a.g.e.**, I,229; Demirci, Muhsin, **Kur'ân Tarihi**, M.Ü.İ.F.A.V. yay. , İstanbul, 1997, s.92-3; Akdemir, Salih, **Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelere**, Akid Yayınları, Ankara, 1989, s.13.

Hız. Ali'nin meşhur kadılarından biri olan Şureyh'in kat'i nass bulunmayan meselelerde, doğru yolda olan alimlerin kazalarıyla hükmetmesi, re'yiyle içtihad etmesi, alim ve salih kişilerle istişare etmesi, yönünde talimatlar aldığı kaynaklarda geçmektedir.²⁶⁷

Hız. Ali'ye nassların bulunmadığı durumlarda ne yapılacağı şu şekilde sorulmuştu: "Resulullah'ın size tahsis ettiği bir bilgi ve delil var mı?" O da: "Vallahi yok, ancak Allah'ın kendi kitabı hakkında bir kuluna verdiği anlayış vardır..." demiştir.²⁶⁸ Bir kelime ile birçok şeyi özetleyen bu söz, her zaman olduğu gibi Kur'an'ın mushaf haline getirilişinde de devreye girmiş ve sahabe akliselim ve şura içtihatı yoluyla karar vermişlerdir.

B- Mürtedlerin nasslarda belirtilen cezası öldürülmeleridir.²⁶⁹ Hız. Ali, mürtedin yakalanıp hapsedilmesini ona bir ay müsaade edilmesini, Hız. Ömer üç gün müsaade edilmesini bu fiiline devam ettiği takdirde öldürülmelerine fetva vermişlerdir.²⁷⁰ Hız. Ali, kendi döneminde bazen mürtedlere ölüm cezası vermiş²⁷¹ bazen de özellikle kendisine uluhiyet isnad kimselere Resulullah döneminde uygulanmayan bir ceza vererek onları *öldürdükten sonra yaktırmıştır*. Hatta ölünün sahipleri cesedi vermesi için Hız. Ali'ye para teklif etmişler ama O, bunu reddedip cesedi yaktırmıştır.²⁷² Bunu da cezaların caydırıcılığı bağlamında, bu tür fikirlerin Hristiyanlaşma, dini tahrif gibi olaylara kapı aralamaması için yapmıştır.

C- Hız. Peygamber, Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer dönemlerinde cuma namazı için bir tek ezan okunurdu. Bu ezan hatibin önünde veya mescidin kapısında okunuyordu. Hız. Osman döneminde Müslümanların sayısı iyice arttığından ve Medine'de yerleşim alanı genişlediğinden, Hız. Osman bir ezan daha ekledi. Bu ezanı ez-Zevra denen Medine çarşısındaki kendine ait bir evin üstünde okuttu. Hız. Ali ve diğer sahabeden buna itiraz eden olmadı. Sukuti icma hâsıl oldu. Günümüze kadar bu uygulama geldi.²⁷³ Gerek Hız. Osman gerekse Hız. Ali ve diğerleri ezanın insanlara namaz vaktinin girdiğini belirtmek, haber vermek için teşri kılınmış olduğunu

²⁶⁷ İbn Kayyim, **İ'lamu'l-Muvakkiin**, I, 204.

²⁶⁸ İbn Hacer, el-Askalani, **Fethü'l-Bâri bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, thk. , Abdülazîz b. Abdullâh b. Bâz, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1990, I,215.

²⁶⁹ Ali İmran, 3/ 85-89; Ebu Davud, **Cihad**, 121, İbn Kudame, **a.g.e.** , VIII,125.

²⁷⁰ Kurtubi, **el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân**, III,48-9; İbn Kudame, **a.g.e.** , 125 vd.

²⁷¹ Abdurrezzak, **a.g.e.** , VII,342.

²⁷² Beyhaki, **a.g.e.** , VI, 254; İbn Hazm, **a.g.e.** , XI,190.

²⁷³ Şaban, Zekiyüddin, **(Usulu'l-Fıkıh) İslam Hukuk İlminin Esasları**, ter. İbrahim Kafî Dönmez, TDV yay. , Ankara, 1996, s. 123.

biliyorlardı. Nüfus artınca evi mescide uzak olan insanların cuma namazı gibi önemli bir namaza vaktinde gelemeyeceğinden endişelendiler. Resulullah ve diğer iki halife döneminde olmayan bu uygulamada sahabenin dayandığı delil, maslahatın temini ve eski uygulamanın devamı halinde ortaya çıkabilecek olası mefsedetın giderilmesi düşüncesi idi.

Sünni mezheplerin tümü bunu kabul eder ancak İsnâaşeriyye bu uygulamayı bidat sayar. İkinci ezanın cumadaki haram vakti kapsayıp kapsamadığı hakkında Maliki, Şafii, Hanbeli ve İsnâaşeriyye mezhepleri ittifak halindedir. İlk ezan, alışverişin haram kılındığı yasak vaktin belirleyicisi değildir derler. Bu görüşün başlıca dayanağı, ilk ezanın Hz. Peygamber zamanında olmamasıdır.²⁷⁴ Sünni düşünceden de ilk ezanın bidat olduğuna dair görüşler vardır. Mesela Kurtubi "الجامع لأحكام القرآن" adlı eserinde Hz. Ali'nin kendi döneminde Kufe'de cuma namazı için tek ezan okuttuğunu söyler. İbni Ebi Şeybe'nin de Hz. Ali'nin cuma namazı için okunan ilk ezanı bidat saydığını söylese de Sünni camiada genel itibarla bundan daha kuvvetli delillerle ve sukuti bir icmayla Hz. Ali'nin iki ezan uygulaması taraftarı olduğu görüşü hakimdir.²⁷⁵ Sünni ve Şii düşünce arasındaki ezan yorumu bununla sınırlı değildir. Ayrıca Şiiler, ezan ve kamette okunan "اشهد ان محمدا رسول الله" cümlesinden sonra "اشهد ان عليا ولي الله" cümlesini ekler. Bu, onlara göre ezanın ve kametin bir parçası olmayıp, Ehl-i Beyt'e duyulan sevgi ve muhabbetin bir nişanesidir. Ama "حي على الفلاح" cümlesinden sonra okunan "حي على خير العمل" lafzı Şiilere göre okunmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber döneminde bu cümle ezanda okunurdu ancak Hz. Ömer devrinde bazı maslahatlara binaen ezandan çıkarılmıştır.²⁷⁶

Ehlisünnete göre "حي على خير العمل" cümlesi ezan gibi önemli bir mevzu için yeteri sahilikte bir senedle ulemaya ulaşmamıştır ve tatbikat ile de vuku bulmamıştır. Buhari ve Müslim de ezanın lafızları tevatüre yakın bir derecede ve bu eklenti olmadan gelmiştir. Bu cümle ile alakalı rivayetler ilk dönemlerde ezan

²⁷⁴ İbn Âbidîn, **Reddü'l-Muhtar**, II, 65 vd.

²⁷⁵ <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=141740>.

²⁷⁶ Humeyni, Ruhullah Musavi, **Tevzihu'l-Mesail**, çev. Heyet, Koleyni Matbaası, 1988, s.145; Ozak, Muzaffer, **İrşâd**, Salah Bilici Kitabevi, İst., ty., III, 509; Hemedani, Ahmed Sabri, **İmâm Cafer Sâdık Buyrukları**, Kevser yay., İstanbul, 2003, s.108; Gölpınarlı, Abdulbâki **Sosyal Açıdan İslâm Tarihi**, Derin yay., İst., 2006, s.325, Şerafeddin, Allâme, **En-Nassu ve'l İctihâd**, Kevser yay., İst., s.206;

okunmadan Hz. Bilal'e ezanı okuması için söylenen teşvik cümlesindendir.²⁷⁷ Bu iki ek cümle günümüzde de Şii coğrafyada ezanla beraber okunmakta ve bunun ilmi temellerinin ilk dönemlere ait olduğu bilinmekte ise de Safevi devleti ve Şah İsmail'den sonra uygulama alanı bulduğu söylenebilir.²⁷⁸

Konuyla ilgili Hz. Ali'den gelen rivayetlere baktığımızda, Hz. Peygamber'in Bilal-ı Habeş'iye ezana başlamadan önce bu cümleyi kullandığını, ezan okumasını teşvik ettiğini fakat bunun ezandan bir cümle olmadığını görürüz. Hz. Ali döneminde de "حي على خير العمل" cümlesinin ezanla beraber okunduğuna dair herhangi bir sahih rivayet yoktur.²⁷⁹

Hz. Peygamberin "sahip olduğu kölesi ve atından dolayı Müslümanın zekat ödeme yükümlülüğü yoktur" buyurduğu ve atı bulunan sahabilerden zekat almadığı kaynaklarda geçmektedir.²⁸⁰ Bu uygulamanın Hz. Ebu Bekir döneminde de devam ettiği ve ilk defa Hz. Ömer tarafından atlardan zekat alındığını görüyoruz. Söz konusu uygulama Şamlıların Hz. Ömer'e gelip "bizim mallarımız sadece atlar ve kölelerdir. Bizden de zekat al" demeleriyle ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer başta "benden önceki dönemde uygulaması bulunmayan bir şeyi uygulamak istemem" demiştir. Ancak daha sonra sahabe ile istişare etmiş ve Hz. Ali: "Şayet bu gönül rızasıyla olmuşsa ve senden sonra da alınacak bir cizye olmayacaksa, onlardan zekat alman güzel olur" demiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer hem attan, hem de köleden her sene için on dirhem zekat almıştır. Ayrıca her bir at için ayda on cerib²⁸¹, her köle için de ayda iki cerib yiyecek tahsis etmiştir.²⁸²

Burada Hz. Ali, aslında bize içtihad ve kıyas gereken durumlar taabbudi alan dahi olsa yapılabileceğini göstermiştir. Bu, nassı ortadan kaldırma değildir. Hz. Peygamberin bazı mallardan zekat almış olması, onlara denk başka mallardan da alınmasına engel teşkil etmemiştir. Buna göre bu uygulamada belli bir ekonomik

²⁷⁷ Serahsi, **el-Mebsut**, I,36; İbn Hümam, **a.g.e.**, I,167; Kasani, **el-Bedayi'**, I,147; Meydani, Abdülğani b. Talib b. el-Hanefi **El-Lübab Fî Şerhi'l Kitab**, Daru'l Kitabi'l Arabî, Beyrut, 1999, s.1162; Şevkani, **Neylül Evtar**, II,41; Remli, Hassan b Muhammed, **el-Ezan**, Daru İbn-i Cevzi, Riyad, 2005, s. 15.

²⁷⁸ Mazzoui, Michel, **The Origins of the Safawids, Siism, Sufism and the Gulat**, Freiburger Islamstudien, Wiesbaden, 1977, s.109.

²⁷⁹ Nevevi, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, **er-Ravdün-Nadir Şerhu Müsnedi Zeyd**, Matb. el- Asime, Mısır, ty, I,541 vd.

²⁸⁰ Buhari, **Zekat**, 45; Müslim, **Zekat**, 8; İ. Mace, **Zekat**, 15.

²⁸¹ Cerib, Hz. Ömer döneminden itibaren kullanılan ve bölgelere göre miktarı değişen bir alan, ağırlık ve hacim ölçüsüdür. Bkz: Fayda, Mustafa, **"cerib"**, DİA, VII,402.

²⁸² Abdurrezzak, **a.g.e.**, IV,35.

değeri olan ve üreyen malların zekat için bir kaynak olması ve detayının içtihat ile belirlenmesinin mümkün olabileceği anlaşılmaktadır.²⁸³ Hz. Peygamber'in atlardan zekât almayı, kasden ümmete ve sonraki idarecilere genişlik olsun diye terk ettiğini söyleyenler de vardır. Çünkü Hz. Peygamber, o dönemde cüz'i bir maslahatı gerçekleştirmek istemiş, atın cihad için lüzümüne binaen at yetiştiriciliğini teşvik etmiş olabilir. Bu hususta yetki Hz. Peygamber'e ve Ondan sonraki adil yöneticilere bırakılmıştır. Onlar da genel maslahatın gerektirdiği durumlara göre hareket etmişlerdir. Hz. Peygamber atlardan zekâtı açıkça nefyetmediği gibi, tam açık bir şekilde de onu farz da kılmamıştır. Ya da "Kölesi ve atında Müslümana zekât yoktur." hadisi, insanın bindiği ve cihad için kullandığı atlara delalet etmektedir de diyebiliriz.²⁸⁴

Allah'ı Teâlâ, son Peygamberinden sonra ortaya çıkacak yeni meselelerde kullarını başıboş bırakacak değildir. Bunun için sahabe ve onların izinden giden ulemanın insanların maslahatı için bir takım akli çıkarımlar yapması kaçınılmazdır.²⁸⁵ Hz. Ali de sahabenin en fakihlerinden biri olarak İslam Hukuk Tarihine adını yazdıracak birçok içtihat, fetva, hüküm ve maslahatı gerektirecek kararlarda bulunmuştur.

Bütün bu saydığımız maddelerden şu sonuçları çıkarabiliriz:

-Hz. Ali bütün nevileriyle içtihadı tatbik etmiştir.

-İçtihadlarına dayanak yaptığı yazılı usul ve kaideleri yoktur.

-Hz. Peygamber'in terbiyesi, Kitap ve Sünnetin lafız ve ruhu akli-selim ve devrin ihtiyaçları Hz. Ali'nin istinad ettiği umumi rehber ve prensiplerdir.²⁸⁶

-Hz. Ali nasslarda belirlenmiş hukuk düşüncesini aşmama, içtihadı bırakılmış sahada bile bir şekilde kanun koyucunun belirlemelerinin çerçevesine sıkı sıkıya sadık kalma ilkesinin dışına çıkmamıştır.²⁸⁷

- Hz. Ali nassların zahirine göre yorumlanması ve mümkün mertebe tevilden kaçınılması gerektiği kanaatindedir. Ona göre her müctehid isabet etmiş olmadığı gibi, her içtihadta doğru olmayabilir. Fıkıh usulü ıstılahıyla konuşacak olursak Hz. Ali, her

²⁸³ Erdoğan, Mehmet, **İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, İ.F.A.V. yay. , İstanbul, 1990, s. 155 vd.

²⁸⁴ Karadavi, **Fıkhu'z-Zekat**, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, ty. , I,237-40.

²⁸⁵ Amini, Nurâlam Halid, **es-Sahabe ve Mekanetuhum fi'l-İslam**, Daru's-Sahve, Kahire, 1989, s.25.

²⁸⁶ Muhammed, Abdurrahim Muhammed, **el-Medhal ilâ Fıkhi'l-İmam Ali**, Daru'l-Hadis, Kahire, 1988, s. 31.

²⁸⁷ Yaman, Ahmet, **a.g.m**, s. 111.

müçtehidin doğruyu bulmuş olduğunu iddia eden müsavvibeden değil, doğrunun teaddüd etmeyeceğini söyleyen muhattiedendir.²⁸⁸

-Hz. Ali hem ferdi hem de şura içtihadına başvurmuş ve buna teşvik etmiştir.

-Hz. Ali, nassların lafzı ve ifadesi yanında ruh ve gayesine, insanların içinde bulundukları durum ve zaruretlere, hüküm ve içtihadlara da önemli bir yer vermiştir.

-Hz. Ali devrinde içtihad ve taklid ehli birbirinden ayrılmamış, içtihad hiçbir fert veya grubun inhisarı altına girmemiş ve mezhepler teşekkül etmemiştir.

-Nassların açıkça değinmediği meselelerde Hz. Ali re'y içtihadına başvurmuştur.

-Değişik ihtiyaç ve problemlerin çıkmasına neden olan zaman ve mekân farklılıkları, Nassları anlayış ve yorumlama farkları, bazı ayet ve hadisleri işitmemiş veya unutmış olmak ve Hadisleri takdir veya nassları telifte yanılmak gibi sebeplerden dolayı Hz. Ali ve diğer sahabe arasında ihtilaflar yaşanmıştır.

1.2.4. Hz. Ali Dönemindeki İç Karışıklıkların Siyasi ve İtikadi Mezheplerin oluşumuna Etkisi

Hz. Peygamber'in vefatından sonra aynı kitaba ve aynı peygambere inanan, aynı kıbleye doğru namaz kılan insanlar arasında zamanla, temeli siyasi ihtilaflar ve görüş farklılığına dayanan bir takım gruplaşmalar oluşmuştur. Hz. Peygamber'in zamanından uzaklaşmakla orantılı olarak, ihtilaf ve anlaşmazlıklar artmıştı. Sahabe dönemindeki ihtilaflar zamanla yerini mezhepsel oluşumlara bırakmıştı. Bunların bir kısmı siyasi bir kısmı fıkhi yorumlar sonucu ortaya çıkmıştı. Bu oluşumlar Hz. Ali faktöründen bağımsız gelişmiş değildi.

Hz. Osman'ın hilafetinin son yıllarında muhalif sesler yükselmiş, bunun neticesinde isyancılar tarafından halifenin Medine'deki evi muhasara altına alınmıştı. Hz. Ali, oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin'i, halifenin kapısının önünde, Onu korumaları için nöbetçi bırakarak, halifenin katledilmesini engellemeye çalışmıştır. Bütün engellemelere rağmen Hz. Osman şehit edilmiştir. Daha sonra bir taraftan asilerin baskısı, diğer taraftan Medineli Müslümanların çoğunluğunun ısrarı ile Hz. Ali, halifeliği kabul etmiştir. Hz. Ali'den, halife Hz. Osman'ın katillerinin bulunması

²⁸⁸ Yaman, Ahmet, **a.g.m.**, s.119.

istenmiş, ancak suçluların tam tespiti yapılamamıştır. Böylece müslüman toplum arasındaki ilk ayrışmalar başlamıştır. Bütün bunların neticesinde, bilahare vuku bulan ve bir iç savaş olma niteliği taşıyan Cemel ve Sıffin savaşları ve Sıffin savaşından sonra olan tahkim olayı Onun halifelliğindeki en önemli ve en zor hadiseler olmuştur.²⁸⁹ Bu olaylar yüzünden bazı oryantalistler, Hz. Ali dönemini İslam Tarihi'nin en karışık dönemi olarak görürler.²⁹⁰

1.2.4.1. Siyasi ve İtikadi Mezheplerin Doğuşu

Hz. Ali dönemindeki siyasi ve fıkri ihtilaflar sonucu Haricilik, Şia, Mutezile ve Ehl-i Sünnet ekolleri ön plana çıkmış ve bunların alt bölümleri oluşmuştu. Bu alt fırkalar içerisinde bazılarında birbirlerini tekfir edecek derecede kutuplaşmalar görülmüştür.²⁹¹

Bu fırkalardan Mutezile hariç her biri kendilerine özel fıkıh okulları teşkil etmişlerdir. Günümüzde hayatiyetini sürdüren fıkıh mezhepleri ekseninde söylemek gerekirse, Amman'da varlığını sürdüren İbadiye mezhebi Hariciliğe, İran'ın resmi mezhebi olan İsnâaşeriye ve Yemen'de yaygın bulunan Zeydiye mezhepleri Şia'ya dayanmaktadır. Dünya Müslümanlarının çoğunluğu tarafından benimsenen Hanefî, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezhepleri ise Ehl-i Sünnet şemsiyesi altında birleşmektedir. Ehl-i Sünnet terimini, "Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetleri, belli şartlar çerçevesinde, gerek itikadi ve gerekse ameli açıdan kabul edenler" şeklinde tarif etmek mümkündür.²⁹²

Bazı araştırmacılar Ehlisünnete nispet edilen 13 tane meşhur mezhep tespit etmiş, bunlardan sekiz ya da dokuzunun görüşleri tedvin edilmiştir. Bunlar içerisinde dört tanesi ümmet içinde kökleşmiştir. Hicri ikinci asrın ilk yarısından itibaren hoca merkezli okullaşma süreci başlamıştır.²⁹³

²⁸⁹ Fığlalı, Ethem Ruhi-Kandemir, Yaşar, "Ali" mad. , TDVİA, II, 371.

²⁹⁰ Watt, **İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri**, s.11.

²⁹¹ İsfarayini, Abdulkadir b. Tahir b. Muhammed, **el-Fark beyne'l-Firak**, thk. , Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1990, s. 29 vd.

²⁹² Erdem, Mehmet, **Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış**, Dini Araştırmalar Dergisi, cilt 8, sayı 24, s.75.

²⁹³ Ulvani, a.g.e. , s.87; Erdem, Mehmet, **İslam Hukuku Tartışma Metodolojisi**, s.83-84.

Lügatte "izleyici, taraftar" anlamına gelen Şia kelimesi, Hz. Peygamber'den sonra hilafet makamını, Onun sülalesine özgü bir hak olarak bilen, İslam öğretilerinde Ehl-i Beyt mektebini izleyen kimselere denir.²⁹⁴

Hariciler, Hz. Ali döneminde (h. 37) meydana gelen Sıffin savaşından sonra ortaya çıkmışlardır. Hz. Ali ve Hz. Muaviye taraftarları arasında çıkan bu savaşta, Muaviye taraftarları mağlup olacaklarını anlayınca mızraklarının ucuna Kur'an-ı Kerim sayfaları takarak, "aramızda Kur'an-ı Kerim hakem olsun" demişler, bunun üzerine her iki tarafta süren çatışmalar artık durmuş, Hz. Ali ve Hz. Muaviye'nin tayin ettikleri hakemler görüşmüşlerdir. İşte bu "hakem olayından" sonra Hz. Ali'nin ordusundan "çıkanlar" anlamında "Hariciler" diye adlandırılacak bir kısım insanlar, Hz. Ali'ye sen insanları hakem olarak kabul ettin. Hâlbuki "hüküm ancak Allah'ındır"²⁹⁵ diyerek Onun saflarından ayrılırlar. Hz. Ali buna mukabil şöyle der: "Söz, hak bir söz, fakat bununla batıl murat ediliyor." Hariciler Hz. Muaviye ve taraftarlarına da aynı şekilde kızgındılar. Bu olaydan sonra Hariciler, bağımsız bir şekilde davranıp kendilerine özgü mezhep ve görüş geliştirdiler.²⁹⁶ Hariciler burada sivil itaatsizlik örneği göstererek seslerini yükseltmeye, insanları rahatsız etmeye başladılar. Hz. Ali Nahrevan'a çekilen Haricilere, İbnu Abbas'ı elçi olarak gönderdi. İbnu Abbas yaklaşık 2000 kişilik bir Harici grubuyla uzlaşma sağladı. Anlaşmaya yanaşmayan yaklaşık 6000 civarı Haricinin üstüne Hz. Ali savaş açtı. Çıkan savaşın sonunda Hariciler etkisiz hale getirildi. Ama kökten yok edilmediler.²⁹⁷ Hariciler, Hz. Ali'ye olan düşmanlıklarını, Onun vefatından sonra evlatlarına da göstererek devam ettirdiler.²⁹⁸

Hz. Ali döneminde çıkan hakem olayında, hakemi kabul edenler Hariciler tarafından kâfir ilan edilince, Müslümanlar arasında "mürtekb-i kebre" yani büyük

²⁹⁴ Tabatabai, Muhammed Hüseyin, **İslam'da Şia**, çev. Kadir Akaras-Abbas Kazimi, Kevser yay. , İst. s.34.

²⁹⁵ Enam 5/57; Yusuf 12/ 40, 67.

²⁹⁶ İbn Teymiyye, **Dekaiku't-Tefsir el-Cami' li Tefsir-i İbn Teymiyye**. thk. , Muhammed es-Sayd, Müessesetü Ulumü'l-Kur'ân, Dımaşk, 1404, II, 8-9; Şatıbi, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati, **el- Muvafakat fi Usuli's- Şeria**, thk. İbrahim Ramazan, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, 2004, II, 292; Ebu Zehra, **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiye**, s. 65; Yemeni, Ebu Muhammed, **Akaidü's-Selase ve's-Seb'in Fırka**, thk. , Muhammed Abdullah Zerban, Mektebetu'l- Ulûm ve'l- Hikem, Medine, 1414, I, 11-12.

²⁹⁷ Berri, Muhammed b. Ebibekr et-Tahsani, **el-Cevhere fi Nesebi'l-İmam Ali ve Âlihi**, thk. Muhammed Altuncı, Müessesetü'l-Alem, Beyrut, 1402, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası, s. 108.

²⁹⁸ Hairi, Cafer Abbas, **Belâğatu'l-İmam Ali b. el-Huseyn**, Daru'l-Hadis, Kahire, 1425, s. 98.

günah işleyeninin durumu gündeme gelir. Bunu Hz. Ali döneminin sonlarından beri, hem fıkhi hem siyasi bütün mezhep imamaları ve müntesipleri tartışmışlardır.²⁹⁹

Hariciler büyük günah işleyenleri kâfir olarak nitelerler. Vasil b. Ata'nın "ben mürtekib-i kebireye mü'min demem. Kâfir de demem. "el- Menzile beynel-menzileteyn" bunlar, ne mü'mindir ne de kâfir" der. Vasil b. Ata'nın bunları söyleyip, Hasan Basri'nin ilim meclisinden ayrılmasıyla ortaya çıkan ve daha sonraları taraftar bulan bu ekol, mutezile mezhebi diye adlandırılır.³⁰⁰ Bu meseleye müdahil olup yorumlar yapan Mürcie, Cebriye gibi mezhepler de neş'et eder. Geniş izahatı mezhepler tarihine havale ediyoruz.

Mutezile'nin doğuşunu Vasil b. Ata'ya dayandıranlar olduğu gibi Şia'nın doğuşunu da Abdullah b Sebe'ye dayandıranlar vardır.³⁰¹ Ancak Şia, İbn-i Sebe ile sınırlı bir hareket değildir.

Hz. Ali dönemindeki siyasi ihtilafların merkez noktasını ve Şia'nın doğuşunu imamet meselesi teşkil etmiştir.³⁰² Siyasi karışıklıklar önce itikadi yönde seyretmiş daha sonra da özellikle Şia'nın sistematize oluşuyla fıkhi boyutlar kazanmıştır.

1.2.4.2. Hz. Ali'nin Siyasi İhtilaflar Karşısındaki Tutumu

Hz. Ali bu ihtilaflardan bunalmıştı. Mutedil sahabe ve Ehl-i Beyt'ten olanlar özellikle kardeşi Akil b. Ebi Talib, kendisine yardımcı oluyordu. Siyasi ihtilafların nabzını tutuyordu.³⁰³ Fakat Hz. Osman'ın katilleri meselesi ve benzeri olumsuzluklardan dolayı Hz. Ali'ye sövüp sayanlar oluyordu. Sahabenin fakihlerinden İbnu Abbas ve tabiundan olan talebesi Said b. Cübeyr gibi zatlar, kendilerini tehlikeye atma pahasına da olsa Hz. Ali'ye küfredenleri susturmaya çalışıyorlardı ama bazı çevrelerde Hz. Ali'ye karşı önlenemez bir kin ve nefret oluşmuştu.³⁰⁴ Kendi taraftarlarından bile Onu rahatsız edenler oluyordu. Buna bir iki örnek verelim: Hz. Ali ile Hz. Aişe arasında 14–15 Cemaziyelahir 36 da (8–9 Aralık 656) çıkan ve İslam tarihine "Cemel Vakası" olarak geçen savaşta iki taraftan

²⁹⁹ Ebu Zehra, **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiye**, s. 500.

³⁰⁰ Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, **İslam Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)**, ter. Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, I, 47 vd.

³⁰¹ Şehristani, **a.g.e.**, I, 72 vd.

³⁰² Şeyh Müfid, **Meseletani fi'n-Nass ala Ali**, thk., Mehdi Necef, Daru'l Müfid, Beyrut, I, 9 vd.

³⁰³ Meyanci, Ahmed, **Akil İbn Ebi Talib**, Daru'l-Hadis, Kahire, 1425, s. 50.

³⁰⁴ Musavi, Şemsettin Fahhar b. Muid, **el-Hucce ale'z-Zahib fi Tekfiri Ebi Talib**, thk. Muhammed Bahrululum, Matbaatu Emir, Kum, 1410, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası, s. 107.

da on bin civarı *Müslüman* ölmüş ve savaş Hz. Ali taraftarlarının zaferiyle sonuçlanmıştır. Savaştan sonra Hz. Ali, her iki taraftan öldürülenler için cenaze namazı kıldırması ve defnettirmiştir. Bu arada Hz. Ali taraftarlarından bazıları ganimet taksimi istemişler. Hz. Ali bunu kabul etmediği gibi, beytülmale ait silahların dışındaki mali değere haiz eşyaların tamamının sahiplerine verilmesini emretmiştir. Sebeiyye fırkası bu konuda Hz. Ali'ye; 'Nasıl oluyor da bize onların kanı helal, malı haram oluyor' diyerek itiraz etmişlerdir. Hz. Ali de: 'Hanginiz sehminde/payında mü'minlerin annesinin bulunmasına razı olur' diyerek tartışmayı bitirmiştir.³⁰⁵

Bazıları da Hz. Ali'ye gelerek, Cemel'e katılan karşı tarafın askerlerinin müşrik mi? münafık mı? Olduğunu soruyor, Hz. Ali ise onları susturarak: "Bunların hiçbirisi değil, onlar sadece bizi hayal kırıklığına uğratan kardeşlerimizdir. Allah'ım onları mağfiret et! " diyordu.³⁰⁶ Buna karşın Hz. Aişe'nin, Hz. Ali'yi öven bu işlerin geldiği noktadan rahatsız olduğunu belirten ifadeleri bulunmaktadır.³⁰⁷

Görüldüğü üzere en kritik anlarda bile devlet başkanı konumundaki Hz. Ali ile taraftarları arasında ihtilaf çıkabiliyor. Hz. Ali içtihaden, kendisine baş kaldıran Müslümanların cezalandırılmasını caiz görmekle beraber, onların köle statüsünde değerlendirilip, mallarının ganimet kabul edilmesi görüşünü reddetmektedir. Onları ehl-i ridde sayma eğiliminde olanları susturmuştur. Yine böyle kritik bir anda bile Hz. Ali'nin şer'i kurallara bağlı kalıp, karşı taraftan rahatsız edici tutum görmesine rağmen, orantısız güç kullanmıyordu.

Bütün bu siyasi çalkantılar içerisinde dahi Hz. Ali hukuka olan bağlılığını sürdürmüştür. Hz. Ali, Sıffin savaşında zırhını kaybettiğinde, onun bir Yahudi'de olduğunu tespit etmiş ve Kadı Şüreyh'e başvurarak Yahudi'deki zırhın kendisine ait olduğu iddiasıyla davacı olmuştu. Yahudi bu zırhın kendisine ait olduğunu söyledi ve iddiayı reddetti. Hz. Ali de oğlu Hz. Hasan ve hizmetçisi Kanber'i şahit gösterdi. Ne var ki kadı Şüreyh, bunların şahitliğini kabul etmedi. Hz. Ali de başka şahit

³⁰⁵ İbn Kesir, *el- Bidaye ve'n-Nihaye fi't-Tarih*, Daru's-Saade, Mısır, 1939, VII, 245.

³⁰⁶ İbn Dimeşki, el Hafız Şemsuddin Ebi'l-Bereket Muhammed b. Ahmed, (ö. m. 871), *Cevahiru'l-Metalib fi Menakibi'l-İmami Ali*, thk. Muhammed Bakır el-Mahmudi, Matbaatu Daniş, Kum, II, 27.

³⁰⁷ Askeri, Necmuddin, *Makamu'l-İmami Ali*, Matbaatu'l-Âdab, Necef, ty. , s. 63; Şirazi, Seyid Hasan, *Hadisu 'Zikru'l Ali İbadetun'*, Müessetu Âli Beyt, Kum, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası, s.19.

bulamadığı için davasından vazgeçmişti. Bundan çok etkilenen Yahudi, hem zırhı iade etmiş hem de Müslüman olmuştu.³⁰⁸

Yine bu siyasi karışıklıklara rağmen ilmi faaliyetler de devam ediyordu. Kufe'de fıkıh ve nahiv medreseleri teşekkül edilmiş işin ehli insanlara bu medreseleri yönetmeleri için kaynak tevdi edilmişti.³⁰⁹ Hz. Ali'nin, Ebu Esved Düeli'yi bu tarihlerden itibaren nahiv ilminin teşekkülünde yetiştirdiği ve Hz. Ali'nin bu ilmi faaliyetlerde öncü rolü üstlendiği üstelik en zor zamanlarda bunu yaptırdığı kaynaklarda geçmektedir.³¹⁰ İbni Haldun'un da nahiv ilminin ortaya çıkışını bu dönemlere dayandırdığı, arap dilinin kaybolma ve tahrife uğrama kaygısıyla Hz. Ali'nin Ebu Esved'i görevlendirdiği ifade edilmektedir.³¹¹

Bütün bu siyasi ihtilafların çıkmasını Hz. Ali istememiştir. Ama gelişmeler bir anda insanları fitne ortamına sokmuştur. Hz. Ali dönemindeki iç karışıklıklarda, Yahudi asıllı Abdullah b. Sebe, ve devlet otoritesine ayak uyduramayan ve bir takım cahilliklerin esiri olmuş bedevilerin rolü olmuştur. Bunlar Hz. Ali'yi kendilerine göre yönlendirmek istemişlerdir. Şii ve Harici denilen insanların çoğu bu bedevilerden teşekkül etmiştir. Ensar ve muhacir olayların savaş boyutuna ulaşmasını istemiyordu. Onlar sadece Hz. Osman'ın katillerinin bulunmasını talep ediyorlardı ancak bir anda fitne ateşi içerisinde kendilerini buluverdiler. Bütün bunlara Beni Ümeyye'nin o dönemdeki bayraktarlığını yapan Hz. Muaviye'nin, Beni Haşim'e olan antipatisi de eklenince olaylar durdurulamadı. Bütün bu gelişmeler bir gün olacaktıysa Hz. Ali'den başkası buna göğüs geremezdi. Hz. Ali himmetini bu karışıklıkların bertaraf edilmesine hasredince İslam düşüncesinin gelişimi adına çok fazla yol kat edilemedi.

1.2.4.3. Hz. Ali Dönemindeki Siyasi İhtilafların Getirdiği Ayrışmalar

Bu olayların sonucunda ortaya çıkan fırkaların her birinin kendine has beklentileri vardı. Bu beklentilerin farklılığı Kur'an ve Sünnet'ten hüküm çıkarmada kendini hissettiriyor, bu da doğal olarak fıkha yansıyor. Mesela Şia, adeta Hz. Ali'nin içtihadı görüşlerini nasslaştırmış, Hz. Ali'nin karşısında savaşanlardan ve ehli beyt olmayanlardan hadis almamıştır. Hz. Ali'ye karşı en ufak itirazı olan sahabilere

³⁰⁸ Heytemi, **Sava'ik**, s.129.

³⁰⁹ <http://www.ebnmaryam.com/vb/t31043.html>.

³¹⁰ Mazin, Mübarek, **Nahvu'l-Arabi**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, s.7.

³¹¹ İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, **el-Mukaddime**, thk Abdüsselam Şeddad, Darul-Beyza, 2005, I, 410.

ve fakihlere hakaret ettikleri dahi olmuştur. Hariciler ise ilk iki halifenin dışındakilere ağır ithamlarda bulunduklarından dolayı, onların fikhına hatta söylediklerine itibar etmemişlerdir.

Bu ayrışmalar sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Emevi hilafeti dönemindeki karışıklıklar ravi zincirlerine dahi yansımıştır. Mesela Emevi dönemindeki ravilerin Hz. Ali'ye olan tutumlarının yönetimle alakalı olarak katı bir seyir aldığını görmekteyiz.³¹²

Siyasi karışıklık Emevi döneminden sonra da devam etti. Haşim oğullarının iki güçlü ailesi Ali oğulları ile Abbas oğulları, ortak hareket ederek Emevi Devleti'ni yıkmışlardı. Fakat Abbas oğulları, bu hareketin liderliğini eline alarak Hz. Ali soyundan olanları dışladılar ve Abbasî Devleti'ni kurdular. Hz. Ali'nin soyundan olanlar da iktidarın asıl sahiplerinin kendileri olduklarını iddia ederek onlara cephe aldılar. Onlar bu şekilde Abbasî iktidarının en önemli muhalifi oldular.³¹³ Özellikle halife Ebu Cafer Mansur (m.754) zamanında Hz. Ali taraftarlarına olan baskı zirve noktasına ulaşmıştır.³¹⁴

Emevi ve Abbasiler döneminde, Hz. Ali ve taraftarlarına ve diğer muhalif gruplara olan baskı ve siyasi görüş ayrılıklarına fırka taasubu da eklenmiş³¹⁵ dini hassasiyetlerde zaaf ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunun sonucu olarak her fırka kendini haklı çıkaracak hadisler uydurmaya kalkışmış ve fıkıh çalışmalarında hadis ve rey ekolleri bir nevi zorunlu hale gelmiştir.³¹⁶

Cerh ve tadil kitaplarını gözden geçirenler, en fazla yalan hadis uyduranların şiiler olduklarını görürler. Haricilerin ise bütün aşırılıklarına rağmen, rivayet ettikleri hadislerin en sahih hadisler olduğu belirtilmektedir. Şia hadis uydurma kapısını açınca diğer mezhepler de kendi görüşlerinin teşekkülü için aynı yolu takip

³¹² Hersavi, Huseyn Ğayb Ğulami, **el-İmam Buhari ve Fıkhu'l-İrak**, Daru'l-İtisam, Beyrut, 1420, s. 103.

³¹³ Mesûdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Hudhalî el-Bağdadi (ö.346/957-958), **Murucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher**, thk. M. Muhiddin Abdülhamid, Beyrut 1408, IV, 26; Shaban, Muhammed Abdulhayy, **Islamic History**, Cambridge University Press, Cambridge, 1976, s. 9; Abdulaziz, Abdusselam Sachedina, **Islamic Messianism The Idea of Mahdi in Twelver Shi'ism**, State University of New York Press, New York, 1981, s. 11.

³¹⁴ Rufai, Talib, **Akidetu Ebi Talib**, Merkezu'l-Ebhas el Akaidiyye, Kum, ty., Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası, s.50.

³¹⁵ Verdani, Salih, **Şiatu fi Mısır min'el-İmam Ali hatta'l İmam Humeyni**, Mektebetu Medbuli'l-Sağır, Kahire, 1414, s. 35.

³¹⁶ Ebu Zehra, **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiye**, s. 113 vd. ; Hakim, Muhammed Taki, **Usulu'l Âmme li'l Fık'h'il Mukarene**, Muessetu Âli Beyt, Kum, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası, s. 255.

etmişlerdir. İslam düşüncesinin en mühim ikinci kaynağı olan hadislerin büyük bir tehlike ile karşı karşıya geldiğini fark eden ulema, tedbiren başladıkları süreçte hadisin rivayet ve tahammül kaidelerini, ravilerin şartlarını cerh ve tadilin hükümlerini tespit gibi, dünyada benzeri görülmemiş yeni bir ilim dalı tesis ettiler. Böylece hicri ikinci asır, bu faaliyetlerin yoğunluk kazandığı bir asır oldu.³¹⁷

Hız. Ali dönemindeki siyasi ihtilafların getirdiğı ayrışma, hadis ve fıkhıtan sonra kelam ilmini de tetiklemiştir. Kelam ilminin doğuşu, ehli sünnet dışı fraksiyonların ileri sürdükleri tezlere ehli sünnetçe verilen cevaplarla teşekkül etmiştir. Kelamcılar görüşlerini, Sahabe ve Tabiun'un sözlerinden yola çıkarak derlemişlerdir. İbni Abbas, İbni Ömer, Ömer b. Abdulaziz, Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye gibi sahabe ve tabiinin Mutezileye, Hız. Ali'nin de Haricilere, İyas b. Muaviye el Müzeni'nin kaderiyecilere verdikleri cevaplarla şekillenmiştir.³¹⁸

Hız. Ali ile Muaviye ve peşi sıra Emevi saltanatını doğuran olaylar silsilesinde özellikle Ümeyyeoğulları eksenli cahiliyye ırkçılığının ortaya çıkması değişen ve sürekli artan ekonomik gücün etkisiyle lüks ve refah, bir başka deyişle sosyo-ekonomik durumun yol açtığı yeni statüler ve bu statülerini korumak isteyen insanların faaliyetleri bu dönemdeki usul ve furu kurallarının düzenli bir şekilde ele alınmasını engellemiştir. Bu kırılma noktası sonraki nesilleri de derinden etkilemiştir. İctihadı düzlemde Ebu Hanife'nin Beni Haşim'e haksızlık ettiklerini düşündüğü Abbasi iktidarının teklif ettiği kadılık görevini reddetmesi karşısında hapse atılması,³¹⁹ kim bilir belki de nice yeni düşüncelerin doğmadan ölmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Hız. Ali dönemi, siyasi ve itikadi mezheplerin de meşru temelini oluşturan etkenlerden biridir diyebiliriz.

³¹⁷ Koçyiğit, Talat, **a.g.e.**, s. 109-112.

³¹⁸ <http://www.al-shia.com/html/ara/books/kalam/a16html>.

³¹⁹ Ebu Zehra, Muhammed, **Ebu Hanife**, çev. Osman Keskiöğlü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 68.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN İBADETLERE DAİR GÖRÜŞLERİ VE BUNLARIN FİKHİ MEZHEPLERE YANSIMASI

2.1. FIKHİ MEZHEPLERİN OLUŞUM SÜRECİNDE HZ. ALİ'NİN ROLÜ

Hız. Ali, Abdullah İbn Mesud, Abdullah İbn Abbas ve Zeyd b. Sabit gibi sahabenin ileri gelenleri, Hız. Peygamber'den öğrendikleri ilmi birikimlerini ve şahsi içtihatlarını kendilerinden sonraki nesillere aktarmışlardır. Böylece sahabe­den sonra İslam'ı tebyin ve tebliğ bayrağını tabiun yüklenmiştir. Sahabe dönemindeki fıkhi ihtilaflar doğal olarak tabiun devrine de yansımıştır.

Bu dönemde tabiun âlimlerinin fıkhi faaliyetlerini, Hız. Peygamber'in sünnetini toplamak, sahabe içtihadlarını tespit ederek onlar arasındaki ihtilaf ve ittifak konularını tespit edip ihtilaflı olanlar arasında tercihlerde bulunmak ve yeni problemleri yeni içtihatlarla çözüme kavuşturmak şeklinde özetleyebiliriz. Böylece tabiun âlimlerinin her biri kendine has bir mezhep üzereydi. Belli merkezlerde belli âlimler ifta ve tedris işleriyle meşgul olmaya başlamıştı. Bu dönemde hadisler çoğalmış, istinbat faaliyetleri artmıştı. İlim dallarında ihtisaslaşma görülmeye başlamıştı. Tabiun döneminde daha sistematik bir şekilde icra edilen ilmi aktivite sonucu tabiundan olan bazı şahısların, sahabe görüşlerine itiraz ettikleri durumlar da olmuştur.³²⁰

Bazı fıkıh tarihçileri, hicri ikinci asrın başlarından dördüncü asrın yarısına kadarki yaklaşık iki yüz elli senelik zaman dilimini, tedvin dönemi olarak tasnif etmişlerdir. Siyasi tarih itibarıyla Abbasi hilafetinin başlamasından gücünün zirvesine çıktığı ve inişe geçmeye hazırlandığı zamana kadarki süreyi ifade eden bu dönem, İslami ilimler açısından "Altın Çağ" olarak kabul edilmektedir. Bu dönem içerisinde fıkıh ilmi kemale ermiş ve günümüze kadar hayatîyetini devam ettiren mezheplerin müessesesevi bir hüvviyet kazanması da bu dönemde gerçekleşmiştir.³²¹

Müçtehid imamlar mezhep oluşturma gibi bir gayret içinde olmamış, ancak ilmi faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.³²² Tarihi süreç içerisinde siyasi ve sosyal bir takım olayların tesiriyle insanlar, belli başlı bazı müçtehidlerin etrafında toplanmış ve mezhepler teşekkülünü tamamlamış, her mezhep kendisini diğerinden ayıran fıkhi görüşleriyle usuli temellerini ortaya koymaya başlamıştır.

Raşid halifeler döneminde fıkıh ameli idi; bir mesele karşısında sahabe Kitap, Sünnet ve rey içtihadı ile hüküm veriyorlar, bu ise benzer olaylar için bir fıkıh kuralı

³²⁰ Erdem, Mehmet, **İslam Hukuku Tartışma Metodolojisi**, s.81.

³²¹ Hallaf, **a.g.e.** , s.315; Erdem, Mehmet, **İçtihat Felsefesinin Filolojik Temelleri**, Şark Dağıtım, Elazığ 2002, s.60.

³²² İbn Hazm, **el-İhkam**, I, 256.

oluyordu. Daha sonra toplumda görülen bazı hukuk dışı davranışlardan ötürü Hicazda, özellikle Medine'de sünnetin tespitine, Kitab ve Sünnete bağlı nazari bir fıkıhın "fikhi hükümlerin" tesisine yöneldiler.³²³

Hiz. Peygamber döneminde başlayan fikri özgürlük mezheplerce devam ettirilmiştir. Sahabe döneminde cereyan eden ilmi faaliyetler, Kur'an ve Sünnete getirilen yorumlar, sahabenin içtihadı yaklaşımları, bir sonraki asrın itikadi ve fikhi mezheplerin teşkiline neden olmuştur. Hiz. Ömer döneminde şura anlayışının kurumsallaşması, özellikle Hiz. Ali'nin buradaki faaliyetleri, şura üyelerinin şehir dışına çıkmalarına bile izin verilmemesi³²⁴ teşekkül sürecinin ilmi derinliği hakkında bilgi verir niteliktedir.

Tabiun uleması, sahabe kavlinin hüccet olduğu yönünde icmaya varmışlardı.³²⁵ Özellikle Hiz. Ali'nin fikhi görüşleri revaç buluyordu. Hiz. Ali'ye yönelik bir teveccüh vardı. Buna birkaç misal verebiliriz:

Tabiundan Ata'ya "Sahabe içerisinde Hiz. Ali'den daha bilgilisi var mıydı?" diye sorulmuş, o da " Hayır, Allah'a kalem ederim ki, ondan daha bilgili olan birini bilmiyorum" diye cevaplamıştır.³²⁶ Said b. Müseyyeb; Hiz. Ömer'in zor olan fikhi meseleleri çözmede Hiz. Ali'ye başvurduğunu ve sahabe içerisinde "bana istediğinizi sorabilirsiniz her sorunuza verecek cevabım vardır" diyebilen Hiz. Ali'den başka kimsenin çıkmadığını belirtmiştir.³²⁷ Süfyan-ı Sevri, Hiz. Ali ile Hiz. Aişe'yi karşı karşıya getirmek isteyenlere şu meseleyi nakleder: Hiz. Aişe'nin huzurunda Aşura orucundan bahsedilmişti. Hiz. Aişe "Size bu orucun tutulabileceği emrini kim verdi?" dedi. Onlar "Ali" dediler. Hiz. Aişe de "O, şu anda hayatta kalan ashab içinde Peygamberin sünnetini en iyi bilen kimsedir." diyerek ikisini karşı karşıya getirmek isteyenlere cevap verdi.³²⁸ Tabiunun büyüklerinden Mesruk şöyle demiştir: "Hiz. Muhammed'in ashabını karşılaştırdım. Onların ilimlerinin altı kişide toplandığını

³²³ Karaman, Hayreddin, **İslam Hukuk Tarihi**, İz yay. İst., 2011, s. 54.

³²⁴ İbn Kesir, **el- Bidaye ve'n-Nihaye**, VII, 107.

³²⁵ Devseri, Rabian b. Hadi, **Hucciyetu Kavlu's-Sahabi İnde's-Selef**, (Medine İslam Üniversitesi Şeriat Fakültesi Usulu Fıkıh Bölümü Öğretim Görevlisi) www.mahaja.com/library/downloads/books/46, s.50.

³²⁶ İbn Esir, **Usdu'l Ğabe fi Marifet'i- Sahabe**, I, IV, 109.

³²⁷ el-Belazuri, **a.g.e**, II, 251; Samerraî, **a.g.e**, XLII, 403, İbn Sad, **a.g.e**, II, 339; İbn Abdilberr **el-İstîâb** III, 39.

³²⁸ el-Belazuri, **a.g.e**, II, 365; İbn Abdilberr, **el-İstîâb** III, 40; es- Samerraî, **a.g.e**, XLII, 407, 408; Kesioğlu Osman, **Fakih Sahabiler ve Mezhep İmamları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1972, Ankara, s. 15 vd.

gördüm. Bunlar Hz. Ali, Hz. Abdullah (b. Mes'ud), Hz. Ömer, Hz. Zeyd b. Sabit, Hz. Ebudderda, Hz. Übeyy b Ka'b'tır. Sonra bu altısını karşılaştırdım bunların tamamının ilminin de Ali ve Abdullah'ta toplandığını gördüm.”³²⁹

Tabiun ve sonrası dönemlerde Hz. Ali'nin fıkhi görüşleri ve içtihatları pek çok fakih ve müçtehidin görüşlerine yön vermiştir. Bir taraftan Hicaz medresesi diğer taraftan da Kufe medresesinde yetişen fıkıhçılar, Hz. Ali'nin içtihatlarından istifade etmişlerdir. Hatta denilebilir ki Onun görüş ve yaklaşımları kendisinden sonra ki bütün mezhep ve müçtehidlere tesir etmiştir. Aslında bu, müçtehidler arasındaki karşılıklı istifadenin doğal bir sonucudur. Yaşayan ve yaşamayan mezheplerin kurucu imamları sadece bir kaynaktan değil, birçok bilgi kaynağından ve müçtehid sahabilerden istifade etmişlerdir.

Şafii, Hz. Ali'ye özel bir ilgi duymuştur.³³⁰ Ebu Zehra, Şafii fıkının kaynaklarının sıralamasında sahabe kavlinin, kıyastan önce geldiğini belirtir.³³¹ Sahabe kavlinde ihtilaf olan noktalarda, birinin delilini diğerine tercih edememişse raşid halifeleri taklit ettiğini söyler.³³² Hz. Ali'nin bir gece, her bir rekâtında altı secde ederek altı rekât namaz kıldığı rivayet edilmiştir. Şafii şöyle demiştir: "Şayet Hz. Ali'nin böyle yaptığı sabit olsaydı, ona uygun olarak hüküm verirdim. Çünkü bu konuda kıyasa yer yoktur ve ilk ihtimal Onun, bunu nakli bir delile dayanarak yapmış olduğudur."³³³

Ahmed b. Hanbel de Hz. Ali'nin fıkhi bilgisine büyük önem vermiştir.³³⁴ Ahmed b. Hanbel, sahabe rivayetlerini fetvalara tercih ederdi. Kıyası sahabi kavillerinin önüne almazdı. Hatta bu yüzden fakih olmadığı daha çok muhaddis olduğunu söyleyenler olmuşsa da bu doğru değildir.³³⁵

İmam Malik, Ömer b. Abdilaziz'in sahabe fetvalarını ve yargılarını toplamayı emreden görüşünü çok beğenmiş, sahabe kavillerini de sünnetten bir parça saymış, Onlara muhalif re'y'lere değer vermemiştir. Sahabenin ittifak ettiğini icma saymış ihtilaf ettiği noktalarda sünnete en yakın bulduğu görüşü desteklemiştir. Kendi görüşlerine zıt

³²⁹ Taberânî, **el-Mu'cemü'l-kebir**, IX, 94; İbn Sa'd, **a.g.e**, II, 351; es- Samerraî, **a.g.e**, XLII, 410.

³³⁰ Meylani, Ayetullah Ali el-Huseyni, **İbn Teymiyye ve'l-İmam Ali**, Merkezi'l-Ebhasu'l-Akaidiyye, Kum, 1421, s. 17; Şakiri, Huseyn, **Ali fi'l Kitabi ve's-Sünneti ve'l-Edep**, Müessesetü Âli Beyt, Kum, 1418, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası, IV, 55-56.

³³¹ Ebu Zehra, Muhammed, **İmam Şafii**, çev. Osman Keskiöglü, DİB. yay. , Ankara, 1996, s. 181.

³³² Ebu Zehra, Muhammed, **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiye**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, ty. s. 444.

³³³ Şaban, Zekiyüddin, **Usulu'l-Fıkh**, s. 214.

³³⁴ Mennau'l-Kattan, **Tarihu Teşri'i'l-İslami**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, s. 182.

³³⁵ Ebu Zehra, **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiye**, s. 505 vd.

bir sahabi kavli duyduğunda kaynak sahihse, mutlaka Onların bizden fazla Resulullah'la diyalogları vardır diyerek sahabi görüşüne değer verdiğini göstermiştir³³⁶ ki Hz. Ali'nin bütün bu sahabe kavli ile alakalı söylediklerinden büyük bir paya sahip olduğu mezhebini inceleyenler tarafından görülecektir.

Bazı bilginler, Kitap ve Sünnet ve icmada hüküm bulunmadığı zaman sahabi kavlini bağlayıcı bir kaynak olarak görürler. Bu dört mezhebin de görüşüdür. Buna itiraz edenler olmuşsa da genel kanı budur. Yanlış sahabelerin de hata yapabilecekleri, hükmünde yanılacakları de kabul edilmektedir. Ancak sahabi görüşleri, diğer müctehidlerin görüşlerinden üstündür ve diğer müctehidler için de bağlayıcıdır.³³⁷

İncelemelerimiz sonucunda elde ettiğimiz neticeye göre; Ehl-i Sünnet mezhepleri içerisinde Hz. Ali'den en çok istifade eden mezhebin Hanefî mezhebi olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden Hanefî mezhebi ve Hz. Ali bağını aşağıda daha geniş açıklayacağız. Mezheplerin görüşlerine baktığımızda Hanefî mezhebi şöyle demiştir, Cumhur şöyle demiştir türünden görüş ayrılıklarına sık sık rastlarız. Hanefîlerin bu farklı görüşlerinin sebeplerinden biri de Hz. Ali'den gelen rivayetlerdir. Zira Hz. Ali içtihadlarına muvafık olup da diğer mezheplerce kabul edilmeyen birçok Hanefî mezhebi içtihadı mevcuttur.

2.2. HANEFİ MEZHEBİ VE HZ. ALİ

Hiz. Ali'nin içtihatları, fetvaları ve görüşleri bütün fakihlerce dikkate alınmış ve önemsenmiştir. Ancak Sünni müctehitler içerisinde Ebu Hanife ve talebeleri, Hiz. Ali'den geldiğine kanaat getirdikleri bir rivayetin sıhhatinden emin olduklarında, o rivayete daha hassas yaklaşmışlardır. Ebu Hanife, Hiz. Ali'nin herhangi bir görüşüne, ters bir içtihatla bulunmuşsa ve mezhebin diğer müctehitleri de bunu tespit etmişlerse, Ebu Hanife'nin içtihadını değil, Hiz. Ali'nin içtihadını benimsemişlerdir. Mesela Mezhebinin müdevvinlerinden İmam Muhammed, **el-Hücce ala Ehli'l-Medine** isimli eserinde **باب التكميل في أيام التشريق** ile ilgili değerlendirmeleri yaparken, Irak fıkıh mektebinin teşekkülünde Hiz. Ali'nin rolünü gösteren şu ifadeleri sarf etmiştir:

" كذلك بلغنا عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه ، وهذا القول أحب إلينا من قول أبي حنيفة

³³⁶ Ebu Zehra, Muhammed, **İmam Malik**, çev. Osman Kesioğlu, Hilal yay., Ankara, 1984, s.306 vd.

³³⁷ Şaban, Zekiüddin, **Usulu'l-Fıkıh**, s. 215.

*"Bize Ali b. Ebi Talib'ten (ra) böyle geldi. Bu görüş, bize Ebu Hanife'nin görüşünden daha sevimlidir."*³³⁸

2.2.1. Ebu Hanife'nin Kûfe'de Doğması

İmam Ebu Hanife künyesiyle meşhur Numan b. Sabit b. Zevta (Zuta) h. 80 tarihinde Kûfe'de doğmuştur. Halife olduktan sonra, Kûfe'yi hilafet merkezi yapan Hz. Ali, Müminlerin emiri sıfatıyla Kûfe'ye geldiğinde, Abdullah İbn Mesud'un yetiştirdiği insanların ilmi faaliyetlerini görmüş ve "Allah Abdullah'a rahmet eylesin! Bu şehri ilme boğmuş" diyerek memnuniyetini dile getirmiştir.³³⁹

Ebu Hanife'nin babası Zuta, Kûfe'de iken Hz. Ali ile tanışmış, Ehl-i Beyt'e taraftar olmuş biridir. Oğlu olunca Hz. Ali, ona hayır duada bulunmuştur. Zuta, oğlunun Hz. Ali yolunda ilerlemesini isteyen biriydi.³⁴⁰ Tarihçilerin aktardıklarına göre, Hz. Osman'ın, sahabilerin Medine dışına çıkmasına izin vermesi ve bilhassa Hz. Ali'nin Kufe'yi başkent yapmasından sonra, 70'i Bedir savaşına katılanlardan olmak üzere 1500 kadar sahabe Kufe'ye yerleşmiştir. Değişik maksatlarla oraya gelip giden sahabilerin sayısı ise belli değildir.³⁴¹ Böylece bu şehir, genel olarak Irak dolaylarında, hem Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin sıkı bir şekilde yaşandığı bir bölge, hem de başta Abdullah İbn Mesud olmak üzere birçok sahabinin ilim mirasının tevarüs ettiği bir merkez olmuştur. Ebu Hanife ise Kufe'de hocası Hammad b. Ebi Süleyman, İbrahim en-Nehaî ve İmam Zeyd gibi büyük âlimlerden fıkıh okumuştur. Abdullah b. Mes'ud ve Hz. Ali'nin fıkına sahip olan Kadı Şureyh, Alkame b. Kays, Mesruk b. el-Ecda'nın fıkından faydalanmıştır. Ebu Hanife'nin fıkında daha ziyade İbrahim en-Nehai okulunun tesiri görülmektedir.³⁴²

Ebu Hanife'nin Kufe'de doğup yetişmesi, belli bir sistem dâhilinde burada eğitim görmesi; kendisine nispet edilen Hanefî mezhebinin temellerini bu şehirde atmasına sebep olmuştur. Burada şu iki nokta önem arz etmektedir:

³³⁸ eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen, **el-Hüccetü alâ Ehli'l-Medîne**, thk. Mehdi Hasan Geylani, Alemlü'l-Kutub, 1403, Beyrut, I, 309.

³³⁹ Cevziyye, İbnü'l-Kayyim, **İ'lâmu'l-Muvakkiin**, I, 16.

³⁴⁰ Ebu Zehra, Muhammed, **Ebu Hanife**, çev. Osman Keskiöğlu, D.İ.B.Y., Ankara, 1997, s.30.

³⁴¹ Hatib el-Bağdadî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, **Tarihu Bağdad**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz. , XIII. 323 vd.

³⁴² Ebu Zehra, **a.g.e.** , s. 84 vd.

Öncelikle Ebu Hanife'nin babası Sabit, Numan'ı küçük yaşta Hz. Ali'nin yanına getirmiş, O da hem kendisine hem de nesline hayır duada bulunmuştur. Aralarındaki bu bağın neticesi olarak İmam Ebu Hanife, Hz. Ali'yi hayatı boyunca aklından çıkarmamış ve bir takım problemlere maruz kalma uğruna, Hz. Ali'yi ve "Ehl-i Beyt"i savunmuş, onlara karşı derin ve samimi bir sevgi beslemiş olması düşünülebilir.

İkincisi olarak şu tespiti yapabiliriz; Evlad-ı Ali'den olan İmam Zeyd Kufe şehrinde eğitim vermiş ve Ebu Hanife onun derslerini takip etmiştir.³⁴³ İmam Zeyd'in h.122 de Hz. Ali'ye olan nisbetinden dolayı şehid edildiği bilinmektedir. Zeyd b. Ali'nin, Ebu Hanife nezdinde büyük bir mevkii vardı. Hatta Onun devlete karşı çıkışını, Hz. Peygamber'in Bedir harbine çıkışına benzetiyordu. Bu vesile ile Hz. Ali'ye olan ilgisi daha da artmıştı. Nitekim Ebu Hanife de Hz. Ali ve Ehl-i Beyte beslediği bu sevgiden dolayı hem Emevi, hem de Abbasi yönetimi tarafından takiplere maruz kalmıştır.³⁴⁴

Ebu Hanife: "Ben Zeyd b. Ali kadar fıkıh bilgisi olan birine rastlamadım, Zeyd b. Ali'de temiz ve pak ailesinin izlerini görüyorum"³⁴⁵ diyerek, Ona ve ailesine verdiği değeri özetlemiştir. İmam Zeyd'in, soyundan geldiği Hz. Ali'nin fetva ve içtihatlarına öncelik tanınması ne kadar tabii ise, onun talebeliğini yapmış İmam Ebu Hanife'ye de bunun yansımış olması muhtemeldir. Zeyd b. Ali'ye nispet edilen Zeydiye Mezhebi ile Hanefi mezhebinin içtihadi meselelerinin çoğunun benzerlik göstermesi³⁴⁶ bu ilişkinin bir neticesi olarak akla gelebilir.

2.2.2. Hanefi Fıkhnı Besleyen Kaynaklar

Hanefi fıkhnın temel direği olan Ebu Hanife ve ders aldığı üstadlarına bakacak olursak, Ebu Hanife'nin ve onun çizgisini devam ettirenlerin Hz. Ali ile irtibatını görebiliriz. Hanefi mezhebinin alt yapısına Hz. Ali ve Ehli Beyt'e karşı beslenen mutedil muhabbetin, dış yönünün hâkim rengine ise Hz. Ali'nin ve İbni Mesud'un içtihatlarının etkisi bulunmaktadır. Nitekim Ebu Hanife'ye bu kadar ilmi nasıl elde ettiğine dair bir soru yöneltmesi üzerine: "Hz. Ömer'den ilim tedris

³⁴³ Bkz. Köksal, İsmail, "Fıkhi Mezhepler Arasındaki Usul Farklılıkları", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2000, Sayı VI, s. 45.

³⁴⁴ Ebu Zehra, Muhammed, **Ebu Hanife**, s. 46 vd.

³⁴⁵ Zeyd, İbn Ali, **a.g.e.**, s. 46-47.

³⁴⁶ Kevseri, Şeyhu'l-İslam Muhammed Zahid, **el-Makâlât**, Matbaatu'l-Envâr, Kahire, 1372, s. 133.

edenler vasıtasıyla Ömer'den, Hz. Ali'den ilim alanlar vasıtasıyla Ali'den, Abdullah b. Mesud'dan tedris görenler vasıtasıyla da İbn Mesud'dan aldım"³⁴⁷ demek suretiyle, ilim kaynaklarının arasına Hz. Ali'yi de yerleştirmiştir.

Şii âlimler, Ebu Hanife'nin, Cafer Sadık'tan ilim aldığını ve Ebu Hanife'nin talebeleri yoluyla, diğer mezhep imamlarının da Şia imamlarının ilmüne varis olduklarını iddia eder.³⁴⁸ Ancak ne İmam Cafer'in ne Musa Kazım'ın ve ne de dedesi Muhammed Bakır'ın tedvin edilmiş mezhepleri olduğuna dair ciddi bir kaynak yoktur. Sadece bu isimlerden ve Zeyd b Ali gibi, Ehl-i Beyt imamlarının fikhını yansıtan zatlardan gelen ve derli toplu olmayan bazı rivayetler vardır. Bunun ise bir mezhebin teşekkülü için yeterli olmadığı aşîkârdır. Fakat Ebu Hanife'nin Ehl-i Beyt imamlarıyla yakın diyalogda olması Hz. Ali'den faydalandığını göstermesi³⁴⁹ açısından önemlidir. Şii dünyasında ilk defa, Ebu Hanife'den daha sonra yaşayan Ali b. Cafer'in (ö. 210) fıkıh bablarını tasnif ve tertib eden ciddi bir çalışmasının olduğunu görmekteyiz.³⁵⁰ Bununla beraber şia fikhının doğuşu hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır.³⁵¹

İbni Teymiyye, Şiilerin; 'Ebu Hanife, Cafer-i Sadık'ın öğrencisidir' görüşüne karşı çıkar ve şöyle der: "Ebu Hanife, Cafer Sadık'ın akranlarından. Sadık 148'de, Ebu Hanife 150'de ölmüştür. Ebu Hanife. Sadık'ın babası Ebu Cafer hayatla iken bile fetva veriyordu. Ebu Hanife'nin ne Cafer Sadık'tan, ne de babasından tek bir ders aldığı bilinmemektedir. Bilakis Ata b. Ebi Rebah ve esas şeyhi Hammad b. Ebi Süleyman gibi yaşça onlardan daha büyük kimselerden ders almıştır.³⁵² Bununla beraber Ebu Hanife'nin hem Cafer Sadık, hem de Muhammed el-Bakır'dan naklettiği iki ayrı hadis, Ebu Yusuf'un "Kitabü'l-Asar'ında geçmektedir.³⁵³

Dehlevi, Hanefi fikhının oluşumunda İbrahim Nehai'nin büyük rolünün bulunduğunu; Ebu Hanife'nin, İbrahim Nehai'nin mezhebi üzere mesele çıkarmakta

³⁴⁷ Ebu Zehra, Muhammed, **Ebu Hanife**, s. 82.

³⁴⁸ Âşub, İbn Şehr, **a. g. e.**, III, 376.

³⁴⁹ Reyşehri, Muhammed, **a. g. e.**, V, 58.

³⁵⁰ Ali, b. Cafer Sadık, (ö. 210), **Mesailü Ali b Cafer**, Matbaatu Mehr, Kum, 1409, s.70.

³⁵¹ Hüseyin, Müderrisi, **Crisis and Consolidatio in The Formative Period of Shi'ite Islam** (Abû Ja'far ibn Qiba al - Râzî and His Contribution to Imâmîte Shi'ite Thought), The Darwin Press, New Jersey, s. 4.

³⁵² İbn Teymiye, **Minhacu Sünneti'n-Nebeviyye**, Muessesetu Kurtuba, 1406, VII, 531-532.

³⁵³ Ebu Yusuf, Ya'kûb b. İbrâhim, **Kitabu'l-Âsâr**, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire, 1397, s.34 ve s. 124.

çok kuvvetli olduğunu belirtmektedir. Ve tahric usüllerinde İmam Muhammed'in Asar'ının, Abdurrezzak'ın el-Câmi ile İbni Ebî Şeybe'nin Musannaf'ı ile İbrahim en-Nehâî ve akranlarının sözleri ile dolu olduğunu ve bunların, Ebu Hanife'nin mezhebi ile paralellik arz ettiğini ifade etmiştir.³⁵⁴ Abdurrezzak ve İbn Ebi Şeybe'nin bahsi geçen eserlerini incelediğimizde, Hz. Ali ile ilgili çok sayıda rivayetin yer aldığı görülmektedir. Hz. Ali ile ilgili rivayetlerin yoğun olarak bulunduğu bu iki eserin, Hanefi mezhebinin kaynak eserlerinden olduğu söylenebilir.

Said b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) ve İbrahim en-Nehai (ö. 96/715) gibi büyük müçtehitler o dönemde fıkha ait hemen hemen bütün malzemeyi birbirinden farklı temel prensiplere göre topladılar. İbrahim en-Nehai ve arkadaşlarının fikirlerinin temelini ise İbn Mesud'un fetvaları, Hz. Ali'nin hüküm ve fetvaları ile bölge kadılarının içtihatları oluşturmuştur.³⁵⁵ Bu açıdan bakarsak Hanefi mezhebinin bu sayılan isimlerden, özellikle Hz. Ali'den ciddi anlamda faydalandığını görürüz.

Yukarıda anlatılanlardan Ebu Hanife'nin, tüm görüşlerini Hammad, İbrahim Nehai, Şabi, Şureyh gibi üstatlarından, onların da Hz. Ali'den almış olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Ancak şunu söyleyebiliriz; Ebu Hanife geçmiş ilim mirasından ve Hz. Ali'nin görüşlerinden bağımsız tamamen orijinal bir mezhep ortaya koymamıştır.

Ebu Hanife'nin bütün hadislere ve sahabe kavline ulaşma imkânı da bulunmuyordu. Sahih bir hadis bulduğunda onu elbette kendi görüşüne tercih ederdi. Mezhebini incelediğimizde Hz. Ali ile aynı görüşte olmadığı durumları da görebilmekteyiz. Mesela Ebu Hanife, ecir-i müşterekin³⁵⁶ tanzimi hususunda Hz. Ali'nin fetvasına muhalefet ederek ona tazmin lazım gelmediğini söylemiştir.³⁵⁷ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Ali'nin önceki uygulamaların aksine maslahat gereği, bazı zanaat mensuplarına kendi hatalarından dolayı tazminat ödettiğini biliyoruz. Ebu Hanife'nin buna muhalif fetva vermesinin sebebi Hz. Ali'nin konuyla ilgili uygulamasının kendisine ulaşmamış olmasıdır. Yoksa Hz. Ali böyle düşünüyor ben

³⁵⁴ Dehlevi, **Hüccetullah'il Bâliğa**, I, 145 vd.

³⁵⁵ Geniş bilgi için bkz. Kılıç, Yusuf, **İslam Fıkıh Mezheplerinin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler**, İstanbul 1997, s. 294-295.

³⁵⁶ Ecir-i müşterek: Birden fazla kişiye iş yapan işçidir. Terzi, marangoz, saatçi, köy çobanı, hammal, ayakkabıcı, zanaat erbâbı gibi. Detaylı bilgi için bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukuku İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu**, VI, 157.

³⁵⁷ Ebu Zehra, **Ebu Hanife**, s.323.

Ondan daha iyi hüküm veririm anlamında değildir. Ya da konuyla ilgili olan daha önce uygulana gelen sünnetteki uygulamayı esas almıştır.

2.2.3. Re'y ve Hadis Tartışmalarında Hz. Ali'nin Yeri

Ebu Hanife kadar içtihatla bulunmuş, akli onun kadar dinde kullanmış bir başka âlimin bulunmadığını söylersek mübalağa etmiş olmayız. Ebu Hanife'nin şu sözü dediklerimizi özetler mahiyettedir: "Allah'ın Kitabında ve Resulünün Sünnetinde bulamazsam *Ashabın kavlinden* alırım. Onlardan dilediğimin kavlini alır, dilediğimi bırakırım. Onların sözlerinden başkasının sözüne itibar etmem. İş tabiuna gelince (burada bazı isimler zikrediyor) onlar da insan biz de."³⁵⁸ Diyerek, onlar nasıl içtihat ettilerse kendisinin de içtihatla bulunabileceğini, kendine özgü bir tarzının olduğunu belirtmiştir.

Emevîler devrinin sonlarına doğru İslâmi ilimler de tedvin edilmeye başlanmıştı. Artık fukaha ve özellikle muhaddisun, ilmi kayıt altına almaya başlamışlardı. Ayrıca Emevîler devrinde başlayan ve Abbasiler devrinde daha çok ilerleyen Yunan felsefesine ve Hint ve İran gibi diğer milletlerin fikirlerine ilgi, tercüme faaliyetlerinin başlamasına sebep olmuştu. Böylelikle bu fikirler de İslam düşüncesi üzerinde etkili olmaktaydı. Fukaha Hicaz ve Irak fukaha'sı diye iki ayrı ekole ayrılmıştı.³⁵⁹ Said b. el-Müseyyeb ve arkadaşlarının oluşturduğu Hicaz ekolünün temelini Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe, İbn Abbas'ın fetvaları ve Medine kadılarının verdiği hükümler; İbrahim en-Nehai ve arkadaşlarının oluşturduğu Kufe ekolünün temelini ise Abdullah b. Mesud'un fetvaları, Hz. Ali'nin hüküm ve fetvaları, Kadı Şureyh ve diğer Kufe kadılarının verdikleri hükümler oluşturmuştur.³⁶⁰

Re'y ve hadis tartışmaları, Ebu Hanife'nin yaşadığı devrin en mühim ihtilaf konusu olmuştur. Onun devrinde İslam uleması eserci (Ehl-i Hadis) ve re'y'ci (Ehli Re'y) olarak gruplara ayrılmıştı. Hicaz uleması genelde eserci olarak bilinirken, Irak uleması özellikle de Ebu Hanife'nin yaşadığı Kufe ise re'yciliği ile meşhurdu. Ehl-i

³⁵⁸ Ebu Zehra, **Ebu Hanife**, s.322; Amidi Ali b. Ebi Ali, **el- İhkam fi Usuli'l-Ahkâm**, Daru'l-Hadis, Kahire ty., IV,218; Şirazi, **a.g.e**, II,433; **Wael b. Hallaq**, "Was the Gate of Ijtihad Closed?" International Journal of Middle Eastern Studies, vol.16, no.1, 1984, s. 3 vd.

³⁵⁹ Ebu Zehra, **a.g.e.**, s. 113.

³⁶⁰ Şekerci, Osman, **Fıkıh Mezheplerine Giriş**, Rağbet yay., İstanbul, 1999, s. 29-30; Kılıçer, M. Esad, **İslam Fıkıhında Rey Taraftarları**, DİBY, Ankara 1994, s. 48-5.

hadisin bu isimle anılmalarının nedeni, mümkün olduğu müddetçe eser'i (hadisleri) esas almaları ve kıyasa başvurmamalarıdır. Onlara göre her hüküm, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiun döneminde aranmalıdır. Müçtehid'in şahsî re'yi ile hareket etmesine gerek yoktur. Buna karşın Ehl-i re'y ise bu ismi, kıyasa başvurmaları sebebi ile almışlardır.³⁶¹

Re'y ve kıyasa çokça başvurduğu söylenilen Irak ekolünün oluşmasında büyük etkisi olan Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mesud, ve ayrıca İbn Abbas gibi sahabilerden rivayet edilen kıyas aleyhinde bazı sözler de mevcuttur. Ancak bu sözleri, meselelerin hükümlerini Kitap ve Sünnet'te araştırmaksızın yapılan kişisel görüş ve kıyaslarla ilgili olarak değerlendirmek gerekir. Aslında uygulamaya bakıldığında bizzat bu sahabilerin kendilerinin de kıyası içtihatlarında çoğu defa kullandıkları açık bir şekilde görülmektedir.³⁶²

Ebu Hanife, nass olan yerde içtihadın olmayacağını bildiğinden Hz. Ali'nin "Din, kıyasla olsaydı mestin içi dışından daha çok meshedilmeye lâîk olurdu" sözünü andıktan sonra "Kıyas yapsaydım, kadın erkekten zayıf olduğundan mirasta ona iki hisse verirdim" diyerek.³⁶³ Hz. Ali ile usulen paralel düşündüğünü ifade etmiştir. Ebu Hanife: "Oruçlu iken unutarak yiyip içme konusunda Hz. Ali'den gelen rivayeti görmeseydim kıyasa göre hüküm verirdim. Ama hadisi görünce bundan vazgeçtim" demiştir.³⁶⁴ Bu rivayet bile "ehli sünnetin Hz. Ali'den hadis almadığı" iddiasını çürütür. Ancak şunu da söyleyebiliriz; ehli sünnet, Hz. Ali ile ilgili aşırı övgü bildiren hadislerle ihtiyatla yaklaşmıştır.³⁶⁵

Fıkhi yönden Hz. Ali'den hadis almama gibi bir durum söz konusu değildir. Sadece Şia'nın bazı meseleleri abartma tehlikesine karşı metodik bir yaklaşım vardır. Ebu Hanife, Süleyman b. Mahran adındaki biriyle, Hz. Ali ile ilgili çok fazla sayıda

³⁶¹ Karaman, **Hayreddin, İslam Hukukunda İctihad**, s. 94-97.

³⁶² İbn Kayyim, **a.g.e.**, I, 16 vd.

³⁶³ Ağırakça Ahmed -Kızılırmak Said, **Ebu Hanife mad.**, Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil yay., İst., II, 19-20; Ebu Zehra, Muhammed, **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiye**, II, 167-168.

³⁶⁴ Şeybani, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen, **el-Hüccetü alâ ehli'l-Medîne**, thk. Mehdî Hasan Şahcihanpûrî, Lahor 1981, I, 393-5.

³⁶⁵ Demir, Mahmud, **Sahabe ve Ehli Beyt Ekseninde Şii Sünni İhtilafının Hadis Rivayetlerine Yansımaları**, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Sayı: VI, Kasım 2011, s.107.

yalan haber aktardığı için, görüşmüş ve kendisine yaptığı işin yanlışlığını anlatmış, adam da bunu kabullenmiştir.³⁶⁶

Ebu Hanife; Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah İbn Ömer gibi fakih sahabilerin uygulamalarının ve kendi görüşlerinin Allah'ın kitabına ve sahih sünnete aykırı bir hüküm içermeyeceğini söylemiştir.³⁶⁷

Hanefilerin, mütekellimin usulünde olduğu gibi önce usul kurallarını belirleyerek, bunları meselelere uygulamak yerine, fer'i meselelerden hareketle usul kurallarını belirlemeyi tercih etmelerinin önde gelen sebebi, başta Ebu Hanife olmak üzere mezhep imamlarının, meseleler karşısında hüküm istinbât ederken kullandıkları usullerini açıklayan eserler bırakmamış olmalarıdır.³⁶⁸ Bunun sebeplerinden biri ise, Hanefî mezhebi imamlarının, meselelerin çözümünde, selefleri olan Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Abdullah b. Mes'ud gibi sahabilerin, nasslarda yer alan hükümlerin gayelerini yakalamak için gayret sarf etme şeklindeki yöntemleridir.³⁶⁹

2.3. HZ. ALİ'NİN İBADETLERE DAİR BAZI FIKHİ GÖRÜŞLERİ

İbadetlerle alakalı Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadisler, Hz. Ali'nin ibadetlerle ilgili görüşlerinin mezheplerle olan bağlantısı, Hz. Ali'nin hangi görüşü hangi mezhepçe kabul edilmiş? Türünden sorulara cevap arayacağız. Hz. Ali bu konuda şöyle davranmış derken onun *Şarî* olduğunu elbette kasetmiyoruz. Bu tür ifadeler Hz. Ali'nin sünneti olarak anlaşılmamalıdır. Bilakis Hz. Ali'nin sünnete binaen yaptığı davranış fıkıhçılara, acaba hangi mezhebin aldığı hadis daha sağlam, hangi mezhebin görüşü daha isabetli? Soruları hakkında Hz. Ali'nin şahsında bir fikir verecektir.

2.3.1. ABDEST

Abdestle ilgili olarak Hz. Ali'den nakledilen rivayetleri abdestin rükunlerinden başlayarak şu şekilde sıralayabiliriz:

³⁶⁶ Havarezmi, Ebu'l-Mueyyed Muhammed b. Mahmud, **Camiu'l-Mesnid**, Beyrut-Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, II, 284; Reyşehri, Muhammed, **Mevsuatu İmam Ali b. Ebi Talib fi'l Kitabı ve's-Sünneti ve't-Tarih**, IX, 413.

³⁶⁷ Ebu Hanife, Numan b. Sabit, **el-Alim ve'l-Müteallim, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri**, çev. Mustafa Öz, MÜİF yay., İstanbul, 1992, s.24; Duman, Ali, **Ebu Hanife'nin Hüküm İstinbat Yöntemi'nin Fukaha Usûlü'ndeki Rolü**, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı 13, 2009, s. 89.

³⁶⁸ Bardakoğlu, Ali, **Hanefî Mezhebi**, TDVİA, XVI, 12.

³⁶⁹ Kılıçer, Esat, **Ehl-i Re'y**, TDVİA, X, 522.

2.3.1.1 Abdestin Rükunleri

a) Niyet:

Abdestin farzlarının, vaciplerinin, sünnetlerinin neler olduğu ve nasıl yapılması gerektiğine dair Hz. Ali'nin görüşlerini incelediğimizde Onun; niyeti, gusül ve teyemmümde olduğu gibi abdestte de şart olarak gördüğünü müşahade ederiz. Bu konuda Cumhur-u Ulema, konuya dair yaptıkları hadis kritikleri sonucu Hz. Ali'yle aynı görüşü benimsemiş, Hanefiler hariç tüm mezhepler niyeti, abdestin şartlarından biri olarak kabul etmiştir.³⁷⁰

b) Yüzü Yıkamak:

Yüzün tamamının bir defa yıkanması abdestin farzlarındanıdır. Hz. Ali abdest alırken yüzünü yıkadıktan sonra sakallarını hilallemeye özen gösterirdi.³⁷¹ Şafii mezhebine göre, yüzün dışına çıkacak şekilde aşağıya doğru sarkan uzun sakalın tamamının yıkanması, mutemet görüşe göre farzdır.³⁷² Hanefi mezhebine göre ise yüzün dışına taşacak şekilde aşağıya sarkan sakal, yüzün yıkanması farz olan sınırının dışına taşıdığından yıkanması gerekmez. Sakal seyrekse alttaki deri yıkanır, sık ise sadece sakalın üst kısmını yıkamak yeterlidir.³⁷³ Her iki mezhep de Hz. Ali gibi sünnete binaen sakalların yıkanmasına özen göstermiştir.

c) Kolların Dirseklere Kadar Yıkanması:

Abdestin farzlarından olan dirseklere kadar kolların yıkanması ile ilgili bir rivayetlerden biri de Hz. Ali kanalı ile gelmiştir.³⁷⁴

d) Başın Mesh Edilmesi:

Abdestin farzlarından olan mesh konusu farklı yönlerden tartışma konusu olmuştur. Baş üzerindeki örtü vb. şeylere mesh edilip edilemeyeceği, ayakların yıkanması yerine mesh edilmesi gibi açılardan mesh konusunu inceleyeceğiz.

Hz. Ali'ye göre sarığa mesh caiz değildir. Hz. Ali, başının üzerindeki sarığa

³⁷⁰ en- Nevevi, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, **Kitâbu'l Mecmu' fi Şerhi'l-Mühezzebi li's-Şirâzi**, , Mektebetü'l İrşâd, Cidde ty.1, 363; İbn Kudame Abdullah b Ahmed b. Muhammed,, **el-Muğni fil-Fıkh el-Hanefi**, Daru'l-Menar, Mısır, 1367, 1,110; Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Neylu'l-Evtar Şerhu Muntaka'l-Ahyar**, Beyrut, 1998, 1,163.

³⁷¹ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 3.

³⁷² Şevkânî, **Neylu'l-Evtar**, I, 151.

³⁷³ İbn Kudame, **el- Muğni**, I, 111.

³⁷⁴ Beyhaki, **a.g.e.** , 1994, I, 47.

mesh etmeyi yeterli görmeyerek başını açmış ve doğrudan başına mesh yapmayı tercih etmiştir.³⁷⁵ Ancak Hz. Ali, herhangi bir zaruret söz konusu olduğunda başta bulunan örtülere mesh yapılmasına izin vermiştir. Başörtülü kadınların sorduğu sorulardan biri olan "Yolculukta mecbur kaldığımız durumlarda, başörtümüzü açıp tekrar bağlamanın meşakkatli olduğu ortamda başörtü üzerine mesh caiz midir?" Sorusunun cevabını da yine Hz. Ali de buluyoruz. Hz. Ali'ye *zorunlu hallerde*, mestler üzerine mesh meselesi sorulduğunda, "Evet caizdir, aynı şekilde nalınlar ve başörtüsü üzerine de mesh edilir", şeklinde cevap vermiştir.³⁷⁶

Sarik üzerine meshhin caiz olup olmadığı hususunda mezheplerde ihtilaf vardır. İmam Ahmed b. Hanbel, Ebu Sevr, Kasım b. Sellam ve bir grup alim bunu caiz görmüşlerse de İmam Şafii ve İmam Ebu Hanife'nin de aralarında bulunduğu bir diğer grup caiz görmemişlerdir. Caiz görenler sarığı da meste kıyas etmişlerdir.³⁷⁷

e) Ayakların yıkanması:

Ayakların yıkanması veya mesh edilmesi noktasında Sünni ve Şii fıkıh ekolleri arasında bir tartışma bulunmaktadır. Bu ihtilaftan hareketle Hz. Ali'nin abdestte ayak yıkama hakkındaki görüşü önem arz etmektedir.

Kendisine abdestte ayakların yıkanması konusunda danışanlara; "Emrolunduğunuz gibi ayaklarınızı topuklarınıza kadar yıkayın."³⁷⁸ Tavsiyesinde bulunan Hz. Ali'nin, ayaklara mesh edilmesi gerektiğini iddia eden Şiilerin bu görüşüyle aksi amel ettiğini görmekteyiz. Bir keresinde kendisine Allah Resulünün nasıl abdest aldığını soran bir topluluğa Hz. Peygamber'in abdestini uygulamalı olarak öğretirken de ayaklarını yıkadığını belirtmiştir.³⁷⁹

Abdestte ayaklara mesh etme konusunda Abdullah b. Mesud,³⁸⁰ ki Hz.

³⁷⁵ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 5.

³⁷⁶ Abdurrezzak, **a.g.e.** , I, 194.

³⁷⁷ İbn Rüşt, **a.g.e.** , I, 84.

³⁷⁸ Beyhaki, **a.g.e.** , I,71; Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Camiu'l-Beyan an Te'vili ayi'l-Kur'an**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995, VI, 128.

³⁷⁹ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 3b; Beyhaki, **a.g.e.** , I,47.

³⁸⁰ Abdullah b. Mes'ûd h 32 / m, 652 de Medine'de Hz. Osman döneminde 60 yaşının üzerinde vefat etmiştir. Doğum tarihi kesin belli değildir. (Hz. Ali'nin h. 40/661 de 62 yaşında vefat ettiğini bildiğimize göre İbn Mesud, Hz. Ali'den yaşça büyüktür.) Bkz. et-Taberî, **Târîh**, IV, 308.

Ali'den çokça etkilenen bir fakih sahabidir,³⁸¹ önceleri abdestte ayakların mesh edilebileceğini söylemiş, fakat daha sonra ilgili konuda Hz. Ali'nin ayakların yıkanmasının farz olduğu şeklindeki görüşüne tabi olarak bu görüşünü değiştirmiş ve konuyla ilgili, "... **وَامْسَحُوا بَرْوَسَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ...**"³⁸² âyetinde "**وَأَرْجُلَكُمْ**" kelimesinde bulunan "lam" (ل) harfini "fetha" ile okuyarak ayakların yıkanmasının farz olduğunu ifade etmiştir.³⁸³

Şia, abdest alınırken ayakların mesh edilmesi gerektiğini savunur.³⁸⁴ Ehli Sünnet'ten de bu görüşe destek verenler azınlıkta da olsa vardır.³⁸⁵

Mesh konusunda sağlam bir fikir sahibi olmak için sahabe uygulamalarına genel anlamda bir göz atmak faydalı olacaktır. Mesela Enes b. Malik'in ayaklarını meshettiği, mesh ile yetinmeyip onları ayrıca suyla ıslattığı ve "Kur'ân meshi indirdi, sünnet yıkamayı getirdi" dediği, Hz. Ali'nin ise; "Allah'ın Resûlü ayakkabı içinde bulunan ayaklarına su serpti, onları ovuşturdu." Şeklindeki rivayeti; İbni Ömer, Alkame, Ebu Cafer Muhammed b. Ali, Hasan Basrî, Cabir, İbni Zeyd ve Mücâhidin de buna katıldığı rivâyet edilir.³⁸⁶

H. Ali, başı mesh etmeyi unutan, ancak hâlâ sakalında yaşlık bulan kimse hakkında : " O yaşlık ile başını mesh etmesi yeterlidir"³⁸⁷ diyerek bir ruhsat kapısı da açmıştır.

H. Ali'ye göre, abdestli olarak giyilmiş olan mestlerin üzerine mesh edilebilir. Bu konuda Hz. Ali'den gelen rivayetler şu şekildedir: "Ben Resulullah'ı

³⁸¹ el-Esbehânî, Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Muhammed **Siyeru's-Selefi's-Sâlihîn**, Beyrut, 2004, s. 217, ez-Zehabî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, thk. Şu'ayb Arnaut, Hüseyin el-Esed, I- XIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985/1405, I, 484; farklı rivayetler için bkz.; Ahmed b. Hanbel, **Fedâilü's-sahâbe**, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, I-II, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1983.II, 23-27, h. no: 1494-1498.

³⁸² Mâide, V/ 6.

³⁸³ en-Nisâbü'rî, Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme, **Sahihu İbn Huzeyme**, thk. Muhammed Mustafa A'zami, İdare-i Şirket-i Mürettebiye, Mekke 1390, I, 85; et-Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, IX, 246; es-Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr , **ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsiri'l-me'sûr**, I-VI, Beyrut 1314, II, 262; el-Müttakî el-Hindî Alî b. Hüsâmuddin, **Kenzü'l- Ummâl fi Süneni'l-Akval ve'l-Ef'âl**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989. IX, 434, hadis no: 26850.

³⁸⁴ Ruhani, Muhammed Sadık, **Fıkhu'l-Sadık**, Matbaatu'l-İlmiyye, Kum, 1412, s. 281.

³⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz. Ateş, Süleyman; **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988 V, 6.

³⁸⁶ Taberî: **Tefsir-i Taberî**: VI, 80-82, Ateş, Süleyman, **İslâm İlmiyhâli**: Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, 1, 95; Sofuoğlu, Cemal – Akdemir Salih, **Hadîs-i Şerîf Külliyyâtı**, Tercüman yay., İstanbul, 1984, II, 177.

³⁸⁷ İbn'l-Munzir, **el-Evsat fis- Sünen ve'l- İcma**, thk. Ebu Hammad Sağır, Ahmed b. Muhammed Hanif, S.Arabistan 1993, I,286.

şöyle buyururken işittim : ‘Yolcu üç gün, üç gece, mukim ise bir gün, bir gece mestleri üzerine mesh edebilir; ama onları abdestli olarak giymiş olması şarttır.’³⁸⁸ Hz. Ali’nin: “Eğer din akılla olsaydı, mestlerin üstü yerine altını mesh etmek daha doğru olurdu. Fakat ben Allah Resulü’nü mestlerin dışını mesh ederken gördüm.” Şeklindeki rivayeti dinin, ancak Allah’ın kitabı ve Resulullah’ın sünnetinden öğrenilebileceğini vurgulamaktadır. Diğer bir rivayette de “Ben Allah Resulü’nü parmaklarıyla şöyle mesh ederken gördüm” buyuran Hz. Ali’nin, ıslak olan parmaklarıyla mestlerinin üzerini mesh ettiği ifade edilmektedir.³⁸⁹

Abdestte ayakları yıkamak farzdır ancak abdestli iken yeniden abdest alındığında Hz. Ali ayaklarını mesh etmiş ve “Bu, abdestini bozmamış olan kimsenin abdest alış şeklidir” demiştir. Maide suresindeki abdest ayeti nazil olduktan sonra Hz. Peygamberin ayaklarını hiç mest etmediği ve ayaklarını yıkadığı bilinmektedir. İmam Şafii, Hz. Ali’den aksi yönde uygulamada bulunduğu, yani ilk abdest alışta ayaklarını mest ettiği veya sadece üst taraflarını yıkadığı rivayeti kabul etmemektedir.³⁹⁰ Diğer taraftan Hz. Ali’nin ilk abdest alışta ayakların yıkanması gerektiği görüşünde olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Sargı üzerine mesh konusunda Hz. Ali’nin tatbikatı da mevcuttur. Hz. Ali şöyle demiştir: “Bileğim kırılmıştı. Hz. Peygamber’e (ne yapayım diye) sordum. 'Sargılarının üzerine mesh et' buyurdu.”³⁹¹

2.3.1.2. Abdestte Tertib Meselesi

Abdest alırken organların Hz. Peygamberin yıkadığı sırayla yıkanması anlamına gelen tertip konusu ihtilafli bir konudur. Şafiiler ve Hanbeliler, tertibi abdestin farzlarından biri olarak kabul ederken; Hanefî ve Malikiler tertibi sünnet-i müekkede olarak görürler.³⁹²

Hz. Ali, İbni Abbas ve İbni Mes’ud’dan tertibin vacip olmadığına delalet eden rivayetler vardır. Hz. Ali, "Hangi uzvumdan başladığıma aldırmmam", İbn-i Abbas, "Ellerden önce ayaklarla başlamada bir beis yoktur", İbni Mes’ud da "Abdestte ellerden önce ayaklarla başlamakta bir beis yoktur" demişler, birçok konuda olduğu

³⁸⁸ Beyhaki, **a.g.e.** , I,282.

³⁸⁹ Beyhaki, **a.g.e.** , I,282.

³⁹⁰ Şafii, **el-Ümm**, VII, 251 vd.

³⁹¹ Beyhaki, **a.g.e.** , I,228.

³⁹² et-Tahtâvi, Ahmed, **Hâşiyetu't-Tahtavi alâ Meraki'l-Felah Şerhu Nuri'l-İzah**, el-Matbaatu'l-Âmiretü'l-Osmani, Kahire, 1304, 12.

gibi bu konuda da ümmetin en büyük ilim kaynakları olarak kabul gören bu üç değerli sahabe ittifak etmişlerdir.³⁹³

Bu konuda Hanefî ve Malikilerin İbni Abbas, İbni Mes'ud ve Hz. Ali'den etkilendiğini söylemek mümkündür.³⁹⁴

Hiz. Ali'nin tertibi farz görmediği ancak tertibe önem verdiği, acele edip kimi azanın kimisinden önce yıkanmasına müdahale ettiği, tertibe göre sıraya uyularak abdest alınmasında ısrar ettiği anlaşıyor. Yalnız unutan, vesveseli olan kişilere sırayı, tertibi önemsememelerini tavsiye ettiğini söyleyebiliriz. Abdest alırken sağdan başlamanın zorunlu olmadığı, başını mesh etmeyi unutup abdestten sonra hatırlayanın hemen başını mesh edip o şekilde namaza durabileceğini rivayetlerden anlıyoruz.³⁹⁵

2.3.1.3. Abdesti Bozan Durumlar

Genel olarak konu ile ilgili ihtilaflar, farklı meseleler ve Hiz. Ali'nin görüşüne ilişkin olarak konuları incelediğimiz için ilmihal tarzı teker teker abdesti bozan meseleleri sıralamayacağız.

Erkeğin hanımı ile oynadığı veya şehvetlendiğinde idrar yolundan gelen berrak suya mezi denir. Kadınlarda erkeklerden daha çok görülür. Bu kelime "mezy" ve "meziy" şeklinde de okunabilir. Hatta bazıları "meziyy" şeklinde şeddeli okunmasını daha uygun görmüşlerdir.³⁹⁶ Mezi, meni gibi şehvetle akamaz. Aktığı bazen hissedilmez. Mezinin akmasıyla insanın şehveti de kesilmez.³⁹⁷ Bu yönüyle mezi bazılarınca ciddi bir problem olabilir. Bu nedenle mezi ile alakalı hükmü bilmek gerekir. Bunun cevabı da yine Hiz. Ali kanalıyla bizlere ulaşmıştır.

Hiz. Ali nelerin abdesti bozacağı ile ilgili olarak “الوضوء مما خرج ليس مما دخل”³⁹⁸ “Abdest vücuttan çıkanlardan dolayı bozulur, vücuda girenlerle bozulmaz”³⁹⁸ Hadisine binaen, mezinin abdesti bozup bozmayacağını merak etmiş ancak Hiz. Peygamber'in kızı ile evli olduğundan dolayı bu meseleyi Mikdâd b. Esved

³⁹³ İbn-i Rüşd, a.g.e. , I, 16.

³⁹⁴ Serahsi, el-Mebsut, I, 9.

³⁹⁵ İbn Kudame, a.g.e. , I, 137; İbn Hazm, a.g.e. , II,67, Beyhaki, a.g.e. , I,87.

³⁹⁶ Azim el-Abadi, Muhammed Şemsulhak, Avnu'l Ma'bud Şerhu Sunen-i Ebi Davud, Daru'l Kutubi'l İlmiye, Beyrut, 1995, I 354.

³⁹⁷ Ahmed b. Muhammed b. İsmail et-Tahtâvî, Haşiye ala Merâkil-Felâh Şerhu Nuri'l-İzâh, Daru'l Hadis, Kahire, 1970, 80.

³⁹⁸ Beyhaki, a.g.e. , I,157.

vasıtasıyla Hz. Peygamber'e sordurmuş ve "Biriniz buna rastlarsa fercini su ile yıkasın. Namaz abdesti gibi abdest alsın."³⁹⁹ Hadisinin bizlere ulaşmasına vesile olmuştur.

Hz Ali, gusül aldıktan sonra kendisinden meni gelen kimse hakkında, 'sadece abdest alır' demiştir.⁴⁰⁰ Bununla sadece abdestinin bozulduğunu, bir daha gusül almasının gerekmediğini kastetmiştir. Ayrıca "İstihaze kanı gören kadın da her namaz için abdest alır" demiştir.⁴⁰¹ Hanefi imamlarından Ebu Hanife ve Şeybani'ye göre, kişi cinsel ilişkide bulunduktan sonra; uyumadan, yürümeden ve küçük abdest bozmadan önce gusleder ve şehvetsiz olarak meni çıkarsa guslü iade etmesi gerekir, Ebu Yusuf'a göre gerekmez.⁴⁰² Şafîilerde ise şehvetli veya şehvetsiz çıkan her meniden dolayı gusül gerekir.⁴⁰³

Cünüp kimsenin yemek, uyumak veya yeniden cinsel ilişki kurmak istediğinde, gusül öncesinde ve sonrasında abdest almanın, ayrıca put ve haç gibi şeylere dokunan kimsenin abdest almasının, müstehab olduğunu yine Hz. Ali'nin ifadelerinden anlıyoruz.⁴⁰⁴ Bunlar Hanefî mezhebince de abdestin müstehabları arasındadır.⁴⁰⁵

Yine abdesti bozan şeyler hakkında Hz Ali'nin rivayet ettiği bir hadis vardır: "Sizden biriniz kusarsa veya burnu kanarsa, namazdan ayrılın ve abdest alsın. Sonra hiç konuşmamışsa namazına kaldığı yerden devam etsin."⁴⁰⁶ *Namazda kahkaha ile gülme, vücuttan çıkan kan ve kusmuğun abdesti bozması konularında Hanefî mezhebi, diğer fıkıh mezhepleri ile ayrı düşmüş,*⁴⁰⁷ *diğer mezhepler bu üç maddeyi, abdesti bozan bir durum olarak görmemişlerdir.*⁴⁰⁸ Re'y ile hareket ettikleri iddialarına maruz kalan Hanefîlerin, Hz. Ali'den gelen rivayetler, görüşler karşısında,

³⁹⁹ Buhari, **Gusl**, 13, Muslim, **Hayz**, 17.

⁴⁰⁰ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 23.

⁴⁰¹ İbn Hazm, **a.g.e.**, I, 252.

⁴⁰² Şeybani, **Kitabu'l-Asl: el-Mebhut**, thk. , Ebu'l-Vefa el-Afgani, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1990, I, 36.

⁴⁰³ Şirazi, **el-Mühezzeb**, I, 29 vd.

⁴⁰⁴ Abdurrezzak, **a.g.e.**, I, 280.

⁴⁰⁵ Şeybani, **el-Camiu'l-Kebir**, thk. , Muhammed Tamir, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, s.37.

⁴⁰⁶ İbn Abdilberr, **et-Temhîd vel-İstizkâr**, thk. Abdullah b.Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire, 2005, I, 293.

⁴⁰⁷ Şeybani, **el-Camiu's-Sağir (el-Kühnevi 'nin en-Nafiu'l-Kebir'i ile birlikte)**, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1986, s. 13; Zeylai, **Nasbu'r-Raye**, I, 47-54.

⁴⁰⁸ Bu üç maddeden sadece kusma hakkında Hanbeliler, ağız dolusu olması kaydıyla kusmanın abdesti bozacağını söylerler. Diğer iki konuda Hanefîlere katılmazlar. İbn Rüşd, **a.g.e.**, I, 39.

tercihlerini Hz. Ali rivayetlerinden yana kullandıklarına bir kez daha şahit olmaktayız.

Uykunun abdesti bozduğunun delili Hz. Ali'nin rivayet ettiği “Göz makatın bağıdır. Bu bakımdan uyuyan kimse abdest alsın” hadisidir.⁴⁰⁹ Bazı uyuma şekillerinin abdesti bozup bozmayacağı konusu ihtilaflıdır. Hz. Ali, İbni Mes'ûd ve Şâbî oturarak uyuyan kişi için; "Onun abdesti yoktur." demişlerdir.⁴¹⁰

Buna karşı çıkanlar ise “Secde halinde iken uyuyan bir kimseye yanı üzere yatmadığı sürece abdest almak gerekmez. Yanı üzere yattığı zaman mafsalları gevşer.” şeklinde Ahmed b. Hanbel hadisini ve “Oturarak uyuyan kimsenin abdest almasına gerek yoktur. Çünkü abdest alma gereği yanı üzere yatarak uyuyan kimse içindir.” şeklindeki Ebu Davud ve Tirmizi hadisini delil getirirler. Ancak İmam Şevkani bu hadisleri verdikten sonra her iki hadisin de kritiğini yapar ve her ikisi için de ‘zayıftır’ der.⁴¹¹

Hanefî ve Şafiilere göre abdesti bozan uyku, kalçanın yere iyice oturmadağı veya yanı üzere yaslanarak veya herhangi bir şeyin üzerine kapanarak uyumaktır. Kişinin yaslandığı şey çekildiğinde, o kişi düşecekse ve kalçaları da yerde değilse Hanefilere göre onun abdesti bozulur. Secde pozisyonunda uyumaktan dolayı da abdest bozulmaz. Maliki ve Hanbelîlere göre az bir uyku abdesti bozmaz. Ağır bir uyku abdesti bozar. Delilleri ise Enes b. Malk'in rivayet ettiği “Resulullah'ın ashâbı yatsı namazını beklerken (uykudan dolayı) başları öne düşer sonra da abdest almaksızın namaz kılarlardı.” Hadisidir.⁴¹² Hanbelîler az uykunun sınırı için rüya görmeyecek kadar az bir uyuklama ifadesini kullanırlar.⁴¹³

2.3.2. Teyemmüm

Su bulunmadığı veya su bulunup da kullanılmasında bir engelin bulunduğu zamanlarda teyemmüm etmek konusunda görüş birliği mevcuttur. Bununla beraber cünüp olan bir kişinin gusül abdesti almak için su bulamaması durumunda

⁴⁰⁹ Ebu Davud Taharet, I, 203.

⁴¹⁰ İbn Ebî Şeybe a. g. e. , I, 3.

⁴¹¹ Şevkanî, a.g.e. , I, 193.

⁴¹² Müslim, Hayz, 125; Ebu Davud, Tahâret, 80; Tirmizi, Tahâret, 58.

⁴¹³ Zuhayli, a.g.e. , I,192.

teyemmüm edip edemeyeceği konusunda görüş ayrılıkları vardır.⁴¹⁴

Hiz. Peygamber, namaz kılmayıp cemaatten ayrı duran bir kişiye, "neden namaz kılmadığını sorduğunda" adam; "cünüp olduğunu ve su bulamadığını" söylemiş, bunun üzerine Hiz. Peygamber; 'Teyemmüm et, o sana yeter' demiştir.⁴¹⁵ Bu hadise dayanarak kullanılabilecek su bulunmaması durumunda gusül abdesti yerine teyemmüm etmenin yeterli olacağı düşüncesini ileri sürenlere karşın, Hiz. Ömer ve İbn Mes'ud, teyemmümün gusül abdesti yerine geçmeyeceğini, dolayısıyla da cünüp olan kişinin gusül abdesti yerine teyemmüm edemeyeceğini ve ister yolculukta ister kendi yaşadığı yerde (mukim) olsun kişinin, su bulup gusül abdesti alıncaya kadar namaz kılmayı bırakması gerektiğini belirtmişlerdir.⁴¹⁶

Hiz. Ali ise yıkanmak için su bulamayan cünüp kimsenin yolculuk halinde, teyemmüm abdesti alabileceğini, bunun haricinde cünüp olan kimse mukim ise namaz vaktinin sonlarına kadar suyu bekleyeceğini, bulamazsa teyemmüm abdesti alabileceğini belirtmiştir.⁴¹⁷ Hanbeliler Hiz. Ali'nin bu görüşünü delil göstererek teyemmümün sünnetleri arasında, vaktin sonuna kadar teyemmümü geciktirmeyi zikretmişlerdir.⁴¹⁸

Hiz. Ali, su bulamayan kimsenin hanımıyla cinsel ilişkiye girip teyemmüm etmesini ise mekruh görmüştür. Bu konuda demiştir ki: "Yolcu suya varmak için her gün, iki günde bir, üç günde bir dolaşsa bile suya ulaşıncaya kadar ailesiyle ilişkiye girmez."⁴¹⁹

Hiz. Ali bu konuda yine şöyle demiştir: "Bir kimse çölde cünüp olur da yanında az miktarda su bulunursa, suyu (içmek için) kendisine saklayıp temiz toprakla teyemmüm alsın"⁴²⁰ Hiz. Ali'ye göre teyemmüm, büyük hadesi de küçük

⁴¹⁴ Kal'acî, Muhammed Ravvas, **el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyyetü'l-Müeyyesserâ**, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1996, I, 606; ayrıca bkz., Zuhaylî, **a.g.e.**, I, 406.

⁴¹⁵ Buharî, **Teyemmüm**, 5; en-Nesai, **Tahâret**, 182.

⁴¹⁶ el-Kurtubî, **el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân**, VI, 103, 104; İbn Hazm, **a.g.e.**, II, 144; Tâhîr b. Aşûr, Muhammed, **Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Dâru Sahnûn, Tunus, 1997, V, 69; et-Taberî, **Câmiü'l-beyân**, VII, 421, 422; Abdürrezzâk, **a.g.e.**, I 242; Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr: el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr**, Beyrut ty, I, 470; Akyüz, Vecdi, **a.g.e.**, I, 306.

⁴¹⁷ İbn Munzir, **el-Evsat**, II, 13.

⁴¹⁸ İbn Kudame, **a.g.e.**, I, 254.

⁴¹⁹ İbn Munzir, **el-Evsat**, II, 16.

⁴²⁰ İbn Kudame, **a.g.e.**, I, 458.

hadesi de ortadan kaldırır⁴²¹ ve her namaz vakti için tekrar tekrar alınması gereklidir.⁴²²

Bu konuda İmam Şafii ve bazı Maliki âlimler, Hz. Ali'nin aksine teyemmümün kişiden ne abdestsizliği ve ne de cünüplüğü kaldırmayacağını, sadece ona içinde bulunduğu vaktin namazını kılma cevazı vereceğini söylemişlerdir. Dolayısıyla teyemmüm alan kişi o farzı eda ettikten sonra yine cünüp ve yine abdestsiz biridir ve bu durumda olanlar için yasak olan mescitlere girme, tavaf yapma vb. ibadetleri yapamazlar.⁴²³

Ancak teyemmümün her namaz için ayrı ayrı alınması gerektiği konusunda aralarında ittifak vardır. Hem Malikiler ve hem de Şafililer tıpkı Hz. Ali'nin dediği gibi su bulamayan birinin her vakit namaz için ayrı ayrı teyemmüm etmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Zira teyemmüm bir zarureten kaynaklanmaktadır ve ancak kendi zarureti kadarını mübah kılabilir. Hanbeliler ise kişinin teyemmümü istediği herhangi bir ibadeti yapmak üzere alabileceğini, o ibadetten sonra başka bir ibadet yapmaya niyetlendiğinde yine bir teyemmüm alması gerektiğini ifade ederler. Yani Hanbelîler de Hz. Ali ile aynı görüştedirler.⁴²⁴

2.3.2.1. Teyemmümün Alınışı:

Teyemmümü emreden ayet-i kerimede "...فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ..." "o topraktan yüzlerinize ve ellerinize sürünüz"⁴²⁵ buyrulmakta 'وَأَيْدِيكُمْ' -ve elleriniz' kelimesi ile bileğe kadar olan ve el denilen organın mı, yoksa abdestte yıkanması farz olan dirseklere kadar ki bölgenin mi kastedildiği açıklanmamaktadır.

Bu kapalı ifade üzerine dört farklı görüş doğmuştur. İbn Rüşd⁴²⁶ bunları şöyle sıralar:

1-Abdestte vacip olan miktar ne ise teyemmümde de odur. Hz. Ali: "Teyemmüm iki darbdan ibarettir. Bir darb yüz için, diğer darb da dirseklere kadar eller için"⁴²⁷ diyerek eller bileklere kadar mı yoksa dirseklere kadar mı mesh edilir

⁴²¹ İbn Kudame, **a.g.e.** , I, 257.

⁴²² İbn Kudame, **a.g.e.** , I, 263.

⁴²³ İbn Rüşd, **a.g.e.** , I, 181.

⁴²⁴ İbn Kudame, **a.g.e.** , I, 243-254.

⁴²⁵ Maide, 5/6.

⁴²⁶ İbn Rüşd, **a.g.e.** , I, 174.

⁴²⁷ İbn Hazm, **a.g.e.** , I,156.

sorusunu cevaplamıştır.

2-Vacib olan yalnızca bileklere kadar olan ve el denilen kısımdır. Zahiriler, ayetin lafzına bağlı kaldıklarından bu görüştedirler.

3-Vacib olan eller olup, dirseklerin de yapılması sünnettir.

4-Vacib olan omuzların başına kadarki kısımdır. Bu görüş şazz bir görüş olup Muhammed b. Müslim'den rivayet edilmiştir.

2.3.2.2. Teyemmümlü Kimsenin Abdestlilere İmamlık Yapması

Güçlü, zayıfın üzerine bina edilmez kaidesi gereğince Hz. Ali, teyemmüm almış kimsenin abdestlilere imamlık yapmasını mekruh görür ve der di ki: "Teyemmümlü, abdestlilere imamlık yapmasın."⁴²⁸ Zira abdestli olan kişinin konumu teyemmümlü olana göre daha kuvvetlidir. Hanefî mezhebi burada Hz. Ali'ye ters düşmüştür. Meşhur Hanefî eserlerinden olan Kuduri'de şöyle geçer: "...okuyan kişi okumamış kişinin arkasında, elbiseli çıplağın arkasında namaz kılamaz. Teyemmüm edenin abdestlilere, mest üzerine mesh verenin yıkayanlara imamlık yapması caizdir. Oturarak namaz kılanı ayakta namaz kılan uyabilir. Ancak işaretle namazını kılanı rükû ve secde ile namazını kılan, nafil namazı kılanı farz kılan, ayrı ayrı farz kılanlar biri birine uyamazlar. Nafil namaz kılan farz namaz kılanın arkasında namazını (nafilesini) kılabilir. Bir imama uyup sonra o imamın abdestsiz olduğunu öğrenen kişi, derhal namazı tekrar kılacaktır."⁴²⁹

2.3.3. NAMAZ

İslam dinini bizzat Hz. Peygamber'den öğrenen ve onun eğitiminde yetişen, ondan öğrendiklerini sonraki nesillere aktaran sahabe, namaz üzerinde titizlikle durmuş, günde beş kez insanı ilgilendiren, en sık yaptığımız ibadet ve dinin direği olması hasebiyle namaz ibadetini en ince detaylarına kadar aktarmışlardır.

Hz. Ali de Peygamber'in ashabı içerisinde, namaz ibadetinin önemine işaret eden, onu en ince detaylarına kadar aktaran sahabilerdendir. Namazın önemine binaen Hz. Ali'nin, namazla ilgili rivayetlerini aktaracağız. Tabi namazla ilgili bütün rivayetleri aktarmayacağız, bunlardan seçmeler yaparak İslam Fıkhı'nın en temel

⁴²⁸ Hindi, **a.g.e.**, II, 914.

⁴²⁹ Kuduri, Ahmed Ebu'l-Hasan el-Bağdadi, **Kuduri Metni Tercümesi**, Arslan Yayınları, s. 18.

konusunda İmam Ali'nin aktardıklarını, bakış açısını, mezheplere olan yol göstericiliğini irdeleyeceğiz.

2.3.3.1. Namazın Önemi

Hz. Ali'nin namaz kılmayanlar hakkında çok ağır ifadeleri vardır.⁴³⁰ Hz. Peygamber'in şu hadisi bu hükmü teyit etmektedir: "Kişi ile şirk ve küfür arasında namazın terki vardır."⁴³¹

İmam Nevevî Şöyle diyor: "Namazı terk eden kişi onun vucubiyetini inkar ediyorsa bütün Müslümanların icmasıyla kâfir olur, İslam dininden çıkar. Ancak o kişi yeni Müslüman olmuş biriyse ve namazın vucubiyetini öğrenecek kadar Müslümanlar arasında olmamışsa dinden çıkmaz. Namazın vucubiyetine inandığı halde sırf tembelliği sebebiyle namazı terk ediyorsa alimler o kişi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Malik, Şafii, seleften ve haleften çok sayıda kişi onun kâfir olmayacağını, ancak fasık olacağını ve tevbeyle davet edileceğini, tevbe ederse bırakılacağını, tevbe etmezse zinakâr kişide olduğu gibi haddten katledileceğini söylemişlerdir. Ancak bunun infazı kılıçla yapılır. Seleften bir gurup onun kâfir olacağını söylemişlerdir. Ali b. Ebî Talib'in görüşü budur. Ahmed b. Hanbel'den de yapılan iki rivayetten biri budur. Abdullah b. Mübarek, İshak b. Rahuye Şafii'nin bazı arkadaşları da bu görüştedir. Ebu Hanife, Kufe âlimlerinden bir gurup ve Şafii ekolünden olan Müzenî, namaz kılmayan kişinin kâfir olmayacağını ve öldürülmeyeceğini söylemişlerdir. Namaz kılmayan kişinin tazir cezasına çarptırılacağını ve namaz kılana kadar hapsedileceğini ifade etmişlerdir."⁴³²

Hayatını anlatırken de değindiğimiz gibi Hz. Ali'nin Müslüman olmasına vesile olan ilk şey Resulullah'ı namaz kılıyor halde görmesidir. Hz. Ali Müslümanlığının ilk günlerinden itibaren ve namaz farz olmamışken dahi namaz kılan ve bunu kendine yakın (ölüm) gelinceye kadar devam ettiren, ölümü uğruna bile namazı terk etmeyen biridir.

Hz Ali'nin namaz kılmayan hakkındaki ağır ifadesi, namazın vucubiyetini inkar sadedinde mi? Yoksa tembellik veya herhangi bir sebeple kılmama bağlamında

⁴³⁰ İbn Kudame, **a.g.e.**, II,44.

⁴³¹ Müslim, **Salât**, I, 88.

⁴³² İbn Rüşd, **a.g.e.**, I, 217; en-Nevevî, **el-Mecmu**, III,19; Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.**, I, 388 vd., Ceziri, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı**, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İst., 2005, VIII, 3530.

mı gelmiş tartışılmıştır fakat buradan net bir sonuç çıkaramıyoruz. Herhalûkarda namazın ehemmiyetini anlatır bir rivayet olduğu ortadadır. Bu konuda Hanbelîler Hz. Ali'nin bu sözü üzerinedirler. Namaz kılmayanların herhangi bir mazeretinin olmayacağını ancak kâfirlerin namaz kılmadığını söylerler.⁴³³ Kaza namazının olmadığını savunanların da bu noktaya dayandıklarını söyleyebiliriz.

Mezheplerin namaz kılmayanlara yaklaşımlarını, İslam'ın özne olduğu dönemlerde verilen tazir cezaları olarak değerlendirmek mümkündür. Toplumda namaz kılmayanın, kılmayı reddedenin İslam toplumuna vereceği zararı seddetmek için verilmiş tazir cezaları olarak düşünebiliriz. İleride de gelecek olan, Hz. Ali'nin hadis uyduranlara, toplumun ifsadını önlemek amacıyla verdiği ölüm cezası da bu bağlamdadır. Namaz devlet zoruyla kılınacak bir ibadet değildir. Zorla ibadet asıl değildir fakat toplumun bekası için zamanında bu tür tazir cezaları uygun görülmüştür.

2.3.3.2. Namazın Şartları

Namazın sahih olması için bazı şartlar ve belirli rükünlerin bulunması gerekir. Namazın sıhhatinin şartları ile ilgili mezheplerin tartıştığı bazı konuları, Hz Ali'nin ilgili rivayetleriyle aktarmakta fayda vardır.

2.3.3.2.1. Hadesten Taharet

Namaz kılarken abdesti bozacak bir durum meydana gelirse kişinin namazı bozulmuş olur.⁴³⁴ Ama tekrar abdest alıp namaza devam edebilir. Nitekim Hz. Ali'nin bu konudaki görüşü ile ilgili olarak Muhalla'da şöyle denilmiştir: “Musalli namazda elbisesinde kan lekesi görür de ayrılıp onu yıkarsa, bile bile kıbleden yönünü çevirmedikçe namazının geri kalanını tamamlar.”⁴³⁵ Her ne şekilde olursa olsun namazda iken abdesti bozulan kimse, abdest alır ve ikinci kez abdesti bozulmamışsa, namazının geri kalanını tamamlar.⁴³⁶ Hanefiler ve Malikilere göre namaz kılarken abdestin kasıtsız olarak bozulması ile namaz batıl olmaz, musalli abdestini tazeler

⁴³³ Duvayyan, İbrahim b. Muhammed b. Salim, **Menaru's-Sebil fi Şerhi'd-Delil ala Mezahib'i-l İmam Ahmed b Hanbel**, Mektebetu'l Maarif, Riyad, ty, I, 81-2.

⁴³⁴ Ebu Davud, **Salât**, 236.

⁴³⁵ İbn Hazm, **a.g.e.**, III, 84

⁴³⁶ el- Bezzar, **el Bahr ez-Zahhar**, Mektebetu Ulum ve'l-Hikem, Medine, 1995, I,287.

dilerse namaza kaldığı rekattan devam eder dilerse namaza yeniden başlar ki bu daha faziletlidir.⁴³⁷

2.3.3.2.2. Necasetten Taharet

Hız. Ali necasetten tahareti, namazın şartlarından kabul eder, elbisesinin temizliğine dikkat ederdi. Nitekim Hız. Ali üzerine hamam suyu sıçramasından ötürü yıkanırđı o elbiseyle namaz kılmazdı. Çünkü hamam suyuna insan idrarı bulaşma tehlikesi vardı.⁴³⁸ Hanefilere göre namaz kılan kişinin aba gibi bir elbisesi secde esnasında pis bir yere düşse bunun namaza bir zararı yoktur. Çünkü Hanefilere göre namazı bozan pisliğin ayakların konduğu yer ile alın, ellerin ve dizlerin konacağı yerlerde olması gerekir. Bunların dışındaki yerlerin pis olması namazı bozmaz. Şafii ve Hanbelilere göre, bu durumda namaz bozulur çünkü namaz kılan kimsenin elbisesi kendisine bağlıdır. Elbise secdedeki azaları gibidir.⁴³⁹

Hız. Ali'ye meni bulaştığı halde neresine bulaştığı bilinmeyen elbisenin hükmü sorulduğunda “Yıka!” demiştir.⁴⁴⁰ Meninin necis olup olmadığı ihtilaflıdır. İmam Malik ve Ebu Hanife' ye göre necistir. İmam Şâfiî ve İmam Ahmed'e göre meni tahirdir fakat üç şeyden birîyle giderilmesi sünnet veya müstehabdır.⁴⁴¹

Hız. Ali insan salyasını necis saymazdı. Bir gün Ebu Bekir es-Sıddık, Hasan b. Ali'yi omzuna aldı. Hasan'ın ağzından salyaları aktı. O sırada Ali de yanındaydı. Bunu gören Ebu Bekir: “ Ah babam aşkına Peygamber'e benze, Ali'ye benzeme!” dedi Ali de güldü.⁴⁴²

Hız. Ali'ye kedinin su artığı sorulduğunda “Abdest almakta ve içmekte bir beis yoktur” demiştir.⁴⁴³ İmam Şafii'ye göre insan salyası ve kedi artığı temizdir, artığından abdest alınabilir.⁴⁴⁴ Hanefilere göre kedi artığı tahirdir yalnız mekruhiyeti vardır.⁴⁴⁵

Hız. Ali çamuru da necis saymazdı. Ayakları çamura bulaştığında ayaklarını

⁴³⁷ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.** , I, 447.

⁴³⁸ Abdürrezzâk, **a.g.e.** , I, 297.

⁴³⁹ İbn Âbidin, **a.g.e.** , I,374; İbn Kudame, **a.g.e.** , I, 190.

⁴⁴⁰ et-Tahavi, **Şerhu Me'âni'l-Âsâr**, I,32.

⁴⁴¹ İbn Rüşd, **a.g.e.** , I,198.

⁴⁴² İbn Kudame, **a.g.e.** , I, 84.

⁴⁴³ İbn Abdilberr, **et-Temhîd vel-İstizkâr**, I, 208.

⁴⁴⁴ en- Nevevi, **el-Mecmu**, 1/227; İbn Kudame, **a.g.e.** , I, 8.

⁴⁴⁵ İbn Rüşd, **a.g.e.** , I,108.

yıkamadan namaz kılardı.⁴⁴⁶ Beyhaki'nin Sünen'inde geçen bir rivayete göre Hz. Ali mescide giderken, yolda çamurlu bir yerden geçmek durumunda kalmış, pabuçlarını çıkarmış, elbisesini katlamıştı. Çamurlu kısmı geçince elbisesini indirdi ve pabuçlarını giydi. Ayakları çamur olmuştu. Sonra ayaklarını yıkamadan halka namaz kıldırdı.⁴⁴⁷ Cumhura göre çamur necis değildir. Çamurun necis olmaması için bazı şartlar ileri sürenler vardır.⁴⁴⁸

Hz. Ali, köpek ve domuz dışındaki bütün hayvan ölülerinin derilerinin tabaklanma yoluyla temiz hale geleceği görüşünü savunurdu.⁴⁴⁹ Nitekim kendisinin bir deri post üzerinde namaz kılıp rüku ve secde ettiği nakledilmiştir.⁴⁵⁰ Tilki postunda namaz kılmayı mekruh saydığına dair nakledilen rivayete gelince bu, tabaklanmanın tilki postunu temizlememesinden değil, aksine tilki postunda kibir alameti bulunmasından dolayıdır.⁴⁵¹ İmam Şafii köpek ve domuz hariç, Ebu Hanife domuz hariç bütün hayvanların tabaklanma yoluyla derilerinin temiz hale geleceğini savunur. İmam Evzai, tabaklama ile sadece eti yenen hayvanların derisi temizlenir görüşündedir. İmam Malik'e göre, aslında dibağat temizleyici değildir. Bununla beraber derinin dış kısmını temiz yapar, iç kısmını değil. Ona göre böyle deriler ancak kuru maddeler için kullanılır. İmam Ahmed b. Hanbel'e göre, hiçbir deri dibağatla temizlenmez, Ancak tabaklanan bir deri kuru maddeler için kullanılabilir⁴⁵²

Kaçınılması mümkün olmayan az miktarda necaset bağışlanır. Hz. Ömer, Hz. Ali gibi ashaptan bir kısmın ayakta su içmeye ve bevletmeye ⁴⁵³ ruhsat verdiği rivayet edilmiştir.

2.3.3.2.3. Setri Avret

Namazda mahrem yerleri örtmenin farz olduğu noktasında şüphe yoktur. Ancak namazın sıhhati için şart olup olmadığı ve mahrem yerlerin sınırları hakkında ihtilaf vardır.

⁴⁴⁶ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 31.

⁴⁴⁷ Beyhaki **a.g.e.** , II, 434.

⁴⁴⁸ İbn Humam, Kemâluddîn Muhammed b. Abdülvâhid, **Şerhu Fethi'l-kadîr**, Kahire, t.y.,I,140; en-Nevevi, **el-Mecmû**, I, 266-292, İbn Kudame, **a.g.e.** , I, 91.

⁴⁴⁹ Şevkani, **Neylu'l-Evtar**, I,74.

⁴⁵⁰ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 61.

⁴⁵¹ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 49b; İbn Kudame, **a.g.e.** , I, 68.

⁴⁵² Ceziri, **a.g.e.** , I,27.

⁴⁵³ İbn Hacer, **Fethü'l-Bâri** X,74.

Hanefiler, Darekutni'nin Hz. Ali'den rivayet ettiği hadisteki "(Avretin sınırı), göbeğin altından başlayarak diz kapaklarını geçinceye kadardır" ifadesine veyahut "diz kapağı avrettendir" hadisine dayanarak diz kapaklarının avret olduğu görüşündedir. Şafililer ise göbeğin kendisi avrettir. Ama diz kapakları avret değildir, demişlerdir.⁴⁵⁴

Şafii ve Hanbelîlere göre erkeğin namazdaki avreti diz kapağı ve göbeği arasındır. Malikilerin ise muğalleze ve muhaffefe kavramı kullandıklarını bir görüşe göre sadece ayıp yerleri avret saydıklarını diğer görüşe göre de uyluklar ve dize kadar bunu indirdiklerini görürüz.⁴⁵⁵ Dize kadar avrettir görüşünü savunan Malikiler'den bazılarının, diz kapağına kadar olan yerlerin avretten sayıldığına örtülmesi gerektiğine dair hadisi Hz. Ali'den rivayet ettiklerini görüyoruz.⁴⁵⁶

Namaz kılarken ve başkalarının yanında bulunurken avret yerinin örtülmesi farzdır, açılması haramdır ve namazın da bozulmasına sebeptir. Buna delil olabilecek bir diğer rivayet de yine Hz. Ali'nin de içinde bulunduğu bir grup sahabeden gelen şu rivayettir: "Resulullah iki çeşit örtünmeyi yasakladı: Samma (yani kollan örtünün içinde kalacak/hareket edemeyecek) şekilde sıkı bürünmeyi ve kişinin tek parça örtüsü (olduğu halde) ihtiba şeklinde (dizlerini dikerek) oturması ve avret mahallinin açılmasına dikkat etmemesidir."⁴⁵⁷

Cumhur, kadının yüz ve elleri dışında bütün vücudunun mahrem olduğu görüşündedir. Yalnız Ebu Hanife "kadının ayağı da mahrem değildir" demiştir.⁴⁵⁸ Kadın, bedenini örten bol elbise ile namaz kılmalıdır. Hz. Aişe'ye: "Kadın kaç elbiseyle namaz kılar?" diye soranlara Hz. Aişe: "Bunu Ali'ye sorun. Sonra ne dediğini bana bildirin!" der. Hz. Ali'ye mesele sorulduğunda, Hz. Ali: "Kadın başörtüsü ve (her tarafını örtecek) bol fistanla namaz kılar" cevabını verir.⁴⁵⁹ Burada Hz. Aişe'nin, Hz. Ali'ye ilmi meselelerde olan itimadına şahit olmaktayız. Ayrıca Hz. Ali, namazda elbisenin bol bırakılıp sarkıtılmasını, Yahudilere benzeme tehlikesi

⁴⁵⁴ Merginani, **a.g.e.**, I, 90.

⁴⁵⁵ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.**, I, 460 vd; İbn Rüşt, **a.g.e.**, I, 256.

⁴⁵⁶ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.**, I, 303.

⁴⁵⁷ Tirmizi, Libas, 24.

⁴⁵⁸ İbn Rüşt, **a.g.e.**, I, 256.

⁴⁵⁹ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 91.

olduğu için mekruh görmüştür.⁴⁶⁰

2.3.3.2.4. İstikbali Kible

Fakihler, namazın sahih olması için kibleye yönelmenin şart olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak iki durum müstesnadır. Biri savaşta, şiddetli korku esnasında, diğeri binek üzerinde nafîle namaz kılan seferinin durumunda. Bunların kibleye yönelmeleri şart değildir. Âlimler, Kâbe'yi gören herkesin Kâbe'nin bizzat kendisine yönelmesinin farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Şafiiler dışındaki cumhura göre, Kâbe'yi görmeyenlerin Kâbe'nin kendisine değil de Kâbe'nin yönüne kibleyi isabet ettirmeleri gerekir. Kible hakkında araştırma yapmak farzdır. Bir kimse kibleyi belirlemedeki araştırma ve içtihadında hataya da düşebilir. Böyle bir durumda mezheplere göre hükümler değişir.⁴⁶¹

Bir kimse kibleyi belirlemedeki araştırma ve içtihadında hataya düştüğüne kanaat getirirse kanaatine göre kılar, geçmiş olan namazını iade etmez. Çünkü gücünün yettiği ölçüde gayret göstermiştir. Hz. Ali bu konuda şöyle demiştir: "Araştıranın kiblesi, niyet ettiği yöndür." Mezheplerin bu konudaki görüşleri özetle şöyledir: Hanefîler ile Hanbelîlere göre namaz esnasında hataya düşen kimseler, kibleyi öğrendikten sonra da kılmakta oldukları namaza devam ederler. Namazı bitirdikten sonra içtihadının yanlış olduğu ortaya çıkınca namazı yeniden kılmazlar. Malikîler ile Şafiiler ise kiblede hata olduğu anlaşılınca namazı kesmenin gerekli olduğunu savunurlar. Hata namaz bittikten sonra ortaya çıkmışsa namazı yeniden kılmayı gerekli görürler.⁴⁶²

Hz. Ali, karşısında Kâbe'yi görmeyen kimsenin (namazda) bizatihi ona isabet etmesini şart görmez, aksine Kâbe tarafına dönmesini yeterli görürdü. Bu konuda şöyle demiştir: "Doğu ile batı arası kibledir."⁴⁶³ Kâbe'yi direkt gören hakkında ise, bunu yeterli görmez, mutlaka kişinin kibleye yönelmesi gerektiğini söyler."⁴⁶⁴

2.3.3.2.5. Vakit

Namazların vakitleri nasslarla tespit edilmiş ve sınırlandırılmıştır. Her vaktin

⁴⁶⁰ Şafii, **el-Ümm**, VII, 66, İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dineveri, **el-Eşribe**, el-Maarif, thk. Muhammed İsmail Abdullah es-Savi, Kahire, 1930, s.62.

⁴⁶¹ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.**, I, 469 vd.

⁴⁶² Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.**, I, 471.

⁴⁶³ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 105; Şafii, **el-Ümm**, VII, 166.

⁴⁶⁴ en-Nevevi, **el-Mecmu**, III, 205.

muayyen zamanları vardır ve bunlarla ilgili birçok rivayet vardır. Bunların mezheplere göre tayin ve tespiti sınırlarımızı aşacağından dolayı biz, sadece Hz. Ali'den gelen konuya ufuk kazandıracak rivayetlerini aktaracağız.

Hz. Ali, sabah namazını bazen etraf iyice aydınlanınca, bazen de alaca karanlıkta kıldırırdı.⁴⁶⁵“Rabbinin hükmü yerine gelinceye kadar sabret. Çünkü sen bizim himayemiz altındasın. Namaza kalktığında Rabbinin hamd ile tenzih et. Gecenin bir bölümünde ve yıldızların ardından da O’nu tenzih et”⁴⁶⁶ Ayetinde geçen “yıldızların ardından da O’nu tenzih et” cümlesini Hz. Ali, sabah namazının farzından önceki iki rekat sünnet namaz olarak tefsir etmiştir.⁴⁶⁷ Alimlerin ekseriyeti bu konuda Hz. Ali’nin görüşünü destekler mahiyette yorumlarda bulunmuşlardır.⁴⁶⁸

Hz. Ali, öğle namazını güneş zevali geçtikten sonra kılardı. Cumayı da aynı vakitte kılardı. İkindiyi, güneş duvarların üstüne çıkıncaya kadar ertelerdi. Akşam namazını, güneş yuvarlağı kaybolunca kılardı.⁴⁶⁹

Vitir namazı vaktine gelince, Hz. Ali vitri, gecenin sonuna kadar tehir etmenin daha faziletli olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁰ Bunu, Hz. Ali ile ilgili gelen şu rivayette daha net görmekteyiz: “Mescitteydik derken gecenin sonunda Ali yanımıza çıkageldi ve ‘vitri soran zat nerede?’ diye sordu. Hemen yanında toplandık. Sonra şöyle dedi Resulullah, gecenin başında vitir kıldı. Sonra gecenin ortasında vitir kıldı. Sonra bu vakitte vitir kıldı. Ruhunu teslim ettiğinde bu saatte vitir kılıyordu”⁴⁷¹

Namaz vakitleriyle alakalı Hz. Ali'den yaptığımız rivayetler, elbette namaz vakitlerini Onun belirlediği anlamında olmayıp nassların sahabe kavliyle tatbiki olarak önem arz ettiği için verilmiştir.

Ebu Musa el Eşari’ye giden ve kendisinden vitir namazının hangi vakitte kılınmasının efdal olduğunu soran birine; Ebu Musa karmaşık bir cevap vermiştir. Ebu Musa'nın bu lafı Hz. Ali'ye intikal edince Hz. Ali, kendisine fetva sorularının ayrıntılarda boğulmamasını, net cevaplar vermesi gerektiğini öğütleyerek Ebu

⁴⁶⁵ et-Tahavi, **Şerhu Me’âni'l-Âsâr**, I,106.

⁴⁶⁶ Tur, 52/49.

⁴⁶⁷ et-Taberî, **Câmiü'l-beyân**, XXVII, 53.

⁴⁶⁸ Turgay, Nurettin, **Hz. Ali ve Tefsirdeki Yeri**, İlahiyat yay., Ankara, 2004, s.111.

⁴⁶⁹ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 50-51.

⁴⁷⁰ en-Nevevi, **el-Mecmu**, III, 518.

⁴⁷¹ Heysemi, Ebu'l-Hasan Nureddin, **Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, Daru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1967. II, 246.

Musa'nın şahsında fetva verecek olanlara bir usul öğretmiştir.⁴⁷²

Vaktinde kılınamayan namazın kazası konusunda Hz. Ali'den şöyle bir rivayet vardır: “Bir kimse uyuyakalır ya da unuttur da bir namazı geciktirirse, onu hatırladığında kılıversin.”⁴⁷³ Bir adam Hz. Ali'ye gelerek: “Ben uyuyakaldım vitri kılamadım. Nihayet güneş doğdu (ne yapayım?)” diye sordu. O da “Uyanıp hatırladığında namazı kılıver.” demiştir.⁴⁷⁴

Hz. Ali şu dört vakitte namaz kılmanın, “sünnetten değildir” gerekçesiyle mekruh olduğunu bildirmiştir: “Sabah namazından sonra güneş doğup yükselineceye kadar, güneşin tepe noktasında bulunduğu gün ortasından batı yönüne kayıncaya kadar, ikindiden sonra, ancak güneş henüz parlak ve berrak ise kılabilirsiniz diyerek güneşin batmaya yakın vaktinde namazın kılınmayacağını anlatmıştır. Bir de cuma günü imam hutbeye çıkınca namaz kılınmaz demiştir.”⁴⁷⁵

Cuma namazının vakti, öğle namazının vaktidir. Öğle namazında acele etmekten hoşlanan Hz. Ali aynı şekilde cuma namazında da acele etmeyi severdi. Cuma namazını, güneşin tepe noktasından, batı ufkuna doğru kaymaya başladığı anda kılardı.⁴⁷⁶ Ebu Razin'den şöyle dediği nakledilmiştir: “Ali ile birlikte cuma namazını kimi zaman gölge varken kimi zaman gölge yokken kılardık.”⁴⁷⁷ Ebu İshak'tan da: “Cuma günü Ali'yi gün ortasında hutbe verirken gördüm” dediği nakledilmiştir.⁴⁷⁸

“Namazlara ve orta namaza devam edin”⁴⁷⁹ ayetinde geçen orta namazdan maksadın ne olduğu konusunda Hz. Ali'den gelen iki rivayet vardır. Birincisi orta namazdan maksadın ikindi namazı olduğu, ikincisi ise sabah namazı olduğu yönündedir. Ancak ikindi namazı olduğu yönündeki rivayet tercihe şayandır.⁴⁸⁰ Hanefîlerin iki namazı, birinin vaktinde birleştirilerek kılmanın caiz olmamasına dair getirdikleri delillerden biri de orta namaz delilidir. “*Bütün namazları ve orta namazı*

⁴⁷² Abdurrezzak, a.g.e. , III, 11.

⁴⁷³ İbn Ebi Şeybe, a.g.e. , I, 71.

⁴⁷⁴ Hindi, a.g.e. , IX, 486.

⁴⁷⁵ İbn Abdilberr, *et-Temhîd vel-İstizkâr*, I, 146; en- Nevevi, *er-Ravdun-Nadir*, I, 614; İbn Ebi Şeybe, a.g.e. , I, 77, Abdurrezzak, a.g.e., III, 211, Şafii, *el-Ümm*, VII, 166.

⁴⁷⁶ İbn Ebi Şeybe, a.g.e. , I, 77.

⁴⁷⁷ Abdurrezzak, a.g.e. , III, 177.

⁴⁷⁸ Şafii, *el-Ümm*, VII, 167.

⁴⁷⁹ Bakara 2/38.

⁴⁸⁰ Tahavi, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, I,103; Beyhaki, a.g.e. , I,461; Abdürrezzâk, a.g.e. , I, 577.

muhafaza edin”⁴⁸¹ ve “Şüphesiz namaz, müminlere ‘vakitleri belirlenmiş olarak’ farz kılınmıştır.”⁴⁸² Ayetleridir. Onlara göre, ayetlerdeki *namazı muhafaza*, namazı vaktinde eda etme; *vakitleri belirlenmiş olarak farz kılındığı* ifadesi de namazın vakte bağlı olarak farz kılındığı şeklinde anlaşılmalıdır. Namaz vakitleri ise mütevatir ya da meşhur hadislerle belirlenmiştir. Dolayısıyla bunlara denk bir delil bulunmadıkça namazların vakitlerini terk etmek caiz değildir.⁴⁸³

Şia coğrafyasında, namazın cem edilmesinin yaygınlaşmasıyla, Şiilerin namazları üç vakit kabul ettiği anlaşılmamalıdır. Şia, hiçbir mazeret, sıkıntı olmadan öğle ve ikindi, akşam ve yatsının namazlarının cem edilebileceğini ve böylece namazların üç vakitte kılınabileceğini, bunun ehlisünnet kaynaklarında, Buhari ve Müslim’de de geçtiğini isteyenlerin bu şekil amel edebileceğini savunur.⁴⁸⁴ Yalnız bu Resulullah’ın her zaman yaptığı bir uygulama değildir.⁴⁸⁵ Bazı Şiilerin namazların cem’ini o kadar sık yaptıklarına şahit oluyoruz ki namazların üç vakit olduğu fikrini karşıdakilere hissettiriyorlar.

Beş vakit namazın cem’ini anlamak için öncelikle namazların vakitlerinin bildirildiği ayetleri iyi anlamak gerekmektedir: "Namazlara ve orta namaza devam edin"⁴⁸⁶ Bu ayete bakıp öğle ve ikindi, akşam ile yatsının bir kılınıp orta namaz olan sabah namazına dikkat çekildiğini ve böylece namaz vakitlerinin üç vakit olduğu tartışması yaşanmıştır.⁴⁸⁷ Namaz vakitleri ile ilgili ikinci ayet "Güneşin (zeval vaktinde) kayması anından, gecenin kararmasına kadar güzelce namaz kıl. Sabah namazını da (Öylece eda et)"⁴⁸⁸ Buna göre güneşin zeval vaktinde kaymasından, gecenin karanlığının basmasına kadar olan zamanda kılınması gereken farz namaz, öğle ve ikindi namazlarıdır. Üçüncü ayet: “akşama girerken, sabaha ererken Allah’ı

⁴⁸¹ Bakara 2/238.

⁴⁸² Nisâ 4/103.

⁴⁸³ Serahsî, **el-Mebsût**, I, 149.

⁴⁸⁴ Ticanî, Muhammed, Doğrularla **Birlikte**, çev. Hasan Yıldırım, Ensariyan Kitabevi, 2005, s.356-9; el-Küleynî, Muhammed b. Yakub, **Furuu'l-Kafi** Dâru't-Teâruf li'l-Matbûât, Beyrut, 1992 III, 286; et-Tusi, Abbas Süleyman, Nâsiruddîn, **el- İstibsâr**, İskenderiye, Daru'l-Ma'rifeti'l-Câmiyye, 1995 I, 247.

⁴⁸⁵ Cemal Sofuoğlu-Salih Akdemir: **Hadis-i Şerif Külliyyâtı**, II, 347-360.

⁴⁸⁶ Bakara, 2/238.

⁴⁸⁷ Râzi, Ebû ‘Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, **Mefâtihü'l-gayb (et-Tefsirü'l-kebir)**, Akçağ Yayınları, İstanbul, ty. VIII, 293-295.

⁴⁸⁸ İsrâ, 17/78.

tenzih edin (namaz kılın)"⁴⁸⁹ Bundan maksat, gündüzün iki ucunda olan sabah ve akşam namazıdır. Dördüncü ayet: "Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl"⁴⁹⁰ ve beşinci ayet "Güneşin doğmasından ve batmasından evvel Rabbini hâmd ile tesbih et."⁴⁹¹ Bu ayetlerden ve aşağıda aktaracağımız hadisten namazın üç değil beş vakit olduğu anlaşılıyor.

Hiz. Ali'nin Resulullah'tan namaz vakitleri ve sınırları ile ilgili aktardığı rivayet ise şu şekildedir: "Güneş doğudan batıya kaydığında Resulullah'a Cebrail indi ve öğle namazını kılmasını emretti. Sonra gölgenin bir boy olduğu bir vakitte indi ve ikindi namazını kılmasını emretti. Sonra güneş yuvarlağı kaybolduğunda indi ve akşam namazını kılmasını emretti. Sonra şafak kaybolduğunda indi ve yatsı namazını kılmasını emretti. Sonra tan yeri ağardığında indi ve sabah namazını kılmasını emretti. Sonra ertesi gün zevalden sonra gölgenin bir boy olduğu vakitte indi ve öğle namazını kılmasını emretti. Sonra zevalden sonra gölgenin iki boy olduğu vakitte indi ve ikindi namazını kılmasını emretti. Sonra güneş yuvarlağı kaybolduğunda indi ve akşam namazını kılmasını emretti. Sonra o gecenin girmesinden sonra indi ve yatsı namazını kılmasını emretti. Sonra sabah etraf iyice aydınlanınca indi ve sabah namazını kılmasını emretti. Sonra da: 'Ey Allah'ın Resulu, namaz vakti bu iki vakitler arasındır.'" dedi.⁴⁹²

2.3.3.2.6. Niyet

Niyetin iftitah tekbirine yakın olması vaciptir. Eğer niyet uzun bir zaman aralığı ile önce yahut sonra yapılırsa ittifakla batıl olur. Niyetin tekbir vaktinde olması, yani niyetin tekbire yakın olması menduptur. Hanefilere göre, niyetin iftitah tekbirinden önce olması sahihtir. Ancak, bu ikisi arasında, birini diğerinden ayıracak bir iş bulunmadığı zaman, niyetin önceden yapılması sahihtir. Farz namazlarla sünnet olan bir namazda (vitir, bayram namazları, küsuf ile husuf namazı, yağmur namazı) ve sabah namazının iki rekât sünnetinde niyeti belirlemek vaciptir. Diğer nafîle namazlarda vacip değildir. Mesela, kuşluk namazı, farz namazlara bağlı sünnet veya nafîle namazlar, teheccüt namazında vacip değildir. Bu gibi namazlarda mutlak

⁴⁸⁹ Rum, 30/17.

⁴⁹⁰ Hud, 11/114.

⁴⁹¹ Taha, 20/130.

⁴⁹² Müslim, **Mesacid**, 178; Ebu Davud, **Salat**, 2; Nesai, **Muvakit**, 15; Nevevi, **er-Ravdün-Nadir Şerhu Müsnedi Zeyd**, Matb. el- Asime, Mısır ty., II,290.

nafileye niyetlenmek yeterlidir.⁴⁹³

Hiz. Ali, müezzin kad kameti's-salat demeden niyetini yapıp, son iki tekbiri beklemeden namaza başlardı.⁴⁹⁴

Mesbuk, niyetini yaptıktan sonra imama rukuda yetişirse, o rekata yetişmiş sayılır. Bunu yapamazsa rekâtı kaçırmış olur.⁴⁹⁵ Hiz Ali bunu, "Rükuya yetişemeyenin, secdesine de itibar olunmaz"⁴⁹⁶ diyerek ifade etmiştir.

Bir rekâtı kaçırp da cemaate secde halindeyken yetişen kimse namaz kılmaya niyet etmeden cemaatle secdeye gider, ayağa kalktığında da namaza niyet edip cemaata uyarsa, yaptığı secdeyi niyet getirmeden yaptığından, secdesine itibar olunmaz. Bu konu hakkında Hiz. Ali şöyle demiştir: "Üç şey var ki, onları ancak aciz olanlar terk eder. Müezzini duyduğu halde onun söylediklerini tekrarlamayan kimsenin yaptığı, bir cenazeye tanık olup da cenaze sahiplerine selam vermeyen ve tabutun uçlarından tutmayan kimsenin yaptığı ki bunu yapsa, iki kere sevap kazanır. Bir de imam secdede iken namaza yetişip de tekbir almaksızın cemaatle birlikte secdeye giden kimsenin yaptığı ki, onun bu secdesine itibar olunmaz."⁴⁹⁷

Namazın tamamında cemaate yetişemeyen kişinin, yetişebildiği bölüm namazının başı mıdır, sonu mudur? Bu mesele ulema arasında ihtilaflıdır. Cumhura göre bu durumda kişinin imamla birlikte kıldığı kısmı namazının başıdır. Hiz. Ali, Said b. Müseyyeb, Hasan el-Basri, Mekhul, Ata, Zühri, Evzai, İshak ve Şafii bu görüştedirler. Süfyan es-Sevri, Ebu Hanife, Ahmed, Mücahid ve İbn Sirin'e göre bu durumda kişinin imamla kıldığı kısım, namazının sonudur. Ferden kaza ettiği bölüm ise, namazın evvelidir.⁴⁹⁸

Hiz. Ali saf düzenine çok önem verirdi, *saflar düzelmedikçe namaza niyetlenmezdi*. Hatta Hiz. Ali, namaza duracağı zaman, safları teftiş eder bir safta eğrilik görürse: "Ey filan, sen biraz ileri çık; ey falan sen de biraz geri çekil!.." diye uyarmış. Bu işlem, safların düzeltilmesinden başka kamet esnasında ve kametle

⁴⁹³ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.** , I, 483.

⁴⁹⁴ en- Nevevi, **er-Ravdun-Nadir**, I, 636.

⁴⁹⁵ Merginânî, **a.g.e.** , I,133.

⁴⁹⁶ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 40, Abdurrezzak, **a.g.e.** , II, 281.

⁴⁹⁷ Zeyd, **a.g.e.** , I, 549.

⁴⁹⁸ Komisyon, **Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi**, Şamil Yayınları, İstanbul, II, 406-407.

namaz arasında konuşmanın caiz olduğuna da delildir.⁴⁹⁹

2.3.3.3. Namazın Rükünleri

2.3.3.3.1. İftitah Tekbiri

Namaz kılmak isteyen bir kişi namaza başladığında ellerini kaldırılır ve “الله أكبر” diyerek tekbir getirir. Ayrıca namaz ile ilgili fiillerin birinden diğerine de yine “الله أكبر” diyerek intikal eder. Bunlardan birincisine “iftitah tekbiri” ikincisi ise “intikal tekbiri” denilmektedir. “الله أكبر” sözünü söylemenin şart ve tekbir getirmenin rükün olmasının dayandığı delil Allah Teâlâ’nın, "Rabbini yücelt" ayeti ve Ebu Davud ile Tirmizî’nin Hz. Ali’den sahih bir isnat ile rivayet ettiği hadistir⁵⁰⁰

Kal’aci, Hz. Ali’nin namazın başında iftitah tekbiri getirirken, bir rivayette ellerini omuz hizasına kadar kaldırdığını, diğer rivayette kulak memelerine kadar kaldırdığını aktarır.⁵⁰¹ Bu konuda Hz. Ali’den gelen iki uygulamanın olduğu anlaşıyor. Mezheplerin görüşlerine baktığımızda iftitah tekbiri alınırken sadece Hanefî mezhebinin ellerini kulak hizasına kadar kaldırdığı, diğer mezheplerin iftitah tekbirinde ellerini göğüs hizasına kadar kaldırdıkları görülür.⁵⁰²

Hanefiler, namaza başladıktan sonra okudukları subhaneke duasını da Hz. Ali rivayetine dayandırır. Ayrıca İmam Ebu Yûsuf : "Buna **وجهت** duası da eklenir" demiştir. Yine bu duanın okunması da Hz. Ali’nin, ‘Hz. Peygamber bunu da okurdu’ rivayetine dayandırılarak⁵⁰³ kabul edilmesi de Hanefilerin Hz. Ali’den gelen sahih rivayetlere olan itimadını göstermektedir.

2.3.3.3.2. Kıyam

Kıyamda ellerin konulacağı bölge konusunda ulema arasında ihtilaflar yaşanmıştır.⁵⁰⁴ Kıyamda ellerin konulacağı konum hakkında Hz. Ali’den de farklı rivayetler nakledilmiştir. Bir rivayete göre Hz. Ali ellerini *göbek altına* yerleştirdi. Bununla ilgili olarak demiştir ki: “Göbek altında sağ eli sol el üzerine koymak

⁴⁹⁹ Davudoğlu, Ahmed, **Sahih-i Muslim Tercüme ve Şerhi**, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980, III, 197

⁵⁰⁰ Zuhayli, **a.g.e.**, I, 497.

⁵⁰¹ Kal’aci, Ravvas, **Mevsû’atu Fıkh-ı Ali b. Ebi Talib**, s. , 312.

⁵⁰² Zuhayli, **a.g.e.**, I, 381.

⁵⁰³ Merginani, **a.g.e.**, I, 102.

⁵⁰⁴ el-Kâsânî, Ebû Bekr Mes’ûd b. Ahmed, **Bedâiü’s-Sanâi’ fî Tertibi’s-Şerâi’**, Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1974, I, 110; İbnü'l-Hümâm, Kemâluddin Muhammed b. Abdülvâhid , **Şerhu Fethi'l-kadîr**, Kahire, t.y., I, 193; ez-Zeylaî, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Yusuf el-Hanefî , **Tebyînü'l Hakâik** , Dârü'l-Hadis, Mısır 1357, I, 104.

namazın sünnetlerindendir.”⁵⁰⁵ Diğer bir rivayette ise Hz. Ali’nin, *göbek üstünde* elini bağladığından bahsedilmiştir. Nevevi Hz. Ali’nin göbek üstünde sağ eliyle sol elini bilekten tuttuğuna dair uygulamasını detaylı bir şekilde incelemiştir.⁵⁰⁶ Bu rivayetler Hz. Ali’nin bu meseleyle alakalı farklı uygulamaları olduğuna delalet eder.

Hz. Ali’den rivayet edilen bir hadiste, sahabenin kıyamı, kıraatı hakkında detaylı bilgileri bulmak mümkündür.⁵⁰⁷

Cumhura göre, namaz kılanın önünden geçmek, namazı bozmaz, ancak bu mekruhtur. Aynı görüş Hz. Ali ve Ubeyy b. Kâ’b’dan da nakledilir.⁵⁰⁸

Kıyamda duramayacak özrü bulunanın namazı konusunda Hz. Ali’den gelen bir rivayet vardır. Bir kimsenin ayakları kibleye doğru uzatılmış vaziyette sırtı üzerine namaz kılması, yan tarafı üzerinde namaz kılmaya gücü yettiği halde caizdir. Çünkü bu durum da bir nevi kibleye yönelmektir. Ancak bunu yapmak mekruh karşılanmıştır. Eğer kişinin yanı üzerinde namaz kılması mümkün olmazsa, o zaman sırtı üzerine namaz kılması caiz olur. İma ile namaz kılanın secdesi ve rükusu farklı olabilir. Bu hususlar Hz. Ali’nin hadisine dayanmaktadır.⁵⁰⁹

2.3.3.3. Kıraat

Kıraat hakkında da ihtilaflı olan meselelerde Hz. Ali’nin konuyla ilgili rivayet ve görüşleri önem arz etmektedir. Hz. Ali, bir rekatında kıraatta bulunup diğerinde kıraat yapmayan bir zat hakkında: “Kıraatta bulunmadığı rekatı iade eder.”⁵¹⁰ Diyerek kıratın önemini belirtmiştir. Her rekatta Fatiha’nın okunup okunmayacağı, bunun farz mı, vacip mi, sünnet mi? Olduğu tartışmasında, Hz. Ali’nin de içinde olduğu görüş şu şekilde aktarılmıştır: “Şafii, her rekatta Fatiha’yı okumanın farz olduğunu, tek bir rekatta dahi Fatiha’yı okumayı terk eden kimsenin namazının batıl olduğunu, bu görüşün, sahabe arasında ittifak edilen ve Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mesûd’un da iştirak ettikleri bir görüş olduğu, ayrıca Hz. Ali’nin de

⁵⁰⁵ Ebu Davud, Salat, 118, İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 59; Beyhaki, **a.g.e.**, II, 31; es-Serahsi, **el-Mebsut**, I, 24.

⁵⁰⁶ en-Nevevi, **el-Mecmu**, III, 270.

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, el-Fethu’r-Rabbani Tertibi, çev. Rıfat Oral, Tahrîc, Süleyman Sarı, Ensar Yayıncılık, 5/250-251.

⁵⁰⁸ İbn Rüşd, **a.g.e.**, I, 141; Serahsî, **a.g.e.**, I, 190-192.

⁵⁰⁹ Zuhayli, **a.g.e.**, I, 508 vd.

⁵¹⁰ Hindi, **a.g.e.**, IX, 486.

besmeleyi açıktan okuyup, onu Fatiha'dan bir ayet saydığını Emeviler'in Hz. Ali'nin izini silmek için besmeleyi gizliden okuduğu bildirilmiştir.⁵¹¹

Namazda besmelenin hafi veya cehri okunması hakkında Hz. Ali'den farklı rivayetler varid olmuştur. Bir kısım raviler, Onun besmeleyi gizlediğini, aşikâr okumadığını rivayet etmişlerdir.⁵¹² Diğer kısmı ise Onun besmele'yi cehri (açıktan) okuduğunu rivayet etmişlerdir. Şa'bi'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Hz. Ali'nin namaz kılışına şahit oldum. Arkasında namaz kıldım. Namazda Bismillahirrahmanirrahim'i açıktan okurken işittim."⁵¹³ Nevevi ise Hz. Ali'nin besmele konusundaki görüşünü, kıraatin gizli yapıldığı namazlarda gizli, kıraatin açıktan yapıldığı namazlarda ise açıktan okurdu diye nakletmiştir.⁵¹⁴

Hz. Ali'nin imama uyanların, imamın arkasında sessizce dinlemelerini kıraatte bulunmamalarını tavsiye ettiği de sabittir.⁵¹⁵

Malikilere ve Hanefilere göre "âmin" sözünü, namaz kılan kişinin gizli olarak söylemesi menduptur. Hanbelîlere göre besmele, Fatiha'dan bir ayet olup namazda okunması vaciptir. Ancak Malikiler ve Hanefilere göre besmelenin gizli okunması gerekir. Şafii ve Hanbelîlere göre kıraatin açıktan yapıldığı namazlarda imam ve cemaatin "âmin"sözünü açıktan söylemeleri sünnettir. Kıraatin gizli yapıldığı namazlarda ise, gizli okunur. Cumhura göre kıraat, kendi işitebileceğin kadar olmalıdır. Malikilere göre ise bu şart değildir.⁵¹⁶

Hanefî mezhebine göre, kıraati ister gizli, ister açık yapılsın, her türlü namazda imama uyanın, kıraat yapması tahrimen mekruhtur. Şafii'ye göre bu konuda iki görüş vardır. Mezhep görüşü, hem açık, hem gizli kıraatli namazlarda okunması yönündedir. Maliki mezhebine göre, gizli kıraatli namazlarda kıraat yapmak mendup, açık kıratlı namazlarda mekruhtur. Hanbelî mezhebine ise, gizli kıraatli namazlarla

⁵¹¹ er-Râzî, Fahreddin, **Mefatihü'l-gayb**, I, 276 vd.

⁵¹² İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 62; Abdürrezzâk, **a.g.e.**, II, 88; et-Tahavi, **Şerhu Me'âni'l-Âsâr**, I, 120.

⁵¹³ Beyhaki, **a.g.e.**, II, 48; el-Hemedani, **el-İ'tibar fi'n-Nasih ve Mensuh**, Dâru't-Turâs, Kahire, 1969, s. 81.

⁵¹⁴ en-Nevevi, **el-Mecmu**, III, 299, 300.

⁵¹⁵ Abdürrezzâk, **a.g.e.**, II, 137.

⁵¹⁶ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.**, I, 515 vd.

ve açık kıraatli namazlarda, imamın sustuğu yerde müstehap; açık kıraatli namazlarda mekruhtur.⁵¹⁷

Kişinin namazda Kur'an ayetine cevap vermesi caizdir. Bununla namazı bozulmaz. Nitekim Hz. Ali, namazda "Sebbih isme Rabbike'l a'la"⁵¹⁸ ayetini okudu ve "Yüce Rabbimi tesbih ederim" dedi.⁵¹⁹ Hucr b. Kays el Mederi'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Ali'nin yanında geceledim. Gece namaz kıldığını gördüm. Namazında "Söyleyin öyleyse (rahimlere) döktüğünüz sperm nedir? Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?"⁵²⁰ Ayetlerini okudu ve üç defa "Bilakis sensin ey Rabbim" diye namazda iken cevap verdi.⁵²¹

2.3.3.3.4. Rükû

Hz. Ali, rükûda "سبحان ربي العظيم" ve birkaç farklı şekilde zikir ve tesbihatta bulunup⁵²² bunları öğretiyor ve bu tesbihatların apılmasını teşvik ediyordu. Çünkü o dönemde yeni Müslüman olanlar başta olmak üzere bütün insanlar sahabe kavline önem veriyordu. Hz. Ali, rükûdan kalkarken "سمع الله لمن حمده" dedikten sonra "ربنا ولك الحمد" derdi.⁵²³ Yine Hz. Ali demiştir ki: "سمع الله لمن حمده" diyecekken, "الله اكبر" dersin, istiğfarda bulunman gerekir."⁵²⁴ Çoğu defa buna: "اللهم بحولك وقوتك أقوم وأقعد وأركع و" ⁵²⁵ Bütün bunlar; Onun Hz. Peygamberden öğrendikleriydi. Bunu şu rivayette daha açık bir şekilde görmekteyiz:

Hz. Ali, şöyle demiştir: "Resulullah, rükûdan başını kaldırdığında "سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد ملء السماوات وملء الأرض وملء ما شئت من شيء بعد" derdi.⁵²⁶

"Rükûda iken Kur'an okunur mu?" diye soranlara Hz. Ali: "Resulullah, beni rüku ve secde halinde iken Kur'an okumaktan men etti."⁵²⁷ Diye cevap vermiştir.

⁵¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 562-567; Müzenî, İsmail b Yahya b. İsmail b. Amr b. İshak, *Muhtasaru'l-Müzeni*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 15; Gazali, el-İmam Ebu Hamid, *el-Veciz fi Fıkhi'l-İmami's-Şafii*, Matbaatu Hoskadem, trs., I, 42.

⁵¹⁸ A'la 87/1.

⁵¹⁹ Beyhaki, *a.g.e.*, II, 311; İbn Hazm, *el-Muhalla*, IV, 118.

⁵²⁰ Vakia, 56/58-59.

⁵²¹ Beyhaki, *a.g.e.*, II, 311.

⁵²² İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, I, 39, Abdürrezzâk, *a.g.e.*, II, 162.

⁵²³ İbn Hazm, *a.g.e.*, III, 263.

⁵²⁴ İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, I, 73.

⁵²⁵ Beyhaki, *a.g.e.*, II, 96.

⁵²⁶ Buhârî, Salat: 45; Müslim, Salat: 42.

⁵²⁷ İbn Ebi Şeybe *a. g. e.*, XI, 47.

“Sizin veliniz ancak Allah, Onun Peygamberi ve namaz kılan ve rüku halinde zekat veren müminlerdir.”⁵²⁸ Ayetinin Hz. Ali ile ilgili olduğu söylenir. Ehl-i Sünnet'in önde gelen tefsir âlimlerinden biri olan Fahrurrazi, olayı şöyle rivayet etmiştir: “Ebu Zer dedi ki: Bir gün Hz. Resulullah ile birlikte öğle namazı kıldığımız bir sırada, bir dilenci mescittekilerden sadaka istedi fakat ona kimse bir şey vermedi. Bunun üzerine dilenci: “Şahit ol ya Rab! Resulullah'ın mescidine geldim, dilendim kimse bana bir şey vermedi” diye şikâyet etti. Bu sırada Hz. Ali rüku halindeydi. Elinin küçük parmağını ona doğru uzattı o parmağında yüzük vardı. Dilenci gidip yüzüğü hazretin parmağından çıkarıp aldı. Bunun üzerine Hz. Resulullah, Allah'a yakararak şöyle dua etti ‘Allah'ım kardeşim Musa sana dua etti ve “Rabbim gönlümü aç işimi kolaylaştı. Dilimdeki düğümü çöz ki, sözümü anlasınlar. Ailemden bana bir yardımcı ver. Kardeşim Harun'u... Onunla kuvvetimi arttır. Onu işime ortak et ki, seni çokça tespih edelim. Şüphesiz sen bizi görensın” Dedi sende Ona. 'Senin isteklerin sana verildi. Ey Musa' diye vahyettin. Allah'ım! Bende senin kulun ve Peygamberinim benim de gönlümü aç, işimde kolaylık sağla, ailemden Ali'yi, bana yardımcı ver, onunla kuvvetimi arttır.’ Ebu Zer diyor ki: ‘And olsun Allah'a! Henüz Hz. Resulullah sözünü tamamlamamıştı ki, Cebrail 'Sizin veliniz ancak Allah, Onun Peygamberi ve namaz kılan ve rüku halinde zekât veren müminlerdir.’ ayetini getirdi.”⁵²⁹ Bu ayetin Hz. Ali hakkında indiğine dair birçok rivayet vardır.⁵³⁰

2.3.3.3.5. Secde

Hz. Ali, secde esnasında alnın örtülmesini hoş karşılamazdı. Nitekim bu konuda şöyle demiştir: “Sizden biriniz namaz kılarken sarığını yukarı çekerek alnını açsın”⁵³¹ Erkeklerin secde ederken dirseklerini yere yapıştırmaması için Hz. Ali şöyle bir uyarıda bulunmuştur: “Erkekler secde ederken dirseklerini yere yapıştırmassın”⁵³² Yine Hz. Ali secde ederken karın bölgesini, yerden olabildiğince uzak tutardı.⁵³³

⁵²⁸ Maide 5/55.

⁵²⁹ Fahruraddin Er-Râzi, **Mefâtihu'l-Gayb**, XII/26.

⁵³⁰ İbn'l-Arabî, Ebu Bekir, Muhammed b. Abdillâh, **Ahkamu'l-Kur'an**, thk. Ali Muhammed el-Becavi, Beyrut, t.y., I/334; el-Kurtubi, **el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an**, IX/336; İbn Kesir, **Tefsiru'l Kur'an'il-Azim**, II,71; İbn'l Esir, **Camiu'l-Usul min Ehadisi'r-Rasul**, IX/478; eş- Şevkani, **el-Fethu'l-Kadir**, II,50; Vahidi, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi, **Esbabu'n-Nuzul**, Mısır, 1968, s.148; Kunduzi, Süleyman b. İbrahim Baba Kelan, **Yenabiü'l-Mevedde: Sicillun Azim li'l-Ehadisi'n-Nebeviyye fi Menakibi'l-İmam Ali ve Ehli'l-Beyt aleyhisselam**, s.202.

⁵³¹ Beyhaki, **a.g.e.**, II, 105.

⁵³² İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.**, I,40.

⁵³³ İbn Hazm, **a. g. e.**, IV, 123.

Bütün bunlar Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'den öğrendiklerini harfiyen uygulamasının sonucudur.

Kadınların ve erkeklerin secdesi arasında fark vardır. Bu konuda Hz. Ali şöyle demiştir: “Kadın, secde ederken kendini toplansın ve baldırlarını birleştirsın”⁵³⁴ Diğer bir rivayette ise “dizlerini karnına yapıştırın” denilmiştir.⁵³⁵ Kadınların kendi aralarında cemaatle namaz kılmaları sorulduğunda Hz. Ali, safların Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme'ye tarif ettiği şekilde düzenlenmesi gerektiğini söyler. İmame olacak kadın, safin ne arkasında ne de önünde durur. Tam ortada ve aynı hizada bulunur.⁵³⁶

Hanefî mezhebine göre, alnın az da olsa bir kısmını secde yerine koymak şarttır; burnu tamamen koymak gerekir; çene veya yanağın konması secde için sahîh değildir. Alnın bir kısmını, burnun tamamını, el ve dizlerden birini, ayak parmaklarından birini koymak şarttır; alnın çoğunun secde yerine konması vaciptir. Şafii mezhebi ve Züfer'e göre, secdede farz olan miktar alın, iki el, iki diz, ayakların en az bir kısmını yere koymakla gerçekleşmiş olur. Hanbelî mezhebi bunlara burundan da bir kısmın konulmasını ekler. Şafii mezhebine göre, ayrıca el ve ayakların iç kısmını yere koymak gerekir. Maliki mezhebine göre, alnın en azını yere koymak şarttır; burnun konulması menduptur, konulmazsa namazın vakit içinde iadesi menduptur. Burna secde edip alna etmemek yeterli değildir. Alnı üzerine secde yapamayanlar ima ile namaz kılar. Secdede eller, dizler ve ayakların kullanılması sünnettir, alnın bütününü kullanmak menduptur.⁵³⁷

Hz. Ali secdede şöyle dua ederdi: “Allahım! Senin için secde ettim. Sana teslim oldum. Sana inandım, sana dayandım. Sensin benim Rabbim. Kulağım, gözüm, etim, kanım, kemiklerim, sinirlerim, saçlarım ve tüylerim hepsi sana secde ettiler. Allah'ı bütün noksanlıklardan tenzih ederim. Allah'ı Bütün noksanlıklardan tenzih ederim”⁵³⁸ Bir başka rivayette ise “Subhane Rabbiyel a'la” yı üç kez okuduğu aktarılmıştır.⁵³⁹ Yine demiştir ki: “Allah nezdinde en sevimli söz, kulun secde

⁵³⁴ İbn Kudame, **a.g.e.** , I, 562.

⁵³⁵ Abdurrezzek, **a. g. e.** , III, 138.

⁵³⁶ Yaman, Ahmet, **a.g.m.** , s. 124.

⁵³⁷ İbn Rüşd, **a.g.e.** , I, 108-109; İbn Kudâme, **a.g.e.**, I, 514-515; Serahsî, **Mebsût**; I, 27, 34; Merginânî, **a.g.e.** , I, 50.

⁵³⁸ Abdurrezzek, **a. g. e.** , II, 163.

⁵³⁹ İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** , I,39.

halindeyken şöyle demesidir: Rabbim ben kendime çokça zulmettim. Beni bağışla!”⁵⁴⁰ Secde halindeyken Kur’an okunamayacağını da yine Hz. Ali açıklamıştır.⁵⁴¹ Hz. Ali, iki secde arasında şöyle dua ederdi: “Ey Rabbim! Beni bağışla, beni esirge, eksiklerimi gider, derecemi yükselt”⁵⁴² Hz. Ali secde konusunda Hz. Peygamber'den öğrendiklerini insanlara aktarırken sadece secdede tek bir şekilde dua edilmeyeceğini, secdede Kur'an okunmayacağını gösteriyor. Fıkha katkısını bir konudaki değişik rivayetleriyle bir zenginlik olarak insanlara aktardığını görüyoruz. Bunu sadece kendi dönemindeki insanlara aktarmakla kalmamış silsile yoluyla ilim talebelerine ve mezheplere de bu bilgiler ulaşmıştır.

Ehl-i Sünnet ile Şia arasındaki ihtilaflı bazı konular vardır. Bunlardan biri de toprağa secde etmenin, caiz olup olmadığı konusudur. Ehl-i Sünnet, temiz ve helal olan her türlü şeyin üzerine secde edilebileceğini savunurken⁵⁴³, Şia toprak veya taş, çakıl dışında başka bir şeye secde edilmesini caiz görmemektedir. Bunu da Asr-ı Saadet'te insanların secde ettikleri yerin toprak, çakıl cinsinden maddeler olduğuna bağlamakta bundan yola çıkarak bir takım sonuçlara ulaşmaktadırlar. Şia'nın bu konuyla ilgili farklı delilleri vardır.⁵⁴⁴ Ancak Hz. Ali'den konuyla alakalı bir rivayete bulunmamaktadır.

Şii dünyasından Hamedani, bu meseleyi şöyle özetler: " Secde sert cisimler üzerine yapılır; yumuşak olan ve sabit bir şekilde durmayan, mesela pamuk üzerine secde yapılması sahih değildir. Caferi mezhebine göre secde, yere ve toprağa, yerden ve topraktan hasıl olan şeylere yapılır; zira Peygamber zamanında, camilerde halı ve muşamba yoktu. Bütün camiler ile evlerde toprak veya hasır bulunmadığı için, ekseriyetle Caferîlerin camilerinde küçük tahta parçalan veya taş bulunur, namaz kılanlar onun üzerine secde ederler. Bazen Mekke ve Medine'nin mukaddes

⁵⁴⁰ İbn Kudame, **a.g.e.**, I, 522.

⁵⁴¹ Abdurrezzek, **a. g. e.**, II, 144.

⁵⁴² Müslim, **Salât.** 42; İbn Mâce. **İkame.** 23; Tirmizi, **Salat.** 285 İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.**, I, 20.

⁵⁴³ İbn Kudame, **a.g.e.**, I, 514-515; es-Serahsî, **el- Mebsût**; I, 27, 34; el-Kâsânî, **a.g.e.**, I, 105.

⁵⁴⁴ Ahmed b.Hanbel, **el-Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, Tah.: Âdil Murşid, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1997. III, 327; Nesai, **es-Sünen**, I, 204; Beyhaki, **a.g.e.**, I, 212; Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Ezrakî, **Ahbâru Mekke ve mâ Cae fihâ Minel-Âsâr**, :Mektebetu's-Sekâfe, 2002., III, 151; el-Kazimi, Muhsin bin Hasan el- A'raci, **Vesail'ul Şia**, Alu Beyt yay. Tahran, 1996, III, 610; Mubarekfuri, Muhammed Abdurr, **Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerh-i Câmiî't-Tirmizî**, Tah.: Abdulvehhâb Abdullatîf, Matbaatu'l-Medenî, Kahire, 1964. I, 273, Heysemi, **Mecmau'z- Zevaid**, II, 57. Kastalâni, Ahmed b. Muhammed, **İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, t.y, I, 405. Meclisi, Muhammed Bakır, **Bihâr-ül Envâr**, Ensariyan yay., Kum, 2003, LXXXII, 147. Ticani, **Doğrularla Birlikte**, s 363.

topraklarından yahut başka mukaddes topraklardan (Kerbela'dan) "mühür" denilen küçük parçalar yapıp namazda onun üzerine secde ederler. Bu tutum, din işinde ihtiyat ve secde yerinin temizliğinin yanı sıra, ibadet ve kulluk makamında makbul bir amel ve tevazu nişanesi kabul edilir, bunu taş ve puta tapmak olarak anlamamak gerekir.⁵⁴⁵

Verilen bu deliller, Resulullah döneminde namaz kılınan yerlerin toprak olduğunu gösterir delillerden öteye gitmemektedir. Günümüzde Şia'nın yaptığı gibi halıların üstünde namaz kılıp secde yerine taş koymalarına dair herhangi bir uygulamanın olması Hz Ali döneminde beklenemez. Gelen rivayetler secde edilecek yerin toprak olmasının efdaliyetine dairdir ki buna Ehli Sünnet itiraz etmemekle beraber toprak harici, temiz ve helal olan şeylere secde edilmesini uygun görmüşlerdir.⁵⁴⁶

Secdeden sonra ayağa kalkarken Hz. Ali'nin elleri yardımıyla kalkıp, teşehhüdsüz rekâtlarda bir an oturup kalktığını, kalkarken de "Bihevillahi ve kuvvetihi ekumu ve ek'ud" dediği kaynaklarda geçer.⁵⁴⁷

Tilavet secdesine gelince, Hanefi mezhebine göre, secde ayetini okuyan veya işiten kimsenin tilavet secdesi yapması vaciptir. Şafilere göre ise sünnettir. Onlar, Hz. Ömer'in minberde iken secde ayeti okuduğunda hemen secde etmesi fakat aynı ayeti cumada okuduğunda secde etmemesi, hatta secdeye davrananlara, "O bize yazılmadı, onu ancak dileyen yapar" diye uyarıda bulunmasını delil olarak kabul etmişlerdir. Hanefiler ise başka bir hadis delil getirmişlerdir. Ayrıca İmam Serahsi, Hz. Ali, Hz. Osman ve İbn Abbas'tan rivayet edilen, "Okuyan, işiten ve orada bulunan kimseye secde gerekir" sözünün vaciplik ifade ettiğini söylemiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ Hamedanî, Ahmed Sabri, **İmam Cafer Sadık Buyrukları**, Kadioğlu Matbaası, Ankara,1986, s. 112-113.

⁵⁴⁶ İbn Rüşd, **a.g.e.** , I, 97-101; el-Merginânî, **a.g.e.** , I, 50; İbn-i Abidin, **a.g.e.** , II,203; İbrahim b. Muhammed El Halebî, **Halebi Sağır**, çev. Nedim Yılmaz, İlmi Neşriyat, İstanbul, 1993, I, 213.

⁵⁴⁷ Bu kaynaklar için bkz. Turan, Abdullah, **Ehli Beyt Mektebine Göre Namaz**, Al-i Taha yay. İst., s.206.

⁵⁴⁸ Serahsî, **el-Mebsut**, II, 4.

2.3.3.3.6. Ka'de-i Ahire

Fakihler, namazdaki son oturuşun hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁵⁴⁹ Hz. Ali'den, hakkında ihtilaf edilen bu ka'de-i ahire konusunda rivayetler gelmiştir. Mesela; son secdeden başını kaldırıp oturmakla namazın tamamlanacağı, artık bundan sonra namazı bozacak bir durum olursa namazın tamam olacağına dair rivayet bulunmaktadır.⁵⁵⁰ Yine teşehhüd duasını okuyacak kadar oturmanın farz olduğu ama teşehhüd duasını okumanın farz olmadığı yönünde bir rivayet vardır.⁵⁵¹

Bu konunun mezheplere yansımaları farklı farklı olmuştur. Hanefilerce sahih olan görüşe göre tahiyyatta son oturuşta "Abduhu ve resuluhu" deyinceye kadar oturmak farzdır. Şafii ve Hanbeliler, buna Allahummu Salli Ala Muhammed diyecek kadar oturmayı eklemişlerdir. Hanefî ve Malikilere göre salavat getirmek sünnettir. Hanefî mezhebine göre, ka'de-i ahirede farz olan miktar teşehhüd, yani tahiyyatı okuyacak kadarlık zamandır. Şafii mezhebine göre teşehhüd, salavat ve birinci selam miktarı farz, dua ve ikinci selam için oturmak sünnettir. Maliki mezhebine göre, normal bir şekilde selam miktarı durmak farz, teşehhüd miktarı sünnet, dua miktarı mendup, imamın selamından sonra dua okuyan muktedi için mekruhtur. Hanbelî mezhebine göre, oturuşun farz miktarı teşehhüd ve iki selamlık zamandır.⁵⁵²

Hz. Ali, ayaklarını yayıp topuklarının üzerine oturmayı mekruh sayarak bu şekil oturmayı şeytan işi olarak nitelemiştir.⁵⁵³ Kendisi de otururken sağ ayağını dikip sol ayağını yayardı, ilk oturuştan sonra ise üçüncü rekata kalkarken ayak uçlarına basarak kalkardı. Bu konuda demiştir ki: "Kişi güçten düşecek derecede yaşlanmadıkça, namazın ilk iki rekatından sonra ellerini yere koyup üzerine dayanmadan ayağa kalkması, farz namazların sünnetlerindendir." Hz. Ali'nin bu ve benzeri uygulamaları bizzat Hz. Peygamber'in eğitimiyle aldığını gösterir bir rivayet de şöyledir: "Ya Ali kendim için sevdiğimi senin için de severim, kendim için

⁵⁴⁹ İbn Manzur, Cemaleddin Muhammed, **Lisânu'l-Arab**, Dârus-Sadr, Beyrut. t.y, "k'ad" md.; eş-Şafîî, **el-Ümm**, I, 101; Tahâvî, **Muhtasâru't-Tahavi**, s. 27-31; el-Kâsânî, **a.g.e.**, I, 113; İbn Rüşd, **a.g.e.**, I, 116-117; İbn Kudâme, **a.g.e.**, 532-541; Nevevî, **el-Mecmû**, 111, 449-450, 462-463; İbnü'l-Hümâm, **a.g.e.**, I, 193-194; ed-Desûki, Muhammed b. Ahmed, **el-Hâşîye 'ale's-Şerhi'l-Kebîr**, Kahire, 1328, I, 240-241.

⁵⁵⁰ İbn Hazm, **a.g.e.**, III, 197; eş-Şevkani, **Neylu'l Evtar**, II, 308; İbn ebi Şeybe, **a. g. e.**, I, 116.

⁵⁵¹ En-Nevevi, **el-Mecmu**, III, 443.

⁵⁵² Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.**, I, 525 vd.

⁵⁵³ İbn Kudame, **a.g.e.**, I, 524; İbn ebi Şeybe, **a. g. e.**, I, 44.

hoşlanmadığım bir şeyi, senin için de hoşlanmam. Öyleyse iki secde arasında topuklarını dikerek oturma!"⁵⁵⁴

2.3.3.4. Hz. Ali'nin Namaza Dair Diğer Fıkhi Görüşleri

Hz. Ali'nin namazla alakalı birçok görüşünden, önemine binaen öncelikle namazın farzlarına ait bölümlerini aktardık. Namaza ait diğer hususları ise bu başlık altında toplamayı uygun gördük.

Hanefi mezhebine göre yolculuğa çıkmak isteyen kimse, oturduğu şehrin bitimindeki meskenlerden çıkar çıkmaz namazlarını iki rekat olarak kısaltmaya başlar. Yolculuktan döndüğü zaman da oturulan şehrin binaları içine girilmekle yolculuk bitmiş olur. Mezhebin bu konudaki delillerinden biri Hz. Ali'ye dayanır. "Hz. Ali yolculuğa çıkmak üzere bir gün Basra'dan ayrılırken namaz vakti girmiş ve namazı dört rekat olarak kıldıktan sonra önünde duran bir kulübeye bakarak: 'Eğer biz bu kulübeyi de geçmiş olsaydık namazımızı kısaltarak kılacaktık' demiştir."⁵⁵⁵ Bütün mezheplerde seferiliğin başlangıç ve bitimi ikamet edilen şehrin bitimi olarak kabul edilmiştir. Sadece bu bitim noktasının tam olarak tespitinde bazı görüş ayrılıkları olmuştur.⁵⁵⁶

Tek başına namaz kılan kişi cemaat sevabı almak için cemaatle namaz kılsa durumu ne olur diye Hz. Ali'den fetva istendiğinde O, birinci kılınanın farz ikinci kılınanın nafile olduğunu söylemiştir.⁵⁵⁷

Teravih namazı konusunda Hz Ali'nin içtihiadı vardır. Konuyla alakalı rivayetleri aktaralım:

Teravih namazı da gece namazıdır ve sünnettir. Hz. Ali teravihin cemaatle kılınmasını daha sevap addediyordu ve onu cemaatle kılıyordu.⁵⁵⁸ Erkekler için bir imam, kadınlar için de bir imam tayin ediyordu. Arfece es Sakaff'den nakledildiğine göre şöyle demiştir: "Ali b. Ebi Talib insanlara Ramazan gecelerini ihya etmelerini

⁵⁵⁴ Tirmizi, **Salat**, 282.

⁵⁵⁵ Merginani, **a.g.e**, I, 180.

⁵⁵⁶ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.** , II, 424 vd.

⁵⁵⁷ İbn Ebi Şeybe **a. g. e.** , II, 276.

⁵⁵⁸ İbn Kudame, **a.g.e.** , 2/168.

emrediyordu, erkeklere bir imam, kadınlara da bir imam tayin ediyordu. Ben kadınlara imamlık yapıyordum."⁵⁵⁹

Hız. Ali, halka pek çok defa teravih namazını kıldırıştır. O, teravihi 20 rekât olarak kılar, başkalarına da bu şekilde emrederdi.⁵⁶⁰ Bir rivayete göre ise Hız. Ali, Ramazan ayında halka teravih namazını kıldırın imama, iki rekatta bir selam vererek ve her dört rekatta bir müddet dinlenerek 20 rekât kıldırmasını emretmiştir.⁵⁶¹

Teravih namazı Resulullah'ın sünnetidir. Urve b. Zübeyr, Hız. Aîşe'den naklediyor: "Resulullah, (bir gece) mescitte nafile namaz kılmıştı. Birçok kimse de ona iktida ederek namaz kıldı. (Sabah olunca "Resulullah geceleyin mescitte namaz kıldı" diye) konuştular. Ertesi gece de namaz kıldı. Halk yine olanları konuştu, katılanların sayısı iyice arttı. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. Öyle ki mescit, insanları alamayacak hale gelmişti. Ancak Resulullah bu dördüncü gecede onların yanına çıkmadı. Sabah olunca da; "Yaptığınızı gördüm. Size çıkmamdan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden ve sizin de acizlik göstermenizden korkmamdır" buyurdu. Resulullah vefat ettiğinde durum bu şekildeydi.⁵⁶²

Hız. Ömer halife olunca, halkın dağınık bir şekilde teravih namazı kıldıklarını görüp, tekrar cemaatle kılınmasının daha hoş olacağını düşünmüş ve ashapla - özellikle de Hız. Ali ile- istişare ederek bu namazın yeniden cemaatle kılınmasını başlatmıştır. Halkın bir vecd içinde bu namazı kıldıklarını görünce, "*ne güzel bir bid'at oldu*"⁵⁶³ diyerek sevincini belirtmiştir. Hız. Ali de, "*Ömer mescitlerimizi teravihin feyziyle nurlandırdığı gibi, Allah da Ömer'in kabrini öyle nurlandırsın*" duası ile memnuniyetini açığa vurmuştur.⁵⁶⁴

Birçok meselede olduğu gibi, Hız. Ömer'in meşhur teravih namazı içtihadının arkasında da yine Hız. Ali vardır. Bunu, Hız. Ali'nin şu sözünden anlıyoruz: "Ömer'i Ramazan ayını ihya etmeye ben teşvik ettim. Kendisine bildirdim ki, yedinci kat semanın üstünde bir hazire var ki, ona Kudüs haziresi denir. Orada kendilerine Ruh

⁵⁵⁹ En-Nevevi, **el Mecmu**, 4/34; İbn Ebî Şeybe **a. g. e.** , 2/222.

⁵⁶⁰ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 108.

⁵⁶¹ Zeyd, **a.g.e.** , II, 423.

⁵⁶² Müslim, **Müsafrin**, 177.

⁵⁶³ Buhari, **Teravih**, 1; Malik b. Enes, **el-Muvattâ li İmami Dari'l-Hicreti Malik b. Enes**, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1998/1418., 1998, I, 84, hadis no 245.

⁵⁶⁴ Abdurrahman Muhammed Şeyhzâde, **Mecmau'l-Enhur fî Şerhi Multeka'l-Ebhur**, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, İstanbul, 1309, s.136.

(Kadir süresinde geçen Ruh'un bir manası da bu olabilir) denilen bir kavim oturur. Kadir gecesini olunca dünyaya inmek için yüce Rabblerinden izin isterler. Rabbleri de onlara izin verir. Namaz kılarken ya da yolda karşılaştıkları herkese dua ederler. Mutlaka o kimselere bereketleri dokunur. Bunun üzerine Ömer: 'Ey Eba'l Hasan! Halkı namaza teşvik et de onlara bereket dokunsun' dedi. Böylece halka teravih namazı kılmalarını emretti."⁵⁶⁵ Yalnız Kenzu'l- Ummal'deki bu rivayetin devamında rivayetin zayıf olduğu bildiriliyor.⁵⁶⁶

Hiz. Peygamber'in, cumanın farzından sonra kaç rekât namaz kıldığı ve kaç rekât namaz kılınmasını istediği konusunda da çeşitli rivayetler vardır ve bu rivayetlerde geçen rekât sayısı iki, dört ve altıdır. Hanefî mezhebi içinde, bu konuda, iki görüş bulunmaktadır: Ebu Hanîfe'ye göre, cumanın son sünneti dört rekâttır. Ebu Yusuf ve eş-Şeybani'ye göre, cumanın son sünneti, altı rekâttır; bu altı rekâtın dördü bir selâm, diğer ikisi de bir selâm ile kılınır. Şafîî Mezhebine göre, cumanın son sünneti, dört rekât olup iki selâm ile kılınır. Maliki mezhebine göre, cumanın son sünneti dört rekâttır. Hanbelî mezhebi ise rivayetlerin hepsini değerlendirerek iki, dört veya altı rekât kılınabildiği gibi, hiç kılınmasa da olur görüşündedir. Bazı muhakkik âlimler bu konudaki çeşitli rivayetleri tetkik ettikten sonra, şu neticeye varmışlardır: Camide kılınırsa dört, evde kılınırsa iki rekâttır. Bu konuda Hiz. Ali, Ebu Musa el-Eş'ari, Ata, Mücahid, Humeyd b. Abdîrrahman ve Sevrî'nin de içinde bulunduğu gruba göre, cumanın son sünneti altı rekâttır.⁵⁶⁷

Hanefî mezhebine göre Cuma namazının sahîh olması için gerekli şartlardan⁵⁶⁸ biri de cuma kılınacak yerin şehir veya şehir hükmünde olmasıdır. Delilleri de "Cuma namazı ve teşrik tekbirleri ancak kalabalık bir şehirde (sahîh) olur" şeklindeki hadis ile Hiz. Ali'nin bu yöndeki görüşüdür.⁵⁶⁹ Hanefî mezhebi içinde bu konuda bir ihtilaf yoktur. Fakat bir şehirde birden fazla yerde cuma namazı kılmanın cevazı konusunda Hanefî müçtehitleri farklı içtihatlarda bulunmuşlardır.

⁵⁶⁵ İbn Husemedin, **Kenzu'l-Ummal**, nr. 23479.

⁵⁶⁶ Ayrıca metindeki "kıyamı emret" lafzını teravih olarak düşünmeyip, gece namazı olarak da almak mümkündür. Bu yüzden metni vermeyi uygun bulduk: "أنا حرصت عمر على القيام في شهر رمضان وأخبرته أن فوق السماء السابعة حظيرة يقال لها حظيرة القدس يسكنها قوم يقال لهم: الروح، فإذا كان ليلة القدر استأذنوا ربهم تبارك وتعالى في النزول إلى بأحد يصلي أو على الطريق إلا دعوا له فأصابه منهم بركة فقال عمر: يا أبا الحسن فتعرض الناس على الصلاة حتى تصيبهم البركة فأمر الناس بالقيام. (هب - وسنده ضعيف).

⁵⁶⁷ Şafîî, **el-Ümm**, I, 197; İbn Kudâme, **a.g.e.**, II, 264-265; Serahsî, **a.g.e.**, I, 157; Karaman, Hayreddin, **İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri**, İz yay., İst., 2003, s. 51-61.

⁵⁶⁸ Serahsî, **a.g.e.**, II, 23.

⁵⁶⁹ Serahsî, **a.g.e.**, II, 121.

Hanefilere göre, ceza veya kısas olarak öldürülen kimse ise hem yıkanır, hem *namazı* kılınır. Asi ve soygunculardan öldürülenlerin cenaze namazı kılınmaz. Bunun delili Hz. Ali'nin uygulamasıdır.⁵⁷⁰ Burada geçen ibarenin Hz. Ali ile delillendirilmesi mezheplerin ve fikhın teşekkülünde Hz. Ali'nin önemini göstermesi açısından dikkat çekici olduğunu belirtmek isteriz.

Hz. Ali'ye göre secde esnasında alnın örtülmesi, burnun yere değmemesi,⁵⁷¹ - erkekler için- saçları topuzlu olarak namaz kılmak,⁵⁷² sebepsiz yere kıyıldamak, çakıl taşlarıyla oynamak, boynunu sağa sola döndürmek,⁵⁷³ esnemek,⁵⁷⁴ önünden geçenleri engellemek için sütte kullanmamak,⁵⁷⁵ kabristanda namaz kılmak,⁵⁷⁶ azaba uğramış kavimlerin milletlerin yurtlarında namaz kılmak,⁵⁷⁷ kişinin iştahına yenik düşeceğini bildiği durumlarda yemeği yemeden namaza durması,⁵⁷⁸ i'ka (köpek oturuşu) oturuşuyla namazda oturması,⁵⁷⁹ yerlerde sürünen elbiseyle namaz kılınması,⁵⁸⁰ cuma günü hutbe verilirken namaz kılınması,⁵⁸¹ namazın mekruhlarından.

Mezheplere göre namazın mekruhları çok geniş bir konu olduğundan teker teker incelemeyeceğiz. Yalnız şunu söyleyebiliriz; Hanefi mezhebinde 58, Şafii mezhebinde 32, Maliki mezhebinde 37, Hanbelî mezhebinde 47 mesele namazın mekruhları başlığına konu olmuştur.⁵⁸² Hz. Ali'nin yukarıda anlattığımız ve namazın mekruhları olarak gördüğü mevzular dört mezhep tarafından da mekruh görülen meselelerdir.

Namazı bozan durumlarla ilgili de Hz. Ali'den rivayetler vardır. Mâbed b. Sahr el- Kureşî'den şöyle dediği nakledilmiştir: " Osman'ın arkasında namaz kıldım.

⁵⁷⁰ Merginani, **a.g.e.**, 1, 209-212.

⁵⁷¹ İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** , I,41.

⁵⁷² İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** , I,111.

⁵⁷³ Abdurrezzek, **a. g. e.** , II, 184, 267.

⁵⁷⁴ İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** , VIII, 110.

⁵⁷⁵ İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** ,I,43; Abdurrezzek, **a. g. e.** , II, 29; Zurkanî, Ebu Abdullah Muhammed, **Şerhu Muvatta**, el-Matbaatu'l-Hayriyye, İstanbul. I, 156.

⁵⁷⁶ Abdurrezzek, **a. g. e.** , I, 405.

⁵⁷⁷ İbn Hacer, **el-Fethu'l-Bari**, I, 421.

⁵⁷⁸ İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** , I,110.

⁵⁷⁹ Abdurrezzek, **a. g. e.** , II, 190.

⁵⁸⁰ eş-Şafii, **el-Ümm**, VII, 66.

⁵⁸¹ eş-Şevkani, **en- Neylü'l-Evtar**, III, 315.

⁵⁸² Cezirî, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı**, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1993, I, 374-382.

Ali b. Ebi Talib de yanımda duruyordu. Derken "Abdestsiz namaza durmuşum" deyip "Onlar işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmezler"⁵⁸³ ayetini okuyarak namazdan ayrıldı. Sonra abdesthaneye giderek abdest aldı ve tekrar namaza durdu.⁵⁸⁴ Yine bir gün cünüp olarak insanlara namaz kıldırdı. Sonra İbnü't-Teyyah'a emir verip şöyle nida ettirdi: "Kim müminlerin emiri Ali b. Ebi Talib'in arkadasında namaz kılmışsa namazını iada etsin zira o, insanlara namazı cünüp olarak kıldırıştır."⁵⁸⁵

Namazı bozulup kaldığı yerden namaza devam etmesi konusunda İbni Hazm, Hz. Ali'nin "Musalli namazda elbisesinde kan lekesi görür de ayrılıp onu yıkarsa bile bile kiblede yönünü çevirmedikçe namazının geri kalanını tamamlar." Rivayetini esas almıştır.⁵⁸⁶

Hz. Ali namazı bozan durumlar hakkında şöyle demiştir: "Sizden biriniz karnında gurultu duyarsa (yellenmeyi kastetmiş olmalı) veya kusarsa veyahut burnu kanarsa namazdan çıkıp abdest alsın. Sonra *hiç konuşmamışsa* namazını kaldığı yerden tamamlasın. Eğer bunlardan biri (namazı bozan bir durum) son oturuşta teşehhüdden sonra, -bir rivayette de son secdeden sonra- olursa, namazı tamamlamış sayılır."⁵⁸⁷

Namazda bilerek ya da unutarak insanların sözlerine benzer sözler sarf etmek namazı bozar. Nitekim Hz. Ali: "Bilerek ya da unutarak namazda konuşan adam hakkında 'namazı bozulur' demiştir."⁵⁸⁸

Namazdaki birine soru soran kimseye, yine namaz içerisinde bir Kur'an ayetiyle cevap vermek Hz. Ali'ye göre namazı bozmaz. Hz. Ali sabah namazını kılarken, Haricilerden bir zat O'na "Andolsun ki Allah'a ortak koşarsan amellerin mutlaka boşa gider ve sen zarara uğrayanlardan olursun"⁵⁸⁹ ayetini okudu Fakat O, ayeti iyice anlayıncaya kadar sustu. Sonra namazda ona: " Sabret. Şüphesiz, Allah'ın va'di gerçektir. Kesin imana sahip olmayanlar sakın seni gevşekliğe (ve tedirginliğe)

⁵⁸³ Ali İmran 3/135.

⁵⁸⁴ İbn Hüsameddin, **Kenzu'l-Ummal**, hadis nr 21658.

⁵⁸⁵ Abdurrezzek, **a. g. e.** , II, 350.

⁵⁸⁶ İbn Hazm, **el- Muhalla**, III, 84.

⁵⁸⁷ İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** , I, 88, 116.

⁵⁸⁸ Nevevi, **Ravdün-Nadir**, II, 166.

⁵⁸⁹ Zümer, 39/65.

sürüklemesinler."⁵⁹⁰ Ayetini okuyarak cevap verdi.⁵⁹¹

Namazı bozan durumlar da mezheplerce detaylı ele alınmıştır. Hanefî mezhebinde 68, Maliki mezhebinde 30 civarı, Şafii mezhebinde 27, Hanbelî mezhebinde 36 sebepten dolayı namaz bozulur.⁵⁹² Yukarıda namazı bozan durumlarla alakalı Hz. Ali'nin rivayet etmiş olduğu meseleler bütün mezheplerce de namazı bozan durumlardır.

2.3.4. Zekât

Zekât ile ilgili gelen rivayetlerin bir kısmı Hz. Ali vasıtasıyla gelmiş ve İslam Hukukunun teşekkülüne bir ravi ve hadislerin en üst düzeyde uygulayıcısı olarak katkıda bulunmuştur.

Hz. Ali, Bakara suresi 267 de geçen *يا أيها الذين آمنوا أنفقوا من طيبات ما كسبتم* (Ey iman edenler, kazandıklarınızın iyi olanından infak edin.) ayetini farz olan zekât olarak yorumlamıştır.⁵⁹³ Zekât ile alakalı birçok görüşünden önemli gördüklerimizi değerlendireceğiz.

2.3.4.1. Üzerinden Bir Yıl Geçmeyen Malda Zekât Yoktur

Bir malın zekâta konu olabilmesi için, o malın mülk edilmesinin üzerinden kameri ay hesabına göre bir tam yıl geçmesi gerekir. Bunun hesabında güneş takviminin esas alınamayacağı konusunda âlimlerin ittifakı vardır. Zira oruç, hac gibi dini emirlerin tamamı kameri takvim ölçü alınarak teşri kılınmıştır.⁵⁹⁴

Bu üzerinden bir yıl geçme şartı, Hz. Ali kanalıyla rivayet edilen "Üzerinden bir yıl geçmeyen malda zekât yoktur"⁵⁹⁵ hadisine dayanmaktadır. Üzerinden bir yıl geçme şartı nakit paralar, hayvanlar ve ticaret malları için geçerlidir. Zirai mahsuller için geçerli değildir. Şirazi bu hususta icma olduğunu bildirmiştir.⁵⁹⁶

2.3.4.2. Altın ve Gümüşün Nisabı ve Onlardaki Zekât Miktarı

Altının nisabının yirmi miskal yahut yirmi dinar olduğu ile ilgili hadisi Hz. Ali rivayet etmiştir. "Yirmi miskalden aşağısında zekât yoktur, fazlası hesap edilir",

⁵⁹⁰ Rum, 30/60.

⁵⁹¹ eş-Şafii, *el-Ümm*, VII, 165.

⁵⁹² Zuhayli- Vehbe, *a.g.e.*, I, 158.

⁵⁹³ Hindi, *a.g.e.*, IV, 265.

⁵⁹⁴ Kasani, *a.g.e.*, II, 399 vd.

⁵⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 211.

⁵⁹⁶ Şirazi, Ebu İshak, *Mühezzeb fil-Müzehheb*, Matbaatü'l-Bâbî el-Halebî, trs., I, 143.

bir başka sözünde de "Yirmi dinardan aşağısı için zekât yoktur. Yirmi dinarda yarım dinar, kırk dinarda bir dinar zekât verilir, fazlası hesap edilir"⁵⁹⁷ demiştir. Miskalin günümüzdeki karşılığının ne olduğu konusu tartışmalıdır. Hanefilere göre bir miskal beş gram iken, cumhura göre 3,60 gr.dır. Sudan'da bulunan Faysal Bank-i İslami, kendi uzmanlarına yaptırdığı çalışmalar sonucu bir miskalin 4,457 gr olduğunu açıklamış, bu ölçü verilen önceki ölçülerin ortasına denk geldiği için rağbet görmüştür.⁵⁹⁸

Gümüşün nisabı için de Hz. Ali "İki yüz dirhemden aşağısı için zekat yoktur." demiştir.⁵⁹⁹ Devamında da "İki yüz dirheme baliğ olduğunda beş dirhem verilir. İki yüz dirhemden aşağı olursa bir şey gerekmez. İki yüz dirhemden fazla olursa hesap edilir."⁶⁰⁰ Diyen Hz. Ali'nin bu rivayeti bütün âlimlerce itirazsız kabul edilmiş ve gümüşün nisab ve zekât miktarının belirleyicisi olmuştur. Ancak altında olduğu gibi gümüşün nisab miktarı olan iki yüz dirhem bugünkü karşılığının ne olduğu da ihtilaflıdır. Hanefilere göre iki yüz dirhem günümüzde 700 gr.'a denk gelirken Hanefilerin haricindeki tüm mezheplere göre iki yüz dirhem karşılığı 642 gr.dır.⁶⁰¹

Ebu Hanife, nisabın üzerindeki artışın da zekâta tabi olacağı hükmünü içeren Hz. Ali hadisini, başka hiçbir sika ravi tarafından rivayet edilmediği gerekçesiyle kabul etmemiştir. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şafii'ye göre ise, 200 dirhem üzerindeki -az veya çok- her artış zekâta tabidir. Bu artış bir dirhem bile olsa bir dirhem kırkta biri hesaplanır ve zekât olarak alınır. İbn Ömer ve İbrahim en-Nehai de bu görüştedir. Bu müçtehitlerin delili Hz. Ali'den rivayet edilen şu hadistir: *"200 dirhemde beş dirhem zekât gerekir. Artan miktarın ise hesabı yapılır."* Onlar bu hadisi zikrettikten sonra şu açıklamayı yapmışlardır: *"Nisabın tespiti tevkifidir, bu hadis ile belirlenmiştir. Bu konudaki diğer hadisler ise meşhur değildir. Ayrıca, nisaba mal sahibinin zengin olduğunu tespit için sadece başlangıçta itibar edilir. Nisabın üzerindeki artış zenginliğin artışı anlamına gelir. Dolayısı ile bu artış zekâta tabidir."*⁶⁰²

⁵⁹⁷ Ebu Davud, **Zekât**, 3; İbn Ebî Şeybe **a. g. e.**, III, 119.

⁵⁹⁸ Zuhayli, **a.g.e.**, III, 272.

⁵⁹⁹ Ebu Davud, **Zekât**, 3; İbn Ebî Şeybe **a. g. e.**, III, 117.

⁶⁰⁰ İbn Hazm, **a.g.e.**, VI, 59, 61.

⁶⁰¹ Rayyis, Ziyauddin, **İslamda Siyasi Düşünce Tarihi**, Nehir yay., İst., 1995, 344.

⁶⁰² Serahsi, **el-Mebcut**, II, 190.

2.3.4.3. Devenin Nisabı ve Ondaki Zekât Miktarı

Develerin hangi sayıya ulaştıklarında zekâta konu olacakları, hangi sayıdaki develer için ne kadar zekat verileceği sorularının cevaplarını da Hz. Ali'nin rivayet ettiği şu hadisinden öğrenmemiz mümkündür: "Beş deveden dokuz deveye kadar bir koyun verilir. Bir fazla olursa on dört deveye kadar iki koyun verilir. Bir fazla olursa on dokuz deveye kadar üç koyun verilir. Bir fazla olursa yirmi dört deveye kadar dört koyun verilir. Bir fazla olursa beş koyun verilir. Bir fazla olursa otuz beş deveye kadar bir 'binti mehaz' (bir yaşını tamamlamış, iki yaşına girmiş dişi deve)⁶⁰³ ya da bir 'lebun' (binti mehazdan bir yaş büyük erkek deve) verilir. Bir fazla olursa kırk beş deveye kadar bir 'binti lebûn' (üç yaşına girmiş dişi deve) verilir. Bir fazla olursa altmış deveye kadar dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Bir fazla olursa doksan deveye kadar iki 'binti lebun' verilir. Develer çoksa her elli devede dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Zekât için farklı olanlar birleştirilmez, aynı olanlar da parçalanmaz."⁶⁰⁴

Hz. Ali'nin bu tespiti aynen alınıp kabul görmüş ancak "Verilecek koyun yerine keçi de verilebilir mi? (Zira hadiste geçen 'şat' kelimesi hem koyun ve hem de keçi için kullanılan bir kelimedir.) Verilecek hayvanın bir yaşını doldurmuş olması şart mıdır yoksa annesi gibi gösterişli olması yeterli midir?" gibi tali konularda ihtilaflar var olup, onların tartışma alanı burası değildir.

2.3.4.4. Zekâta Tabi Ziraî Mahsuller

Hangi zirai mahsullerin zekata tabi oldukları konusu tartışmalı olmakla birlikte başlıca iki görüş hakimdir: Birinci görüşe göre zekat, topraktan çıkan her türlü ürünü içine almaktadır. İkinci görüşe göre ise zekât sadece yiyecek maddesi olan ve saklanabilen maddelere mahsustur.⁶⁰⁵

Birinci görüş Ebu Hanife'ye ait olup, İmameyn'in muhalefetine rağmen mezhep bu konuda Ebu Hanife'nin görüşünü tercih etmiş ve ister az olsun ister çok, ister yenilebilir olsun ister yenilmeyip ticari amaçla ekilmiş olsun toprağa ekilen ve büyümesi için emek ve su harcanan, zarar görmemesi için korunan her türlü bitki için

⁶⁰³ Buraya kadar ki miktarların tamamında âlimlerin ittifakı vardır. Burada Şafiiler şöyle bir açıklama eklerler "Yahut iki yaşında dişi deve yoksa iki yaşındaki erkek bir deve de verilebilir". Zuhayli, **a.g.e.**, III, 334.

⁶⁰⁴ Ebu Davud, **Zekât**, 4; İbn Ebî Şeybe **a. g. e.**, III, 122.

⁶⁰⁵ Şevkânî, **Fethu'l Kadir**, II, 2.

zekât verilmesi gerektiğini kabul etmiştir.⁶⁰⁶ Buna göre buğday, arpa gibi yenilen ve iddihar edilebilen (depolanabilinen) ürünler ile maydanoz, soğan gibi yenilen fakat iddihar imkânı olmayan ürünler zekâta tabi olduğu gibi; satmak amacıyla ekilen kavak vb. ağaçlar ile kamışlık ve otlaklar da zekata tabidir.⁶⁰⁷

İkinci görüş İmameyn ve Cumhura ait olup dayanağı Hz. Ali'den gelen aşağıdaki rivayettir. Hz. Ali'ye göre zekâta tabi zirai mahsuller; buğday, arpa, hurma ve kuru üzumdür. Bunu İbni Hazm ve başkaları ondan nakletmişlerdir.⁶⁰⁸

2.3.4.5. Sebze, Meyve ve Balın Zekâtı

Yukarıda değindiğimiz üzere Hanefiler sebze ve meyvede zekat olduğunu kabul ettikleri gibi balın da zekata tabi olduğu görüşündedirler. Ancak Hz. Ali, "Sebzede zekât yoktur." demiştir.⁶⁰⁹ Yine bir başka sözünde o "Sebze ve baklagillerde zekât yoktur." demiştir. Cumhuru ulemanın kavli de budur. Hz. Ali'ye göre meyvede de zekât yoktur. Ebu İshak, Hz. Ali'nin şöyle dediğini naklediyor: "Elma ve benzerlerinde zekât yoktur." Asim b. Damra da Hz. Ali'nin şöyle dediğini naklediyor: "Sebzede, baklagillerde, elmada ve salatalıkta zekat yoktur."

Zekâtı dört zirai mahsule hasredenlerin görüşü budur. Delilleri de bu dört zirai mahsulün dışındakilerin yeşillik kapsamı altına girmesi ve kısa zamanda bozulup, biriktirilmeye imkân vermemeleridir.

Burada şöyle bir itiraz getirilebilir: Evet sebze de belki stok yapma, sonraya bırakma imkânı yoktur ama meyve böyle değildir. Ta eski zamanlardan beri insanlar meyvelerini uygun soğukluktaki mağaralarda saklamak, saman içerisinde bekletmek vb. yöntemlerle uzun süreli olarak muhafaza edebiliyorlardı. Hal böyle iken sadece iddihara müsait olmamaları nedeniyle zekata tabi olmadıklarını söylemek ne kadar doğru olur?

Bala gelince Hanefiler ve Hanbelilere göre baldan öşür vermek gerekir. Öşrün verilmesi gerektiği noktasında ittifak eden bu iki mezhep, bunun bir nisabının olup olmadığı konusunda ise ihtilafa düşmüştür. Hanefiler, ister az olsun isterse çok elde

⁶⁰⁶ Meydani, Abdülğani b. Talib b. el-Hanefi **El-Lübab Fî Şerhi'l Kitab**, Daru'l Kitabi'l Arabî, Beyrut, 1999, I, 151.

⁶⁰⁷ Makdisi Ebu Ömer Muhamemd., **Eş-Şerhu'l Kebir Alâ Metni'l Muknî**, Daru'l Fikr, Mekke, 1992, I, 447.

⁶⁰⁸ İbn Hazm, **a.g.e.**, V, 212.

⁶⁰⁹ Abdurrezzak, **a. g. e.**, 7188.

edilen balın öşrü verilmeli derken, Hanbeliler balın zekata konu olabilmesi için elde edilen ürünün on farak ve üzeri miktarda olması gerektiği görüşündedir.⁶¹⁰

Hz. Ali'ye, Malikilere ve Şafilere göre balda da zekat yoktur. "Balda zekat yoktur"⁶¹¹ diyen Hz. Ali'nin bu sözünü kendilerine delil alan Maliki ve Şafii alimleri balın sıvı bir madde olduğunu ve hayvandan çıktığını, bu yönüyle süte benzediğini ve sütün öşrünün gerekmediği konusunda da icma olduğunu hatırlatarak baldan zekat verilmesi gerektiğini söyleyenlere itiraz etmektedirler.⁶¹²

2.3.4.6. Zekâtın Tek Sınıfa Verilmesi

Hangi mallardan ne miktarda zekât verilmesi gerektiği sorusu kadar, verilecek zekâtın kimlere ve ne şekilde verilebileceği de cevaplanması gereken bir sorudur. Zira insanlar zekâtlarını verirken, bunu öğrenmek istemişlerdir.

Zekâtın kimlere verileceği Tevbe suresinin altmışıncı ayet-i kerimesinde ifadesini bulmuştur. Yüce Allah (cc) "*Zekâtlar ancak fakirlerin, miskinlerin, zekât tahsil işinde çalışanların, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenlerin, kölelerin, borçluların, Allah yolunda cihat edenlerin ve yolcuların hakkıdır*"⁶¹³ buyurarak zekât verilecek yerleri açıklamıştır.

Ancak burada ikinci bir soru daha insanların zihinlerini meşgul etmiştir: Bir insan, zekâtının tamamını bu sayılan sekiz sınıftan birine verebilir mi? Yoksa zekâtını sayılan bu sınıflar için ayrı ayrı taksim etmesi mi gerekir?

Bu konuda Şafililer, ayette geçen lam harfinin temlik ifade ettiğini ve aradaki vav'ların da atıf olduklarını, dolayısıyla ayette zikri geçen her bir grubun zekâtındaki hakkının ayrı ayrı verilmesi gerektiğini kabul etmişlerdir. Yine buna bir istisna getiren Şafililer, "Eğer toplanan zekâtı devlet dağıtıyorsa sekiz sınıfın da hakkını gözetilmesi gerekir, yok zekâtı dağıtan devlet değil de şahsın kendisi ise, zekat toplama memurları aradan çıkacağı için zekat yedi sınıf arasında taksim edilir"⁶¹⁴ demişlerdir.

⁶¹⁰ Kâsânî, a.g.e. , II, 61.

⁶¹¹ Kal'aci, a.g.e. , I, 347.

⁶¹² Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam, el-Emval, İhyau Turâsi'l Arabî, Beyrut, 1975, 506.

⁶¹³ Tevbe, 9 / 60.

⁶¹⁴ eş-Şirazi, el-Mühezzeb, I, 170-173.

Bu konuda Şafiilerin dışındaki Cumhura göre, zekâtın tamamının ayette sayılan sekiz sınıf içerisinde tek bir sınıfa verilmesi caizdir. Bu konuda Hz. Ali, "Kişinin, zekâtını tek bir sınıfa vermesinde beis yoktur." demiştir. Yine Hz. Ali'nin kendi zekâtını tek bir aileye verdiği de nakledilmiştir.⁶¹⁵

Cumhura göre ayette bahsi geçen sınıfların teker teker sayılmasının nedeni, zekâtın bu sınıflardan başkasına sarfının engellenmesidir. Yani ayette geçen lam harfi temlik için değil, hasr içindir. Dolayısıyla adı geçen sınıftaki şahıslardan birine zekât verilmekle, ayetin emri yerine getirilmiş olur.⁶¹⁶

2.3.4.7. Usul ve Furua Zekât Verilmesi

Yukarıda Tevbe suresinin altmışıncı ayetiyle zekât verilecek sınıflar açıklanmıştı. Ancak ayetteki vasıflara haiz olduğu halde zekât verilemeyecek kişiler de vardır. Zekât verecek olan şahıs, soyundan geldiği kişiler ile (usul) kendi soyundan gelenlere (füru) zekât veremez. Yani anne-baba, dede-nine gibi kendi atasına ve oğul-kız, torun gibi kendi zürriyetine zekât veremez.

Bunun gerekçesi hem aklen ve hem de naklen bulunabilir. Aklen böyle olmalıdır zira kişinin anne-babasına veya dede-ninesine vereceği zekât, ya nafaka olarak ya da ölümleri halinde miras olarak tekrar kendisine dönebilir ki bu da zekât ibadetinin ruhuna aykırıdır. Aynı şekilde çocuklarına vereceği zekât da miras yoluyla kendisine geri dönme kabiliyetine sahip olacaktır.

Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre de O şöyle demiştir: "Çocuğa da babaya da zekât düşmez. Çocuğu ya da babası (muhtaç) olup da onu gözetmeyen kişi isyandadır."⁶¹⁷ Hz. Ali'nin bu sözü usul ve furuya zekât verilmeyeceğini net bir şekilde açıklamış, bu konuda ihtilafa mahal bırakmamıştır. Bu hususta ulemanın icmaı olduğu söylenmiştir.⁶¹⁸

2.3.5. Oruç

Oruç konusunda ihtilafı olan ve gerekli gördüğümüz bazı noktaları Hz. Ali rivayetleri ve görüşleri ile aktarıp detaya girmeden inceleyeceğiz.

⁶¹⁵ Kal'aci, a.g.e. , I, 348.

⁶¹⁶ Haskefi, Alâuddin., *ed-Dürrü'l Muhtar fî Şerhi Tenviri'l Ebsar*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1988, I, 84; ed-Derdir, Ebul-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed *eş-Şerhu's Sağir ala Akrebi'l-Mesalik ila Mezhebi'l-İmam Malik*, Daru'l Mearif, Kahire, trs. I, 664.

⁶¹⁷ Kal'aci, a.g.e. , I, 355.

⁶¹⁸ Kasani, a.g.e. , II, 45.

2.3.5.1. Tek Bir Adil Şahidin Şهادetiyle Ramazana Başlanması

Ramazan ayının başlangıcı, hilalin görülmesiyle birlikte anlaşılır ve insanlar oruca başlarlar. Ancak hilal her zaman birçok insan tarafından görülemeyebilir. Bazen hava şartlarının müsaade etmemesi nedeniyle Ramazan hilali çıplak göz ile görülemez. Böylesi bir durumda Hz. Ali, tek bir adil şahidin şهادetiyle Ramazan ayının girdiği ve orucun tutulması gerektiği görüşündedir.⁶¹⁹ Bu konuyla ilgili bir tatbikatı da mevcuttur.⁶²⁰

Adil bir şahidin şهادetinin yeterli olduğu konusundaki Hz. Ali'nin bu görüşü bütün mezheplerce kabul görmüştür. Ancak buna bazı eklemeler ve çıkarmalar yapmışlardır. Mesela Hanefî ve Hanbelîler, bu şahidin adil olmasının yanına balığ olması şartını da eklerken, Şafiiler ve Malikiler balığ olmayı şart olarak görmezler. Yine diğer üç mezhep, hilali gören kişinin erkek olmasını ve hür olmasını şart olarak öne sürmezken Şafiiler erkek ve hür olma şartını da ileri sürerler.⁶²¹

2.3.5.2. Oruçla İlgili Bazı Ruhsatlar

Cünüp kişinin bir namaz vaktini geçirmeden yıkanmayı geciktirmesi caizdir. Hz. Ali'ye göre cünüp olan kişi imsaktan sonra yıkanır ve orucuna devam edebilir. Bu konu ile ilgili olarak Hz. Ali'nin: "Kişi cünüp olarak sabahlar da o gün (nafile) oruç tutmayı isterse tutsun."⁶²² Dediği ifade edilmektedir.

Oruç tutamayacak kadar hasta veya başka mazeretler sebebiyle orucu tutamayan kişinin fidiye verilmesi öngörülmüştür. Fidiye genel anlamıyla 'Esiri veya herhangi bir kişiyi içine düştüğü durumdan kurtarmak için verilen mal veya para'⁶²³ şeklinde tarif edilmekle birlikte dini anlamda; 'İbadette meydana gelen bir noksanlığa karşılık olarak verilen mal ve bedel'⁶²⁴ diye açıklanmıştır. Oruçla ilgili olarak ise kelimeye özel bir anlam yüklenmiş ve fidiye çoğunlukla şöyle tarif edilmiştir: Aşırı yaşlılık ya da iyileşmeyen hastalık nedeniyle oruç tutamayanların, tutamadıkları her bir gün için bir fakiri bir tam gün boyunca doyuracak kadar

⁶¹⁹ İbn Abidin, **a.g.e.** , I, 253.

⁶²⁰ İbn Kudame, **el- Muğnî**, III, 90.

⁶²¹ Şirbinî, Şemseddin el-Hatib Muhammed b. Ahmed el- Kahiri **Muğnî'l Muhtac İla Marifeti Meani Elfazî'l Minhac**, Daru'l Kütübî'l İlmiye, Beyrut, 1994, I, 420- 422.

⁶²² İbn Ebî Şeybe **a. g. e.** , III, 81; İbn Kudame, **el- Muğnî**, I,137.

⁶²³ Alkın Yahya, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, Fidiye Maddesi, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2000, II, 243.

⁶²⁴ Sabunî, Muhammed, **Revaiu'l Beyan Tefsiru Âyâtî'l Ahkam Mine'l Kur'an**, İstanbul, trs., I, 189.

yiyeceği ya da buna bedel parayı infak etmeleridir.⁶²⁵ Hz. Ali, "*Oruca dayanamayanların bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir.*"⁶²⁶ ayetini tefsir ederken şöyle demiştir: "Oruç tutmaya güç yetiremeyen piri fani oruç tutmaz ve her gün için bir fakiri doyurur."⁶²⁷ Bu konuda mezhepler arasında ihtilaf söz konusu olmayıp Ahmed b. Hanbel ve Sünen sahibi beş imamın eserlerinde yer verdiği "Bunlar her güne karşılık bir fakiri doyururlar"⁶²⁸ hadisi de konuyu tereddüde meydan bırakmayacak netlikte açıklamaktadır.

2.3.6. Hacc

Hacc konusunda Hz. Ali'nin dikkatimizi çeken görüşlerini incelemeden önce Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin fıkhi meselelerde vermiş olduğu hükümlerini ne kadar takdir ettiğine dair şu sözünü aktarmadan geçemeyeceğiz. Uzeyne b. Mesleme el-Abdi ye dayanan bir rivayete göre Uzeyne, Ömer b. Hattab'a gelerek umreye nereden başlayacağımı sormuş. Hz. Ömer de bu soruyu Hz. Ali'ye sormasını tavsiye etmiş. Hz. Ali'den sorusuna cevap alan Uzeyne, aldığı cevabı Hz. Ömer'e aktarmış, Hz. Ömer de Hz. Ali'nin cevabının doğruluğunu onaylamıştır.⁶²⁹

2.3.6.1. İhram Yasakları

Hac ve umreyi, yahut her ikisini birlikte ifa etmek için mubah olan şeylerden bazılarını kendisine belli bir süre haram kılmak, bunları yapmaktan sakınmak şeklinde tarif edilir.⁶³⁰ İhram yasaklarından bazılarını yapmak tamamen haccın bozulması sonucunu doğururken, bazıları da çeşitli fidyelerin ödenmesini gerekli kılar. Mesela ihramlıyken cinsel ilişkiye girmek ittifakla haccı bozar ve bu haccın kazası icap ederken; bir av hayvanı öldürmek, öldürülen hayvana misil (eş, benzer) bir kurban kesmeyi gerektirir.⁶³¹

⁶²⁵ Süleyman Ateş'e göre fidye orucu tutmaya gücü yetip de bunu güçlükle yapanlar üzerine bir borçtur. Oruca hiç gücü yetmeyen hasta ve acizlerin fidye ödemesi gerekmez. Zira onlar zaten oruç yükümlüsü değildir. Hem Allah (cc) kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle mükellef kılmaz. Bkz. Ateş, Süleyman, **Kur'an Ansiklopedisi**, Kuran Bilimleri Araştırma Vakfı, İstanbul, 1997.VI, 261.

⁶²⁶ Bakara 2/184.

⁶²⁷ et- Taberi, **Tefsir-i Taberî**, II, 81.

⁶²⁸ eş-Şevkanî, **Neylül'İ Evtar**, IV, 231.

⁶²⁹ Fığlalı, Ethem Ruhi, Kandemir, M. Yaşar, "**Ali mad.**", T.D.V.İ., II,375.

⁶³⁰ Kâsânî, **a.g.e.**, II, 160.

⁶³¹ Ateş, **Kur'an Ansiklopedisi**, VI, 262.

İhramlı kişiye yasak kılınan davranışlardan biri de ihramlı kişinin eşini öpmesidir. Bu durumdaki kişinin ihlal ettiği ihram yasağını, yaptığı hatayı telafi etmek için ne yapması gerektiğini Hz. Ali'nin rivayet ettiği şu kavlden öğreniyoruz: "İhramlı olduğu halde eşini öpen kişi kan akıtsın."⁶³²

Hız. Ali'nin bu rivayeti bütün mezheplerce kabul edilmiş, bilerek ve oruçlu iken kasten eşini öpen ihramlının kurban kesmesi gerektiğini bütün mezhepler söylemiştir. Ancak Şafiiler, burada küçük bir ayrıntıya dikkat çekerek ihramda olduğunu unutarak öpüşen kişinin haccına bir zarar gelmeyeceğini bildirmişlerdir.⁶³³

İslam prensip olarak insanın aklını, malını, ırzını, canını ve dinini korumaya çalışan, bu amaçla kurallar ihdas eden bir dindir. Yukarıda ihramlı olan birinin bazı yasaklara riayet etmesi gerektiğine değinmiştik. Ancak bunun bazı istisnalarının olması kaçınılmazdır. Mesela ihramlı için avlanmak kesinlikle yasak olup, avlanan kişinin avladığı hayvana benzer bir kurban kesmesi üzerine vacip iken, kendi hayatının söz konusu olması durumunda herhangi bir yabani hayvanı öldürmesinde beis yoktur. Yine Hz. Ali kanalıyla gelen bir rivayette: "İhramlıya sırtlan saldırırsa ihramlı onu öldürsün. Ona saldırmadan önce onu öldürürse bir koyun kesmesi gerekir"⁶³⁴ denilmiştir.

Hız. Ali kanalıyla gelen bu rivayete binaen bütün mezhepler, bir saldırı söz konusu olduğunda ihramlının aslan, sırtlan, domuz ve maymunu öldürebileceğini ittifakla kabul etmişlerdir. Rivayette sadece sırtlan geçtiği halde verecekleri zarardan dolayı aslan, domuz ve maymun da kıyas yoluyla zikredilmiş ve öldürölmelerinde sakınca olmadığı belirtilmiştir.⁶³⁵ İhramlıya kara av hayvanlarını öldürmek yasaklanmıştır. Av hayvanı olmayanların öldürölmesi hakkında ihtilaf vardır.⁶³⁶

Karga, fare gibi bazı vahşi hayvanların insana saldırıp onu öldürebilmeleri düşünölemez. Bu hayvanların ihramlıyken öldürölmeleri tartışılmıştır. Hız. Ali'ye göre ihramlının kargayı öldürmesi caizdir.⁶³⁷ Hız. Peygamber'in: "Beş hayvan vardır

⁶³² İbn Ebi Şeybe a. g. e. , III, 91.

⁶³³ Zuhayli, a.g.e. , IV, 408.

⁶³⁴ İbn Ebi Şeybe a. g. e. , IV, 6.

⁶³⁵ Eş-Şirbini, a.g.e. , I, 524-526.

⁶³⁶ İbn Cüzeyy, a.g.e. , s.137.

⁶³⁷ İbn Ebi Şeybe a. g. e. , IV, 94.

ki, bunlar haremde de harem dışında da öldürülebilir. Bunlar; Yılan, akrep, fare, kuduz köpek ve kargadır”⁶³⁸ anlamındaki hadisi şerifi bu hususu vurgulamaktadır.

Hadis-i Şerif’in Nesai’de geçen tarikinde ise konu gerekçesi ile açıklanmaktadır. “Sınır tanımaz beş hayvan vardır ki, ihramsızken de ihramlıyken de öldürülür: Yılan, akrep, fare, kuduz köpek ve karga.”⁶³⁹ Bu hayvanların her an tehlike doğurabileceği ve bu sebepten öldürülmelerinin caiz olduğunu anlıyoruz. Hz. Ali’nin, ihramlının kargayı öldürebileceği *kavli*, ihramla ilgili genel bilgilerimize ters gibi görünse de hadisleri incelediğimizde bunun bir temelinin olduğunu görmekteyiz. Bu da bize Hz. Ali’nin fetvalarının, sünnet merkezli olduğunu göstermektedir.

2.3.6.2. Hacc Menasikleri ile İlgili Şüpheli Durumlar

Hz. Ali’nin, tavafın sayısında ve tavafi tamamlayıp tamamlamadığında tereddüt eden kişinin şüphe etmesi durumunda, şüpheyne düşülen veya eksik olduğu düşünülen kısmın tamamlanması gerektiği kanaatinde olduğu ifade edilmektedir.⁶⁴⁰

Hanefiler dışındaki Cumhura göre tavafta yedi şavt yapmak farzdır. Hanefilere göre ise dörde kadar yapmak farz, yediye tamamlamak vaciptir.⁶⁴¹ Ancak bu görevi ifa ederken şüpheyne düşenler, hata yapanlar veya fazla yapanlar için Hz. Ali: "Kâbe’nin etrafında unutarak sekiz şavt yapan kişi ona altı daha ilave etsin ve onu on dörde tamamlasın. Sonra da dört rekât (tavaf namazı) namaz kılsın."⁶⁴² Şeklinde fetva vermiştir.

Vekaleten yapılan haccın kabulü noktasında bazı tartışmalar yapılmıştır.⁶⁴³ Sözlükte korumak, kifayet, sorumluluğunu yüklenmek, itimat, gözetmek, teslim, işi birisine vermek gibi manalara gelen vekalet kelimesi ıstılahta; Bir kimsenin bizzat kendisinin de yapabileceği muamelattan olan bir işi yapması için bir başkasını yetkili kılması karşılığında kullanılan bir tabirdir.⁶⁴⁴ Kendisine başkası tarafından bir işi

⁶³⁸ Müslim, **Hacc**, 67.

⁶³⁹ Nesai, **Menasik**, 113.

⁶⁴⁰ İbn Ebî Şeybe **a. g. e.**, IV, 96.

⁶⁴¹ Zeylai, **Nasbu'r-Raye**, III, 57; Zuhayli, **a. g. e.**, IV, 140.

⁶⁴² Abdurrezzak **a. g. e.**, IX, 814.

⁶⁴³ Zuhayli, **a.g.e.**, IV, 428-429.

⁶⁴⁴ Hacı Reşit Paşa, **Ruhu'l Mecelle**, Derseadet, İstanbul, 1328, VII, 2.

yapması için yetki verilen kişiye vekil, bu yetkiyi veren kişiye müvekkil, yetki verme olayına tevkil denilir.⁶⁴⁵

Vekalet ile hukuki işlem yapma Kitap⁶⁴⁶ ve Sünnet⁶⁴⁷ ile meşru olmakla birlikte, ibadetlerde vekalet konusu alimlerce tartışılmıştır.⁶⁴⁸ Hz. Ali'nin insanların vekaleten hacc yapmasının meşruluğunu detaylandıran rivayetleri bulunmaktadır⁶⁴⁹

2.3.6.3. Haccı Kıran ve Haccı Temettu Meselesi

Aynı hac mevsimi içinde umre yaptıktan sonra ihramdan çıkmadan yapılan hacca, kıran haccı denir. Temettu Haccı, hac mevsiminde ihrama girip umre yapmak ve ihramdan çıkarak Mekke'de hac vaktine kadar ihramsız durmak, hac vakti gelince bu kez hac için ihrama girmek şeklinde yapılan hacdır.⁶⁵⁰

Hz. Osman kendi döneminde, hac mevsimi dışında Ka'be'nin ziyaretçisiz kalmaması için temettu haccını yasaklamıştır. Kaynaklarda bu yasağın “tahrim (haram kılma)” manasında değil de “efdaliyet (daha faziletli olma)” şeklinde okunmasının gerektiği ifade edilmiştir. Hz. Ali ise Hz. Osman'a itiraz ederek Temettu Haccının yasaklanmasını protesto etmiştir. Hz. Osman'ın da bu konuda Hz. Ömer gibi düşündüğü, kendi döneminde Hz. Ali karşı çıkmasına rağmen hacıları kıran veya ifrat haccına teşvik ettiği nakledilmiştir.⁶⁵¹

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, ne Hz. Ömer ne de Hz. Osman, temettû haccının meşru olmadığını söylememiş, belki insanları, daha faziletli olan amele yöneltmişlerdir. Burada sahabenin nassları illet, hikmet ve maslahat açısından ne derece inceledikleri ve Şari'in maksadını anlamaya çalıştıkları ön plandadır.⁶⁵²

⁶⁴⁵ Ali Haydar, trc. Osman Erdem, Raşit Gündoğdu, **Dureru'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm**, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1330, III, 790.

⁶⁴⁶ Kehf, 18 /19.

⁶⁴⁷ Hz. Peygamber'in (sav) kendisine kurban alması için Hakim b. Hizam'ı vekil tayin etmesi gibi.

⁶⁴⁸ Kasani, **a.g.e.**, II, 124.

⁶⁴⁹ İbn Hazm, **a.g.e.**, VII, 61; Kal'aci, **a.g.e.**, I, 420.

⁶⁵⁰ Hurfi, Abdurrahman b Muhammed, **Ahkamu'l-Hacc ve'l-Umreh**, Mektebetu'l Şamile Nushası, s. 22.

⁶⁵¹ İbn Ebî Şeybe **a. g. e.**, II, 182; İbn Kudame, **a.g.e.**, III, 276.

⁶⁵² Döndüren, Hamdi, **"Zaman ve Şartların Değişmesiyle İslamî Hükümler Değişir mi?"** UÜİFD, c. 7, sayı. 7, Bursa, 1998. s. 94; Şelebî, **a.g.e.**, s. 37-40.

2.4. HZ. ALİ'NİN BAZI SOSYAL MESELELERE DAİR FIKHİ GÖRÜŞLERİ

Hiz. Ali'nin, sosyal hayata dair konularla alakalı ilginç bulduğumuz bazı görüşlerini aktarmakta fayda görüyoruz:

1- Hiz. Ali'ye göre Arap Hristiyanlarının kestikleri yenmez. Hiz. Ali, bu hususta onları diğer Hristiyanlardan ayırmıştır.⁶⁵³ Bunu onların şarap içmek dışında Hristiyanlıkla hiçbir alakaları olmamasına bağlamıştır.⁶⁵⁴

Hiz. Ali Hristiyan Arapların, Hristiyanlık ilkelerine bağlı olmadıklarını, Hristiyanların helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını haram kılmadıklarını, dolayısıyla da onlardan sayılamayacağını söylemiştir. Ne var ki Allah'ı Teâlâ onların kestiklerini helal kıldığında,⁶⁵⁵ onlar hem akide hem de ahkam olarak Hristiyanlığın aslından sapmışlardı. Onların bu sapkınlığı kestiklerinin yenmesine mani olamadı. Hiz. Ali'nin bahsi geçen topluluğun Hristiyanlığı noktasında şüphesi vardır.

Hiz. Ali'nin Beni Tağlib Hristiyanlarının kestiklerini yemediği ve kadınlarıyla evlenmeye de izin vermediği, bunun sebebi sorulduğunda da "Çünkü onlar Müslüman olduktan sonra irtidat ettiler" dediği de bilinmektedir.⁶⁵⁶

2- Mecûsîler hakkında ise Hiz. Peygamber'in "*Mecusilere, ehli kitaba davrandığınız gibi davranın. Fakat kadınlarıyla evlenmeyin, kestiklerini yemeyin!*" sözü, onların ehl-i kitap olmadıklarının delili olarak kabul edilir.⁶⁵⁷ Bu nedenle onların kestiklerinin yenilmesi haram kabul edilir.⁶⁵⁸ Ancak Mecûsîler'in, kestikleri etler haricinde pişirdikleri yemekten yemenin dinen bir mahzuru yoktur. Nitekim Hanefilere göre Mecûsîler'in yemeklerinin yenilmesinde dini bakımdan herhangi bir sakınca olmadığı bilgisi Hiz. Ali'den nakledilmektedir.⁶⁵⁹

3- Saç boyama konusunda Hiz. Ali'nin, "Yahudi ve Hristiyanlar (saçlarını) boyamaz. Siz onların yaptığının aksini yapınız."⁶⁶⁰ hadisini tatbik için saçını ve

⁶⁵³ Taberi, **Tefsir-i Taberî**, VI, 56.

⁶⁵⁴ Kurtubi, **Tefsir-i Kurtubî**, VI, 78.

⁶⁵⁵ Maide 5/5.

⁶⁵⁶ İbn-i Kudame, **a.g.e.**, IX, 388.

⁶⁵⁷ Mâlik b. Enes, **el-Muvattâ**, Zekât, 42

⁶⁵⁸ Zuhayli, **a. g. e.**, VII, 156.

⁶⁵⁹ Serahsi, **el-Mebsut**, I, 146.

⁶⁶⁰ Buhari, **Enbiya**, 50; Müslim, **Libas**, 80.

sakalını bir defaya mahsus olmak üzere kına ile boyadığı bildirilmektedir.⁶⁶¹ Bu hadisteki emir, bağlayıcı olmayıp nedb bildirir.⁶⁶² Tavsiye niteliğindedir ve Hz. Ali sünnete olan bağlılığından bu tavsiyeyi yerine getirmiştir. Hz. Ali'nin beyazlayan saçları boyamamayı tercih ettiği, saçlarının dökülmüş olduğu, son dönemlerinde saçının ve sakalının beyazladığı ve bunları boyamadığı bilinmektedir.⁶⁶³

4- Hz. Ali, "İki kor ateşi tutmak tavla oynayıp, zarı tutmaktan daha sevimlidir" diyerek, tavla oynayanlara selam vermiyordu.⁶⁶⁴ Hz. Ali bu davranışını, Hz. Peygamber'in "Tavla oynayan kişi elini domuz etine ve kanına bulamış gibidir."⁶⁶⁵ hadisine dayanarak yapıyor olmalıdır. Hanefilere göre zar ile tavla oynamak tahrimen mekruhtur, tavla oynanın şahitliği de reddedilir.⁶⁶⁶

Hz. Ali'ye göre satranç oynamayı da hoş karşılamamıştır. Satranç hakkında "O acemlerin kumarıdır", "O kumardandır" diyordu.⁶⁶⁷ Hz. Ali, kendilerinden geçmiş bir halde satranç oynayan insanları görünce: "Allah'a and olsun ki bundan başka bir şey için yaratıldınız." diye nasihat etmiştir.⁶⁶⁸ Şafiilerin ve Hanefilerden Ebu Yusuf'un dışında kalan cumhura göre satranç oynamak haramdır. Şafiiler ise satrancı mekruh görür. İbni Abbas'ın, Said b. Müseyyeb'in satranç oynadıklarını da delilleri arasında sayarlar.⁶⁶⁹

5- Erkeklerin bulunduğu bir yerde bir kadının vefat etmesi durumunda cenazesinin yıkanıp yıkanmayacağı veya yıkanacaksa bunu kimin yapacağı konusu müçtehitler arasında tartışılmıştır. Hanefilere göre bu durumdaki kadının cenazesi erkekler tarafından yıkanamayacağı gibi kocası tarafından da yıkanamaz. Bunun yerine ona kocası veya başka erkekler tarafından teyemmüm ettirilir. İmam Şafî'ye göre ise, onu kocası yıkayabilir. Delili, Hz. Ali'nin eşi Fatıma'nın cenazesini yıkamasıdır. O'na göre karı-kocadan birinin ölümüyle "yıkama dışında" aralarındaki helallik sonra erer. Buna göre adam ölen hanımının cenazesini, kadın da eşinin cenazesini yıkayabilir. Hanefilerin delili ise Hz. Peygamber'in böyle bir durumda

⁶⁶¹ İbn Ebî Şeybe **a. g. e.** , IX, 427.

⁶⁶² Karadavî, Yusuf, **el-Helal ve'l Haram Fi'l İslam**, el-Mektebetu'l İslami, Dımeşk, 1962, 102-103.

⁶⁶³ Kal'aci, **a.g.e.** , I, 495.

⁶⁶⁴ İbn Ebî Şeybe **a. g. e.** , IX, 427.

⁶⁶⁵ Müslim, **Şi'r**, 10.

⁶⁶⁶ Zeylai, **a.g.e.** , IV, 273.

⁶⁶⁷ Kal'aci, **a.g.e.** , I, 501.

⁶⁶⁸ Kal'aci, **a.g.e.** , I, 502.

⁶⁶⁹ Zuhayli, **a.g.e.** , IV, 376.

kadına teyemmüm ettirileceği şeklindeki sözüdür. Hanefiler bunun izahını şu şekilde yapmışlardır: Kadının ölümüyle nikâh tüm bağlarıyla birlikte son bulur. Artık kocanın eşine bakması ve ona dokunması haram hale gelir. Ölümle birlikte aralarında haramlık söz konusu olur. Nitekim adamın, karısının ölümünden sonra baldızı ile veya başka kadınlarla evlenmesi helal hale gelir. Eğer ölümle nikâh sona ermesiydi bunlar caiz olmazdı. Hanefiler, Hz. Ali'nin eşi Fatma'nın cenazesini yıkadığına dair yapılan rivayeti sahih görmemişlerdir. Onlara göre bu konuda doğru olan, onu yıkayanın Ümmü Eymen olduğu şeklindeki rivayettir. Hanefiler; 'vefat eden bir kadını yıkayacak Müslüman bir kadın bulunmazsa ve o civarda kafir bir kadın varsa, ölen Müslüman kadının cenazesini o kadın yıkar. Eğer cenaze yıkamayı bilmiyorsa Müslüman erkekler ona öğretirler' diye fetva vermişlerdir.⁶⁷⁰

Hz. Ali'den gelen rivayetlere baktığımızda kişinin ölen hanımını yıkayabileceğini hatta Hz. Fatıma'nın vefatı halinde kendisini, eşinin ve Esmâ binti Ümeys'in yıkamasını vasiyet ettiği rivayetlerde bulunmaktadır.⁶⁷¹ Cumhuriyet ulemanın kavli de bu olup delilleri de İbn Mace'de geçen, Resulullah'ın Hz. Aişe 'ye söylediği şu sözüdür: "Benden önce ölürsen (merak etme) sana zarar gelmez, seni ben yıkar, kefenler, sonra da namazını kılar ve defnederim."⁶⁷²

6- "Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır" Ayeti⁶⁷³ ve "Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: "O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever"⁶⁷⁴ ayeti, kişilerin eşleriyle olan cinsi münasebetlerine bir takım sınırlamalar getirmiştir.

Hadislerle de bu mücmel beyan edilmiş, "kişinin, eşine cinsel organının dışındaki organlarından cinsel ilişkide bulunmasının laneti celb ettiği"⁶⁷⁵ bildirilmiş, "hayızlı kadınla cinsi münasebetin yasaklığı detaylarla belirtilmiştir."⁶⁷⁶

⁶⁷⁰ es-Serahsi **el Mebsût**, II, 70 vd.

⁶⁷¹ Abdurrezzak **a. g. e.**, III, 410.

⁶⁷² Serahsi, **el Mebsût**, II, 71.

⁶⁷³ Bakara, 2 / 223.

⁶⁷⁴ Bakara, 2 / 222.

⁶⁷⁵ Ahmed, **Müsned**, II, 444.

⁶⁷⁶ Ahmed, **Müsned**, II, 476.

Bu konu, "Bana istediğinizi sorabilirsiniz. Her türlü sorunuza verecek cevabım vardır diyen Hz. Ali'ye minberde sorulacak kadar insanların ilgisini çekmiş ve bu soruya cevaben Hz. Ali, soruyu sorana, "(Şanın) alçalsın! Allah'ı Teâlâ'nın, 'Sizler kesinlikle şimdiye kadar hiç kimsenin işlemediği, iğrenç bir eylemi yapıyorsunuz'⁶⁷⁷ ayetini görmüyor musunuz?" demiştir.

Herkesin bulunduğu bir ortamda bu sorunun sorulması eleştirilebilir ya da diğer insanların sormaya utandığı mevzu bu tür insanlar vasıtasıyla sorulduğundan, yararı da olabilir. Bu rivayet bize, fıkı öğrenmek isteyen bir neslin mensuplarına Hz. Ali'nin rehberlik ettiğini, Hz. Peygamber'den aldığı ilim mirasını gizlemediğini ne isterseniz bana sorabilirsiniz her türlü sorunuza verilecek cevabım vardır, diyecek kadar fıkıh bilgisine sahip olduğunu ve fıkıhın o dönemdeki işlevselliğini göstermiştir.

H. Ömer, Hz. Ali'ye; "Hayız halindeki eşiyle cinsel ilişkiye giren kişi hakkında ne diyorsun?" diye sormuş. Hz. Ali de: "Ona keffaret ödeme yükümlülüğü doğmaz. Ancak tevbe etmesi gerekir" cevabını vermiştir.⁶⁷⁸ Ümmet hayız halindeki kadınla ilişkinin haram olduğu hususunda ittifak halindedir. Zira bu hususla ilgili ayet şöyledir:

*"Sana hayızdan da soruyorlar; deki o bir ezadır; onun için hayız zamanı kadınlardan çekilin ve temizlenene kadar onlara yanaşmayın, iyi temizlendiler mi o vakit Allah'ın emrettiği yerden onlara varın."*⁶⁷⁹

Hanefî, Maliki ve Şafiilere göre ayete muhalif davranan kişilere, kefarete ödeme yükümlülüğü doğmaz. Ancak Hz. Ali'nin dediği gibi bolca tevbe istiğfar etmeleri gerekmektedir. Hüküm böyle olmakla birlikte, aybaşı olan kadına yaklaşan birinin, kadın âdetinin başında ise bir dinar, kesilmesine yakın ise yarım dinar tasadduk etmesi sünnettir. Çünkü Resulullah bu yönde tavsiyede bulunmuştur.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ Ankebût, 29/28.

⁶⁷⁸ İbn Ebî Şeybe a. g. e. , I, 59.

⁶⁷⁹ Bakara 2/222.

⁶⁸⁰ Şevkanî, *Neylül Evtar*, I, 278.

2.5. SADECE HANEFİ MEZHEBİNCE KABUL GÖREN HZ. ALİ'YE AİT İÇTİHAT ÖRNEKLERİ

Mezheplerin Hz. Ali'den aldıkları görüşleri inceledikten ve önemli gördüğümüz örnekleri verdikten sonra gördük ki mezhepler içerisinde en fazla Hanefî mezhebi Hz. Ali'den gelen görüşleri delil olarak kabul etmiş ve sahih gördükleri Hz. Ali rivayetine muhalif davranmamışlardır. Ayrıca diğer mezheplerin kabul etmeyip de Hanefî mezhebinin Hz. Ali'ye dayanarak kabullendikleri görüşlerin olduğunu da tespit ettik. Bununla beraber Hanefî mezhebinin Hz. Ali ile farklı düşündükleri noktalar da vardır. Bunun sebeplerini daha önce anlatmıştık. Diğer mezhepler de Hz. Ali'den yararlanmışlardır. İhtilafli gördükleri noktada kendilerine ulaşan Hz. Ali rivayetlerini sahih görmüşlerse almışlardır. Mezhepler sadece Hz. Ali'ye teveccüh etmemiş diğer raşid halife ve fakih sahabilerin kavillerine de itibar etmişlerdir. Böylece topyekûn sahabilerin fıkıh çalışmalarının ve özelde Hz. Ali'nin fıkıh adına yaptıklarının tezahürleri İslam Hukukuna yansımıştır.

1. Kadına Dokunma ile Abdestin Bozulmaması

Hz. Ali, kişinin kendi eşine dokunmasının veya öpmesinin abdesti bozup bozmayacağı meselesine bir kıyas yaparak cevap vermiştir: “Hanımımı mı öptüm yoksa bir reyhan çiçeği mi kokladım önemsemem.”⁶⁸¹ Diyerek reyhanı koklama nasıl abdesti bozmuyorsa eşini öpmenin de abdesti bozmayacağını böyle bir kıyaslama yaparak anlatmıştır.

Gerçi burada bahs olunan kıyas bizim anladığımız teknik manada kıyas sayılmaz ama kıyasa öncülük etmesi ve fikhın teşekkülü açısından derinlemesine incelendiğinde bazı çıkarımlar yapılabilir. Ayrıca, özellikle Hanefî ulemasının Hz. Ali'den etkilenip kıyası çokça kullanmaları ve kıyası geliştirmeleri açısından bu meseleye bir parantez açılabilir.

İbn Mes'ûd'dan konuyla ilgili olarak nakledilen bir rivayette kişi, eşine dokunup onu öptüğünde abdest almasının gerekliliği vurgulanmıştır.⁶⁸² Nitekim İbn Mes'ûd, “أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ” “...ya da kadınlara dokunduğunuzda”⁶⁸³ âyetini açıklarken

⁶⁸¹ Şarani, **Keşfu'l-Ğumme**, I, 52.

⁶⁸² Ebû Yusuf, **Kitâbü'l-âsâr**, s. 11; İbn Hazm, **a.g.e.**, I, 245; Hindi, **a.g.e.**, IX, 486.

⁶⁸³ Maide, 5/ 6.

“لامس” kelimesini sözlük manasıyla ele alıp “dokunmak” olarak açıklamıştır. Sadece İbn Mesud değil, sahabeden bir kısmı da buradaki “dokunma” şeklinde tercüme edebileceğimiz “لامس” kelimesinin lügat manasını tercih etmiş ve sırf dokunmanın abdesti bozacağını iddia etmişlerdir.⁶⁸⁴ Buna karşılık Hz. Ali’nin öncülük ettiği diğer bir grup sahabe ise bu kelimenin mecaz anlamını tercih edip cinsel temas manasında anlaşılması gerektiğini ve sadece dokunmaktan dolayı abdestin bozulmayacağını iddia etmişlerdir.⁶⁸⁵

Abdesti olan bir mü’minin, kadına dokunması halinde abdestinin bozulup bozulmayacağı meselesi mezhepler tarafından tartışılmıştır. Hanbelîler ve Şafiiler şehvet şartı aramadan bir kişinin kendi eşine ya da kendine mahrem olan birine dokunmasının abdestini bozacağını, Malikiler ise abdesti bozan dokunmanın şehvetle olan dokunma olduğunu aksi halde abdesti bozmayacağını savunmuşlardır. Buna karşılık Hanefiler, kişinin karşı cinse dokunmasıyla abdestinin bozulmayacağını iddia etmişlerdir.⁶⁸⁶

Cumhur “لامس” kelimesinin lügat manasını tercih eden sahabilerin, Hanefiler ise başında Hz. Ali’nin bulunduğu ve mezkur kelimenin mecaz anlamının kastedildiğini savunan ikinci grubun görüşünü benimsemiştir. Özellikle Şeybani bu konuda Cumhura karşı, Hz. Ali’nin: “*Bir şahsın, hanımını öpmesinden dolayı ona bir şey gerekmez*” şeklindeki görüşünü delil olarak sunmuştur.⁶⁸⁷

2- Hadesten Taharetinin Olmadığı Sonradan Anlaşılan Kişinin Arkasında Namaza Duranların Namazlarını Tekrar Kılmalarının Gerekliliği

Hadesten taharetinin olmadığı sonradan anlaşılan bir kişinin namaz kıldırması durumunda onun arkasında namaza duranların, olayın anlaşılmasından sonra bu şahsın kıldırıldığı namazı iade edip etmemesi konusu da mezheplerin ihtilaf ettiği meselelerdendir. Hanefilerin dışındaki Cumhura göre, böylesi bir durumda imamın ve cemaatin namazı iade etmesi gerekmez. Ancak Hanefilere göre, bu şekilde namaz kıldıran imamın ve onun arkasında namaz kılanların, namazlarını iade etmeleri

⁶⁸⁴ Suyûtî, **ed- Dürü’l-mensûr**, II, 167; İbn Kesir, **Tefsirü’l-Kur’âni’l-Azim**, II, 315.

⁶⁸⁵ İbnü’l-Münzir, Ebu Bekir, Muhammed b. İbrahim, **el-İşrâf alâ Mezahibî’l-‘ulema**, tah. Ebu Hammad Sağır Ahmed el-Ensârî, Mektebetü Mekke es-Sakafîyye, Mekke- 2004, I, 60-65, İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 27.

⁶⁸⁶ Bkz. İbn Rüşd, **a.g.e.**, I, 29-30; San’ani, **Sübülü’s-selam**, I, 65-66.

⁶⁸⁷ Şeybani, **Hucce**, I, 65.

gerekir. Hanefilerin bu konudaki delili Hz. Ali'ye isnat edilen bir fetvadır. Bu fetvaya göre; Hz. Ali döneminde böylesi bir durum meydana gelmiş ve O; hem namazı kıldırın şahsın hem de ona tabi olanların, namazlarını iade etmeleri gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.⁶⁸⁸

3- Cinsel Organa Dokunmayla Abdestin Bozulmayacağı

Cinsel organına dokunmakla kişinin abdesti bozulur mu? Bozulmaz mı? Bu konu fıkıh mezhepleri arasında tartışılmıştır. Konu ile alakalı Kur'an'da açık bir delil bulunmadığı için, fıkıh mezhepleri görüşlerini savunmak için çeşitli iddialar ileri sürmüşlerdir.

Hanbelî, Şafii ve Zahirî mezheplerine göre, abdesti bulunan bir şahıs, cinsel organına dokunduğu zaman, ister bir lezzet hissetsin ister hissetmesin buna bakılmaksızın abdesti bozulur.⁶⁸⁹ Malikilere göre ise bu dokunmadan dolayı kişi lezzet alırsa abdesti bozulur, almazsa bozulmaz.⁶⁹⁰

Hanefiler, cinsel organdan herhangi bir sıvı çıkmadıkça sadece dokunmaktan ötürü abdestin bozulmayacağını iddia etmişlerdir. Hanefilerin dışında kalan Cumhur, Büsre binti Safvan'ın rivayet ettiği bir hadise dayanırken, Hanefiler Hz. Ali'nin bu mesele ile ilgili kendisine bir soru gelmesi üzerine söylediği: “ ما أبالى مسسته أو طرف أنفى Ona (cinsel organı kasedederek) dokunmakla burnumun bir tarafına dokunma arasında bir fark görmüyorum. (Yani abdesti bozacak bir durum olarak görmüyorum)” sözünü delil olarak kullanmışlardır.⁶⁹¹

Birçok konuda olduğu gibi burada da Hanefilerin delillerini, başta Hz. Ali'nin bulunduğu bir grup sahabenin içtihatları teşkil etmiştir.⁶⁹² Yani Hanefilerin, Kufe ekolünün temsilcileri olarak Hz Ali'yi takip ettiklerini açıkça görülmektedir.

Hz. Ali kişinin, cinsel organına dokunmasının diğer organlarına (burun, kulak... gibi) dokunmasına kıyasla bir farkı olmadığını ve bunun abdesti

⁶⁸⁸ Şeybani, **Hucce**, I, 180.

⁶⁸⁹ Cumhurun delilleri Büsra binti. Safvan'ın rivayet ettiği: “ من مس ذكره فليتوضأ kim cinsel organına dokunmuşsa abdest alsın” hadisidir. Bkz. San'ani, Muhammed b. İsmail el-Emir, **Sübülü's-Selam Şerhu Buluği'l-Meram min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm**, thk. Fevvez Ahmed Zümerli, İbrahim Muhammed Cemel, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1990, I, 67.

⁶⁹⁰ İbn Rüşd, **a.g.e.**, I, 30.

⁶⁹¹ Darekutni, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî, **el-İlelu'l-Vâride fi'l-Ehâdisi'n-Nebevîyye**, Daru Tayyibe, Riyad, 2003/1424, I, 148.

⁶⁹² Şeybani, **el-Hucce**, I, 60; Sanani, **Sübülü's-selam**, I, 67.

bozmayacağı şeklindeki kanaatini⁶⁹³ sahabeden Hz. Ömer, İbni Mes'ud, İbni Abbas, Zeyd b. Sabit, İmran b. Husayn, Huzeyfe b. el-Yeman, Ebu'd Derda ve Ebu Hureyre de paylaşmaktadır.⁶⁹⁴

4- Oruç Keffareti

Hanefî mezhebine göre Ramazanda oruçluyken kasten yemek ve içmek, hem kaza hem de kefareti gerektirir. Maliki, Hanbeli ve Şafii mezhebine göre ise kefareti gerektirmez, sadece kazayı gerektirir. Şafiiler bunu şöyle izah ediyorlar: “Kefareti vacip kılan sebep nass⁶⁹⁵ ile belirlenmiştir, o da cinsel ilişkidir. Şayet yeme içme ile kefareti vacip olsaydı bu, cinsel ilişkiye kıyas edilerek olurdu. Kefaretlerde ise kıyasa yer yoktur. Bu yüzden kefareti sadece cinsel ilişkiye has kılınmıştır.⁶⁹⁶

Hanefiler ise görüşlerini “Kim Ramazanda bilerek iftar ederse, zıhar yapan kimseye vacip olan kefareti ona da vacip olur.” Hadisiyle Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadise dayandırmışlardır: “Bir adam Hz. Peygambere geldi ve “Ya Resulallah, ben Ramazanda iftar ettim (yedim içtim).” dedi. Hz. Peygamber ona: “Yolcu ve hasta değilken mi?” diye sordu. Adam “Evet” deyince, Hz. Peygamber ona, “Köle azat et” buyurdu. Hanefiler görüşlerini savunmak için bu iki rivayetin yanı sıra Hz. Ali'nin, “Yeme, içme ve cinsel ilişkiden dolayı kefareti gerekir.” sözünü delil getirmişlerdir.⁶⁹⁷

5- Seferilik Müddeti

İkamet müddetinin en az on beş gün olması ve ona göre namazların durumu tartışmalı bir konudur. İslam; mü'minlere, özünde bulunan kolaylık ilkesinin bir gereği olarak, seferde bulunanlar hakkında dört rekatlı farz namazları iki rekate olarak kılmak, cuma namazını isterse kılmamak, yolculukta oruç tutmayıp onu sonraya bırakmak gibi bir takım ruhsatlar tanımıştır. Ancak belirli bir mesafe dışında, yabancı bir yerde konaklamakla yetinmeyip orada bir süre kalmaya niyetlenen kişi hakkında geçerli olan yolculuk ruhsatları kalkmaktadır. Yolculuk kolaylıklarından faydalanmayı öngören ikamet süresinin sınırı hakkında yeterli bir delil bulunmadığından ötürü mezhepler ihtilaf etmişlerdir.

⁶⁹³ İbn Ebi Şeybe, a.g.e., I, 27.

⁶⁹⁴ Zuhayli, Vehbe, a.g.e., I, 198.

⁶⁹⁵ Buhârî, Savm, 30.

⁶⁹⁶ Merginânî, a.g.e., II, 339.

⁶⁹⁷ Serahsî, a.g.e., III, 73.

Şafii ve Maliki mezhebi, yolculuğu dört günle sınırlı tutarken, Hanbelîler dört günden bir vakit fazla olarak, Zahiriler de birey kendisini ne kadar yolcu hissediyorsa o kadar (bu altı ay da olabilir altı gün de) kabul etmişlerdir. Hanefiler ise seferiliği on beş gün olarak tespit etmişlerdir.⁶⁹⁸ Hanefilere göre kişi, bir yerde 15 gün ve daha fazla ikamet etmeye karar verdiğinde, namazlarını tam kılar ve diğer sefer kolaylıklarından da faydalanamaz. Diğer mezhepler görüşlerine delil olarak Tabiun âlimlerinden Said b. Müseyyeb'in fetvasını, Hanefiler ise, Hz. Ali'den gelen bir içtihadı esas almışlardır. Nitekim Hz. Ali'nin bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Kişi bir yerde on beş gün kalmaya karar verdiğinde namazlarını tam kılsın”*⁶⁹⁹

6. Vitir Namazının Hükümü

Vitir namazı yatsı namazını mütekip kılınan ve meşruiyeti hususunda ihtilaf olmayan bir namazdır. Ancak hükmü ve eda keyfiyeti hakkında ulema ihtilaf içerisinde olmuştur.⁷⁰⁰ Hanefilerin dışındaki Cumhura göre, vitir namazının hükmü sünnettir. Eda keyfiyetine gelince Malikiler, iki rekât kılıp sonra buna bir rekât daha ilave edilir derler, bir kısım Şafii fakihleri de bunu savunur ancak İmam Şafii vitir namazının sadece bir rekât olduğunu iddia etmiştir.⁷⁰¹

Buna karşılık Hanefiler, vitir namazının vacip bir namaz olduğunu savunmuşlardır. Eda keyfiyetinin ise üç rekât olarak tek selamla bitirildiği şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Onlar bu konuda Hz. Ali ve İbni Mesud'un içtihatlarını kabul etmişlerdir.⁷⁰² Hz. Ali, vitir namazını üç rekât ve tek selamla kılar, son rekâtında kunut duası okurdu.⁷⁰³

Nu'aym b. Hâkim'in, Ebu Meryem'den aktardığına göre Ebu Meryem şöyle demiştir: Ben bizzat şahit oldum, bir adam gelip güneş doğuncaya kadar vitir namazını, uyuyarak veya unutarak kılamayan birisinin ne yapacağını Hz. Ali'ye sordu. O da dedi ki: *“Kim vitir namazını kılmamış olarak unuttur ya da uyuya*

⁶⁹⁸ İbn Rüşd, **a.g.e.**, I, 133 vd.

⁶⁹⁹ Şeybani, **el-Hucce**, I, 173.

⁷⁰⁰ Bkz. Şeybani, **Hucce**, I, 190-203.

⁷⁰¹ İbn Rüşd, **a.g.e.**, I, 70, 158.

⁷⁰² İbn Rüşd, **a.g.e.**, I, 70, 158.

⁷⁰³ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 98-100

kalırsa hatırladığı zaman onu kalsın."⁷⁰⁴ Hz. Ali'nin bu fetvasını, yani vaktin çıkmasına rağmen vitir namazını kılmayı emretmesini Hanefiler, onun vacipliğine bir delil olarak anlamışlardır.

7. Farz Namazların Üç ve Dördüncü Rekâtlarındaki Kıraatın Hükümü

Kıyamda farz olan miktar, Hanefilere göre, okunması istenen Kur'an-ı Kerim ayetlerini okuyacak kadar zamandır. Bunlar da tekbir almak, bir Fatiha ve bir sure okumaktır. Cumhura göre, sadece iftitah tekbiri ile Fatiha'yı okuyacak kadar zamandır. Çünkü onlara göre farz sadece Fatiha'yı okumaktır. Sure okumak ise sünnettir.⁷⁰⁵ Ya da şöyle söyleyecek olursak; yapılacak kıratın, farz namazların bütün rekâtları için mi? Yoksa sadece ilk iki rekâtı için mi? Geçerli olduğu hususunda, mezhepler arasında bir ittifak yoktur.

Hanefilerin dışındaki Cumhura göre, ilk iki rekâtta Fatiha ile beraber Kuran'ı-Kerim'den bir miktar okunması, sonraki rekâtlarda ise en azından Fatiha sûresinin okunması gerekir. Hanefiler buna katılmakla beraber, üç veya dördüncü rekâtlarda okunan kıraatı, şart olarak görmemişlerdir. Yani Fatiha ya da herhangi bir kıraat yapılmasa da namazın eksik kalmayacağını savunmuşlardır. Onları bu düşünceye iten sebep, Hz. Ali'nin farz namazların son rekâtlarında bazen tesbih okuduğunu ifade eden rivayetleridir.⁷⁰⁶ Ayrıca Hz. Ali'nin, "İlk iki rekâtta Kur'an okumak, son iki rekâtta okumaktır." sözü ile İbni Mesud'un son iki rekatta kıraat konusunda kişinin serbest olduğu, dilerse okuyabileceği dilerse tesbih getirebileceği görüşü Hanefilerce benimsenmiştir.⁷⁰⁷

8. Namazdaki İntikal Tekbiri Sırasında Elleri Kaldırmanın Hükümü

Namaz başlarken iftitah (başlangıç) tekbiri sırasında ve namaz içerisindeki fiillerden bir diğerine geçişte Allahu Ekber diye intikal tekbirleri getirilir. Bu tekbirler esnasında ellerin kaldırılıp kaldırılmayacağı konusu tartışmalı konulardan biridir. Bütün Mezhepler, iftitah tekbirinde ellerin kaldırılmasının gerekliliğinde ittifak halindedirler. Ancak intikal tekbirlerinde ellerin kaldırılıp kaldırılmayacağı konusunda ittifak yoktur. Hanefilerin dışındaki Cumhura göre intikal tekbirlerinde

⁷⁰⁴ Şeybani, **Hucce**, I, 195.

⁷⁰⁵ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.**, I, 501.

⁷⁰⁶ Şeybani, **Hucce**, I, 107; İbn Hümmam, **a.g.e.**, I, 453.

⁷⁰⁷ Zuhayli, Vehbe, **a.g.e.**, I, 509.

eller kaldırılır çünkü sünnet olan uygulama budur. Ebu Hanife iftitah tekbiri haricinde namazda elleri kaldırmanın gerekli olmadığı görüşündedir. Cumhur bu konuda, Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayeti ön plana almış, Hanefiler ise Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud'un uygulamasını esas almışlardır. İmam Muhammed bu konuda Hanefilerin delillerini açıklarken: "...*Ali b. Ebi Talip ve Abdullah İbni Mesud'un Hz. Peygamber'i, Abdullah İbn Ömer'den daha iyi tanımasını*" delil olarak sunmuştur ve Hz. Ali'nin bu konu ile ilgili tatbikatına ait rivayetleri aktarmıştır.⁷⁰⁸

Hz. Ali'nin iftitah tekbirinde ellerini kaldırdığı, sonraki tekbirlerde ellerini bir daha kaldırmadığına dair, Hanefilerin aktardıkları rivayetlerin dışında da birçok rivayet bulunmaktadır.⁷⁰⁹ Ancak bazı kaynaklarda Hz. Ali'nin intikal tekbirlerinde ellerini kaldırdığına dair rivayetler de bulunmaktadır: "Hz. Ali, namazda dört yerde ellerini kaldırırdı. Namaz için tekbir alırken, rükuya varırken, rükûdan kalkarken ve bir de ilk iki rekâttan sonra (kıyama) kalkarken ellerini kaldırırdı."⁷¹⁰ Hatta secde edeceği zaman ve secdeden kalktıktan sonra da ellerini kaldırdığına dair rivayet vardır: "Hz. Ali kıyama kalkarken, rükuya varırken, secde edeceği zaman, secdeden kalktıktan sonra, tekrar secde ederken, otururken ve ilk iki rekâttan kalkarken intikal tekbirlerini alırdı."⁷¹¹ Tahavi, Hz. Ali'nin tekbirden sonra ellerini bir daha kaldırmadığı rivayetinin sahih yolla geldiğini söyleyerek⁷¹² diğer rivayetlerin sahih olmadığını belirtmek istemiştir. Ancak Hz. Ali'nin bu konuda birden çok uygulamada bulunma olasılığı, bir müddet yapıp sonra terk etme durumu da mümkündür.

9. Bayram Namazı İle Alakalı Bazı Hükümler

Fıkıh mezheplerinin; bayram günü camiye gelen mü'minlerin, bayram namazına durmadan nafil namaz kılıp kılamayacaklarına dair bir ihtilafları olmuştur. Bu konuda Hanefi mezhebinde iki sahabe'ye dayanan iki ayrı görüş bulunmaktadır. Abdullah İbni Mesud'a ve Onun içtihadını savunanlara göre, bayram namazından önce de sonra da camide nafil namaz kılınmaz. Hz. Ali'nin içtihadını

⁷⁰⁸ Şeybani, **Huce**, I, 94-97.

⁷⁰⁹ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 37; Abdürrezzâk, **a.g.e.**, II, 71, Beyhaki, **a.g.e.**, II, 75; İbn Abdilberr, **et-Temhîd vel-İstizkâr**, IX, 220; et-Taberânî, **el-Mu'cemü'l-kebîr**, IX, 261, 262; Zuhaylî, **a.g.e.**, I, 685.

⁷¹⁰ Nevevi, **el-Mecmu**, III, 426.

⁷¹¹ İbn Hazm, **a.g.e.**, IV, 152.

⁷¹² Tahavi, **Şerhu Meani'l-Asar**, I, 132.

benimseyen gruba göre ise dört rekâtlık duha namazı kılınabilir.⁷¹³ Ebu Hanife Hz. Ali'nin içtihadını tercih etmiş ve Hanefî mezhebinde fetva da buna göre verilmiştir. Burada Hanefî mezhebinin Hz. Ali'nin içtihadını, İbni Mesud'un içtihadına tercih etmesi dikkatimizi çekmektedir.

Kurban bayramının arife gününden itibaren, farz namazların ardından okunan “teşrik tekbirlerinin” meşruiyeti hakkında mezhepler arasında ittifak olmasına rağmen bu tekbirlerin hangi ifadelerle söyleneceği ve ne vakit başlayıp biteceği husunda ittifak edilememiştir.

Hanefiler, Hz. Ali ve İbni Mesud'a dayandırdıkları rivayete göre “*Allahu Ekber, Allahu Ekber, La ilahe illellahu vellahu Ekber, Allahu Ekber ve lillahi'l-hamd*” şeklinde teşrik tekbirlerini söylerlerken, Ehli Medine teşrik tekbirlerini üç kez “Allahu Ekber” diyerek bitirirler.⁷¹⁴

Medine ehlini esas alan mezhepler, teşrik tekbirlerini bayram günü öğle namazından başlatıp bayramın dördüncü günü sabah namazına kadar 15 vakit olarak ve imamın cemaatle birlikte okumasını savunmuşlardır. Ebu Hanife, teşrik tekbirlerini okumanın, Arife günü sabah namazından itibaren başlayıp bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadarki 8 vakti kapsadığını farz namazlardan sonra, cemaatle namaz kılan erkeklere teşrik tekbirlerinin vacip olduğunu söylemiştir. Hanefî mezhebinde fetva da buna göredir. Şeybani de bu konuda Ebu Hanife'ye katılır ve konuyla ilgili delilleri sıraladıktan sonra şöyle der: “*Bize Ali b. Ebu Talib'in görüşü İbn Ömer'in görüşünden daha sevimli gelmektedir. Zira insanlar teşrik tekbirleri hususunda ittifak etmemişlerdir. Ömer b. Hattab zamanında arife günü sabah namazında başlayan teşrik tekbirleri bayramın dördüncü günü öğle namazına kadar tekbirler getirirdi.... En çok tekbir getiren kişi ise Ali b. Ebi Talib idi. Bu bizim için önemlidir.*”⁷¹⁵ Burada da yine Hanefî mezhebinin Hz. Ali'ye olan bağlılığı bir kez daha görülmektedir.

⁷¹³ Şeybani, **Hucce**, I, 300- 302.

⁷¹⁴ Şeybani, **Hucce**, I, 308.

⁷¹⁵ Şeybani, **Hucce**, I, 307-315.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEZHEPLERİN MUAMELAT VE UKUBATA DAİR GÖRÜŞLERİNİN DOKTRİNLEŞMESİNDE HZ. ALİ'NİN ROLÜ

3.1. HZ. ALİ'NİN MUAMELATA DAİR FIKHİ GÖRÜŞLERİ

3.1.1. Hz. Ali'nin Devletin Mali ve İdari Konularına Dair Bazı Uygulamaları

Kur'an ve Sünneti doğru anlamada sahabe kavli ve sahabilerin uygulamaları hazine niteliğindedir. İslamı en iyi onlar yaşamış, uygulamalarıyla fikhin teşekkülüne katkı sağlamışlardır. Allah'ın sahabeden razı olması,⁷¹⁶ Resulullah'ın, raşid halifelere ve sahabeye olan övgü dolu sözleri, yıldızlar gibi olan sahabenin, raşid halifelerin ve özellikle hakkında birçok övgü dolu söz olan Hz. Ali'nin görüşlerini de değerli kılmaktadır. Hz. Ali'nin idari konular ile alakalı görüşleri, bir devlet idare etmesi açısından kıymetlidir. Devletler hukuku alanında araştırmalar yapan için de bir sahabe ve fakih olarak Hz. Ali uygulamaları önem arz eder.

Hz. Ali döneminin mali konular ile ilgili uygulamaları önceki halifeler döneminden farklı olmadı. Hz. Ali, devletin gelirlerini dağıtırken, diğer halifeler döneminde olduğu gibi herkese eşit dağıtıyordu. Haraç gelirleri bazı şehirlerde o şehrin valilerinin ermindeydi. Mesela Hz. Ali, Malik b. Eşter en Nehâ'i'yi Mısır'a vali olarak gönderdiğinde, ona haraç gelirlerini düzenleme yetkisi de verdi.⁷¹⁷ Hz. Ali, haracı, devletin temel mâli kaynaklarından sayıp, görevlilerine işi sıkı tutmalarını emretmiş ve onları kontrol altında tutmuştur.⁷¹⁸

Hz. Ali, valilerine geniş yetki tanımıştır. Bu valiler ve haraç görevlileri, gelirleri şer'î ölçülere göre harcamışlardır. Ordunun teçhizatında da haraç fonundan destekleme yapılmıştır. Silah ve savaş atlarının temini, askerlerin masrafları vs. buradan karşılanmıştır. Yine vilayette görevli olan memurların maaşları da buradan veriliyordu.⁷¹⁹

Köprüler, yollar, kuyular, kanallar gibi imar faaliyetleri de haraç gelirlerinden karşılanıp ayrıca beytülmalen kaynak aktarılmamıştır. Hz. Ali'nin haraç

⁷¹⁶ Maide, 5/ 119; Tevbe, 9/100.

⁷¹⁷ Sallabi, Muhammed, Ali Muhammed, **Hz. Ali, Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi**, ter., Şerafettin Şenaslan, Ravza yay., İstanbul, 2008, s. 365.

⁷¹⁸ Sallabi, Muhammed, **a.g.e.**, s. 365.

⁷¹⁹ Kettânî, Muhammed el-Muntasır, **et Terâtübü'l İdâriye**, 1/393.

memurlarına bu gelirlerin, bu tip projelere sarf ettirmesini⁷²⁰ kamulaştırma, yerel yönetimlere özerklik bağlamında değerlendirebiliriz.

Irak fethedildiği zaman Hz. Ömer'in Irak orduları başkomutanı Sa'd b. Ebî Vakkas'ın, Şam fethedildiği zaman Suriye orduları başkomutanı Ebu Ubeyde b. Cerrâh'ın, Mısır fethedildiği zaman da Amr b. As'ın; ordunun, “elde ettikleri ganimetleri ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği malların taksim edilmesini istediklerini” Hz. Ömer'e yazılı olarak bildirmişler ve halifeden konu ile ilgili görüş talep etmişlerdir. Ordu komutanlarının Hz. Ömer'e, askeri giderlerin yanında, ısrarla Hz. Peygamber'in Hayber arazisini savaşanlara taksim ettiği gibi, fethedilen topraklarının taksim edilmesini istemesi sonucu, Hz. Ömer'in feth edilen toprakları savaşanlar arasında taksim etmek istediği, ancak yaptığı inceleme ve istişareden sonra *Hz. Ali'nin tavsiyesine uyarak bu fikrinden vazgeçmesi söz konusu olmuştur.* Neticede Hz. Ömer fethedilen toprakları savaşa katılanlara dağıtmayıp, eski sahiplerine harac vergisi ödemeleri koşulu ile bırakmıştır. Ele geçirilen toprakların savaşanlara taksim edilmesini isteyenlere karşı, eğer bu toprakları bölüştürürse sonradan gelen Müslümanlara bir şey kalmayacağını söylemiştir. Konu Hz. Ali zamanında tekrar gündeme gelmiş ve Hz. Ali, Hz. Ömer döneminde yaptıkları içtihatı devam ettireceğini söylemiştir. Şafii fakihleri meftuh toprakların Hz. Peygamber'in Hayber tatbikatı gibi taksim edilmesini savunmuş, bu içtihatı farklı şekilde yorumlamışlardır.⁷²¹

Hz. Ali, "Arap müşrikleri ya Müslüman olurlar ya da katledilirler. Acem müşriklerinden de cizye alınır. Ehli kitaptan olan Araplar ve acemler Müslüman olmak istemezlerse ve zimmet ehli olmak isterlerse onlardan cizye alırız"⁷²² diyerek bu konuda bir tasnif yapmıştır.

Hz. Ali, yeni doğan çocuklara 100 dirhem kadar doğum ödeneği türünden bir ödenek tahsis etmiştir.⁷²³ Ebu Yusuf, Kitabı'l Harac'ında bu tür harcamaları, bütçe fazlası gelirlerden atıye verilmesi olarak değerlendirmiştir.⁷²⁴

⁷²⁰ Sallabi, Muhammed, **Hz. Ali**, s. 365.

⁷²¹ Erkal, Mehmet, **Toprak Mahsullerinin Zekatı**, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2007, sayı 10, s. 36.

⁷²² İbn Kudame, **el- Muğnî**, VIII,375; Kal'aci, **a.g.e.**, II,22.

⁷²³ Beyhaki, **a.g.e.**, VI, 347; Ebu Ubeyd, **el-Emval**, s. 238.

⁷²⁴ Ebu Yusuf, Kitabı'l Harac, s. 56.

İç harpler ve mücadeleler Hz. Ali döneminde bütün devlet müesseselerini etkilemişti. Maliye, askeriye ve hilafet makamı yıpranmış ve Raşit hilafeti zor durumda bırakmıştı. Ama bütün bunlara rağmen devlet mekanizması olmsı gerektiği gibi işlemeye devam etmiştir.

3.1.2. Hz. Ali'nin Eşya ve Ticaret Hukukuna Dair Bazı Uygulamaları

Mali konularda insanların iktisadi, sosyal ve idari münasebetlerini düzenleyen birtakım hukukları olmak zorundadır. İslam dünyası bu alanı da boş bırakmamış gerek nasslarla gerek raşid halifelerin uygulamalarıyla kendine has bir çizgi belirlemiştir. Hz. Peygamber'i takip eden sahabenin uygulamaları, nasslardan bağımsız olmadığı gibi bunların doğrultusunda yeni uygulama alanları doğurmuş ve bir bütün olarak gelecek nesillere incelenmesi gereken menfezler açmıştır.

Ticari hayata dair Hz. Ali'nin uygulamalarına baktığımızda çeşitli örneklerle karşılaşmaktayız. Hz. Ali, her ferdin kamu mülkünden faydalanma hakkı olduğunu savunurdu. Mesela pazar esnafının belirli mekanları parsellemesine karşı çıkmış, onların uygulamalarını denetleyip düzenlemiştir. Serbest piyasa ekonomisi uygulamıştır.⁷²⁵ Hanefi imamlarından Ebu Yusuf da serbest piyasa ekonomisini savunmuştur.⁷²⁶ İmam Malik tavan fiyatı aşmakta direnen kimsenin pazardan ihraç dahi edilebileceğine kani iken Şafii'nin, kişinin malını dilediği gibi satabileceği kanaatini taşıdığını görmekteyiz. Bazı Şafii imamları ise pahalılık halinde, devlet başkanının piyasaya müdahale edebileceğini belirtmektedirler.⁷²⁷

Hz. Ali kamu mülküne zarar verilmesini engellerdi.⁷²⁸ Rüşvet ve haksız kazanç konularında hassastı. Bir şahsa, hakkını almada ya da ondan zulmü savmada yardım edenin, bundan dolayı o şahıstan hediye almasını hoş karşılamazdı.⁷²⁹ Hz. Ali'nin rüşvet alanlara karşı tutumu çok sert olmuştur. Nitekim Ebu Hanife de Kâdî'l-Kudâtığa atanan talebesi Ebû Yûsuf'a, halkta mala karşı zaaf bulunduğundan

⁷²⁵ Abdurrezzak, a.g.e. , VIII, 194; İbn Zenceveyh, **el-Emvâl**, nşr. Ebû Muhammed el-Asyûfî, Beyrut, 2006, 356.

⁷²⁶ Ebu Yusuf, **Kitabu'l-Harac**, s. 52

⁷²⁷ Müzeni, **Muhtasaru'l-Müzeni**, II,209.

⁷²⁸ İbn Hüsameddin, **Kenzu'l-Ummal**, IV, 469.

⁷²⁹ İbn Hazm, **el Muhallâ**, IX,129.

dolayı rüşvete ve haksız kazanca meyilli olanlarla karşılaşacağını, kamu mülkünü zarara uğratmaması için sert tedbirler alabileceğini tavsiye etmiştir.⁷³⁰

Emanet mal, emanetçinin kusuru olmadan telef olursa Hz. Ali'ye göre tazmin edilmesi gerekmezdi.⁷³¹ Ancak ödünç alan kişi mal üzerinde olmaması gereken şekilde tasarruf eder de ziyana sebebiyet verirse o zaman tazminatını öderdi.⁷³² Bu konuda mezheplerde de ittifak vardır. Yalnız emanet bırakan ile emaneti alan arasında ihtilaf çıksa; emaneti alan, emanetin telef olduğunu iddia etse, emanet bırakan ise emanetin ihmal sebebiyle telef olduğunu iddia etse, emaneti alanın sözü yemin ile birlikte kabul edilir.⁷³³

Hz. Ali'ye göre ganimet mallarım kafirlere geri satmak caiz değildir. Ümmü Musa anlatıyor: "Ali'ye acem işi altın bir kap getirilmişti. Onu parçalayıp taksim etmek istedi. Bazı kafir tüccarlar; "Onu parçaladığında asıl değeri gider. Biz sana daha fazlasını veririz (bize sat)." dediler. Ancak Hz. Ali; "Allah'ı Teâlâ'nın sizden çekip aldığı bir malı size vermem." Diyerek altın kabı parçalamış ve insanlar arasında taksim etmiştir.⁷³⁴

Müslümanlara karşı düşmanın savaş gücünü artıracak şeyleri dar-ı harp halkına satmak uygun mezheplerce de görülmemiştir.⁷³⁵ Ayrıca harp zamanlarında düşman ülkeye harp malzemesinin satılması mekruh görülmüştür.⁷³⁶ Ancak yiyecek giyecek gibi şeyler, Müslümanların ihtiyaçlarından fazla olursa, dar-ı harbtekilere satılmasında bir sakınca görülmemiştir. Zaten bu durum, asırlar boyu ticari hayatta adet haline gelmiş bir durumdur. Bu hususta Hanefî hukukçulardan el-Merginânî, dar-ı harple ticarî münasebetlerin kesilmesinin, Müslümanların yararına olmadığına ve ticaret hayatının aksamasına neden olabileceğine işaret etmektedir.⁷³⁷

Hz. Ali arazi birinden işçilik diğerinden olmak kaydıyla yapılan müzaraa uygulamalarında sakınca görmezdi.⁷³⁸ Kâr zarar ortaklıkları ile alaklı ise şöyle bir

⁷³⁰ Köse, Saffet, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası" İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 11, 2008, s. 158.

⁷³¹ Abdurrezzak a. g. e. , 479.

⁷³² Kal'aci, a.g.e. , II,721.

⁷³³ İbn Rüşd, a. g. e. , II, 307; Zuhayli, a. g. e. , VI, 186.

⁷³⁴ Kal'aci, a.g.e. , II, 752.

⁷³⁵ Bilmen, **Hukuk-u İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmusu**, III, 371.

⁷³⁶ Serahsî, **el-Mebcut**, IV, 1567.

⁷³⁷ Merginani, a.g.e. , II, 430 vd.

⁷³⁸ İbn Hazm, **el-Muhalla**, VIII,214.

açıklaması vardır: "Kâr, tarafların üzerinde anlaştıkları orana göre; zarar ise sermaye miktarına göredir"⁷³⁹ Hz. Ali'nin, kuyumculukla iştiğal eden Benî Kaynukalı bir Yahudi ile birlikte ızdır otu toplayıp sattığı⁷⁴⁰ ve ayrıca Hz. Ali'nin ailesinin geçimini sağlamak için bir Yahudiden un satın aldığı bilgisi de hadis kaynaklarında nakledilmektedir.⁷⁴¹

Hz. Ali, şufa hakkını sadece gayri menkullerde caiz görürdü. Birden çok komşunun şufa talebine hisseleri oranında taksimat yaptırırdı.⁷⁴² Hanefiler de şufa hakkını sadece gayri menkullerde caiz görür.⁷⁴³ Hz. Ali döneminde ticaret; ihtikar, aşırı kâr, alım satımda hile ve bazı yasaklar (içki satışı türünden haram satışlar) dışında her türlü sınırlandırmadan muaftı.⁷⁴⁴ Esnaf ve sanatkârlardan yılda bir defaya mahsus olmak üzere cüzi bir vergi alınıyordu. Tacirlere büyük kolaylıklar sağlanıyordu.⁷⁴⁵

3.1.3. Hz. Ali'nin Borçlar Hukukuna Dair Bazı Uygulamaları

Günümüz modern devletler hukukunda borçlar hukuku, bütün akdi münasebetleri içine alır. İslam Hukukunda ise aynı sistem benimsenmemiş, daha geniş bir şekilde ele alınmıştır.⁷⁴⁶ Hz. Ali'nin borçlar hukukuna dair bazı görüşlerini aktarmakta fayda vardır.

Hz. Ali borçlanmayı sevmezdi. Bu konuda şöyle demiştir: "Kabir azabı şu üç şeyden olur; idrar (sıçrıntısı), koğuculuk ve borç"⁷⁴⁷ Hz. Ali'ye göre bir takım vasiyetlerde bulunmuş bir kişi, borçlu olarak vefat eder de terekesi onların hepsine yetmeyecek olursa, ödemede borca öncelik verilir.⁷⁴⁸ Hanefiler de bu görüştedir.⁷⁴⁹

Hz. Ali, bir şahsın başka bir şahsa bir ülkede borç verip onu diğer bir ülkede kendisinden tahsil etmesini, yol güvenliği, aldanmama gibi şartlarla caiz görmüştür.

⁷³⁹ Zeyd, **a.g.e.**, IV, 6.

⁷⁴⁰ Buhârî, **Buyû**, 28; Ebu Davud, **Harâc**, 20.

⁷⁴¹ Ebu Davud, **Lukata**, 1.

⁷⁴² en- Nevevi, **er-Ravdu'n Nadir**, III, 629.

⁷⁴³ Bilmen, Ömer, Nasuhi, **Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, VI, 131 vd.

⁷⁴⁴ Şerifu'r-Radiyy, Muhammed b el Hüseyin, **Nechu'l-Belağa**, Thk., Muhammed Hasan Nail el-Marsifi, Mısır, trs., s. 438.

⁷⁴⁵ İbn'l Uhuvve, Muhammed b Ahmed el Kurayşi, **Mealimu'l Kurbe fi Ahkami'l-Hisbe**, The Cambridge University Press, London, 1938, s. 194.

⁷⁴⁶ Akgündüz, Ahmet, Cin, Halil, **Türk Hukuk Tarihi**, Osmanlı Araştırmalar Vakfı, İst., 1996, II, 177.

⁷⁴⁷ en- Nevevi, **er-Ravdu'n Nadir**, I, 394.

⁷⁴⁸ Beyhaki, **a.g.e.**, VI, 267.

⁷⁴⁹ Kasani, **a.g.e.**, VII, 243.

Eğer borçlu şahıs, alacaklısına borcunu ödemeyi reddeder veya aldığı borç zayi olursa Hz. Ali, borçlunun yanında bulunan eşyasını satar, alacaklıya borcunu öderdi.⁷⁵⁰

Daha önceki dönemlerde gayrimüslim tacirlerden nakit olarak alınan cizye, Hz. Ali döneminde daha değişik bir uygulama takip edilerek, tacirin maddi durumuna göre ya nakdi ya ayni, yani satışa sunduğu maldan vergi nisbetinde mal almak suretiyle toplanmaya başlanmıştır.⁷⁵¹ Bu örnek uygulama, esnaf ve tüccarın zor durumda kalmadan vergisini ödemesini ve aynı zamanda sıkıntı çekmeden ticaret yapmasını sağlar.

Borcunu ödemeyen biri mahkemeye getirildiğinde, durumu netlik kazanıncaya kadar Hz. Ali, onu hapiste tutardı. Alacaklı, borçlunun malı olup ödemediğini iddia ederse de delil getirmesini ister olayı detaylıca incelemeyen hüküm vermezdi.⁷⁵²

Hz. Ali, satıcının vakıf malına *malik* olmadığını ileri sürerek vakıf mallarının satışına cevaz vermemiştir. Ancak düşman kuvvetlerinin Müslümanlardan elde ettiği malı satmasına karışmamıştır.⁷⁵³

“Mücazeffe” yani tartı ve ölçüye vurmaksızın göz kararı ile veya başka bir deyişle götürü pazarlıkla mal almak meşru ve helal görülmüştür. Ancak bu suretle alınan malı kabız ve nakil etmeden başka bir müşteriye satma işi yasaklanmıştır. Çünkü bu ihtikâra sebebiyet veren bir alışveriş biçimidir. Satın alınan bir malı teslim almadan satış yolu açık bulunursa, bir ambarda depo edilmiş bir mal, yerinden kalkmadan elden ele dilden dile dolaşa, dolaşa sebepsiz olarak fiyatları yükseltir. Buna engel olmak için hadiste satın alınan hububatın kabzı lazım geldiğine İbn Ömer tarafından işaret edilmiştir: “Mücazeffe suretiyle alınan malın sahipleri bu mallarını hayvanlara yükleyip pazara götürünceye kadar sıra dayığına çekilirler.” denilmektedir ki, bu malın bulunduğu yerden kaldırılıp nakledilmesi, şeriatın

⁷⁵⁰ en- Nevevi, **er-Ravdu’n Nadir**, VI, 18.

⁷⁵¹ Ebu Yusuf, **el- Harac**, s. 132.

⁷⁵² İbn Hazm, **el-Muhalla**, VIII, 169-171.

⁷⁵³ İbn Kudame, **el-Muğni**, II, 720 .

fiyatların yükselmesine mani olmak üzere hedef edildiği kabız ve tesellümdür ve burada hadisin sevk konusundaki amacı budur.⁷⁵⁴

Hız. Ali, aldanmaya mahal verecek bir durum yoksa, mücazele türü alım satımı meşru görmüştür.⁷⁵⁵ Hız. Ali, ticari işlemlerde anlaşmazlıkları gidermek için; fiyatın belli olmasını, görmeden ve ölçölüp tartılmadan alınan malda, kusur ortaya çıkarsa müşterinin belli şartlar dahilinde iade etmesini hadislere bağılı kalarak uygulamıştır.⁷⁵⁶ Ebu Hanife mücazele satışının caiz oluşunu, yalnız ölçülen ve tartılan, misli olan şeylerde kabul eder. İki talebesi yani Ebu Yusuf ile Muhammed ise ölçülen, tartılan ve uzunluk ölçüsü ile ölçülen kumaş, arazi gibi birbirinden farklı olarak sayılabilen, hayvanlar ve köleler gibi şeylerin mücazele usulü satışını caiz kabul ederler fetva da bu iki imamın görüşüne göre verilmiştir. Şafii ve Hanbeliler de ölçülen tartılar, uzunluk ölçüsü ile ölçülen ve sayı ile satılan şeylerin göz karan ile satışını caiz kabul ederler.⁷⁵⁷

Rivayete göre Riba konusunda Hız. Ali'nin şöyle dediğı nakledilmiştir; Hız. Ali'yi hutbe verirken dinledim. O esnada bir adam gelerek 'Ey Mü'minlerin Emiri! Bizim topraklarımızda bir kavim var ki faiz yiyorlar' dedi. Hız. Ali, nasıl oluyor bu? Diye sorunca 'altın ve gümüş karışımı kaseleri, gümüş parayla satıyorlar' diye cevap verdi. Bunun üzerine Hız. Ali başını eğerek; 'Hayır! bunda bir sakınca yoktur. Bir şey kendi cinsinden olmayan bir madde ile karışır da ikinci madde baskın gelirse, o şey kendi cinsinin özelliğini kaybetmiş sayılır. Bu durumda farklı miktarlarla kendi cinsiyle satış caiz olur' demiştir.⁷⁵⁸

Burada " o şey kendi cinsinin özelliğini kaybetmiştir" denilmiş. Bir çok fakihin dediğı gibi 'eşit olarak cins cinsine karşılıktır. Artan miktar ise geri kalanına karşılıktır.' denilmemiştir. Çünkü bu bedelin -dinar veya dirhem- malda bulunan altın ve gümüş oranından fazla olması şartını gerektirir. Hız. Ali ise böyle bir şart koşmamaktadır. Nitekim Amr b Hureys'e dört bin dirheme, atıyye zamanına veya başka bir vakte kadar vadeli altın kaplamalı bir zırh satmıştır. O zamanlar atıyyenin belli bir vakti vardı.⁷⁵⁹

⁷⁵⁴ Ahmed Naim-Kâmil Miras, **Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Ankara 1973, VI, 447, 448.

⁷⁵⁵ Aburrezzak, **a.g.e.**, VIII, 109.

⁷⁵⁶ Kal'aci, **a.g.e.**, I, 60.

⁷⁵⁷ Zuhayli, **a.g.e.**, IV, 666.

⁷⁵⁸ İbn Hazm, **a.g.e.**, VIII, 496.

⁷⁵⁹ Şafii, **el-Ümm**, VII, 175.

Enflasyon ve borç vermelerdeki değer kayıpları konusunda bilinmesi gereken bir görüş olarak Hz. Ali'den gelen şu rivayet önem arz etmektedir: "Hamedan'dan bir zat şöyle nakletmiştir. 'Ali b. Ebi Talib'e, Ey Mü'minlerin Emiri! Gümüş param değer kaybediyor. Onu fazlası ya da eksigi ile değiştirebilir miyim?' diye sordum. Bana bu, peşin faizdir. dedi. Sonra, 'Eğer birinizde harcamadığı dirhemler varsa, onunla altın satın alsın. Ondan sonra altınla dilediğini satın alsın' diye ilave etti.⁷⁶⁰

Para peşin mal veresiye diye bilinen selem satışında⁷⁶¹ Hz. Ali, rehin ve kefil gösterilmesini mekruh görürdü.⁷⁶² Çünkü selem satışı kolaylaştırma üzerine kurulmuş bir satıştır. Rehin ve kefil istemek bu satışı zora sokar. Şafii ve Malikiler de bu kanaattedirler. Hanefiler ise selem alışverişinde rehnin alınabileceğine dair görüş belirtmişlerdir.⁷⁶³

Hz. Ali döneminde altın ve gümüş sikke, dinar ve dirhemlerin bastırıldığını bazı müzelerde bu döneme ait olduğu sanılan paraların günümüze kadar ulaştığını, meşhur sahabiler dahil çok sayıda kişinin geçimini ticaretle sağladığını görüyoruz. Zübeyir b Avvam'ın çeşitli şehirlerde şubelerinin bulunduğu büyük bir şirketi vardı. İnsanlar paralarını ona emanet etmek istediğinde o, bu paraların kaybolması endişesiyle onlara mudarebe usulü paralarını çalıştırmayı teklif ediyordu ve çok sayıda bu şekil parasını çalıştırdığı insan vardı.⁷⁶⁴

3.1.4. Hz. Ali'nin Aile Hukukuna Dair Bazı Uygulamaları

3.1.4.1. Nikah

3.1.4.1.1. Muta Nikahı

Muta fıkıh terimi olarak iki manaya gelir:

1- Mehir miktarı belirlenmeksizin yapılan nikâh akdinden sonra, henüz cinsel birleşme olmadan boşanma veya fesih yoluyla evlilik sona ererse kadına mut'a

⁷⁶⁰ İbn Hazm, **a.g.e.** , VIII, 399.

⁷⁶¹ Karaman, Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İz Yay., İst., 1999, II, 163.

⁷⁶² Aburrezzak, **a.g.e.** , VIII, 9.

⁷⁶³ İbn Rüsd, **a.g.e.** , III, 410.

⁷⁶⁴ Bakır, Abdulhalık, **Hz. Ali ve Dönemi**, Ankara, 2004, s.586-594.

denilen elbise ve başörtüsü gibi bazı şeyler verilir. Bunlar mehir yerine geçen bir çeşit "teselli hediyesi" dir.⁷⁶⁵

2- Süreli evlilik anlamında kullanılır. Bu anlamda mut'a; evlenme engeli bulunmayan bir kadınla, belli bir süre içinde ve belli bir mal karşılığında, "senin cinsî yönlerinden şu kadar süre ve şu kadar bedel ile yararlanayım" diyerek icap ve kabulde bulunmaktır.⁷⁶⁶

İslâm'ın ilk devirlerinde zaruret gereği izin verilmiş olan bu evlilik şekli, sonradan neshedilerek (hükmü yürürlükten kaldırılarak) ebedî olarak yasaklanmış ve belli bir süreyi kapsayan nikâh akitleri batıl kılınmıştır.⁷⁶⁷

Muta nikahı, evlilik akdinin taraflara sağladığı hakların ve yüklediği sorumlulukların yerine getirilmesini tam olarak temin edemediğinden toplumda ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Evliliğin, nesli devam ettirmek gibi ciddi bir amacı; evlilikle birlikte mihiri hak etmek, nafaka temini, biri birine mirasçı olmak, doğan çocuğun velayeti gibi bir takım da sonuçları vardır.⁷⁶⁸ Muta nikahında ise süre dolduğunda nikah kendiliğinden sona ermekte, kadın herhangi bir iddet beklememektedir. İddet beklememesi de neseblerin biri birine karışması gibi bir tehlike arz etmektedir. Yine bu ilişkiden doğacak çocuğun ne olacağı konusu da tartışmalıdır. Sahih nikahta doğan çocuk babaya ait olup, hem babasına mirasçı olur, hem de boşanma durumunda velayeti babaya verilir. Halbuki mutada doğacak çocuğun durumu, mutayı caiz gören Şiiilerde bile net değildir. Bu nedenle İslam fukahası arasında böylesi bir nikahın haramlığı noktasında ittifak vardır. Şiiilerin dışında buna karşı çıkan olmamıştır.⁷⁶⁹

Muta nikahı hakkında bu ön bilgiyi verdikten sonra, Şii düşünce ekolünün bu nikahı savunmasından hareketle, Hz. Ali'nin konu hakkındaki görüşü önem arz etmektedir. Hz. Ali, muta nikahının nesh edildiğini savunuyordu.⁷⁷⁰ Hz. Ali'nin delili; Hz. Peygamber'in, Hayber günü muta nikahını ve ehli eşek etini yemeyi

⁷⁶⁵ Ebû Zehra, Muhammed, *Ahvâlü's-Şahsiyye*, Kahire 1948, s. 48.

⁷⁶⁶ Zemahşeri, Carullah Mahmud B. Ömer, *Esasu'l-Belağa*, Daru Sadır, Beyrut, trs., 581; Serahsi, *el-Mebsut*, V, 152; Mergîânî, *a.g.e.*, I, 195.

⁷⁶⁷ Tirmizi, *Nikah*, 29.

⁷⁶⁸ Sabuni, *Tefsiru Ayâtî'l Ahkam*, I, 457.

⁷⁶⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, V, 152.

⁷⁷⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, V, 153.

yasaklamasıdır.⁷⁷¹ Muta nikahının yasaklandığını haber veren başka rivayetler de mevcuttur.⁷⁷²

Muta nikahı konusunda Şii ve Sünni anlayışta farklılıklar vardır. Şia mutayı savunurken, ehli sünnet mutanın nesh edildiği görüşündedir. İbni Kesir, muta ile ilgili rivayetleri değerlendirdikten sonra; "Mutanın yasaklandığına dair Hz. Ali kanalıyla rivayet gelmesine karşın, Onun izinden gittiğini iddia eden Şia'nın mutayı caiz görmesi gariptir"⁷⁷³ demiştir ama Şiilerin, mutayı caiz gördüğüne dair Hz. Ali'ye atfedilen, görüşleri vardır.

İmamiye şiası bu konuda Kur'an'dan iki ayeti delil getirir.⁷⁷⁴ Vehbe Zuhayli, Şia'nın bu iki ayetle ilgili yorumlarını, Ehli Sünnet'in verdiği cevapları uzun uzadıya aktarır ve ayetten muta nikahına dair herhangi bir sonuç çıkarılamayacağını ifade eder.⁷⁷⁵ İmamiye şiası yorumuna göre bu âyet, İbn Mesud, Hz. Ali, İbn Abbas'ın kıraatine göre mutaya işaret etmektedir.⁷⁷⁶

Şiî âlimler, Sünnî kaynaklarda da yer alan Resûlullah'ın sünnetinde Evtas senesi, Kaza Umresi, Hayber, Fetih Senesi ve Tebük gibi bazı gazalarda mut'aya cevaz verdiğine dair örnekler getirirler.⁷⁷⁷ Bunları İmamiyye şiası delil olarak getirir. Zeydiyye Şiası, cumhur gibi, mut'a nikâhının haram olduğunu söyler ve İbn Abbas'ın yorumundan vazgeçtiğini kabul ederler.⁷⁷⁸ İbn Hâcer, mut'a nikahının Hayber, Kaza Umresi, Mekke'nin fethi, Evtas gazvesi, Huneyn-Hevâzin gazvesi, Tebük ve nihayet Veda hacı olmak üzere yedi ayrı yerde ve zamanda yasaklandığını ileri sürmüştür.⁷⁷⁹ Mut'a nikahının Hz. Ömer döneminde yasaklandığına dair rivayetler de mevcuttur.⁷⁸⁰

⁷⁷¹ Müslim 2/1027.

⁷⁷² Müslim, **Nikah**, 19,22; Darimî, **Nikah**, 16.

⁷⁷³ İbn-i Kesir, **Tefsiru'l-Kur'an'il Azim**, I, 287.

⁷⁷⁴ Nisa 4/3 ve Nisa 4/24.

⁷⁷⁵ Zühaylî, **a.g.e.**, VII, 66-67.

⁷⁷⁶ Şeyh Müfid, **Hulâsatu'l-İcâz**, s. 23; Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. Hüseyin, **Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Beyrut 1415., II, 71-72; Tabatabaî, Muhammed Hüseyin, **el-Mîzân tefsîru'l-Kur'ân**, Beyrut 1983, IV, 271-272.

⁷⁷⁷ Tusi, Abbas Süleyman, Nâsiruddîn, **el- İstîbsâr**, İskenderiye, Daru'l-Ma'rifeti'l-Câmiyye, 1995, III, 141 vd.; Şevkanî, **Neylül-evtâr**, VI, 136, 137; Mâide 5/ 87; hadis için bk. Müslim, "**Nikâh**", 11; Tirmizî, "**Nikâh**", 2; Nesâî, "**Nikâh**", 4; İbn Mâce, "**Nikâh**", 2.

⁷⁷⁸ İbnü'l-Mürtezâ, Ahmed b Yahya, **el-Bahru'z-Zehhâr**, Beyrut, 1961, III, 22; Muğni, Muhammed Cevad, **Fıkhu'l-İmam Caferi's-Sâdik**, Kum, 1989, V, 238-239.

⁷⁷⁹ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehâbuddîn Ahmed b. 'Alî, el-Askalani, **Fethü'l-Bâri bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, thk.: Abdül'azîz b. Abdullâh b. Bâz, Daru'l-Fikr, Beyrut 1990, X, 212-213.

⁷⁸⁰ Müslim, **Nikâh**, 3.

Sünnî ulemanın yaygın kanaati mut'a nikahının büyük bir ihtimalle Hayber veya Mekke'nin fethi sırasında yasaklandığı yönündedir. İhtimal, mut'a nikahı iki kez mubah kılınıp iki kez yasaklanmıştır. Buna göre Hayber'in fethinden önce serbest iken Hayber'de yasaklanmış; ardından Mekke'nin fethinde veya Evtas gazvesinde tekrar serbest kılınmış ve üç gün sonra kesin olarak yasaklanmıştır.

Mut'a konusundaki farklı rivayetleri yorumlayıp uzlaştırma yoluna giden Tahâvî'nin vardığı sonuç şöyledir: Mut'anın nehyedildiği ve haram kılındığı hususunda icma bulunmaktadır. Mut'aya izin veren rivayetlerin kesin olarak neshedildiğine dair de bilgiler bulunmaktadır. İbn Abbas'ın konuyla ilgili farklı kanaatlerini Hz. Ali, birkaç kez düzeltmiş ve onu ikaz etmiştir. Hz. Ömer de devlet başkanı olduğu zaman irad ettiği bir hutbede mut'ayı yasaklamış ve sahabeden ona itiraz eden olmamıştır. Bu husus sahabenin o zamana kadar mut'a konusunda görüş birliği içerisinde olmadıklarını gösterse de, bu tarihten sonra nehiy ve nesih konusunda görüş birliği ettiklerini ortaya koymaktadır.⁷⁸¹

Şia'nın muta nikahını Hz. Ali'ye dayandırdığı görüş ise şöyledir: "İmam Muhammed el-Bâkır kanalıyla Câbir b. Abdullah; Hz. Ali ve İbn Abbâs'tan rivayette bulunmaktadır. Cabir b. Abdullah'ın söylediğine göre, Onlar Hz. Peygamber ile birlikte sefere çıktıklarında, kendilerine mut'a nikahı haram kılınmamıştır." Ve yine Hz. Ali'nin "Eğer bu konuda Hattab'ın oğlu Ömer benden öne geçmeseydi (mutayı yasaklamasaydı) bazıları hariç hiç kimse zina etmezdi" dediğini delil olarak savunurlar.⁷⁸² Muta nikahı konusunda Şii kaynaklarındaki cevaza karşılık ehli sünnet hadis ve fıkıh kaynakları ise bu nikah çeşidinin Hz. Peygamber tarafından nihai olarak yasaklandığı haberlerini Hz. Ali kanalıyla iletmektedirler.⁷⁸³

Hz. Ali'nin şöyle dediği nakledilmektedir: "Peygamberimiz kadınları mut'a usulü nikâhlamayı yasakladı. Bu, önceleri kadın bulamayanlar içindi. Sonradan kadın ve erkek arasındaki miras, iddet, talak ve nikâh hükümleri inince mut'a adeti nesholundu."⁷⁸⁴ Haram kılma zamanı olarak Mekke fethini gösteren ve Hz. Ali'nin bu husustan haberdar olmadığını ifade edenler de vardır.⁷⁸⁵ Suyuti de Hz. Ali'nin "Ramazan orucu diğer bütün oruçları, zekât diğer bütün sadakaları neshetti. Talak, iddet

⁷⁸¹ Tahavî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, III, 24-27.

⁷⁸² Ayyaşî, Muhammed b. Mesûd, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, Beyrût 1991, I, 259.

⁷⁸³ Buhari, Nikah, 31; Müslim, Nikah, 29-32; İbn Mace, Nikah, 44.

⁷⁸⁴ el-Hemedani, *el-İ'tibar fi'n-Nâsih ve'l-Mensûh*. s. 179.

⁷⁸⁵ İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Bârî* IX, 145.

ve miras ayetleri ise muta nikâhını neshetti" rivayetini aktararak Onun muta nikahının nesh edildiğini savunduğunu söyler.⁷⁸⁶

Hz. Ali'nin, mutanın nesh olunduğuna dair rivayetleri daha baskın görünmektedir. Şia'nın Hz. Ali'ye dayandırdığı rivayetlerin ise mutanın tamamıyla yasaklanmadan önceki ilk dönemlere ait olabileceği kuvvetli bir ihtimaldir. Kısaca Hz. Ali'nin muta nikahı ile ilgili kanaatleri Şia tarafından benimsenmemiş, Sünni bütün ekoller tarafından benimsenmiştir.

3.1.4.1.2. Velisiz Nikah

Nikah akdinin işlerlik kazanması, bazı unsurların bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Bu unsurların neler olduğu ihtilaflıdır. Hanefilere göre nikahın rükünü, icab ve kabul olmak üzere ikidir. İcab, kısaca evlilik teklifi olarak adlandırılabilir. Kabul de bu teklifin karşı tarafça uygun bulunmasıdır.⁷⁸⁷

Hanefilerin dışındaki cumhura göre ise nikahın rükünleri dörttür: İrade beyanı (yani icab ve kabul), evlenecek kadın ve erkek (eşler) ve veli. Bu dört unsurdan birinin bulunmadığı bir nikah akdi fasiddir. Ancak burada hemen belirtelim ki veli kadın için şarttır. Yoksa akıllı ve ergin bir erkek kendi hür iradesiyle istediği zaman evlenebilir. Kadın ise ancak velisinin izni ile evlenebilir. Zira Resulullah: "Veli ve iki adaletli şahit bulunmadıkça nikah olmaz"⁷⁸⁸ buyurmuştur. Velinin izninin olmasını her ne kadar ön şart olarak görmeseler de Hanefiler, velinin nikahta hazır bulunmasının daha iyi olacağını kabul etmektedirler. Sonuçta velinin rızası bulunan bir nikah her zaman tercihe şayandır.⁷⁸⁹ Bu konuyla alakalı olarak Hz. Ali: "Velisinin izni olmaksızın bir kız ile evlenen kişi, onunla cinsel ilişkide bulunmuşsa araları ayrılmaz, değilse ayrılır."⁷⁹⁰ Diye bir fetva vermiştir. Hanefiler, bayanların velileri olmadan evlenebileceğini söylerken, Hanefiler dışında kalan cumhur, velisiz gerçekleşen nikah akdinin geçersiz olacağını ifade ederler.⁷⁹¹ Ancak dikkat edilirse Hanefiler nikah velisiz olsun demezler. Hz. Ali'nin de yukarıda geçen 'velisiz gerçekleşen ve cinsi birleşme vaki olan evliliklerin batıl sayılmaması' ifadesi de

⁷⁸⁶ Suyûfî, Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsiri'l-me'sûr**, Şirketu Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Babi el- Halebi, Mısır, 1978, II, 140.

⁷⁸⁷ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisanu'l Arab**, Daru's-Sadîr, Beyrut, 1990, XIII, 185.

⁷⁸⁸ Ebu Davud, **Nikah**, 19.

⁷⁸⁹ İbn-i Kudame, **a.g.e.**, VI, 532-534.

⁷⁹⁰ Abdurrezzak **a. g. e.**, VI, 196.

⁷⁹¹ Zuhayli, **a.g.e.**, IX, 154.

velisiz yapılan nikahlarda bir esnekliği göstermektedir. Cumhur, velisiz gerçekleşen nikahları batıl saymaktadır. Hanefilerin velilerin nezaretinde nikah yapılmasını öngördüğünü ve bu velilerin kimler olacağını belirlemede Hz. Ali'nin rivayet ve görüşlerinden faydalandıklarını söyleyebiliriz. Hanefiler, veli olarak yalnızca en yakınların nikahta veli olabileceğini bunların da yakınlık derecelerine göre sıralanmasını Hz. Ali'nin rivayet ettiği "Nikah asabeleredir" hadisini esas alarak yapmışlardır.⁷⁹²

3.1.4.1.3. Bedeni Ayıplar ve Nikah

Kişi evlendiği insanda evliliği zorlaştıracak bir ayıp görürse, Hz. Ali'ye göre, onunla cinsel ilişkiye girmişse mehri vermesi gerekir. Cinsel ilişkiye girmemişse mehirsiz ayrılabilir.⁷⁹³

Hz. Ali'ye göre "Hadım olan kişinin evlenmesi helal değildir. Şayet erkeğin hadım olduğunu kadın bilmiyorsa kadına boşama hakkı doğar. Hadım olmak cinsel ilişkiye girmeyi engellediğinden ayrılmayı caiz kılan diğer ayıplara kıyas edilmiştir."⁷⁹⁴ Alimlerin çoğunluğu, erkekteki tenasül organına ait özürler sebebiyle evlilikten menni mümkün gördüğü gibi, evlendikten sonra böyle bir özrün meydana gelmesiyle de boşanma talep edilebilir demektedirler.⁷⁹⁵

3.1.4.1.4. Bilmeden İki Kız Kardeşle Evlenen Kişi

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de evlenilebilecek kadınları ve kimlerle evlenemeyeceğimizi açık bir şekilde bildirmiştir:

*"Size, şu kadınlarla evlenmek haram kılınmıştır: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, kendileriyle birleştiğiniz hanımlarınızdan doğmuş olup, evlerinizde oturan üvey kızlarınız -eğer anneleriyle birleşmemişseniz o takdirde sizin için bir günah yoktur- ve sulbünüzden gelen oğullarınızın hanımları, iki kız kardeşi birlikte almanız da haram kılınmıştır. Eskide kalanlar müstesna. Allah çok affedici, çok merhametlidir."*⁷⁹⁶

⁷⁹² Kasani, **a.g.e.**, II, 240 vd.

⁷⁹³ Hindi, **a.g.e.**, IV, 5664.

⁷⁹⁴ Kal'aci, **a.g.e.**, II, 536.

⁷⁹⁵ İbn Rüşd, **a.g.e.**, II, 50.

⁷⁹⁶ Nisa, 4 / 23.

Görüldüğü üzere aynı anda iki kız kardeşle evli olmak kesin olarak yasaklanmıştır. Ancak bazen yanlışlıkla böyle bir durum söz konusu olduğunda nasıl davranılması gerektiğinin cevabını Hz. Ali'de buluyoruz: Bir kadınla evlenen, sonra da bilmeden onun kız kardeşiyle evlenen kişi, Hz. Ali'ye göre sonradan aldığı kadından ayrılır. İkisi arasında beğendiğini alma muhayyerliği söz konusu değildir.⁷⁹⁷

Zira İlk kadının nikahı sahih, ikinci kadının nikahı batıldır. Nikah geçerli olmamıştır, ikinci nikah akdi ölü doğmuştur. İkinci kadın hala daha iddet nedeniyle kendisine bağlı olduğu için, ikincinin iddetinin dolmasından önce kişi, birinciye dönemez Bu bağı koparmadıkça birinci hanımına dönmesi helal olmaz. Aksi taktirde ayetin yasakladığı iki kız kardeşi aynı anda nikahı altında tutma hatasına düşmüş olur. Bütün fıkıh ekolleri de bu görüştedir.⁷⁹⁸

3.1.4.2. Radâ' (Süt Emme)

Hız. Ali'nin içtihadına göre süt emme hükümlerinin geçerli olması ve hukuki sonuçlar doğurması için bazı şartlar gerekmektedir. Mesela süt emmenin çocuğun sütten kesilmeden önce gerçekleşmiş olmasını şart koşarak 'çocuk' sütten kesildikten sonra süt emmenin hükmü kalmaz" demiştir.⁷⁹⁹ Bu örfte bilinen sütten kesilme süresinden sonrasını ifade eder ki o da 24 ay gibi bir süredir.

Hız. Ali, süt emme için en uzun süreyi tayin ederek bunu iki yıl olarak belirlemiştir. Buna göre kim *ömrünün ilk iki senesinde* annesinden başka bir kadından süt emerse Hız. Ali, bunu süt emme olarak kabul eder ve bundan hukuki sonuçlar doğar. Kim de *bu süreden sonra süt emerse*, buna itibar edilmez. Bu konuda Hız. Ali demiştir ki: "Süt emme iki senedir. Her kim ilk iki sene içersinde (bir kadından) süt emerse bu mahremiyet doğurur. İki seneden sonra emilen süt ise mahremiyet doğurmaz.⁸⁰⁰ Hız. Ali'den nakledilen "büyüğün süt emmesi de çocuğun süt emmesi gibi geçerlidir" şeklindeki söz ise kendisinden sahih yollarla gelmemiştir.⁸⁰¹ Şafiiler, Hanbeliler, Ebu Yusuf ve Şeybani, süt emmenin azami süresinin 24 ay olduğunu ilk iki yıldan sonra çocuğun süt emmesiyle süt mahremiyetinin oluşmayacağını söylemişlerdir. Davud Zahiri ne zaman olursa olsun süt emmeyle

⁷⁹⁷ Kal'aci, **a.g.e.**, II, 562.

⁷⁹⁸ Zuhayli, **a.g.e.**, IX, 97.

⁷⁹⁹ Abdurrezzak, **a.g.e.**, VI, 416.

⁸⁰⁰ İbn Kudame, **a.g.e.**, VII, 542.

⁸⁰¹ Abdurrezzak, **a.g.e.**, VII, 461.

haramlık olur demiştir. Ebu Hanife Hz. Ali'nin hamilelik ve sütten kesilmenin azami süresinin 30 ay olduğu fetvasına dayanarak bu 24 aylık süreye bir altı ay daha eklemiş, İmam Malik ise 24 aya 2 ay daha ekleyerek süt emmede azami süre budur demiştir.⁸⁰²

İbni Kesir ise tefsirinde Hz. Ali'nin; "3 defadan az olan süt emme ile mahremiyet olmayacağı" görüşünü savunduğunu belirtir.⁸⁰³ Bu görüşü destekleyen "bir ve iki emme haram kılmaz" hadisini ve daha başka bazı delilleri Hanbeliler ve Şafililer benimsemiş, birbirinden ayrı beş defa ve daha fazla emme ile mahremiyet oluşur demişlerdir. Maliki ve Hanefiler ise haram olan süt emmenin azı çoğu olmaz, süt emme ile haramlık gerçekleşir demişlerdir. İmam Malik⁸⁰⁴ ve Ebu Hanife'ye göre göre, yasağın doğması için çocuğun, bir kere emmesi bile yeterli sebeptir. İbn Mesud, İbn Abbas, Hz. Ali ve Hz. Ömer gibi meşhur, sahabe fakihlerinin de aynı kanaati taşıdıkları ifade edilmektedir.⁸⁰⁵

Hz. Ali'den gelen farklı rivayetler, Onun: "Süt emmenin azı da çoğu da mahremiyet doğurur" rivayetine⁸⁰⁶ dayanıyor olabilir. Yalnız bu genel bir ifadedir ve "süt emmenin azı..." derken bir iki emmeden dolayı haramlık gerçekleşmez en az beş ayrı zamanda olmasıyla gerçekleşir anlamına da gelebilen bir ifade olabilir.

Bir erkeğin iki hanımı varsa ve onlardan biri bir çocuk emziriyorsa, ikinci eşinin (başkasından olma) çocukları da o çocuğa haram olur. Hz. Ali'ye göre erkeğin (diğer eşinin) sütü ile de mahremiyet gerçekleşir.⁸⁰⁷

Hz. Ali, süt emme konusunda da aleyhte şahitlikte şart koştuğu sayıda şahidin bulunmasını şart koşturmuştur. Bu konuda tek kadının şahitliğini kabul etmemiş, böyle bir şahitlikle karı kocayı birbirinden ayırmamıştır.⁸⁰⁸

Yaşlı bir kadın, evli bir erkeğe giderek, onu da karısını da emzirdiğini ileri sürdü. Bunun üzerine adam, Hz. Ali'ye giderek bunun hükmünü sordu. Hz. Ali ise

⁸⁰² Zuhayli, Vehbe, **a.g.e**, X, 39.

⁸⁰³ İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'an'il Azim**, I, 469.

⁸⁰⁴ Malik, Muvatta, **Rada**, I.

⁸⁰⁵ Serahsi **el-Mebsut**, V, 147.

⁸⁰⁶ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, II, 222.

⁸⁰⁷ İbn Münzir, **el-İşraf**, IV, 113.

⁸⁰⁸ İbn Hazm, **a.g.e.**, IX, 400.

(şahit yetersizliğinden olsa gerek) o senin hanımındır hiç kimse onu sana haram kılamaz; ama ondan ayrılırsan daha iyi olur şeklinde görüşünü belirtmiştir.⁸⁰⁹

Nesep yoluyla evlenmesi haram kılınan kişiler, süt emme yoluyla da haram olur kuralı, süt emmenin hukuki sonuçlarını ifade eder. Bu söz aralarında mahremiyet bulunan herkesi kapsadığı gibi bakma, dokunma ve evlenmeyi de kapsar. Nitekim Hz. Ali demiştir ki: "Kardeşinin hanımının veya babanın hanımının veyahut oğlunun hanımının emzirdiği kadınla evlenme!"⁸¹⁰ Mehrini vererek evlendiği kadınının, kendi süt kardeşi olduğu ortaya çıkan evliliğe nasıl bir hukuki işlem yapılacağı Hz. Ali'ye sorulmuş, Hz. Ali de zifaf olmadan önce muttali olduğu için bu tür evliliklerde, kadına verilen malın kocasına iadesini ve evliliğin feshini gerek gördüğü ifade edilmektedir.⁸¹¹

Hz. Ali, Resulullah'a Hz. Hamza'nın kızıyla evlenmesini tavsiye etmiş, Resulullah da bunun üzerine: "O, bana helal olmaz, çünkü o, benim süt kardeşimin kızıdır" buyurmuştur.⁸¹²

Süt evlat ile süt baba arasındaki evlenme yasağını (yani *lebenu'l fahl'i*), annenin sütü ile kocası arasındaki ilişkiye dayandıran bir kısım hukukçular, bundan doğan yasağın kapsamını zaman zaman çok genişletmişlerdir. Örneğin, bu kurala göre, bir süt anneden emen çocuk ile, bu kadının öz çocukları arasında bir evlenme engeli meydana geldiği gibi, bu kadının kocasının, diğer eşlerinden olan çocukları arasında da bir engel meydana gelmektedir. Çünkü, diğer kardeşler de bu babanın sulbünden gelmişlerdir, baba bir kardeşlerdir. Kendi annelerinin sütü ile baba arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kısaca cumhuru fukaha, Hanefî imamları ile, İmam Malik, Şafîi, Ahmed b. Hanbel, Süfyan-ı Sevri, Evzai, Şa'bi, Tavus, Mücahid, Ata, Abdullah İbn Abbas ve Hz. Ali gibi mezhep imamları ve fakih sahabiler *lebenu'l-fahl'in* yasak doğuracağı kanaatindedirler.⁸¹³

⁸⁰⁹ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 214.

⁸¹⁰ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.** , I, 214.

⁸¹¹ Hindi, **a.g.e.** , IV, 504.

⁸¹² Buhari, **Nikâh**, 20; Ebu Davud, **Nikâh**, 7; Nesaî, **Rada**, 50.

⁸¹³ Dağcı, Şamil, "**İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)**" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 2000, XXXI, 218-219.

3.1.4.3. Talak

İslam, nikahı meşru gördüğü gibi talakı (boşamayı) da meşru görmüştür. Hz. Ali'nin talak hakkında tartışma mevzuu olan konular hakkında görüşleri bulunmaktadır. Hz. Ali: "Erkek, karısını aynı mecliste bir defada müteaddit lafızlarla üç defa boşarsa, karısı kendisinden kesin olarak (bain talakla) ayrılır ve başka biriyle evlenmedikçe artık kendisine helal olmaz"⁸¹⁴ görüşündedir. Hz. Ali'nin bunun aksini söylediğine dair rivayetleri de vardır.⁸¹⁵

Hz. Ali, insanların bir defada üç talak lafzı sarfetmesinden hoşlanmadığını, talak vaki olacaksa bunun, ayrı zamanlarda sünnete uygun olarak yapılması gerektiğini tavsiye etmiştir.⁸¹⁶

Bu konuyu detaylı inceleyen Şeltut, Hukuk Tarihi sürecinde bir defada vaki olan üç boşamanın bir boşama sayılacağını savunanları zikrederken; Tâvûs, Atâ, Câbir b. Zeyd, Ahmed b. Isâ, İbn Teymiye, İbn Kayim el-Cevziyye, bir rivâyete göre de Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Mes'ud, Abdurrahman b. Avf, İbn Zübeyr ve Zeydîler gibi isimleri sıralamıştır.⁸¹⁷ Bu görüş mensuplarının sünnetten dayandıkları bir delil de vardır: İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rükâne, bir rivâyette Ebû Rükâne karısını bir mecliste üç talakla boşadı. buna son derece üzüldü. Hz. Peygamber kendisine: "Nasıl boşadın?" diye sordu. Rükâne, "Bir mecliste üç defa" karşılığını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah, "Bu sadece birdir, ona dön" buyurdu.⁸¹⁸

"Üç talak; Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halîfeliğinin ilk iki yılına kadar tek sayılıyordu. Hz. Ömer, kendi döneminde erkeklerin, eşlerine kızıp bir defada birden fazla boşamasını, cahiliye adetlerine dönüş ve talakın yaygın hale gelmesine sebep olduğunu düşünerek Hz. Ali, Hz. Osman gibi sahabelerle istişare edip, bir defada verilen üç talakı bir değil, üç talak saymıştır.⁸¹⁹

Hz. Ali'den konuyla alakalı farklı rivayetler gelmesinin sebebi de bu içtihad olsa gerektir. Yani, Hz. Ömer'in bu içtihadından önce Hz. Ali, aynı mecliste üç boşamayı bir boşama sayıyordu, Hz. Ömer'in içtihadından sonraki dönemde üç

⁸¹⁴ İbn Husameddin, **Kenzu'l-Ummal**, nr 28060.

⁸¹⁵ Beyhaki, **a.g.e.**, VII, 339.

⁸¹⁶ İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, I, 233.

⁸¹⁷ Sayis, Mahmud Muhammed Şeltut, **Mukarenetü'l-Mezahib fi'l-Fıkh**, Matbaatu Muhammed Ali, Mısır, 1953, s. 80.

⁸¹⁸ Beyhakî, **a.g.e.**, VII, 339.

⁸¹⁹ Tahavi, **Şerhu Me'âni'l-Âsâr**, II, 32; Şevkani, **a.g.e.**, VII, 146.

boşamayı geri dönüşü olmayan boşama (bâin talak) sayıyordu. Dört mezhep imamının yanında, selefın de büyük çoğunluğu kocanın, eşini tek sözle üç defa boşamasını geçerli saymışlardır. İmamiyye ekolü, bir sözle üç boşama durumunda hiçbir sonucun meydana gelmeyeceğini söylemiştir. Sahabenin icması açıktır. Çünkü Hz. Ömer bir defada üç kez boşamayı, üç talak (bâin) kabul edince ona karşı çıkan olmamıştır. Hz. Ömer devrinde oluşan görüş birliği nedeniyle, üç boşamanın meydana gelmesi, tercih edilmeye daha uygun bir görüştür. Sahabe asrında onların görüşlerinin aksi geçerli değildir. Bu yüzden görüş birliği oluşmuştur.⁸²⁰ Bunu şöyle de ifade etmek mümkündür; dört mezhep Hz. Ömer'in, Hz. Ali gibi sahabenin fakihleri ile istişaresi sonucu aldığı kararı benimsemiş ve bu uygulama günümüze kadar gelmiştir.

3.1.4.4. İddet

Kadın için, boşanma ve eşinin vefatı olmak üzere iki çeşit iddet söz konusudur: Boşanma durumunda hamile değilse üç kur (ay), hamile ise doğuma kadar iddet beklemesi gereken kadın, kocasının vefat etmesi durumunda ise dört ay on gün iddet beklemek durumundadır.⁸²¹ Ancak üçüncü bir durum daha söz konusudur: Kadının, hamileliği sırasında kocası ölürse ne olacaktır? Burada iki iddet aynı anda vaki olmaktadır. Kişinin bu iddetlerden hangisine riayet etmesi gerekmektedir?

Hamile kadının kocası ölür de kendisi iddetini tamamlamadan doğum yaparsa, Hz. Ali'ye göre kadın iki müddetten en uzun olanını bekler. Yani; iddet tamamlandığı halde doğum yapmamışsa kadın doğumu bekler, doğum yaptığı halde iddet tamamlanmamışsa iddetin bitmesini bekler.⁸²² Hz. Ali, bu konu ile ilgili, şu iki ayeti değerlendirek fetva vermiştir.⁸²³ *"Hamile olan kadınların bekleme süresi doğurmaları ile son bulur."*⁸²⁴ *"İçinizden ölenlerin (geride) bıraktığı eşler, kendi kendilerine dört ay on (gün) beklerler."*⁸²⁵

⁸²⁰ İbn'l-Humâm, **a.g.e.** , III, 26; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, IX, 299; İbn Kudâme, **a.g.e.** , VIII, 124; Bilmen, Ömer Nasuhi, **İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, II, s. 209.

⁸²¹ İbn Rüşd, **a.g.e.** , II, 92 vd.

⁸²² İbni Ebi Şeybe **a. g. e.** , IV, 300; İbn Rüşd, **a.g.e.** , II, 95.

⁸²³ Nesefi, Ebu'l-Bereket, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, **Tefsiru'n-Nesefi, Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil**, thk., İbrahim Muhammed Ramazan, Beyrut, 1989, III,499.

⁸²⁴ Talak, 65/4.

⁸²⁵ Bakara, 2/234.

Ancak Hz. Ali'nin bu fetvası, Hanefilerin katıldığı bir fetva değildir. Çünkü bu durumda olan birine Resulullah'ın, 'doğum yapınca evlenebilirsin' dediği sabit olmuş ve Hanefiler bunu delil göstermişlerdir.⁸²⁶ Muhtemelen Hz. Ali, hadis kendisine ulaşmadığı için böyle bir fetva vermiştir.

3.1.5. Hz. Ali'nin Miras Hukukuna Dair Bazı Uygulamaları

Hz. Ali'den Miras ile alakalı olarak; verasetin unsurları, miras malı, muris, varis gibi birçok konuya ait rivayet gelmiştir. Hz. Ali, mirasa dair meseleleri en iyi bilen sahabilerden biridir. Hz. Ömer bile feraize dair zor konuları ona danışmıştır. Bu başlıkta Hz. Ali'nin içtihat ettiği bazı miras mevzularını ele alacağız.

3.1.5.1. Dedenin Mirası

Sahabiler arasında dedenin bulunmasıyla anne bir erkek ve kız kardeşlerin hacb olunacağına, dedenin hissesinin altıda birden az olamayacağına ittifak bulunmaktadır. Ancak, dedenin anne baba/baba bir kardeşlerle birlikte bulunduğu bu kardeşlerin mirasçı olup olamayacakları, olacaklarsa hangi oranlarda mirasçı olacakları konusu tartışmalıdır.⁸²⁷

Sahabeden Ebû Bekir, İbn Abbas, İbn Zübeyr, İbn Ömer, Huzeyfe, Ebû Sâid el-Hudrî, Âişe'nin, dedeyle anne baba/baba bir kardeşleri hacbederek onları dedeyle mirasçı kılmadıkları görülmektedir. Bununla birlikte, Zeyd b. Sâbit, Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud'un, dedeyi anne bir kardeşlerle birlikte bulunduğu durumda onu baba konumuna koyarak anne bir kardeşleri hacbettikleri sabittir.⁸²⁸ Ancak dedeyi, babanın olmadığı her durumda baba konumuna koymayan Ömer b. Hattab, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas gibi sahabilerin, terekeyi dedeyle kardeşler arasında çeşitli oranlarda taksim ettikleri; dedeye kardeşlerle birlikte bulunduğu terekenin "altıda birini veya daha fazlasını vermek" ile "üçte bir veya daha fazlasını vermek" şeklinde iki farklı uygulamada bulunduklarını görmekteyiz.⁸²⁹

Hz. Ömer ve Hz. Ali'den her biri, erkek kardeşlerle birlikte dedenin mirası konusunda Hz. Ebu Bekir'in görüşünü benimserlerdi. Hz. Ebubekir'in görüşü ise, dede ile erkek kardeşler meselesinde, baba ile erkek kardeşler meselesindeki gibi

⁸²⁶ İbn Kudame, **a.g.e.** , VII,437.

⁸²⁷ Serahsî, **Mebhut**, VII, 568.

⁸²⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi: **Hukukî Islâmiyye ve Istîlâhâtı Fıkhiyye Kamusu**, V, 372.

⁸²⁹ Mustafa, Müslim, **Mebâhis fi ilmi'l-mevâris**, 2.bs., Cidde, Dâru'l-Menar, 1992. s. 78.

muamele yapılması yönündedir. Baba varken kardeşler mirastan hiçbir hisse alamazlar. Bu yüzden Ata b. Ebi Rabah: "Ali, dedeyi baba yerine koyardı" şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁸³⁰ Meseleyi incelediğimizde, erkek kardeşlerin varlığında dede meselesinin, erkek kardeşlerin varlığında baba meselesine kıyas edilmesinin doğru olmadığı ortaya çıkar. Çünkü erkek kardeş tıpkı oğul gibi kardeşinin asabesidir. Dede, oğlun miras hakkını iptal edemediği gibi, onun hakkını da dede, iptal edemez. Yine erkek kardeşlerin mirasının Kur'an'ı- Kerim'le sabit olduğu görülür. Nass olmadan onları, bu miras hisselerinden mahrum etmek uygun olmaz. Oysaki bu konuda ortada bir nass mevcut değildir. Sadece içtihat vardır. Kur'an içtihatla neshedilemez. *Bu yüzden Hz. Ali'nin nazarında dede ile birlikte erkek kardeşinin de mirasçı yapılması fikri ağırlık kazanmıştır.* Bu fikri Hz. Ömer'e telkin etmiş. Hz. Ömer de ashabı toplayarak meseleyi tartışmaya sunmuştur. Zeyd b. Sabit: "Dede mirası, erkek kardeşlerle 1/3 oranına göre paylaşılır. (Yani dede 1/3 pay alır) " diye görüş beyan etmiştir. Hz. Ali ise: "Dede mirası, erkek kardeşlerle 1/6 oranına göre paylaşılır." Diyerek fikrini açıklamıştır. Hz. Ömer, Hz. Ali'nin görüşünü benimseyip uygulamıştır. Çünkü genellikle Onun görüşüne aklı yatarı.⁸³¹ Hz. Ali'nin erkek kardeşlerin varlığında, dedeye 1/3 hisse verdiğini Irak'a geldiğinde ise içtihatını değiştirerek 1/6 hisse verdiği de kaynaklarda geçmektedir.⁸³²

Hz. Ali'nin ölenin dedesi ile birlikte bir kız kardeşinin varlığı durumunda, kız kardeşi asabe yapmayıp ashâb-ı ferâizden sayarak mirasçı kıldığı da görmekteyiz. Onun kız kardeşlere farz hisse vererek geride kalanı dedeye verdiği; dedenin hissesinin terekenin altıda birinden az olması hâlindeyse dedeye farz hisse olarak altıda bir verdiği bildirilmektedir.⁸³³

3.1.5.2. Avliyye

Avliyye, terekenin ashâb-ı ferâiz ve asabe mirasçılar tarafından bölüştürülmesi neticesinde; vârislerin hisseleri toplamının, terekenin ortak paydasından fazla olmasıdır.⁸³⁴

⁸³⁰ İbn Hazm, **a. g. e.** , IX, 400.

⁸³¹ Abdurrezzak **a. g. e.** , X, 265; İbn Hazm, **a. g. e.** , IX, 260.

⁸³² Beyhaki, **a.g.e.** , VI, 249.

⁸³³ İbn Kudâme, **a. g. e.** , VII, 68.

⁸³⁴ Serahsî, **a.g.e.** , VII, 562 vd.

Avliyye meselesinde, veresenin hisseleri toplamıyla terekenin ortak paydası arasında oluşan eksikliği tüm vereseyle hisseleri oranında yansıtma durumu söz konusudur. Avliyyenin ilk olarak Hz. Ömer zamanında ortaya çıktığı; onun, 'Terekenin üçte ikisini kız kardeşe veriyorum, kocaya hisse kalmıyor, kocaya ikide birini veriyorum kardeşlere hisseleri kalmıyor.' dediği ve sahâbe ile istişare yaptığı esnâda Abbas b. Abdulmuttalib'in paylarda meydana gelen eksilmeyi, payları oranında yansıtmayı teklif etmesi üzerine onun da koca, anne, iki kız kardeş (bir kız kardeş)'in bulunduğu meselede avliyye yaptığı belirtilmektedir.⁸³⁵

Hz. Ali'in de avliyye yapan sahâbeden olduğunu görmekteyiz. Bu mesele kendisine minberdeyken sorulması sebebiyle **minberiyye** olarak da isimlendirilmiştir. İki kız çocuk, anne, baba ve karıdan oluşan bir meselenin, Hz. Ali minberde iken kendisine sorulduğu ve Onun, karının hissesinin sekizden dokuza çıkacağını söyleyerek hutbesine devam ettiği bildirilmektedir. Hz. Ali bu meseleyi minberde iken ani bir şekilde çözmüş ve yirmi dört üzerinden, terekenin sekizde biri olan üç hisse yerine, yirmi yedinin dokuzda biri olan üç hisse üzerinden hesaplama yapmıştır. Yani meseleyi, yirmi dörtten yirmi yediye avletmiş ve paylarda meydana gelen azalmayı, veresenin tamamına hisseleri oranında aksettirmiştir.⁸³⁶

Bundan başka Hz. Ali; anne, dede, koca, anne baba veya baba bir kız kardeşin bulunduğu meselede de avl yapmıştır. Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd ve Hz. Ali'nin, kocaya terekenin yarısını, anneye altıda birini, dedeyle kız kardeşe altıda birer vererek meseleyi altıdan sekize avlettirdikleri; kız kardeşin almış olduğu payı dedenin hissesine katarak yeni bir bölüşme yapmadıkları görülmektedir. Hz. Ali'nin çözümünü incelediğimizde; kocanın terekenin yarısı olan üç hisse, kız kardeşin üç hisse, annenin iki hisse, dedenin bir hisse aldığı ve konunun altıdan dokuza avl ettiği görülmektedir. Abdullah b. Mes'ûd'un meseleyi altıdan sekize avl ettiği, ayrıca anneyle dedenin hisselerini eşit yaparak birbirlerine üstün yapmadığını müşahade etmekteyiz. Yani koca terekenin yarısı olan üç, kız kardeş terekenin yarısı olan üç, dedeyle anne ise altıda birer hisse almışlardır. Hz. Ebû Bekir ve Abdullah b. Abbas da bu mesele hakkında görüş belirtmişlerdir. Onlar, dedeyi baba yerine koymuş ve

⁸³⁵ İbn Hazm, **a.g.e.**, IX, 263.

⁸³⁶ el-Kâdirî, Bedreddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, **Keşfü'l-gavâmı fî ilmi'l-ferâiz**, nşr. Avd b. Reca b. Feric el-Avfî, Medine, Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, 1996, s. 135.

kardeşleri hacbetmişler, anneye farz hisse olarak üçte bir ve terekenin kalanını dedeye pay olarak vermişlerdir.⁸³⁷

Zeyd b. Sâbit, Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'un, anne, koca, dört kız kardeş ve dedenin bulunduğu bölüşmedeki çözümlemeleri şöyledir: Zeyd b. Sâbit, konuyu altı üzerinden hesaplayarak; anneye altıda bir, karıya ikide bir, dedeye altıda bir, dört kız kardeşe altıda bir hisse vermiş, Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud da; meseleyi altıdan dokuzaya avlettirerek, anneye dokuz üzerinden bir, karıya üç, dört kız kardeşe birer ve dedeye de bir hisse uygun görmüşlerdir.⁸³⁸

Minberiyeye meselesi miras konusundaki genel kaidelerden istisna edilmiş, kural dışı avl meselelerinden olduğu⁸³⁹ için mezheplere yansıyan bir durum tespit edemedik.

3.1.5.3. Rakibiyye

Hz. Ali'nin fakihliğini gösteren ve İslam Miras hukuku eserlerinde “Şâkiye, er-Râkibiyye ve Dînâriyyetü'l-kübrâ,”⁸⁴⁰ gibi adlarla anılan meşhur bir mesele vardır: Rivayete göre Hz. Ali bineğinin üzerinde seyr halinde iken, kadının biri ona doğru yaklaşmış ve bineğini durdurup, yularından tutarak: *“Benim kardeşim vefat etti ve 600 dinar miras bıraktı. Ancak bu mirası pay eden kadı efendi bana sadece bir dinarı uygun gördü.”* Diyerek Hz. Ali'ye, Kadı Şureyh'in haksızlık içerisinde olduğunu iddia edip onu şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ali: *“Vefat eden kardeşin geride; bir anne, bir eş, iki kız, on iki erkek kardeş, bir de seni mi bıraktı, diye sorunca, Kadın, “evet” diye cevap vermiştir. Hz. Ali de: “Senin hakkın zaten bu kadardır, Şureyh sana haksızlık yapmamıştır.”* diyerek, kadının şikâyetinin yersiz olduğunu tarafına bildirmiştir.⁸⁴¹

Hz. Ali'nin, fakihliğini göstererek düşünmeden verdiği bu cevabın İslam Miras hukukunun sabit ilkelerine göre açıklaması şöyledir:

Bahsi geçen terike 600 dinardır:

⁸³⁷ İbn Hazm, **a.g.e.** , IX, 290 vd.

⁸³⁸ İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.** , VI, 266.

⁸³⁹ Zuhayli, **a.g.e.** , X, 393.

⁸⁴⁰ Mesele, Hz. Ali'nin binek üzerindeyken bu soruya muhatab olmasından ötürü bu isimle anılmaktadır.

⁸⁴¹ Sibte el-Mardini, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Muhammed, **Şerhu Fusûli'l-mühimme fi mevarisi'l-ümmeh**, trs., II, 764-765.

Ashab-ı feraizin sabit paylarını öncelikle arz edecek olursak:

Annenin payı: $1/6 = 100$ dinar.

Eşin hissesi: $1/8 = 75$ dinar.

İki kızın payı: $2/3 = 400$ dinar.

Toplam 575 dinar. $600-575=25$.

Ashabı feraiz böylelikle hisselerini aldıktan sonra, ikinci olarak ma bakiye asabe dediğimiz geriye kalan paylar kardeşler arasında, kıza bir, erkeğe iki hisse şeklinde tüm kardeşlere bölüştürülür. Buna göre kalan yirmibeş dinarın yirmidördü, on iki erkek kardeşin her birine ikişer dinardan pay edilir. Böylece Kadı Şureyh'i şikayet eden kız kardeşe de bir dinar kalmış olur ki kadı, doğru bir karar vermiştir.

Ashabı feraiz, terikedeki paylarını aldıktan sonra, mirasın geri kalan kısmını öncelik sırasına göre, asabeyi teşkil eden hısımlar alırlar. Bu iki gruptan kimse bulunmuyorsa, Hanefî ve Hanbelîler zevi'l-erhâm grubunu teşkil eden hısımların mirasçı olabileceklerini kabul ederken; Maliki ve Şafiiler ise "Böyle bir durumda miras zevi'l-erhâma değil de devlet hazinesine intikal eder." Diye görüş belirtmişlerdir.⁸⁴²

3.1.5.4. Mirasla İlgili Sahabenin İhtilaf ettiği Bazı Konular

Sahâbe arasında tek bir ninenin altıda bir hisse almasında ihtilaf bulunmamakla birlikte, ninelerin derece, sayı ve cihetlerinin değişmesi durumunda miraslarının nasıl olacağı konusunda ihtilaf bulunmaktadır.⁸⁴³

Hz. Ebû Bekir'in iki nineyi mirasçı kıldığı, Hz. Ömer'in iki ve üç nineye birlikte bulundukları durumda altıda biri aralarında bölüştürdüğü, ve dört nineye altıda bir "yiyecek" verdiği⁸⁴⁴ nakledilmiştir.⁸⁴⁵

Zeyd b. Sâbit'in, dereceleri eşit olan annenin annesinin annesi, babanın annesinin annesi ve babanın babasının annesi olan üç nineyi mirasçı kılarak altıda bir hisseyi aralarında bölüştürdüğü; Hz. Ali'nin iki ve üç nineyi mirasçı kılarak yakın

⁸⁴² Zuhayli, **a.g.e.**, VIII, 252.

⁸⁴³ Bilmen, **a.g.e.**, V, 252.

⁸⁴⁴ Nakledilen rivâyetlerdeki "yiyecek verdi" şeklindeki ifadeyle "mirasçı kıldı" anlamının kastedilip kastedilmediğini bilmiyoruz.

⁸⁴⁵ Beyhakî, **Sünen**, VI, 236.

nineyle uzaktakini hacbettiği; Abdullah b. Mesud'un ninelerin mûrise uzaklık ve yakınlıklarına bakmayarak üç nineye altıda bir pay verdiği belirtilmektedir.⁸⁴⁶

Sahabeden bazılarının nineyi, kendi oğluyla bulunduğunda mirasçı kıldığı, bazılarının ise nineyi oğluyla hacbettirerek mirasçı kılmadığını görmekteyiz. Hz. Ömer ile Abdullah b. Mes'ûd'un, her durumda nineyi oğula mirasçı kıldığı; Zeyd b. Sabit ile Hz. Ali'nin ise nineyi oğulla birlikte bulunduğunda mirasçı kılmadıkları belirtilmektedir.⁸⁴⁷

Sahabe arasında ilk defa Hz. Ömer'in anneye, babayla bulunması hâlinde, karı veya kocadan birine hissesini verdikten sonra terekenin kalanının üçte birini veren kişi olduğu bildirilmektedir.⁸⁴⁸ Hz. Ali'den annenin, baba ile karı veya kocadan birisiyle bulunduğu durumdaki mirasıyla ilgili iki farklı rivâyet nakledilmektedir. Birinde anneye terekenin tamamının üçte birini verdiği;⁸⁴⁹ diğesinde ise anneye karı veya kocanın hisselerini aldıktan sonra kalanın üçte birini verdiği⁸⁵⁰ belirtilmektedir. Sahabe arasında annenin, çocukların olmadığı her durumda terekenin tamamının üçte birini alacağı görüşünü savunan tek kişinin Abdullah b. Abbas olduğu, bir rivâyette de Hz. Ali'nin bu görüşte olduğu⁸⁵¹ anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer'in anne-baba bir erkek ve kız kardeşlerin miras bölüşümünde anne veya baba bir erkek ve kız kardeşlerden öncelikli tuttuğu görülmektedir. Zeyd b. Sâbit'in anne baba bir kardeşlerin olmadığı durumda baba bir kardeşleri onların yerine koyduğu ve paylaşımı buna göre yaptığı, Hz. Ali'nin ise anne baba bir kardeşleri baba bir kardeşlerden öncelikli görmüş ve bu konuda, "Siz, '*vasiyetin yerine getirilmesinden veya borçların ödenmesinden...*'⁸⁵² âyetini okuyorsunuz, ancak Peygamber, borçların ödenmesini vasiyetin önüne aldı ve anne baba bir kardeşlerin baba bir kardeşler olmaksızın mirasçı olacaklarına hükmetti." Diyerek görüşünü belirtmiştir.⁸⁵³

⁸⁴⁶ Mahfuz, Ebu'l-Hattab, İbn Ahmed b. Hasan: **Tehzîb fi'l-ferâiz**, nşr. Râşid b. Muhammed b. Râşid Hezza', 2.bs., Cidde, Dâru'l-Harraz, 1996. s.156.

⁸⁴⁷ İbn Hazm, **a.g.e.**, IX, 279.

⁸⁴⁸ Beyhakî, **a.g.e.**, VI, 227.

⁸⁴⁹ Dârimî, **Ferâiz**, 3.

⁸⁵⁰ İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, VI, 241.

⁸⁵¹ Dârimî, **Ferâiz**, 3.

⁸⁵² Nisâ, 4/11, 12.

⁸⁵³ İbn Hazm, **a.g.e.**, IX, 270.

Hz. Ömer, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Mes'ûd ve Hz. Ali'nin kız kardeşleri, ölünün kızları veya oğlunun kızlarıyla birlikte bulunduklarında asabe yaparak, ashâbı ferâizden kalanı kız kardeşlere verdikleri, Abdullah b. Abbas'ın ise kız kardeşlerin asabe olarak mirasçı olmalarını kabul etmeyerek, kardeşlere mûrisin çocuklarıyla bulunduklarında terekeden pay vermediği rivayet edilmiştir.⁸⁵⁴

İslam miras hukuku'nun genel prensiplerine göre anne baba bir kardeşler asabedirler. Onlar ashâb-ı ferâizden artanı alırlar. Anne bir kardeşler ise terekeden farz pay alarak mirasçı olurlar.⁸⁵⁵ Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sâbit, Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas'ın anne baba bir kardeşlere terekeden hisse kalmadığı durumda, onları anne bir kardeşlerin hisselerine ortak ettikleri⁸⁵⁶, bir rivâyete göre Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit ve Abdullah b. Mesud'un terekeden bir şey kalmasa bile onların asabe olmaları sebebiyle anne bir kardeşlerin paylarına ortak etmediklerine şahid oluyoruz.⁸⁵⁷

Beyhaki'den gelen bir rivayette Hz. Ali'nin şöyle bir görüşünün olduğu değerlendirilmiştir: "Terekenin bölüştürülmesi esnasında ashâb-ı ferâiz mirasçı bulunmazsa terekeyi yakın akrabalara veriyorlardı. Terekeyi, anne baba/baba/anne bir kardeşin kızlarına, halaya, amcanın kızına, oğlun kızının kızına, ister uzak olsun ister yakın anne tarafından dedeye vererek mirasçı bulunmadığında bunları mirasçı kılmaktaydılar. Mûrisin kız kardeşinin kızıyla mûrisin kızının kızı bulunursa, terekeyi yarı yarıya, halayla teyzenin bulunduğu durumda terekeyi üçte iki ve üçte bir oranında pay ediyorlardı"⁸⁵⁸

İki amcaoğlundan birinin koca, diğerinin anne bir kardeş olması durumunda, Zeyd b. Sâbit'le Hz. Ali'nin, kocaya terekenin yarısını, anne bir kardeşe farz hisse olarak terekenin altıda birini verdikleri ve geride kalanı ise aralarında eşit olarak bölüştürdükleri görülmektedir. Abdullah b. Mesud'un, aynı meselede kocaya terekenin yarısını verdikten sonra kalanın tamamını, "Anne bir kardeş anne baba bir kardeş konumuna yükselir ve tüm terekeyi alır." diyerek anne bir kardeşe vermesi

⁸⁵⁴ Beyhakî, **a.g.e.** , VI, 233; Abdurrezzak, **a.g.e.** , X, 254, el-Mefşî, Muhammed Beşir, **el-Câmi'u'l-hadîs fî ilmi'l-ferâiz ve'l-mevâris fî's-şerîati'l-İslâmiyye ve'l-kanûni'l-ahvâli's-şahsiyye**, Dimaşk, 1997, s. 239 vd.

⁸⁵⁵ Ebu Hakim, Abdullah., İbn İbrahim el-Farzî: **Kitâbü't-telhîs fî ilmi'l-ferâiz**, nşr. Nâsır b. Fenhâr Feridî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995. I, 190.

⁸⁵⁶ Beyhakî, **a.g.e.** , VI, 256.

⁸⁵⁷ İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.** , VI, 248.

⁸⁵⁸ Beyhakî, **a.g.e.** , VI, 217.

üzerine Hz. Ali'nin, "Allah ona rahmet etsin, o fakihtir, fakat ben bu meselede Allah'ın hükmüne bir şey ilâve edici değilim. Allah ona altıda bir hisse vermiştir." dediği, başka bir rivâyette de, Abdullah b. Mesud'un verdiği hüküm üzerine, "Abdullah b. Mesud fakihtir, ben olsaydım önce anne bir kardeşe hissesini verir, kalanını aralarında eşit bölüştürürdüm" dediği nakledilmiştir.⁸⁵⁹

Rivâyetlerde görüldüğü gibi Abdullah b. Mesud, diğer sahâbilerden farklı olarak anne bir kardeşi, anne baba bir kardeş formatında görerek bütün hisseyi ona vermektedir. Burada dikkatimizi çeken bir nokta da, Abdullah b. Mesud'un uygulamasına karşı Hz. Ali'nin yaklaşımıdır. Hz. Ali, aynı görüşte olmamasına rağmen Abdullah b. Mesud için, "Allah ona rahmet etsin", "O bir fakihtir" gibi sözler söylemesi, görüşüne katılmadığı halde, karşıdaki kişiye saygının bir göstergesi olması açısından önemlidir. Bu durum ayrıca erken dönemde içtihadı açık meselelerdeki ihtilafların nasıl bir zihnî kabulle değerlendirildiği hakkında bizlere fikir vermektedir.

İslâm miras hukuku'nun önemli meseleleriyle alakalı sahâbe döneminde büyük tartışmaların yaşandığı, çeşitli meseleler üzerinde birçok içtihadın yapılarak bu konularda ihtimamla durulduğu *verdiğimiz örneklerle* ortaya çıkmaktadır. Bu duruma, miras âyetlerinin ayrıntılı hükümler getirmiş olmasının yanında, Hz. Peygamber'in mirasın önemine işaret etmesinin, sahabeyi bu ilmi öğrenme ve öğretmeye teşvik etmesinin de önemli bir payı olduğu anlaşılmaktadır.

Özel olarak miras hukukunun birçok farklı meselesinde muhtelif uygulama ve içtihatlarının olduğu görülen Hz. Ali'nin, kendisine özgü içtihat ve fetva usullerinin olduğu böylece ortaya çıkmıştır. İslam Hukukunun en zor meselelerinden olan feraizde bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar sahabinin söz sahibi oluşu ve bunların içerisinde Hz. Ömer'in hilafeti sırasında gösterdiği teveccühü üzere, Hz. Ali'nin görüşlerinin ön planda tutulması, Hz. Ali'nin İslam hukukunun teşekkülündeki etkisi ve muamelata dair hükümlerin doktrinsel hale gelmesindeki rolü adına bizlere çok şey anlatmaktadır.

Mezkur sahabelerin mirasla ilgili çeşitli meseleleri müzâkere ediş ve tartışmaları esnasında aralarındaki ihtilaf hukuku, karşılıklı saygı çerçevesinde cereyan etmiş bunun yanında, sahabenin doğru bildiklerini söylemekten

⁸⁵⁹ Dârimî, **Ferâiz**, 7; Beyhakî, **a.g.e.** , VI, 240.

çekinmedikleri de görülmüştür. Sahabe uygulaması, Hz. Peygamber'in mirasla ilgili uygulaması hakkında bize önemli bilgiler vermesinin yanında, hakkında nass bulunmayan çeşitli miras meselelerinde yapmış oldukları içtihatlar ve önemli problemlere getirdikleri çözümler açısından, miras hukukunun teşekkülü adına önem taşımaktadır.

3.2. HZ. ALİ'NİN CEZA HUKUKUNA DAİR BAZI FİKHİ GÖRÜŞLERİ

3.2.1. Hz. Ali Dönemi ve Yargı

Hz. Ali, çocukluğundan itibaren Hz. Peygamber'in yanında bulunmuş ve çeşitli vesilelerle Hz. Peygamberin, istişare ettiği sahabenin önde gelenlerinden biri olmuştur. Hz. Ali, Hz. Peygamber tarafından Yemen'e kadı olarak gönderilmiştir. Bu hadiseyi Hz. Ali şöyle anlatıyor:

"Resûlullah, beni Yemen'e kadı olarak gönderdi. O sıralarda henüz yaşıam küçüktü, kazayı (hüküm vermeyi) bilmiyordum (Beni takviye için): "(Sen tereddüt etme, git! Bu vazife için) Allah kalbine hidayet koyacak ve delili de sabit kılacak. Yanma iki hasım geldiği vakit, birinciyi dinlediğin gibi, diğerini de dinlemeden sakın hüküm verme. Böyle yapman (daha isabetli) karar vermen için gereklidir!" buyurdular. Hz. Ali devamla der ki: "Ondan sonra hep kadılık yaptım. Henüz, hükümde tereddüde düşmedim."⁸⁶⁰

Hz. Peygamberin görevlendirmesiyle kadılık görevini yerine getirenlerden Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Muaz b. Cebel için "*Kudât-ı Rasûlillah* yani *Peygamberin kadıları*" tabiri kullanılırdı.⁸⁶¹

Hz. Ali, kendinden önceki üç halifenin halifelikleri sırasında da, çeşitli konulardaki görüş ve eleştirileriyle hep kadılık faaliyetlerini yürütmüştür.⁸⁶² Bazı kaynaklar Hz. Ali'nin, önceki üç halife dönemindeki faaliyetlerini fiili durum bakımından "*Kâdî'l-kudât (baş kadılık) görevi*" olarak nitelemektedirler. İslam

⁸⁶⁰ Ebû Dâvud, **Akdiye** VI; Tirmizî, **Ahkâm** V.

⁸⁶¹ Kettânî, **et-Terâtibü'l-İdâriyye**, I, 256-258.

⁸⁶² Bu konuda bazı örnekler için bkz. Muvattâ, **Talâk**, 43, (2, 572).

tarihinde "*Kâdî'l-kudât*" kurumu resmî olarak, daha sonra Abbasiler döneminde ortaya çıkmıştır.⁸⁶³

Hiz. Ömer şöyle demiştir: "*En isabetli hüküm verenimiz Ali idi*"⁸⁶⁴ Hiz. Ali de: "*Benim yanımda olan ancak Allah'ın kitabı veya Müslüman bir adama verilen anlama ve sezme kabiliyetidir*"⁸⁶⁵ diyerek Allah'ın kendisine lütfettiği ilim, hikmet, akıl, idrak ve sezgi gibi nimet ve imkânları dile getirmiştir.

Hiz. Ali hilafete Hiz. Osman'ın şehadetinin ve Müslümanların birliğinin parçalanmasından sonra geçmişti. Ancak hayatı sadece siyasi ihtilaflar ile geçmedi. Onun içinde bulunduğu gerilimli ortam ve halifeliği deruhte etmesi, hukukî meselelere karşı gerekli alakayı göstermesine mani olmadı.

Raşıit halifeler döneminde, hukukî sistem tamamen oturmuştu. Hiz. Ali ve Hiz. Ömer kadılara ve valilere hukukî işlerin düzenlenmesi için mektuplar gönderiyor, onları devamlı kontrol altında tutup, onlarla fikir alışverişinde bulunuyordu. Hiz. Ali döneminde davalar basit, kolay ve azdı. O dönemde de daha önceleri olduğu gibi dava dinleniyor, sonra delillerin arzına geçiliyordu. Sonra da buna göre hüküm veriliyor ve gereği yerine getiriliyordu. Hüküm halife, emir ya da vali aleyhine de olsa tatbik ediliyordu. Davalılar mahkeme önünde eşitti. Hükümün infazı çok defa hakimnin gözetiminde oluyordu. Hükümün infazı beklenmiyor hemen yerine getiriliyordu.

Raşıit halifeler döneminde bu hususta bazı yenilikler de oldu. Hiz. Ömer döneminde kâdînin yanında bir katip bulunmaya başladı. Hiz. Osman döneminde kadı ya da valiye yardım edecek polis ya da yardımcıları bulunmaya başladı. Hiz. Ali döneminde de cinayet davaları inceden inceye tetkik edilmeye başlandı ve hakikatin zuhuru için şahitler ayrı ayrı dinlendi.⁸⁶⁶

O dönemin meşhur kadıları, birer müctehid gibi hareket ediyordu. Hiz. Ali'nin göreve getirdiği meşhur kadılardan bazıları şunlardır: Şüreyh b. el Haris, Ebu Musa el Eş'arî, Ubeydullah b. Mes'ûd, Osman b. Huneyf, Kays b. Sa'd, Umâre b. Şihâb, Meşhur sahâbi Abdullah b. Abbas Hiz. Ali'nin Basra valisiydi. Ebu'l Esved ed Düeli

⁸⁶³ Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, II, 546.

⁸⁶⁴ Buhârî, *Tefsîr*, II, 6.

⁸⁶⁵ Buhârî, *İlim*, 39.

⁸⁶⁶ Abdülmün'im, Ahmed, *Tarihü'l-Kadâ fi'l-İslâm*, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kâhire, 1965, s.159-60.

Basra kâdîliği yapmaktaydı. İbni Abbas insanlara fetva veriyor ve aralarında hükmediyordu. İbni Abbas Basra'dan çıkınca Ebu'l Esved onun yerine baktı. Müftü o oldu. O günlerde kadıya müftü deniyordu. Hz. Ali'nin şehirlere tayin ettiği kâdîler; hükmü, idareyi, haddlerin ikamesini, imameti, yargıyı, zekat toplama işini vs. işleri uhdesinde barındırıyordu.⁸⁶⁷

Hz. Ali, toplumda meydana gelen değişiklikler sebebiyle muhakeme usûlünde bazı değişiklikler yapmayı planlıyordu. Ancak O, bunu siyasi işlerin durulmasına tehir etti. Onun şöyle dediği nakledilmiştir: "Daha önce hükmettiğiniz gibi hükmedin ki hükümlerinizi bir olsun. Ben ihtilafa düşmenizden korkuyorum."⁸⁶⁸

Hz. Ali istikrar peşindeydi. Bir kâdînin verdiği hükmü diğer kâdînin değiştiremeyeceğini düşünüyordu. Hz. Peygamber ile Necranlılar arasında yapılan anlaşma metnini o yazmıştı. Hz. Peygamber vefat anında Yahudi ve Hristiyanların Arap yarımadasından sürülmesini, Arap yarımadasında İslamdan başka bir dinin barınmayacağını vasiyet etmişti. Bu vasiyete uyan Hz. Ömer Necranlıların malını satın alarak kendilerini Kufe yakınlarında bir yere sürmüştü. Hz. Ali halife olunca Necranlılar, Ona geldiler ve "Ey Ali, senin dilinle şefaet diliyoruz, senin elinle yazılan bir sulh yapmıştık. Ömer bizi yurdumuzdan sürdü. Lütfet, yurdumuzu bize iade et!" deyince, Hz. Ali; "Ömer'in hükmettiği hiçbir hükmü değiştirmem."⁸⁶⁹ diyerek istikrara verdiği önemi insanlara hissettirdi.

Kâdîye gereken şey, şehrin ortasında davalıların kolayca ulaşabilecekleri bir yeri mekan tutmaktır. Bu sebeple Hz. Ali Kadı Şüreyhe en büyük mescitte oturmasını emretmiştir. Çünkü insanların oraya ulaşması kolaydı.⁸⁷⁰

Adaletin temini, İslam devletinin hedeflerindendir. Hz. Ali, hak sahibi ile hak arasına herhangi bir engelin girmesine müsaade etmedi. Bu sebeple dava sahipleri, dava iddiası için ne kadıya ne de devlete bir şey ödemediler. Mahkeme masrafları ve kadının maaşı devlet tarafından karşılanırdı. Hz. Ali de Kadı Şüreyh'e maaş

⁸⁶⁷ Sallabi, Muhammed, **Hz. Ali**, s. 373.

⁸⁶⁸ Abdurrezzak **a. g. e.**, XI, 329.

⁸⁶⁹ İbn Kudame, **a.g.e.**, IX, 57.

⁸⁷⁰ Kal'aci, **a.g.e.**, s.506.

bağlamıştı. Kadı Şüreyh'in aylığı beş yüz dirhemdi.⁸⁷¹ Bu uygulamalarla yargının temelleri Hz. Ali'nin katkılarıyla kökleşiyordu.

Avukat, savcı türünden davaya müdahil olan insanlar ilk defa bu dönemde ortaya çıkmaya başladı. Hz. Ali, kardeşi Akil'i kendi yerine vekil olarak davalara gönderiyordu. Akil yaşlanınca Abdullah b. Cafer b. Ebî Talibi göndermeye başladı.⁸⁷²

Hz. Ali kâdîlere bir takım tavsiyelerde bulunurdu: "Başkalarının elindekine göz diken, hilm sahibi olmayan, kendisinden önce verilen içtihatları bilmeyen, akıl sahibi kişilerle istişare içinde olmayan ve Allah yolunda kınayıcının kınamasından korkan insan kadı olmasın."⁸⁷³

Hz. Ali, davayı en ince ayrıntılarına kadar incelemeyen hüküm vermede acele etmemek gerektiğini savunurdu. Bu sebeple Hz. Ali, Kadı Şüreyh'e "Konuşmadığın sürece dilin senin kölendir. Konuştuğunda sen onun kölesi olursun. Dolayısıyla ne hüküm verdiğine, ne hakkında hüküm verdiğine ve nasıl hüküm verdiğine dikkat et." derdi.⁸⁷⁴

Hz. Ali, birinin misafiri olmuş ve yanında günlerce kalmıştı. Bu arada ev sahibi Ona bir dava sebebiyle geldi. Hz. Ali, Ona; "Davada taraf mısın?" diye sordu. O; "Evet." Deyince Hz. Ali; "Öyleyse bizden uzak dur. Zira biz, hasmı yanında olmaksızın davada taraf olanlardan birinin yanında kalmaktan men edildik."⁸⁷⁵ Diyerek hassasiyetini belirtmiştir. Yargıçların, davalılara karşı sesini yükseltmesini bile istemeyen Hz. Ali, Ebu'l Esved Ed Düelî'yi bu davranışından dolayı kadılıktan azl etmiştir.⁸⁷⁶

Muhammed Sallabi, Hz. Ali'nin, Mısır valisi Eşter Nehâfî'ye yazdığı mektubu tahlil ettikten sonra Hz. Ali'nin, Eşter'den hüküm vereceklerde ve içtihad yapacaklarda (müçtehidde) istediği şartları şöyle maddeleştirmiştir:

a- Hüküm verecek kişi için halkın en faziletlisini seç.

⁸⁷¹ Kal'aci, **a.g.e.** , s.506.

⁸⁷² Abdülmün'im, Ahmed, **Tarihü'l-Kadâ fî'l-İslâm**, s.132.

⁸⁷³ İbn Kudame, **a.g.e.** , IX, 43.

⁸⁷⁴ Hindi, **a.g.e.** , IV, 433.

⁸⁷⁵ Abdurrezzak **a. g. e.** , 8/300.

⁸⁷⁶ İbn Kudame, **a.g.e.** , IX,104.

b- Hüküm verecek kişiyi; yapağı işte zorlanmayan, davalılarla tartışmaya girmeyen, hatada ısrarcı olmayan, hakkı her tanıdığında kabul eden, mala tamah etmeyen, kısa görüşlü olmayan, kişilerden seç.

c- Hüküm verecek kişi; şüphe ettiğinde acele karar vermeyip delillerle hareket eden, davalıların müracaatı sebebiyle bıkkınlık göstermeyen, hakikatin ortaya çıkması için sabırla hareket eden, hükmün açığa çıkmasında kesin kararlı olan, başkalarının övgüsüyle övünmeyen ve başkalarının yönlendirmesiyle hareket etmeyen kişilerden olsun.

Ne var ki bu tip kişilerin sayısı çok az. Onların sayısını artır. İhtiyaçlarını gidermeleri için onların maaşını yüksek tut. İnsanlara muhtaç olmasınlar. Onlara katında öyle bir yer ver ki ileri gelen adamlarından hiç kimse onları rakip görüp zarar vermesin."⁸⁷⁷ Hz. Ali'nin yargısal alandaki doktrinlerini içeren bu mektup muhakeme usûlü bakımından bütün fıkıh mezheplerince benimsenmiş önemli ilkeleri içermektedir.

3.2.2. Haddler

Hadd, sözlükte “men etmek, engel olmak” anlamındadır. İstilahta ise Allah Teâlâ'nın hakkı olarak tayin ve takdir edilmiş vacip bir ceza anlamında kullanılmaktadır. Beş suçtan dolayı hadd uygulanır: Zina,⁸⁷⁸ hırsızlık,⁸⁷⁹ içki içmek,⁸⁸⁰ kazf (namuslu kadına zina iftirasında bulunmak)⁸⁸¹ ve yol kesme (hirabe)⁸⁸². Bağy ve irtidatın haddlerden sayılıp sayılmayacağı tartışılmıştır.⁸⁸³ Hz. Ali'nin hadler ile ilgili rivayet, görüş ve uygulamalarını aktarmakta fayda vardır.

⁸⁷⁷ Sallabi, Muhammed, **a. g. e.**, s. 368.

⁸⁷⁸ “Zina eden kadın ve zina eden erkekte her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmayın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.” Nur, 24 / 2.

⁸⁷⁹ “Hırsız erkekle hırsız kadının yaptıklarına karşılık, Allah tarafından ibret verici bir ceza olması için ellerini kesin. Allah yücedir, hakimdir.” Maide, 5 / 38.

⁸⁸⁰ Enes b. Mâlik şöyle rivayet etmektedir: “Allah'ın Rasûlü, şarap içene papuçla ve hurma değnekleriyle kırk defa vururdu”, Müslim, 1706.

⁸⁸¹ “Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup da, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek (hadd) vurun, onların şahitliklerini de ebediyyen kabul etmeyin.” Nur: 24 / 4.

⁸⁸² “Allah ve Rasulüne karşı savaşılan ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya (acımadan) öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ve yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir.” Maide, 5 / 33.

⁸⁸³ Zuhayli, **a. g. e.**, VII, 321.

3.2.2.1. Hadd Cezası Gerektiren Suçların İspatında Hassasiyet Gösterilmesi

Hiz. Ali, suç failine bir hadd cezasının uygulanabilmesi için söz konusu suçun hâkim huzurunda ispatlanması gerektiğini söyler. Haddi gerektiren bir iddia varsa, iddia sahibi bu iddiasını ispatla mükellef kılınır. Mesela evine gittiğinde hanımını başka bir adamla yakalayan ve her ikisini de öldüren bir adam, Hiz. Ali'ye getirildiğinde "Ya dört şahit getirerek bunun böyle olduğunu ispatlar ya da adamın kan bedelini tastamam öder." Hükümü ile karşılaşmıştır⁸⁸⁴ Nitekim eşlerine zina isnad edenlerin, bunu dört şahitle ispat etmeleri gerektiğine dair ayet söz konusudur.⁸⁸⁵

Hiz. Ali, recm cezasını uyguladığı "Şuraha" hakkında suçun tespitinde çok hassas davranmış ve cezanın infazından sonra olumsuz şekilde konuşanları, sert bir şekilde uyararak recm uygulamasının kişinin günahlarına kefarete olduğunu bildirmiştir.⁸⁸⁶

Hiz. Ali demiştir ki: "Kim bir suç işler de bu sebeple ona hadd cezası uygulanırsa, uygulanan ceza onun suçuna keffarettir. (Ahirette aynı suçtan tekrar cezalandırılmayacaktır)"⁸⁸⁷ Hiz. Peygamberin bu anlamdaki birçok hadisi, Huzeyme b. Sabit, Ubade b. es-Samit ve Hiz. Ali gibi sahabe tarafından rivayet edilmiştir.⁸⁸⁸

Bu tür rivayetler, alimlerin büyük çoğunluğu tarafından zahir anlamıyla yorumlanırken; özellikle Hanefiler, hadd cezalarının günahı düşürme gibi bir fonksiyonu olmadığı, günahın ancak tövbe ile düşeceği gibi yorumlarla bu hadisleri tahsis etmişlerdir.⁸⁸⁹

Hiz. Ali hadlerin uygulanmasında da titizlik göstermiştir. Verilen cezaların eksik veya fazla olmamasına dikkat etmiştir. Bir defasında sopa cezasını uygulayan görevlinin üç tane fazla vurduğunu tespit etmiş ve fazla vurulan o üç sopayı görevli memura vurmuştur.⁸⁹⁰

⁸⁸⁴ İbn Kudame, **a.g.e.** , XII, 535.

⁸⁸⁵ Bkz. Nur, 24 / 4.

⁸⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, **a. g. e.** , VI, 559.

⁸⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, **a. g. e.** , VII, 328.

⁸⁸⁸ Buhârî, **İman**, 9; Tirmizî, **İman**, 10.

⁸⁸⁹ Geniş bilgi ve kaynaklar için bkz. Esen, Hüseyin, "**İslam Hukukunda Cezaların Keffâret Olması**", İslamî Araştırmalar Dergisi, XVI, 2, Ankara 2003, Sayfa: 217-231.

⁸⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.** , VI, 448.

3.2.2.2. Hadd Uygulanacak Kişide Aranacak Şartlar

Hadd cezası gerektiren suçlar ve bunlara öngörülen cezalar Kur'an ve Sünnet ile belirlenmiştir. Bu bağlamda hadd uygulanacak kişide aranması gereken birtakım şartlar bulunmaktadır. Hz. Ali'nin de sünnete vukufiyetinden kaynaklanan, bu konu ile ilgili bazı görüşleri mevcuttur.

1. Akıllı Ve Ergen Olması

Yürürlükte bulunan bütün hukuk sistemlerinde cürüm işleyenlerin cezalandırılmaları için ilk olarak aranan şartların başında akıllı ve ergen olmaları gelir. Aynı prensip İslam hukuku için de geçerlidir. İslam hukukunda da akıl hastaları ve çocuklar mükellef kabul edilmezler. Bu nedenle de cezai ehliyetleri yoktur. Bu konuda bütün mezhepler arasında ittifak söz konusu olup, deliye ve çocuğa ceza verilmesi gerektiğini söyleyen yoktur.

Hz. Ömer'in halifelik dönemlerinde akli dengesi yerinde olmayan bir bayan zina etmiş ve halife tarafından recm edilmesine karar verilmişken Hz. Ali olaya müdahale etmiş ve halifeye üç kişiden kalem kaldırdığını bunlardan birinin de akli dengesi yerinde olmayanlar olduğunu hatırlatmıştır. Hz. Ömer de hataya düşmekten kendisini kurtardığı ve bu hatırlatmayı yaptığı için Hz. Ali'ye minnettarlığını bildirmiş ve kadın serbest bırakılmıştır. Yine Hz. Ali bir çocuğun ancak on beş yaşına gelmesi durumunda kendisine hadd uygulanabileceğini belirterek hadd uygulanacak kişilerde aranacak şartları hatırlatmıştır.⁸⁹¹

2. Suçun İradi Olarak İşlenmesi

Bir kişinin yaptığı eylemin suç sayılabilmesi için o eylemi kendi ihtiyarı ile (isteyerek) yapması gerekir. Bu nedenle Hz. Ali mükrehe hadd uygulanmayacağını söylemiştir.⁸⁹²

Hz. Ömer, hayati bir tehlike ile karşı karşıya kalan (Örneğin çölde susuz kalan bir kadının, devesinde su bulunan erkek yol arkadaşından su istediğinde, ancak kendisi ile cinsel ilişkide bulunması durumunda su vereceğini ifade eden erkeğin

⁸⁹¹ Kal'aci, **a.g.e.**, s.221.

⁸⁹² İkrâh kökünden ism-i mef'ul olan mükreh, istemediği ve çirkin gördüğü bir işi yapmağa zorlanan kimse anlamına gelir. İkrâh ise tehdit etmek suretiyle kişinin hukuken yapmakla yükümlü olmadığı bir işi yapmaya onu zorlamak demektir. Zorlayan, tehdit eden kimseye "mükrih" denir. Bkz. Zekiyuddin Şa'ban, **Usulü'l-Fıkh**, Terc. İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara, 1990, s. 256, 257; Zeydan, Abdülkerim, **el-Veciz fi Usuli'l Fıkh**, Müessesetu'r Risale, Beyrut, 2004, s. 135.

isteğini yapmak durumunda kalması, cinsel ilişkide bulunmadığı takdirde ölüm tehlikesi ile karşı karşıya kalması söz konusu olduğundan) bayana recm cezası vermemiştir. Bu durumu Hz. Ömer’e hatırlatan Hz. Ali olmuştur.⁸⁹³

3. Suçun Haram Olduğunu Bilmeme

Hz. Ali’nin daha önce bir eylemin suç olduğunu bilmemenin mazeret teşkil etmeyeceği kanaatinde iken daha sonra bu kanaatini değiştirdiği ve kanunu bilmemenin mazeret teşkil edeceğini kabul ettiği ifade edilmektedir. Örneğin Hatib b. Ebi Beltea’nın cariyesi kendisine gelen zina tekliflerini geri çevirmeyen birisi olması hasebiyle hakkında hadd cezası düşünülüyor iken Hz. Ali’nin de içinde bulunduğu istişare heyeti tarafından kanunu bilmediğine kanaat getirilmiş ve bu mazeret olarak kabul edilerek haczası uygulanmak yerine tazir cezasına tabi tutulmuştur. Hz. Ali’nin hilafeti döneminde de benzer bir durum meydana gelmiştir.⁸⁹⁴

4. Müslüman olmak

Müslüman olmayanlara hadd cezası uygulanmaz. Zimmilerin statüsü imzalanan bir zimmet akdiyle kayıt altına alınır. Bu akit, imzalayan kişinin can ve malını korumaya yarar ve imzalanmasından sonra ölünceye kadar o kişi hakkında geçerlidir. Cizyesini ödemekle mükellef olan zimmi, can ve malının korunması bakımından bir Müslümandan farksızdır. Kendisine işlediği suçlardan dolayı, mensubu bulunduğu dinin takdir ettiği ceza tatbik edilir.⁸⁹⁵

Bu durumu göz önünde bulunduran Hz. Ali, halifeliği döneminde Muhammed b. Ebu Bekir’in gönderdiği; Hristiyan kadınla zina etmiş Müslüman erkeğin cezasının sordulduğu mektupta, “Müslüman erkeğe hadd uygula kadını da kendi dininden olanlara teslim et cezası neyse versinler” diye hüküm vermiştir.⁸⁹⁶

Yukarıdaki örneğin tam tersi olsaydı, yani zimmi bir erkek Müslüman bir kadınla zina etmiş olsaydı bu durumda o erkek öldürülürdü. Çünkü zimmilik akdinde zimmi erkeklerin Müslüman kadınlarla evlenemeyecekleri maddesi vardır. Buna riayet etmeyen zimmi erkek öldürülür. Hz. Ali, “Bir zimmi Müslüman bir kadınla

⁸⁹³ İbn Hüsameddin, **Kenzü’l-Ummâl**, V, 456.

⁸⁹⁴ en- Nisaburi, **el-İşraf**, thk. Necib Siracuddin, Daru’s Sekafe, Doha, 1986. s. 40.

⁸⁹⁵ Bilmen, **Hukukî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kamusu**, III, 423.

⁸⁹⁶ Abdurrezzak, **a.g.e.**, VII, 342.

zina ederse onu öldürürüz. Çünkü biz onlarla bizim Peygamberimize sövmemeleri ve kadınlarımızla evlenmemeleri noktasında anlaşmış bulunuyoruz” demiştir.⁸⁹⁷

3.2.2.3. Zaruret Durumlarında Cezaların İctimai ve İnfazın Geciktirilmesi

Haddi gerektiren bir suçun işlendiği, mahkeme kararıyla sabit olduğunda hadd cezası geciktirilmeden hemen tatbik edilir. Ancak bazen, bu cezanın fevri uygulanması mümkün olmayabilir. Zina haddi bunun en güzel örneğidir. Evli bir kadın zina eder de bu zina sonucunda hamile kalırsa, bu haddin uygulanması tehir edilir. Kadın doğumunu yapar, yine çocuğun hakkı olan emzirme süresi de tamamlanır. Bundan sonra hak ettiği ceza kendisine uygulanır.

Bu durumu göz önünde bulunduran Hz. Ali, lohusa olduğunu öğrendiği bir kadına hadd uygulamayı, temizleninceye kadar tehir etmiştir. Bu yaptığını Hz. Peygamber de onaylamıştır.⁸⁹⁸ Bu konuda bütün mezhepler Hz. Ali’yle görüş birliği içindedirler. Mezheplere göre hastalık, gebelik veya lohusalık gibi durumlarda hadd cezası infaz edilmeyip geciktirilmesi gerekir. Ancak Şafî ve Hanbeliler, iyileşme umudu olmayan hastalığı bunun dışında tutarlar.⁸⁹⁹

Hz. Ali, birden fazla suç işleyen kişiye uygulanacak hadd aynı cinsten ise tek bir haddin uygulanmasını yeterli görmekten hareketle hem içki içmiş ve hem de zina etmiş bir köle kendisine getirildiğinde iki suçun da cezası celde olduğundan her iki suç için tek bir ceza uygulamış kırk ya da elli celde vurdurmuştur.⁹⁰⁰

3. 2.2.4. Haddlerde Uygulanacak Cezaların Özellikleri

Haddler, miktarı ve niteliği nasslarla sabit olan cezalardır. Bu yüzden bu cezaların uygulanmasının bazı ölçüleri olmalıdır. Bu ölçüler ile ilgili Hz. Ali’den gelen bazı rivayetler bulunmaktadır. Bunları özetleyecek olursak:

1- Uygulanacak ceza arttırılamaz ve azaltılamaz. Uygulanacak ceza bellidir, bunun üzerine ek olarak cezalar vermeyi haksızlık olarak gören Hz. Ali “Kendisine

⁸⁹⁷ Zeyd b. Ali, *el-Müsned*, I, 303.

⁸⁹⁸ Müslim, *Hudud*, 34.

⁸⁹⁹ İbn Rüşd, *a.g.e.*, III, 428.

⁹⁰⁰ Hindi, *a.g.e.*, V, 403.

hadd uygulanan kişiye imam tarafından fazladan hapis cezası verilmesi bir zulümdür” derdi.⁹⁰¹

Hilafeti sırasında celde cezalarını uygulayan Hz. Ali, celde cezasında değneğin ne çok şiddetli vurulmasını, ne de hissedilmeyecek derecede hafif vurulması prensibini işletmiştir. Hz. Ali, ceza infaz edilirken her uzvun hakkının verilmesini istemiş, yüze ve cinsi organlara vurulmasını engellemiştir. Döneminde celde yapılırken üzerinde budak olmayan bir değnekle yaptığına, Mahdûd'u (Hadd cezasına çarptırılan mahkum) yere yatırıp aşağılayıcı muamele yapmadığına, celladına celde infazı sırasında elini, koltuk altlarının beyazı gözükecek şekilde başından yukarı kaldırmayacağına yönelik talimat verdiğine dair rivayetler bulunmaktadır.⁹⁰² Hanefî ve Şafîiler; haddin icra edilmesi sırasında vücutta celde haddinin vurulacağını yeri belirlemede Hz. Ali'nin bu konuyla ilgili hadis rivayetini ve hilafeti sırasındaki uygulamasını delil olarak ileri sürmüşlerdir.⁹⁰³

2- Bir suç mahkemeye intikal ettikten sonra o suç için şefaathçi olunmaz. Eğer suç mahkemeye intikal etmeden önce şefaathçi olma imkânı varsa bu caizdir. Hz. Ali bir defasında bir hırsız için şefaathçi oldu. Bunu öğrenenler “bir hırsıza şefaathçi mı oluyorsun” diye kendisine sorunca “Bir iş mahkemeye (imam veya kadıya) gitmeden önce şefaathçi olmakta beis yoktur, imama gittiyse artık mağdur suçluyu affetse de Allah affetmez” demiştir.⁹⁰⁴

3- Hz. Ali'ye göre haddleri uygulama yetkisi esasen İmamın (Devlet başkanının) görevidir. Başkası bu işi yapma hakkına sahip değildir. Ancak zina suçu, şahitlerle ispat edilmiş ise recm işine önce şahitler başlar, ardından imam ve daha sonra da diğer insanlar devam ederler. Eğer zina ikrar ile sabit olmuşsa önce imam recme başlar.⁹⁰⁵

Hanefî ve Malikilere göre zina suçu şahitlerle ispat edilmiş ise istihsan gereği taşlamaya şahitlerin başlaması gerekir. Bu konuda Hz. Ali'den gelen şu rivayeti esas alırlar: “Önce şahitler, sonra İmam, daha sonra da insanlar taşlarlar” Burada geçen “sonra” kelimesi bu işin sırasını gösterir ve bunu Hz. Ali ashabın huzurunda söylemiş

⁹⁰¹ Hindi, **a.g.e.** , V, 401.

⁹⁰² İbn Hacer, **Telhîsü'l-habîr**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty. , III, 361.

⁹⁰³ İbn Kudame, **a.g.e.** , IV, 154; Şirazi, **el-Mühezzeb**, II, 270.

⁹⁰⁴ İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** , V, 470.

⁹⁰⁵ İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** , V, 539.

ve karşı çıkan olmamıştır.⁹⁰⁶ Dolayısıyla bu konuda bir icmanın oluşmasına vesile olmuştur. Dört mezhep de sünnete uygun hadd uygulama yetkisini belirlerken Hz. Ali'den gelen rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir.⁹⁰⁷

4- Hz. Ali haddin, suçlunun günahı için kefarete olduğunu ifade eder ve şöyle der: “Kim bir kötülük işler de kendisine hadd uygulanırsa bu, kendisi için keffarettir.”⁹⁰⁸

Abdurrahman b. Ebi Leyla, “Şuraha'nın recmedildiği gün Hz. Ali'nin yanında bulunduğunu ve kadın öldükten sonra ‘bu kötü haliyle öldü’ dediği, Hz. Ali'nin ise ‘Bu kadına artık azap edilmeyecek. Çünkü Kur'an'da indirilen her hadd, sahibine uygulandığında kefarete dönüşür, bu borca karşılık borç gibidir’ dediği rivayet edilmektedir.”⁹⁰⁹

5- Hz. Ali hadd gerektiren suçların gizlenmesi gerektiğini savunurdu. Hz. Ali böylesi günahları konuşarak toplumda maraz çıkaranları cezayla tehdit ederek bunu: “Her kim şu zina etti, bu zina etti diye konuşursa, dediği doğru bile olsa o da cezalandırılacaktır” diyerek önlemeye çalışmaktadır.⁹¹⁰ Hz. Ali burada batılı tasvir etmenin, safi zihinleri bulandıracağını ve böylesi suçların toplumda konuşulmasıyla art niyetli kimselerin bu günahlara meyiletme tehlikesine dikkat çekerek sosyolojik bir tespitte bulunmuştur.

3.2.2.5. Haddlerin Uygulanma Zamanı ve Mekanı

Hz. Ali, haddlerin uygulanma zamanının ve mekanının sünnete uygun olarak yapılmasında titizlik göstermiştir. Mesela Hz. Ali'ye göre hadd cezaları hemen uygulanır ve geciktirilmesi caiz olmaz. Ancak kendisine ceza uygulanacak kadın hamileyse, yukarıda da geçtiği üzere doğum yapması beklenir.⁹¹¹ Zira karnındaki çocuğun bir suçu günahı yoktur. Suçu olmayan bir günah nedeniyle bir şahsın cezalandırılması uygun düşmez. Anne rahmindeki her çocuğun doğmak ve iki yıl boyunca süt emme hakkı vardır.

⁹⁰⁶ Zeylai, **a.g.e.**, III, 319 vd.

⁹⁰⁷ Zuhayli, **a.g.e.**, VII, 359.

⁹⁰⁸ Hindi, **a.g.e.**, V, 570.

⁹⁰⁹ Abdurrezzak, **a.g.e.**, III, 537.

⁹¹⁰ Abdurrezzak, **a.g.e.**, VII, 341.

⁹¹¹ Müslim, Had, 1705.

Haz. Ali haddleri, insanlara ibret olması hasebiyle çarşıda (insanların kalabalık olduğu yerlerde) uygulamıştır. Zina eden Şuraha'ya resmi uygularken de bir hırsızın elini keserken de bunu çarşıda yapmıştır. İster kesme cezası olsun, isterse de celde olsun herhangi bir haddi mescitte uygulamayı hoş karşılamamış, mescitleri içinde acı ile bağırılmaktan, içine kan akıtılmaktan veya bir necasetin oraya dökülmesi ihtimalinden korumak istemiştir. Yine haddlerin dârul harpte uygulanmasına da sıcak bakmamış, düşmanların bu durumu öğrenmesinden ve bunu kullanarak Müslümanlara yönelik fesat çıkarmalarından endişelenmiştir.⁹¹²

Hanefî ve Hanbelîler de haddlerin topluluk önünde uygulanmasından yanadırlar.⁹¹³ Şafîi ve Malikîler en az dört kişinin huzurunda haddlerin uygulanabileceğini, topluluk önünde uygulanmasının da müstehap olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁹¹⁴ Aralarında Hanefî, Şafîi ve Hanbelîlerin de bulunduğu cumhura göre haddlerin mescitte uygulanmaması gerekir.⁹¹⁵ Dârul harpte bulunan müslümanlardan biri haddi gerektiren bir suç işlerse, Ebu Hanîfe'ye göre Müslümanların oradaki liderinin haddi uygulama yetkisi olamaz, ancak dârul İslâm'a dönülünce Devlet Başkanı veya Kâdî'nın vereceği hüküm geçerli olur. İmâm Mâlik ve İmâm Şâfîî ise haddin hemen uygulanabileceğini savunmuşlardır.⁹¹⁶

3.2.2.6. Hadd Cezalarının Aleni Olarak Uygulanması

Haz. Ali Nur Suresi'nin "...onların cezasına içinizden bir grup da şahitlik etsin" mealindeki 2. ayetine dayanarak hadd cezalarının aleni ve herkesin görebileceği bir şekilde uygulanmasına caydırıcı olması ve ibret alınması bakımından önem vermektedir. Bu sonucu halifeliği dönemindeki uygulamalarından çıkarmak mümkündür.⁹¹⁷

Hadd cezaları, Yüce Allah'ın tayin ettiği cezalar olduklarından bu cezaları uygulamak da bir görevdir. "*Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini (nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden*

⁹¹² Abdurrezzak, **a.g.e.**, V, 198 vd.

⁹¹³ Kasani, **a.g.e.**, VII, 60; İbn Kudame, **a.g.e.**, VIII, 170.

⁹¹⁴ Şirazi, **el-Mühezzebe**, II, 270.

⁹¹⁵ Zuhayli, **a.g.e.**, VII, 364.

⁹¹⁶ İbn Kudame, **a.g.e.**, IV, 46; Udeh, Abdulkadir, **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, çev. Akif Nuri, İhya yay., İst., 1976, I, 520.

⁹¹⁷ İbn-i Hazm, **a.g.e.**, XI, 264.

bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun”⁹¹⁸ ayetinde Yüce Allah, bu cezaları kendisinin koyduğunu haber vererek onları uygularken zaaf gösterilmemesini emretmektedir.

Hiz. Ali'ye göre; el kesme gibi bir hadd uygulanırken veya celde cezası sırasında, gereken tüm tedbirler alındığı halde, kendisine ceza uygulanan kişi ölürse, ailesine herhangi bir tazminat ödenmez. Ama içki cezasının 40 sopadan sonraki kısmında suçlu şahıs ölürse tazminatı ödenir.⁹¹⁹ Bunu Hiz. Ali'nin; “Eğer bir kimseye hadd vuracak olsaydım ve bu nedenle de ölseydi içimde bir sıkıntı hissetmezdim. Ancak içki içen kimse hadd vurulmasından dolayı ölürse onun diyetini öderdim. Çünkü Resulullah bunu sünnet kılmamıştır.”⁹²⁰ Rivayetinden anlıyoruz. Burada Hiz. Ali'nin sünnete bağlılığını görmekteyiz. Bu rivayet bize, “Hiz. Ali'ye göre” diye başlanan görüşlerin sünnetten bağımsız, indi yorumlar olmadığını bilakis sünneti en iyi bilen isimlerden biri olarak fıkhi meseleleri yorumladığını gösteren delillerden biridir.

Suçluya uygulanacak hadd cezasına, şahitlerin şehadeti sebep olmuşsa, bu haddin uygulanması esnasında şahitlerin hazır bulunmaları istenir. Hiz. Ali, cezanın uygulanması anında şahitlerin hazır bulunmayışını davanın düşmesine, zanlıların serbest bırakılmasına sebebiyet veren durumlardan saymıştır.⁹²¹

3.2.3. Hadd Cezasını Gerektiren Suçlar

Bunlar kendi içinde iki gruptur.

A-Hadd cezası gerektiren suç olduğunda ittifak bulunan suçlar beş tane olup, bunlardan dördünün cezasını Kur'an, birinin cezasını ise sünnet belirlemiştir. Zina, kazif, hırsızlık ve hirabe suçlarının cezaları ayet-i kerimelerle tespit edilmişken⁹²² içki içmenin cezası sünnetle tespit edilmiştir.⁹²³ Bu suçlara hadd uygulanması gerektiği konusunda ihtilaf söz konusu değildir.

⁹¹⁸ Nur, 24 / 2.

⁹¹⁹ Zeyd b. Ali, **Müsnedü Zeyd b. Ali**, I, 300.

⁹²⁰ Buhari, **Hudud**, 6280.

⁹²¹ İbn-i Hazm, **a.g.e.**, XI, 143.

⁹²² Bkz. Nur, 24 / 2 ; Maide, 5 / 38 ; Nur, 24 / 4 ; Maide, 5 / 33.

⁹²³ Buhari, **Eşribe**, 10; Müslim, **Eşribe**, 72; Ebû Davud, **Eşribe**, 5, 7; Tirmizi, **Eşribe**, 3; Nesâî, **Eşribe** 25-40; İbn Mâce, **Eşribe** 4, 9, 10, 14; Dârimi, **Eşribe**, 8.

B-Hadd cezası gerektiren birer suç olup olmadığı ihtilaflı suçlar ise Ridde ve Bağy suçlarıdır. İslam dini temelde din ve vicdan hürriyetine büyük önem vermiştir. Bu yüzden hiç kimse Müslüman olmaya zorlanamaz.⁹²⁴ Kendi hür iradesiyle Müslüman olan kimsenin ise artık İslam'ın esaslarına uyması gerekir.

Kur'an'da mürtedle ilgili ceza ve hükümler vardır.⁹²⁵ İrtidad, bir bakıma İslam toplumuna ve devletine karşı başkaldırma, ciddi bir isyanda bulunma hareketidir. Bu yüzden mürtede uygulanacak müeyyideler ağır tutulmuştur. Hadisler de şöyle buyrulur: "Kim dininden dönerse, onu öldürün"⁹²⁶ "Müslüman bir kimsenin öldürülmesi ancak su üç sebepten biriyle helal olur: İmandan sonra dinden çıkma, evlilikten sonra zina, haksız yere birini kasden öldürme."⁹²⁷ Bu konuda Hz. Ali'den çok sayıda rivayet ve uygulama nakledilmiştir.⁹²⁸

Bağy de Kur'an-ı Kerim'de, Allah'a karşı gelme ve dinin çizdiği sınırları aşma manasında ahlâkî bir terim olarak kullanılmıştır.⁹²⁹ Fıkıh ıstılahında bağy, devlet başkanına silahla karşı koymak, isyan etmek; bu kökten ismi fail olan baği kelimesi de âsi anlamına gelmektedir. Kur'an'da bağîlerle Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar savaşılmaması emredilmektedir.⁹³⁰ İslam bilginleri, bağy suçu sabit olan isyancılarla savaşmak gerektiğini, isyan bastırıldıktan sonra, isyan sırasında işlenen suçtan da ayrıca cezalandırılacağını ifade ederler.⁹³¹

Bağiler İslam nazarında dinden çıkmış sayılmazlarsa da ümmetin ittifakı ile dalalet ehlidirler.⁹³² Bağilerle ilgili bazı hadisler, bu konuda uygulanacak hükümleri kapsar.⁹³³

Hiz. Ali döneminde meydana gelen bazı siyasi ihtilaflar ve Hariciler ile mücadelesi bağy kapsamına girer. Bu olaylarla alakalı çok sayıda rivayet ve değerlendirmeler yapılmıştır.

⁹²⁴ Bakara, 2 / 256.

⁹²⁵ Bakara, 2 / 217; Al-i İmran, 3 / 91.

⁹²⁶ Buhari, **Cihad**, 148.

⁹²⁷ Buhari, **Diyat**, 6.

⁹²⁸ Abdurrezzak, **a.g.e.**, VI, 104 vd.; İbn Kudame, **a.g.e.**, VIII, 141 vd.

⁹²⁹ En'am, 6 / 164 ; Nahl, 16 / 90 ; Kasas, 28 / 76.

⁹³⁰ Hucurat, 49 / 9.

⁹³¹ Semerkandi, **Tuhfetü'l Fukaha**, III, 251.

⁹³² Hucurat, 49 / 9.

⁹³³ Buhari, **Fiten**, 7; Müslim, **İman**, 161; İbn Hacer el-Askalanî, **Büluğ'u'l Meram Min Edilleti'l Ahkam**, trc. Ahmed Davutoğlu, Sönmez Yayınları, İstanbul, 1968, III, 559.

Hadd cezası kapsamına giren suçlar ve bunlara ait detayları, Hz. Ali'nin bu meselelere ait rivayetlerini, uygulamalarını ve değerlendirmelerini incelemekte fayda vardır.

3.2.3.1. Zina Haddi Konusunda Hz. Ali'nin Görüşleri

3.2.3.1.1. Zinanın İspatı

Zina gizli ortamlarda işlenen bir suç olduğu için onun bir şekilde ispat edilmesi gerekir. Bu suçun ispatı şu şekillerde olur:

1. Suç Failinin İkrarı

Zina haddi, suçlunun yapacağı dört ikrar ile sabit olur. Hz. Ali, zaninin yaptığı her bir ikrarı bir şahit gibi görürdü. Diğer haddlerde iki şahidin şehadetiyle hadd uygulanır. Mesela sirkatte (hırsızlık suçunda) kişi iki kez ikrarda bulursa kâfi görülür. Ancak zina konusunda ilgili ayet dört şahidi şart koştuğu için Hz. Ali de dört ikrarı esas almıştır. Bunu da halifelîği döneminde Ebu Habibe adlı bir şahsa, zina ettiğini dört kez itiraf etmesi sonucu fiili olarak uygulamıştır.⁹³⁴

Yine bir defasında Hz. Ali zina ettiğini itiraf eden bir adamı sorguladıktan sonra recmetmek üzere hapis haneye koydurmuş, zina ikrarında bulunan adamı tanıyanlardan biri devreye girerek, o kişinin yeni evli olduğunu henüz zifafa bile girmeden bu fiili işlediğini aktarınca Hz. Ali adamı recm etmekten vazgeçmiştir ve o suçluya bekarlara uygulanan 100 sopa cezasını öngörmüştür. Daha sonra o şahsı hanımından ayırmış ve kadına takdir edilen mehrin yarısının verilmesini uygun bulmuştur.⁹³⁵

Bu olayda Hz. Ali'ye göre muhsan olmak için sadece nikâh akdinin yapılmasının yeterli olmadığı, cinsel ilişkinin fiilen gerçekleşmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. Fakihler de recm için öngörülen ihsan hususunda nikah akdini yeterli görmeyip cimanın vaki olmasını şart koşmuşlardır.⁹³⁶

⁹³⁴ Beyhaki, **a. g. e.** , VIII, 323.

⁹³⁵ İbn Ebî Şeybe, **a. g. e.** , VIII, 371.

⁹³⁶ Zuhayli, **a. g. e.** , VI, 43.

2. Suçun Şahitlerin Tanıklığı ile İspatı

Şahitlik yoluyla zina suçunun ispatı çok zor olduğundan tarihi seyir içerisinde zinanın, genellikle ikrar yoluyla tesbit edildiğini görüyoruz. Şahitlerin tam anlamıyla olaya şahitlikleri, şahitlerde aranan vasıflar vs. derken bu olayın şahitlerle ispatı güçleştirilmiştir. Yani zina olayının toplumda o kadar aleni ve yaygın olması lazım ki belirlenen bu şartlar çerçevesinde tespit edilsin. Zinanın toplumda bu kadar yaygınlaşmasını istemeyen İslam, bu suçun cezasını ağır bir şekilde belirlemiştir ki insanlar bu işe tevessül etmesin, aile hukuku korunsun, insanlar güven ve rahat içerisinde yaşasınlar.

Recm cezası etrafında yapılan tartışmalar, recm cezasının ta'zir olması ihtimalini doğurması, fıkıh külliyyatında haddler başlığı altında verilmesi ve diğer bazı sebeplerden dolayı biz de bu başlıkta işliyoruz.

Zinanın tespiti için dört şahit şartı aranır. Dayanağı Nisa Suresi'nin 15. ayet-i kerimesidir. Dört şahidin dördü de kadınla erkeği cinsel ilişkiye girerken gördüklerini açıkça beyan etmelidir. Bir tanesinin dahi tereddüdü söz konusu olsa, hadd cezası düşer. Hz. Ali'ye bir kadınla bir erkek getirilmiş ve zina ettikleri söylenmişti. Şahitler de vardı. Ancak bu olayda şahitlerden üçü, kadın ile erkeğin zina ettiklerine, dördüncü şahit ise onları aynı elbise içinde gördüğüne dair şahitlik edince Hz. Ali, ilk üç şahide kazf celdesi vurmuş, haklarında zina iddiası bulunan kadın ile erkeğe de ta'zir cezası uygulamıştır.⁹³⁷

Hanefilerin görüşü ile Hz. Ali'nin uygulaması bu konuda da örtüşmektedir. Zina suçunun tespiti için üç şahit şهادette bulunsa, dördüncüsü; "İkisini tek bir yorgan altında gördüm" deyip daha fazla bir şey söylemese Hanefilere göre şahitlik eden üç kişiye kazf haddi uygulanır, dördüncü şahsa kazf haddi uygulanmaz.⁹³⁸

Başka bir rivayette ise: "Hz. Ali, bir elbise (örtü) içinde yakalanan erkek ve kadından her birine yüz sopa vururdu."⁹³⁹ Bu rivayette geçen yüz sopa ifadesi, muhsan olmayanlar için öngörülen yüz sopayı akla getiriyorsa da, rivayette "hadd" ifadesi geçmediğinden, bu yüz sopanın ta'zir mahiyetinde olması da muhtemeldir. Aşağıdaki rivayet de bu yorumu desteklemektedir.

⁹³⁷ Abdurrezzak a. g. e. , VII, 385.

⁹³⁸ Kasani, a. g. e. , VII, 46 vd.

⁹³⁹ Abdürrezzâk, a. g. e. , , VII, 401.

Said b. Müseyyeb anlatıyor: "Şam ehlinde bir kimse, hanımının yanında bir erkek yakalamıştı. Erkeği de kadını da öldürdü. Muaviye, katil hakkında hüküm vermekte zorluk içinde kaldı. Meseleyi Ali İbnu Ebî Talib'e sorması için Ebu Musa'ya yazdı. Hz. Ali: "Bu benim diyarımda (Irak'ta) gerçekleşmeyen bir hadisedir, hükmünü bana sizin söylemenizi istiyorum!" dedi. Ebu Musa da: "Bu hususta sana sormam için bana Muaviye yazmıştı" dedi. Hz. Ali : "Ben Ebu'l-Hasan'ım! Eğer katil dört şahid getiremezse ipiyle (maktul tarafa) verilir (kisas yapılır)" buyurdu."⁹⁴⁰

Buradan çıkan sonuç, zina suçunun ispatı için dört şahidin gerekliliği ve zina fiilini işlediği için infaz edenin, şahitleri varsa, adam öldürme suçundan yargılanmayacağıdır.

Ayrıca önemli bir hukuki prensibe dikkat edilmiştir: Delile dayanmayan hiçbir iddia kabul edilmez. Mağdur yargıya başvurarak failin suç işlediği iddiasında bulunur ve delillerini arz eder. Kadı araştırır. Eğer iddia edilen suç, deliller muvacehesinde sübut bulursa, kadı hükmünü verir. Yukarıda anlatılan olay bu şekilde olmamıştır. İslam dini böyle bir muhakeme ve infaz usulünü meşru görseydi çok suiistimaller olurdu. Hz. Ali, fıkhnın temel ilkelerine uygun olarak: "Katilin ipi maktul tarafa verilir" diye hükmetmiştir. Bundan kasdı kısastır. İpinin verilmesi tabiri, bu çeşit durumlarda katilin bağlanıp, ipinin ucunun maktul tarafına bu suretle teslim edilmesini ifade eder. Katili teslim alan mağdur taraf onu dilerse affeder, dilerse öldürür, dilerse diyet alır. Zira Allah Teâlâ Hazretleri, Müslümanların kanını mutlak olarak haram kılmıştır. Bu durumda kim bir Müslüman öldürüp, sonra da "öldürülmesi vacib olmuştu" diyecek olursa, iddiasını delillerle ispatlamadığı sürece, sözü kabul edilmez.

Hz. Muaviye'nin meseleyi Hz. Ali 'den doğrudan sormayışı muhtemelen aralarındaki ihtilaf sebebiyledir. Ancak, görüldüğü üzere siyasi kırgınlık, Hz. Ali'nin fıkhi yönünü, ilmini, dirayetini takdir etmekten Hz. Muaviye'yi alıkoymamıştır.⁹⁴¹

3. Suçun Kesin Delil ile İspatı

Hz. Ali'ye göre zina suçu, evli olmayan bir kadının hamile olduğunun ortaya çıkmasıyla sabit olabilir. Bu görüş Hanefiler, Şafiiler ve Hanbelîler tarafından kabul

⁹⁴⁰ Muvatta, **Akdiye**, 18.

⁹⁴¹ Reyşehri, Muhammed, **a. g. e.** , VIII, 382.

edilmez. Çünkü onlara göre şüpheye dayalı veya cebir-tehdit (ikrah) sonucu bir ilişki yaşanmış olabilir. Bu tür ilişkiler, zina suçunu oluşturmaz. Ancak Malikiler, Hz. Ali ile aynı görüştedirler. Onlara göre, evli olmayan bir kadının hamile olduğunun görülmesi ile zina suçu sabit olur. Kadının kaçırılma ve tecavüz gibi bir iddiası varsa, bunu doğrulayacak delil sunması istenir.⁹⁴²

Hz. Ömer'e altıncı ayında doğum yapmış bir kadın getirilmiş, Hz. Ömer, onun recm edilmesine karar verince kadının ablası Hz. Ali'ye gelerek kız kardeşinin durumunu anlatıp onun için bir kurtuluş söz konusu olup olmadığını, şayet varsa bunu kendilerine bildirmesini talep etmiştir. Hz. Ali, bahsi geçen şahsın kurtuluşunun mümkün olabileceğini belirtince Hz. Ömer bunu merak edip, Hz. Ali'den açıklama istemiştir. Hz. Ali de "Bakara 222. ayette Yüce Allah "Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler" buyurmakta, Ahkaf suresi 15. ayette de "Bebeğin hamilelik ve emzirme süresi otuz aydır" buyurulmaktadır. Mademki emzirme süresi bir önceki ayette yirmi dört ay idi, hamilelik süresine de altı ay kalabilir ki bu kadın da altı ay sonra doğum yapmıştır" diyerek gerekçesini açıklamış ve Hz. Ömer uygulamayı düşündüğü cezadan vazgeçmiştir.⁹⁴³

Yine Hz. Osman'a nikâhtan altı ay sonra doğum yapmış bir kadın getirilmişti de Hz. Osman recmedilmesi emrini vermişti. Bunun üzerine Hz. Ali yukarıdaki gerekçelerini Hz. Osman'a da söylemiş ve böyle bir hakkının olmadığını hatırlatmıştır.⁹⁴⁴

Muaviye'nin Halifelik iddiasında bulunduğu Şam bölgesinde suçun kesin delille ispatının zor olduğu zina ile ilgili bir mesele Hz. Ali'ye arz edilmiş Hz. Ali de insanları ikna edici bir hüküm vermiştir.⁹⁴⁵ Bu olay, siyasi ihtilafların fıkhn işlemesine engel olmaması açısından ilgi çekicidir.

Mahalde şüphenin ispatının epey zor olduğu muhakkaktır. Şu örnek, Hz. Ali'nin bu tür şüphe iddiaları karşısındaki hassasiyetini göstermektedir: Bir kadın, (kılık değiştirerek) kendisini bir adamın cariyesine benzetti. Vakit geceydi. Adam da kendi cariyesi zannıyla onunla ilişkiye girdi. Durum Hz. Ömer'e intikal edince, onları

⁹⁴² ez-Zuhayli, a. g. e. , 42-43.

⁹⁴³ Abdurrezzak a. g. e. , VII, 350; Âşub, İbn Şehr, a. g. e. , II, 179.

⁹⁴⁴ Malik, b. Enes, **Muvatta**, II, 825.

⁹⁴⁵ Abdürrezzâk, a. g. e. , VI, 252.

Hız. Ali'ye gönderdi. Hız. Ali şöyle dedi: Erkeğin hadd sopasını gizlice, kadının hadd sopasını ise herkesin önünde vur.⁹⁴⁶

Bu örnekte kasıtlı olarak hile yapıp erkekle zina eden kadının suçluluğu aşikârdır. Erkeğin cezalandırılması ise, muhtemelen gerekli dikkat ve özeni göstermemesinden kaynaklanmaktadır. Hız. Ali, erkeği de cezalandırarak, istismarların önüne geçmeyi amaçlamış olmalıdır.

3.2.3.1.2. Şüphe ile Zina Haddinin Düşmesi

Zina yaptıkları iddia edilen kadınla erkek arasında bazı şüpheli durumlar vardır ki Hız. Ali bu durumların ilgili kişiye hadd uygulanmamasını gerektirdiğini kabul ederdi.

Eğer adamın zina ettiği iddia edilen cariye üzerinde mülkiyet sahibi olma şüphesi varsa ona hadd uygulanmaz. Hız. Ali'ye bir cariyeyle zina etmiş birisi getirildiğinde zanlı, humus yoluyla o kadının sahiplerinden biri olduğunu ispatlayınca Hız. Ali, ona hadd uygulamaktan vazgeçmiştir.⁹⁴⁷

Nikâhın kadının iddeti süresinde yapılması durumunda, kişi nikâhının olduğu zannıyla kadına yaklaştığı için ona hadd uygulanmaz. Hız. Ali, “Bir kadınla iddeti içinde nikâhlanan bir erkeğe hadd uygulanmaz fakat onlar birbirlerinden tefrik edilir (boşandırılırlar)” diye hüküm vermiştir.⁹⁴⁸

Nikâhı ister sahih olsun, ister fasit olsun, bir süreliğine de olsa kadından yararlanan erkeğin, bir şüpheden dolayı kendisine hadd cezası uygulanmayan kadına mehir vermesi gerekir. Buna bir misal verecek olursak, Abdu'l Kays oğullarından Ebu Kenef adlı bir adam karısını bir veya iki talakla boşamıştı. Daha sonra karısına geri dönmek istedi ve bu konuda şahitler tuttu. Ancak haber kadına ulaşmadan iddet süresi bitti ve kadın bir başkasıyla evlendi. Ebu Kenef, Hız. Ömer'e geldi ve halini arz etti. O da durumu Mısır valisine yazarak “Eğer bu kadınla ikinci evlendiği erkek zifafa girmişse kadın ikinci erkeğin karısıdır. Yok, eğer zifafa girmediyse kadın önceki kocasıdır” diye hükmü bildirdi. Durumu öğrenen Hız. Ali, “İkinci koca zifafa girmiş olsa da olmasa da kadın ilk kocanın karısıdır”⁹⁴⁹ dedi. Yani bu olayın

⁹⁴⁶ İbn Ebî Şeybe, a. g. e. , VI, 494.

⁹⁴⁷ Zeyd b. Ali, a.g.e. , I, 299.

⁹⁴⁸ Kal'aci, a.g.e. , I, 312.

⁹⁴⁹ Abdurrezzak a.g.e. , VI, 314.

pratik sonucu şudur ki, önceki koca henüz dönme hakkı bulunan süre içinde karısına döndüğü ve bunu da şahitlerle ispat ettiği için karısını geri almayı hak eder. Kadın evli olduğu halde bir başkasıyla yattığı için zina etmiş olur, ancak haber kendisine ulaşmadığı ve bu yüzden mazur görüldüğü için kendisine hadd ya da ta'zir uygulanmaz. İkinci koca, kadından yararlandığı için kadına hak ettiği mehri vermek zorundadır. O da kadının iddeti bittiğini zannederek evlendiği için bu kadınla ilişkisinden dolayı herhangi bir ceza almaz. Mezhep imamlarının da ittifakına göre cima olayı bir şüphe ve belirsizlik sonucu olmuşsa hadd uygulanmamaktadır.⁹⁵⁰

"Bir adamla bir kadın, ilişki halinde yakalanarak Hz. Ali'ye getirildi. Hz. Ali adama, bu kadının kim olduğunu sorduğunda adam, bahsi geçen kadının, amcasının yetim kızı olduğunu, kendisiyle nikahının bulunduğunu belirtmiş, kadın da bunu tasdik etmiştir. Hz. Ali de bunlara ceza vermemiştir."⁹⁵¹

Başka rivayetlerde bu kızın çok miktarda malı olduğu ve adamın, velisi olduğu bu kızın büyüdüğü zaman kendisini beğenmeyeceğini düşünerek onunla evlendiğini söylediği belirtilir. Muhtemelen velinin evlendirme yetkisini kullanarak, velisi olduğu amcasının kızıyla evlendiği, bu evliliğe dayanarak ilişkiye girdiği, yakalandıktan sonra kızın evliliği onaylamasıyla da suçun oluşmasına mahal kalmadığı görülmektedir. Velinin evlendirmesi söz konusu olmasa bile, yakalanan kişilerin nikâh yaptıklarını ifade etmeleri halinde, Hanefilere göre şahit bulunmaması gerekçesiyle fasit bir nikâh akdinden bahsedileceğinden, akit şüphesi nedeniyle faillerin zina suçundan dolayı hadd cezası uygulanması söz konusu olamamaktadır. Ancak bu kişilerin en az iki şahit bularak nikâhı sahih hale getirmeden ilişkiye devam etmeleri helal görülmemiştir.⁹⁵²

Nur suresinin üçüncü ayetinde "*Zina yapan erkek, zina yapan kadınla ya da bir müşrik kadınla evlenir; zina yapan kadın da zina yapan bir erkekle ya da müşrik bir erkekle evlenir.*" buyurulmuştur. Bu konuya mezheplerin genel yaklaşımı şu şekildedir: Zinayı helal sayanlar, ancak zina eden biriyle evlenmelidir. Zinanın haram olduğunu kabul edenler ve nefsine uyarak zina eden mü'minlerin zina

⁹⁵⁰ Zuhayli, a.g.e. , VII, 341.

⁹⁵¹ İbn Ebî Şeybe, a. g. e. , VI, 568.

⁹⁵² İbn Abidin, **er- Reddû'l-Muhtâr**, IV, 24. İbnü't- Türkmanî, **el-Cevhere** .VII, 121; Tahâvî, **Şerhu Meani'l- Asâr**, XIV, 188;

etmeyen birisiyle evlenmesi caizdir. Ayetteki haram kılma, zina edenleri nikahlamaktan müminleri sakındırıp korkutmak için yapılmış bir mübalağadır.⁹⁵³

Ancak Hz. Ali'nin, hadd cezası yiyen ve muhsan olmayan birinin, ancak yine kendisi gibi hadd cezasına çarptırılan bir zaniye ile evlenmesini uygun gören bir tatbikatı olmuştur. Hz. Ali, hadd cezasına çarptırdığı ve evlenmiş ancak henüz zifafa girmeyen dolayısıyla muhsan olmayan genç zaninin namuslu bir kadınla olan evliliğini sonlandırmış ve kendisi gibi biriyle evlenmesini uygun görmüştür.⁹⁵⁴

Evli olduğu halde, ikinci bir erkekle yeniden evlenen kadın, zina etmiş sayılır ve recmedilir. Hz. Ali döneminde evli olan bir kadın, bir başka şehre gidip yerleşmiş ve orada ikinci bir erkekle evlenmişti. Önceki kocasının ne ölüm haberi ve ne de kendisini boşadığına dair bir haber ulaşmadığı halde bu evliliği yapan kadını Hz. Ali recmetmiştir.⁹⁵⁵ Yine Hz. Ali döneminde eski kocasının varlığını, yeni evlendiği kişiden gizleyen ve bu evlilikleri şikayet konusu olan eşlerden, eski evliliğini gizleyen kadın recm edilmiş, bunu bilmeden bu kadınla evlenen adam da yüz celde cezasına çarptırılmıştır.⁹⁵⁶

3.2.3.1.3. Zinaya Uygulanacak Ceza

Zina eden kişi ya evli ya da bekârdır. Durumuna göre uygulanacak ceza da farklı olacaktır. Kişi evli ise Hz. Ali ona iki ceza uygulanmasını uygun görmüştür. Yüz değnek ve ölünceye kadar recmedilmek. Celdeyi Kur'an'a dayanarak yaptığını, recmi ise sünnete dayanarak yaptığını bildirmiştir.⁹⁵⁷ Halifeliği döneminde Şuraha adlı kişi zina ettiğinde ona perşembe günü celde uygulamış, cuma günü de onu recmetmişti. *Bu, Hz. Ali'nin içtihadı bir hükmüdür.* Hz. Ali'nin bu uygulaması Ubade b. es-Samit'in rivayet ettiği şu hadislerle de örtüşmektedir: *"Dul dulla zina yaparsa yüz sopa ve recm, bekâr bekârla zina yaparsa yüz sopa ve sürgün cezası uygulanır"*⁹⁵⁸

Fakihler bu hususta farklı görüşlere sahiptir. Aynı suça birden fazla ceza verilemez genel prensibinden hareket eden cumhuru ulema, kırbaçlama ve recmin bir

⁹⁵³ Zuhayli, a. g. e. , VII, 331 vd.

⁹⁵⁴ Beyhaki, a. g. e. , VII, 156.

⁹⁵⁵ El-Kettani, a. g. e. , VIII, 169.

⁹⁵⁶ İbn Kudame, a. g. e. , XII, 343.

⁹⁵⁷ Abdurrezzak, a. g. e. , VII, 328.

⁹⁵⁸ Müslim, **Hudud**, 3; Ebû Dâvud, **Hudud**, 23; İbn Mâce, **Hudud**, 7.

arada olmayacağını söylemiştir.⁹⁵⁹ Onlara göre Hz. Peygamberin Maiz, Gamidli kadın ve Yahudilere yönelik recm uygulamalarında celde (sopa cezası) uygulamamış olması, Ubade hadisinin nesh edildiğini ve iki cezanın birlikte uygulanamayacağını göstermektedir.⁹⁶⁰

Hz. Ali'ye göre recm cezası uygulanacak kişi erkek ise, onun için çukur kazılmaz ve eğer itiraf yoluyla ona ceza uygulanıyorsa ilk taşı atan imam olur. Daha sonra da diğer cemaat saflar halinde atar. Eğer kadın ise onun için bir çukur açılır ki recm esnasında açılıp saçılmasın. Ve kadının suçu hamilelik ya da itiraf yoluyla sabit olmuşsa yine ilk taşı atan imam olur. Eğer hadd, şahitler sayesinde ispatlanmışsa ilk taşı atan şahitler olur. Uygulanacak cezaya mümin bir grup şahitlik eder. Hz. Ali'ye göre bunlar üç kişi veya daha fazlası olmalıdır.⁹⁶¹

Hanefiler, recm cezası uygulanacak kişiler için Hz. Ali'nin bu konudaki tatbikatının aynısını uygulamışlardır. Şafilere göre kadın için çukur kazılması müstehap görülmüştür. Maliki ve Hanbelilere göre ise çukur kazılması uygun değildir.⁹⁶²

Taşlamanın sıralamasında ise daha önce de belirtildiği gibi bütün mezhepler ittifak halindedir. Hanefi ve Malikiler Hz. Ali'nin yukarıda aktardığımız rivayetini de delil olarak gösterir. Hz. Ali'nin bu yöndeki bir uygulamasına ashabtan itiraz eden olmamıştır. Yani recm cezası şahitliğe dayanarak vacip olmuşsa istihsan gereği taşlamaya önce şahitlerin, sonra devlet başkanı veya atadığı bir yetkilinin daha sonra da insanların başlaması gerekir. Şahitler taşlamaya başlarsa olabilir ki bu işten irkilir, şahitlikten vazgeçebilirler. Bu durumda Hanefi mezhebine göre hadd düşer. Yalnız bu recm için böyledir celde cezası için bu sıralama yapılmaz.⁹⁶³

Zina eden bekâr kişi celde cezasından hariç, yaşadığı beldeden bir başka beldeye zorla gönderilerek sürgüne tabi tutulabilir. Hz. Ali'nin bu durumdaki kişilerin sürgüne gönderilmesini titizlikle uyguladığı bildirilmektedir.⁹⁶⁴ Ancak Hz.

⁹⁵⁹ Abdülmün'im, Ahmed, *Tarihü'l-Kadâ fi'l-İslâm*, 152.

⁹⁶⁰ San'ânî, *a.g.e.*, II, 408-409.

⁹⁶¹ İbn Ebi Şeybe, *a.g.e.*, II, 134; El-Kettani, *a. g. e.*, s. 180.

⁹⁶² İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, 429

⁹⁶³ Zuhayli, *a.g.e.*, VII, 357-8.

⁹⁶⁴ Abdurrezzak *a. g. e.*, VII, 305.

Ali'nin ilerleyen zamanlarda fitne korkusuyla sürgüne gönderme cezasından vazgeçip, bunun yerine hapse atmayı tercih ettiği kaynaklarda bildirilmektedir.⁹⁶⁵

Hanefiler bekar olan zanilerin celde cezasından sonra sürgüne gönderilmesini hadd cezası olarak değil de tazir cezası olarak değerlendirirler. Şafii ve Hanbeliler celde cezasına ek olarak sürgün cezasının hadd cezası olarak verilebileceğini kabul ederler. Malikiler de erkek için sürgün cezasını uygun görürler. Bunun bir seneye kadar olabileceğini savunurlar ama kadına sürgün cezası verilmesinin, zaniye kadının gittiği yeri de ifsad etme endişesiyle uygun olmayacağını belirtirler.⁹⁶⁶ Ancak Hz. Ali'nin kadınları da sürgüne gönderdiği bilinmektedir. Nitekim Hz. Ali zamanında bir kadın zina etmişti. Bu kadın, yeni evlenmiş ancak henüz kocasıyla zifafa girmemişti. Hz. Ali ona yüz sopa vurdu ve Kerbela tarafına bir seneliğine sürgüne göndermiştir.⁹⁶⁷

Hz. Ali'ye göre tecavüze uğrayan kadına hadd tatbik edilmez. Hatta onun mehri misil alma hakkı da vardır. Hz. Ali bu hususta şöyle demiştir: "Tecavüze uğrayan kadın, bâkire ise kendi kavminden bâkire olanların aldığı mehri alır, dul ise kendisi gibi olan kadınların aldığı mehri alır."⁹⁶⁸ Tecavüze uğrayan kadına hadd tatbik edilmeyeceğine dair icma vardır.⁹⁶⁹

3.2.3.1.4. Zımminin Zinası

Hz. Ali'ye göre Hristiyan olan bir kadın zina yapsa kendi dindaşlarına teslim edilir, onlar da ona dinlerinin gerektirdiği cezayı uygularlar. Muhammed b. Ebubekir, Ali'ye yazdığı bir mektupta Hristiyan bir kadın ile zina eden Müslümanın durumunu sordu. Ali de ona; "Müslümana hadd tatbik et, Hristiyan kadını da kendi dindaşlarına teslim et" diye yazdı. Çünkü zina haddi teabbudi bir emirdir. Onun uygulanmasıyla kişi günahından temizlenir. Bu sebeple bu, Müslüman olmayan kişilere uygulanmaz.⁹⁷⁰ Bu olayda Hz. Ali'nin ne amaçla Hristiyan kadını dindaşlarına teslim ettiğini bilemiyoruz. Bu sebeple bu rivayetten hareketle, Hz. Ali'nin gayri müslimlere herhangi bir ceza uygulanmayacağı görüşünde olduğunu söylemek isabetli

⁹⁶⁵ Abdurrezzak a. g. e. , VII, 312.

⁹⁶⁶ Zuhayli, a.g.e. , VII, 342 vd.

⁹⁶⁷ Hindi, a. g. e. , V, 420.

⁹⁶⁸ Abdurrezzak a. g. e. , VII, 136.

⁹⁶⁹ Zuhayli, a. g. e. , VII, 341

⁹⁷⁰ Abdurrezzak a. g. e. , I, 419.

olmayacaktır. Muhtemeldir ki o kadının cezasının Hristiyan cemaat tarafından verilmesini istemiştir. Aksi takdirde gayri müslim suçlular cezasız bırakılmış olur.

Ancak zina eden kadın Müslüman olur da onunla zina eden erkek zımmi olursa, yaptığı antlaşmaya uymayıp bir Müslüman kadınla zina ettiğinden dolayı bu erkek öldürülür. Hz. Ali, “Bir zımmi Müslüman bir kadınla zina ederse onu öldürürüz. Çünkü biz onlarla bizim Peygamberimize sövmemeleri ve kadınlarımızla evlenmemeleri noktasında anlaşmış bulunuyoruz” demiştir.⁹⁷¹

Malikilere göre zina edenlere hadd tatbik edilebilmesi için onların Müslüman olmaları gerekmektedir. Kafirlerin yaptığı zinadan dolayı onlara tazir cezası verilir. Ancak kâfir biri Müslüman bir kadını zinaya zorlarsa öldürülür. Cumhur, zina eden kâfir kişiye zina haddi uygulanabileceğini söylemiştir.⁹⁷²

Savaşta düşmandan cariyeye olarak alınan bir kadınla, henüz ganimet taksim edilmeden, ilişkiye giren erkeğe ceza verilip verilmeyeceği hususunda Hz. Ali'den iki farklı rivayet bulunmaktadır: Birisinde ganimet taksim edilmeden ilişkiye giren adama ne hadd ne sopa cezası uyguladığı⁹⁷³, diğerinde ise bu davranışı gösteren birine ceza uyguladığı görülmektedir.⁹⁷⁴

Hz. Ali'den gelen birbirine zıt bu iki rivayeti uzlaştırmak için şöyle denilmiştir: Hz. Ali, halifeliğinin ilk zamanlarında mülk şüphesini, hadd cezasını düşürücü bir sebep olarak görmekteydi. Zamanla insanlar çok bozulunca, mülk şüphesini cezayı düşürücü bir sebep saymadı.⁹⁷⁵

Başka rivayetlerde, daha önce Hz. Ömer döneminde bir gencin, humustan bir cariyeyi ilişkiye zorladığı, bunun üzerine Hz. Ömer'in hadd cezası olarak genci dövdüğü ve sürgüne gönderdiği ancak cariyeye bir şey yapmadığı ifade edilmiştir.⁹⁷⁶

Diğer taraftan, humusta hakkı bulunduğu şeklindeki bir izahatla böyle kişilere hadd uygulanamayacağı görüşünde olan başka müçtehitlerde vardır.⁹⁷⁷

⁹⁷¹ Zeyd b. Ali, **a. g. e.** , I, 303.

⁹⁷² Zuhayli, **a. g. e.** , VII, 340.

⁹⁷³ Abdürrezzâk, **a. g. e.** , VII, 358.

⁹⁷⁴ Abdürrezzâk, **a. g. e.** , VII, 358.

⁹⁷⁵ Abdullah b. Süleyman, **Fıkhu Emîri'l-Mü'minîn**, s. 55-56.

⁹⁷⁶ Abdürrezzâk, **a. g. e.** , VII, 358-359.

⁹⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, **a. g. e.** , VI, 519.

Söz konusu uzlaştırma girişimi yanında, her olayın kendine has hüküm vermeyi gerektiren özel şartları bulunduğu ihtimalini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

3.2.3.1.5. Livata'nın Cezası

Kaynaklarda geçtiğine göre; "Halifelerden dört tanesi, homoseksüellik yapanları yaktırmıştır; Ebu Bekir es-Sıddık, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Zübeyr ve Hişam b. Abdülmelik. Hz. Ebu Bekir dönemindeki homoseksüellere yakma cezasının uygulanmasında fikrin Hz. Ali'den çıktığı belirtilmektedir. Rivayete göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Homoseksüellik işini daha önce sadece Lut kavmi yapmıştı. Allah'ın onları nasıl cezalandırdığını⁹⁷⁸ biliyorsunuz. Ben onların yakılmasını uygun görüyorum."⁹⁷⁹

Hız. Ali ve diğerlerinin bu uygulamaları, Hız. Peygamberin "Kimin Lût kavminin sapık işini (homoseksüellik) yaptığını görürseniz, faili (yapan) de mefûlü (yaptıran) de öldürün"⁹⁸⁰ hadisine, kısmen uygun görünmektedir. Ancak öldürmenin yakma şeklinde olması, hadislere uygun görülmemiştir. Nitekim Hız. Ali'nin mürtedlere de -ileride açıklanacağı üzere öldürdükten sonra- yakma cezasını öngörmesi⁹⁸¹ başta İbni Abbas olmak üzere insanlarca eleştirilmiştir.⁹⁸²

Hanefiler dışındaki mezhepler genellikle homoseksüelliği zina ile aynı görürler ve muhsan için recm veya muhsan olmayan için sopa cezasından bahsederler. Hanefiler ise, homoseksüelliği zina saymazlar ve onun için hadd cezası yerine tazir cezası öngörürler, tekrarı halinde ise suçlunun öldürülmesine fetva verirler.⁹⁸³ Hız. Ali'nin uyguladığı yakma fiili de tazir kapsamında bir cezadır.

Hız. Ali'nin homoseksüellik yapanı recm ettiğine dair rivayetler⁹⁸⁴ de vardır. Bu rivayetler bazıları tarafından, Hız. Ali'nin yakma görüşünden döndüğü şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu rivayetler, yakmanın recmden sonra yapıldığını bildiren

⁹⁷⁸ Bkz, A'râf 8/80; Hûd, 11/82-83; Hicr, 15/74.

⁹⁷⁹ Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Basri, **el-Hâvî el-Kebir fi Fıkhı Mezhebi'l-İmam eş-Şafii, Şerhu Muhtasari'l-Müzeni**, thk: Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcud, I-XVIII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, XII, 223.

⁹⁸⁰ Tirmizî, **Hudûd**, 24.

⁹⁸¹ Buhari, **Cihad**, 149.

⁹⁸² Ebû Dâvud, **Hudûd**, 1.

⁹⁸³ ez- Zuhayli, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye**, "Livâta" maddesi.

⁹⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, **a. g. e.**, VI, 494.

rivayetlerle birlikte düşünüldüğünde, önce recm ile öldürülme ve sonra cesedin yakılması şeklinde bir uygulama olabileceği anlaşılmaktadır.

Hiz. Osman döneminde livata (homoseksüellik) suçı işleyen bir adama verilecek ceza istişare edilirken Hiz. Ali, bu adamın evlendiğı ve zifafa girmeden bu fiili yaptığı gibi hafifletici bir sebepten dolayı ona sopa atılması gerektiğini, muhsan olmadığı için recmedilmemesi gerektiğini söylemiştir.⁹⁸⁵

3.2.3.2. Kazf Haddi Konusunda Hiz. Ali'nin Görüşleri

Kuvvetle atmak, sözü ağzından atıvermek, dokundurmak, iffetine iftira etmek gibi sözlük manaları⁹⁸⁶ olan kazf, namuslu bir erkek veya kadına "sen zina ettin, ey zaniye..." gibi sözlerle zina suçlaması yapmak anlamında bir İslam hukuku terimidir. Kazf büyük günahlardandır. Bu konuda Cenab-ı Hakk "*Şüphesiz namuslu, kendi halinde olan mü'min kadınlara (zina iftirası) atanlar, dünyada ve ahirette lanet olunurlar. Onlar için büyük bir azap vardır*"⁹⁸⁷ buyurmuştur. Hiz. Peygamber (s.a.s) de bir hadis-i şeriflerinde, kazfi, insanı helâke götüren yedi unsurdan biri olarak zikretmiştir.⁹⁸⁸

Kazf cezası, eğer iftirayı yapan kimse hür ise cezası seksen değnektir: "*Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup da, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek (hadd) vurun, onların şahitliklerini de ebediyyen kabul etmeyin.*"⁹⁸⁹ Değnekler vücudunun belirli bir yerine değil, çeşitli yerlerine vurulur. Yalnız manto, palto gibi dış elbiseleri çıkarılır. Eğer iftira eden köle ise cezası kırk değnektir.⁹⁹⁰

Resulullah'ın ifk hadisesinde de görüldüğü üzere kazf, toplumsal hayatı felce uğratan ciddi bir günahdır.⁹⁹¹ Bu yüzden kazf üzerinde İslam âlimleri özenle durmuşlar onunla ilgili bütün hususları tereddüde meydan vermeyecek netlikte açıklamışlardır. Bu konuda da onlara Hiz. Ali uygulamalarıyla önderlik etmiştir.

⁹⁸⁵ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, VII, 405.

⁹⁸⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, V, 272.

⁹⁸⁷ Nur, 24 / 23.

⁹⁸⁸ Buhari, *Vesaya*, 23.

⁹⁸⁹ Nur, 24 / 4.

⁹⁹⁰ Nur, 24 / 4.

⁹⁹¹ Bu olayla ilgili detaylı bilgi için bkz. Kutub, Seyyid, *Fi Zilali'l Kur'an*, ter. Komisyon, Hikmet yay., İst., 1995, X, 381; Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l Kur'an*, ter., Ahmed Asrar, Hilal yay., İst., 1995, III, 431; Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, IV, 3478.

3.2.3.2.1. Makzûf'da Aranılan Şartlar

Makzufta; muhsan, akıllı, ergen, hür, Müslüman olma, İffetli olup zinadan uzak durma gibi şartlar aranır.⁹⁹² Kâfir muhsan kabul edilmez. Ancak kendisine kazf atılan bayan kâfir olup, çocuğu Müslüman ise, bu durumda onun namusuna iftira atan kazife hadd uygulanır. Hem Hz. Ebu Bekr, hem Hz. Ömer, hem Hz. Osman ve hem de Hz. Ali, evladı Müslüman olan bir kadına Müslüman olan çocuğuna hürmeten, kendisi ister Yahudi olsun isterse de Hristiyan, namus iftirası atanlara hadd uyguluyorlardı.⁹⁹³

Kendisine kazf iddiası atılan kadın, kocası tarafından böyle bir iddianın muhatabı olmuşsa, yani kadının zina ettiğini iddia eden kendi kocası ise bu durumda lian (bu fiili yapmadığına dair yemin etme, lanetleşme) gerekir. Eğer kadın liandan çekinirse recmedilir, koca çekinirse kendisine kazf haddi uygulanır.⁹⁹⁴ Hz. Ali; “Lian yapan eşler tekrar birleşmez, lanetleşen kadının çocuğunun nesebi ise annesine katılır böylece onun asabesi annesinin asabesi olur” demiştir. Bu konuda mezhepler arasında icma vardır.⁹⁹⁵

3.2.3.2.2. Kazf Suçunun Tekrarı

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Ebu Bükre isimli şahıs, Muğire b. Şube'nin zina ettiğini iddia etmişti. İddiasını ispatlayamadığı için kendisine hadd uygulandı. Celdeleri yedikten sonra tekrar ‘Muğire zina etti’ diyince Hz. Ömer ona ikinci kez celde vurdurmak istemiş ancak Hz. Ali; ‘aynı suça birden fazla, tekrar tekrar ceza verilmez’ diyerek buna engel olmuştur. Hz. Ömer, Hz. Ali'nin bu sözü üzerine kazife ikinci bir ceza vermekten vazgeçmiştir.⁹⁹⁶

Kazf suçunu işleyen kazif, aynı zina kazfini tekrarlırsa cumhura göre had vurulmaz, ancak tazir cezası verilir. Malikilere göre kazif, tekrar kazf yaparsa ona başka bir hadd daha uygulanır.⁹⁹⁷

⁹⁹² İbn Rüşd, a.g.e. , II, 430.

⁹⁹³ Abdurrezzak, a. g. e. , VII, 435.

⁹⁹⁴ Kasani, a. g. e. , VII, 54 vd.

⁹⁹⁵ Zuhayli, a. g. e. , VII, 385.

⁹⁹⁶ İbn Kudame, a. g. e. , XII, 365.

⁹⁹⁷ İbn Rüşd, a. g. e. II, 432.

3.2.3.2.3. Kazfın Cezası

Yüce Allah Kur'an'da kazfın cezasını Nur Suresi'nin 4 ve 5. ayetlerinde bizzat tespit etmiştir ki bu da seksen sopa vurmak ve ebediyen onların şahitliklerini kabul etmemektir.

Hız. Ali, Sıffın olayları sonrası izin alarak Hız. Aişe'nin yanına gittiği sırada askerlerden iki tanesinin Hız. Aişe'ye kötülük yapmak kastıyla kapısına geldiklerini görünce, onlardan her birine yüzer sopa vurulmasını emretmiştir.⁹⁹⁸ İbni Haldun Hız. Ali'nin bu kişileri bizzat cezalandırdığı, bazılarını vurarak yaraladığını aktarmıştır. Bu rivayetin, bazı fıkıhçılar tarafından kazf cezası kapsamında değerlendirilmiş olması⁹⁹⁹ yanlıştır. Bu olay tazir kapsamında değerlendirilebilir. Mevridi nassda içtihadı mesağ yoktur kaidesi gereği kazfın cezası sabittir. O da seksen değnektir.

Hız. Ali, kazf cezasını uygulayacak kişiyi seçerken “Orta yollu bir darbe ve orta halli bir değnek” diyerek, haddin icra edilmesi konusunda ölçüyü hatırlatmıştır.¹⁰⁰⁰ Celde, üzerinde budak olmayan bir değnek ile yapılır, mahkum olan şahıs yere yatırılmaz, cellad elini başından daha yukarı kaldıracak şekilde sert vurmaz, çok yumuşak da davranmaz. Fakihler bu sayılanların delilini, Hız. Ömer, Hız. Ali ve Abdullah b. Mesud gibi sahabenin tatbikatına dayandırmaktadır.¹⁰⁰¹

Yine celde vurulan kişinin elbisesi üzerinden çıkarılmaz. Çıplak olmasına gerek yoktur. Gömleği üzerinde kalır. Ancak üzerinde fazladan deri ceket, yün elbise vb. kalın giyecekler varsa, bunlar çıkarılır. Hız. Ali, “Kazıf, elbisesi (gömleği) üzerinde iken dövölür, ancak fazlalık olanlar çıkarılır”¹⁰⁰² diyerek sadece vücudunu kapatacak ince bir elbiseye müsaade edileceğini belirtmiştir.

Hanefilere göre vurma işleminin tek bir organ üzerine yapılmaması icap eder. Zira bu, organın telef oluşuna, derinin parçalanmasına yol açar. Ölüme sebep olabileceğinden korkulan organlara vurulmaz. Diğer mezhepler de aynı görüştedirler ve bu görüşlerini delillendirirken Hız. Ali'nin, celladına emrettiği: “Onu döv, her

⁹⁹⁸ İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n Nihaye**, s. 81-82.

⁹⁹⁹ İbn Haldun, **a. g. e.**, II, 593.

¹⁰⁰⁰ İbn Teymiyye, **Mecmeu Fetava İbn-i Teymiyye**, c. 28, s. 348.

¹⁰⁰¹ Zeylai, **a. g. e.**, III, 323.

¹⁰⁰² Zeyd b. Ali, **a. g. e.**, I, 300.

uzvuna dayağın hakkını icra et, ancak yüzüne ve cinsi organına vurmaktan sakın” rivayetini esas almışlardır.¹⁰⁰³

Celde yiyeenin elleri bağlanmaz. Serbest bırakılır. Hz. Ali, celladına “Onu döv fakat ellerini bağlama ki onlarla kendisini korusun” demiştir.¹⁰⁰⁴ Tüm bunlardan Hz. Ali’nin Kur’an ve Sünnet hükümlerini uygularken ne denli titiz ve itidalli olduğunu anlamaktayız.

Yine erkekler ayakta ve kadınlar da oturur vaziyette dövülürler. Hz. Ali, “Celde esnasında kadın oturur halde, erkek de ayakta olarak dövülür” buyurmuştur. Erkeğin oturur halde olması da caizdir. Nitekim Hz. Ali, adamın birine oturur halde iken celde uygulamıştır.¹⁰⁰⁵ Bununla, kadının darbeler sonucu yere düşmesi ve vücudunun uygun olmayan yerlerinin açılmasının engellemesi amaçlanır. Hanefiler; erkeğe ayakta, kadına oturduğu yerde celde uygulanır. Erkeğin oturmasında sakınca da yoktur diyerek¹⁰⁰⁶ çoğu meselede olduğu gibi böylesine detay konularda bile Hz. Ali ile birebir örtüşen görüşler belirtmeleri, onların Hz. Ali fikhından azami derecede faydalandıklarını göstermektedir.

3.2.3.3 Hırsızlık Haddine Dair Hz. Ali’nin Görüşleri

Hırsızlık suçu, haddler kapsamında değerlendirilmiştir. Çünkü hırsızlık hakkında; “Hırsızlık yapan kadın ve erkeğin ellerini kesiniz”¹⁰⁰⁷ ayet-i kerimesi ile bu suçun hadler kapsamında olduğunu belirten hadisler bulunmaktadır.¹⁰⁰⁸ Hırsızlığın, hükmü ve kapsamı hakkında Hz. Ali’den gelen birçok rivayet, görüş ve hükümler bulunmaktadır.

3.2.3.3.1. Hırsızda Aranılan Şartlar

Diğer bütün suçlarda olduğu gibi hırsızlıkta da akıllı ve baliğ olmak, hırsızlığın hükmünü bilmek şartı aranır. Çalınan malda onun da malı olma ihtimali ve şüphesi olmamalıdır. Yine hırsız, bu hırsızlığa mecbur bırakan kıtlık vb. bir etken

¹⁰⁰³ İbn Rüşd, **a. g. e.** , II, 429; İbn Kudame, **a. g. e.** , VIII, 313 vd. ; Kasani, **a. g. e.** , VII, 60.

¹⁰⁰⁴ Abdurrezzak, **a. g. e.** , V, 370.

¹⁰⁰⁵ Abdurrezzak, **a. g. e.** , V, 373,

¹⁰⁰⁶ Zuhayli, **a. g. e.** , VII, 361.

¹⁰⁰⁷ Maide, 5/38.

¹⁰⁰⁸ Buharî, **Hudud**, 13; Müslim, **Hudud**, 5; Tirmizî, **Hudud**, 16; Ebu Davud, **Hudud**, 11; Nesâî, **Sârik**, 9.

olmamalıdır. Hz. Ali, “Kıtlık yıllarında el kesme yoktur”¹⁰⁰⁹ sözünü diğer görüşlerini belirttiği gibi sünnete dayanarak söylemiştir.

Bir diğer şart da malı gizlice almaktır. Hırsızın bu fiili gizlice yapması, onun bu fiilin hadd kapsamında değerlendirilmesine neden olur. Bu anlamda kapkaççıya hırsızlık haddi uygulanmaz. Çünkü o açıkça malı alıp kaçmaktadır. Hz. Ali zamanında adamın biri bir elbiseyi aniden alarak kaçmıştı. Yakalanan kapkaççı Hz. Ali’ye şakalaştığını söylemiş, malı çalınan adam da bunu tasdik edince, serbest bırakılmıştır.¹⁰¹⁰ Bu konuda Hz. Ömer, Hz. Ali ve Zeyd b. Sabit’ten gelen rivayetlere göre onların, kapkaç hırsızlık cezası uygulamadıkları bildirilmiştir.¹⁰¹¹ Bu tür hırsızlıkların hırsızlık haddi kapsamında değerlendirilmeyeceğine dair mezhepler arasında ittifak vardır.¹⁰¹²

3.2.3.3.2. Çalınan Malda Aranılan Şartlar

Kişiyi hırsızlık haddinin uygulanması için çalınan malın nisab miktarı olması şartı aranır. “Bir dinar ya da on dirhemden daha az değere sahip bir şey için el kesilmez.”¹⁰¹³ Bu ölçü sünnetle belirlenmiştir. Hz. Ali, değeri çeyrek dinar olan bir demir parçasını çalan bir hırsızın elini kestirmiştir.¹⁰¹⁴ Bu uygulama, yukarıdaki hadise ters gibi gelmektedir, ancak Hz. Ali’nin bu uygulamasını destekler yönde de hadisler bulunduğundan dolayı Hz. Ali böyle bir ceza vermiştir. Mezhep imamlarının çoğu da bu konudaki “Dinarın dörtte biri ve daha fazlası kadar hırsızlıkta had cezâsı uygulanır” hadisini sahih gördükleri için Hz. Ali gibi hüküm vermişlerdir.¹⁰¹⁵

Ya da şöyle söyleyebiliriz; Hz. Ali, hadislerin, ayetin âmm manalarını tahsis edebileceğini kabul eder. Örneğin, “Hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadının ellerini kesiniz...”¹⁰¹⁶ Ayetinde geçen ‘es-sariku’ ve ‘es-sarikatu’ lafızları başlarında bulunan elif-lam takısı nedeniyle âmm lafızlardır ve çalınan malın miktarına bakılmaksızın hırsızlık yapan herkes bu lafızların kapsamına girer. Böyle olmakla beraber, Hz. Aişe kanalıyla bizlere ulaşan “(Hırsızın) eli, çeyrek dinar ve daha fazlası

¹⁰⁰⁹ Zeyd b. Ali, **a. g. e. , el- Müsned**, 302.

¹⁰¹⁰ el Nisaburi, **el-işraf**, I,303.

¹⁰¹¹ El-Kettani, **et- Teratibu’l- İdariye**, VIII, 235.

¹⁰¹² İbn Rüşd, **a. g. e. , II**, 440.

¹⁰¹³ Nesai, **Sârik**, 10.

¹⁰¹⁴ İbn-i Ebi Şeybe, **a. g. e. , V**, 471.

¹⁰¹⁵ İbn Rüşd, **a. g. e. , II**, 408.

¹⁰¹⁶ Maide, 38.

(değere sahip mallar) için kesilir”¹⁰¹⁷ hadisi, çeyrek dinar değerinin altındaki malları çalanlardan bu el kesme haddini kaldırmakta, ayetin manasını tahsis etmektedir. Bu hadisi göz önünde bulunduran Hz. Ali’nin hilafeti döneminde ayetin âmm manasıyla değil, hadisin tahsis ettiği şekliyle amel etmiş ve çeyrek dinar değerinde bir demir parçasını çalan kişiye hadd uygulamıştır.¹⁰¹⁸

Hırsızın çalınan malda hakkının olmaması gerekir. Çalınan malda bir vesileyle hırsızın da hakkı varsa kendisine hadd uygulanmaz. Hatta bir Müslüman, Müslümanların beytülmalinden hırsızlık yapsa da eli kesilmez. Çünkü beytülmalde onun da hakkı vardır. Mezheplerin de ittifakla kabul ettiği bu görüş¹⁰¹⁹ Hz. Ali’nin yaptığı bir içtihadın sonucudur.¹⁰²⁰ Nitekim Hz. Ömer döneminde adamın biri beytül mâlden hırsızlık yapmış ve yakalanmıştır. Hz. Ömer, Hz. Ali’den beytül mâlden hırsızlık yapan hakkında içtihat yapmasını istediğinde Hz. Ali; “Beytül mâlden hırsızlık yapanın eli kesilmez, onun da oradan hissesi vardır”¹⁰²¹ cevabını vermiştir. Hz. Ali’nin, hırsızın malda hakkının bulunmasını, haddi düşüren bir şüphe kapsamında değerlendirdiğini görmekteyiz.

Çalınan eşyanın, çalındığı mekândan çıkarılmış olması gerekir. Eğer mal, sahibince henüz olduğu mekândan çıkarılmadan önce hırsız yakalanır da elinden alınırsa hırsızın eli kesilmez. Hanefiler bu görüştedir.¹⁰²² Nitekim bir eve hırsızlık için girmiş ve henüz içeride iken yakalanmış biri Hz. Ali’ye getirildiğinde Hz. Ali onun elini kesmemiştir.¹⁰²³

3.2.3.3.3. Hırsızlık Suçunun Bilinme Yolları

Hırsızlık iki yolla bilinir: İkrar ve şahitlik.

İkrar, kişinin kendi nefsi aleyhine, kendi isteğiyle ve zorlama olmaksızın şahitlik etmesidir. Hz. Ali her bir itirafı bir şahit gibi görür ve eğer kişi aynı itirafı iki kez yaparsa bunu iki şahit gibi, dört kez yaparsa dört şahit gibi kabul ederdi. Eğer ilgili suça uygulanacak hadd cezası, hırsızlık gibi ancak iki şahidin şahadetiyle uygulanacak bir ceza ise bu kişiye söz konusu ceza, ancak suçunu iki kez itiraf

¹⁰¹⁷ Buharî, **Hudud**, 6291.

¹⁰¹⁸ Maliki, Abdurrahman, **İslam Hukukunda Ceza**, Köklü Değişim yay., İst., 2002, s. 128.

¹⁰¹⁹ İbn Rüşd, **a. g. e.**, II, 441 vd.

¹⁰²⁰ Abdurrezzak, **a. g. e.**, X, 208.

¹⁰²¹ İbn Kudame, **a. g. e.**, XII, 461.

¹⁰²² Kasani, **a. g. e.**, VII, 74.

¹⁰²³ Hindî, **a. g. e.**, V, 550.

etmesi halinde uygulanırdı. Nitekim Hz. Ali hırsızlık suçunu iki defa itiraf eden bir suçluya hadd cezası uygulamıştır.¹⁰²⁴ İmam Ebu Yusuf ve Hanbelilere göre hırsızlık suçunda iki şahit arandığı gibi iki defa suçlunun inkarı da iki şahit yerine geçmektedir. Ebu Hanife'ye göre hırsızlık suçunu işleyen hadd cezasına çarptırılması için, malı çalınan kişi tarafından dava açılması şarttır.¹⁰²⁵

Hırsızlık suçu zanlısı bir şahıs, deve çaldığı iddiasıyla Hz. Ali'ye getirilmişti. Hz. Ali adama: “Senin hırsızlık yapacağını zannetmiyorum, dedi. Adam: Hayır çaldım, diye cevap verdi. Hz. Ali: Belki sana öyle gelmiştir, karıştırmışındır, dedi. Adam: Kesinlikle çaldım, diye cevap verdi. Bu cevaplar üzerine Hz. Ali; Ey Kanber, al bu adamı götür, ateşi yak, cellâdı çağır, ben gelinceye kadar adamın eli bağlı kalsın, dedi. Hz. Ali, adamın yanına geldiğinde tekrar sordu: Sen hırsızlık yaptın mı? Adam: Hayır, diye cevap verdi. Bu cevap üzerine Hz. Ali, adamı serbest bıraktı.”¹⁰²⁶

Bu olayda Hz. Ali'nin, hırsızlık yaptığına dair kendi ikrarından başka delil bulunmayan kişiyi ikrarından vazgeçirmeye gayret ettiği görülmektedir. İşin ciddiyetini anlayan adam, hırsızlık yapmadığını söyleyerek kurtulmuştur.

Hırsızlığın bilinme yollarından ikincisi şahitliktir. Hırsızlığa şahitlik edenler en az iki kişi olmalıdır. Yine şahitler cezanın uygulanma anında hazır bulunmalı ve şahitliklerine devam etmelidirler. Hz. Ali, hadd uygulanacağı zaman şahitler orada hazır bulunup da şahitliklerinde ısrar etmedikçe hadd cezalarını uygulamamıştır. Onların oradan ayrılışlarını şahitlikten vazgeçmek olarak kabul etmiştir. Cezayı uygulamakta da aceleci davranmamıştır. Eğer şahitler şahitliklerini sürdürürlerse cezayı uygulamış, onlar şahitliklerinden vazgeçerlerse Hz. Ali de cezadan vazgeçmiştir.¹⁰²⁷

Hz. Ali şahitlerin tavırlarından şüphelendiğinde onların üstüne giderdi. Bu yüzden şahitlerin, şahitlikten kaçındığı durumlar olmuştur.¹⁰²⁸ Hz. Ali, Hz. Peygamber'den öğrendiği metot üzere, olabildiğince cezalandırmalardan kaçınmıştır.

¹⁰²⁴ Abdurrezzak, **a. g. e.**, X, 191.

¹⁰²⁵ Serahsi, **el-Mebsut**, IX, 182 vd.

¹⁰²⁶ Zeylaî, **a. g. e.**, IX, 444.

¹⁰²⁷ Hindi, **a. g. e.**, V, 549.

¹⁰²⁸ İbn-i Ebi Şeybe, **a. g. e.**, V, 540.

Hız. Ali, hadler, cinayetler, diyetler ve kısas konusunda kadınların şahadeti makbul görölmezdi.¹⁰²⁹ Bu konuda mezhepler de Hız. Ali ile aynı görüştedirler. Hanefiler, mali konularda ve şahsi hallerde kadınların da şahitliğinin kabul edilebileceğı görüşündedirler.¹⁰³⁰

3.2.3.3.4. Hırsızlık Suçunun Cezası

1. El Kesme: Hırsızlığın cezası Maide Suresi 38. ayet-i kerimeyle açık bir şekilde bildirildiğı üzere el kesimidir. Ancak bunda da bazı detaylar söz konusudur.

Hız. Ali'ye göre hırsız ilk kez hırsızlık yaptığında sağ eli kesilir. Bu işi tekrar yapar da yine hırsızlık suçunu işlerse bu defa sol ayağı kesilir. Aynı hatayı üçüncü kez yaparsa, bu defa hapsedilir ve herhangi bir organı kesilmez. Bu konuda o şöyle diyordu: "Hırsız tekrar tekrar hırsızlık yaparsa önce sağ elini, sonra sol ayağını keser ondan sonra tekrarlarsa da hapsedirim."¹⁰³¹

Hız. Ali'ye daha önce hırsızlık yaptığı için bir eli ve bir ayağı kesilmiş bir adam getirildi. Hız. Ali, arkadaşlarına 'Bu adam hakkında görüşünüz nedir?' diye sorunca Arkadaşları 'Diğer elini de kes' diye görüş belirttiler. Hız. Ali, 'Eğer bunu yaparsam onu öldürmüş olmaz mıyım? O elini de alırsam ne ile yemek yer, ne ile namaz için abdest alır, cünüplüğünden nasıl gusleder, tuvalet ihtiyacını nasıl giderir?' diyerek suçluyu birkaç günlüğüne hapsetti, sonra da çıkardı. Onun durumu hakkında tekrar arkadaşlarıyla müşaverede bulundu. Onlar daha önce söyledikleri sözü söylediler. Hız. Ali de onlara daha önce söylediğı sözleri tekrarladı, sonra suçluya şiddetli bir sopa attırdı ve gönderdi."¹⁰³²

Yine benzer bir olay Hız. Ömer zamanında yaşanmıştı. Hırsızlık yapan biri Hız. Ömer'e getirilmiş onun elini kestirmişti. Daha sonra bu kişi yine getirilmiş bu defa da ayağı kesilmişti. Üçüncü kez getirildiğinde Hız. Ömer diğer elinin de kesilmesini emredince Hız. Ali ona 'Bunu yapma Yüce Allah hirabe ayetinde "... El ve ayağını çaprazlama kesin" buyurmaktadır. Bu adamın da zaten sadece bir eli bir de ayağı kaldı, diğerlerini kaybetti, bunları da alırsak ne ile yürüyecek, ne ile

¹⁰²⁹ Zeyd b. Ali, a. g. e. , s. 301.

¹⁰³⁰ İbn Rüşd, a. g. e. , II, 454.

¹⁰³¹ İbn Kudame, a. g. e. , XII, 446.

¹⁰³² İbn Kudame, a. g. e. , XII, 447.

yemeğini yiyecek? Sen ona ya ta'zir uygula ya da hapsede' deyince Hz. Ömer onu hapse attırdı.¹⁰³³

Hanefî ve Hanbelilere göre sağ el ve sol ayaktan sonra başka bir organ kesilmez. Çalınan şey ödettirilir ve hırsıza tazir cezası verilir. Delil olarak da Hz. Ali'nin (yukarıda geçen) uygulaması esas alınmıştır.¹⁰³⁴ Şafii ve Malikilere göre hırsız, üçüncü kez çaldığında sol eli, dördüncü kez çaldığında ise sağ ayağı kesilir ve tazir cezası verilir. Bu konuda Ebu Hureyre'den gelen bir hadis delil olarak gösterilir. Fakat bu hadis zayıf bir isnatla rivayet edildiği için Hanefî ve Hanbelilerin uygulamaları daha makuldür.¹⁰³⁵

Hz. Ali hırsızlık nedeniyle eli kesilen kişinin kan kaybını önlemek için tedavi edilmesinde titizlik gösterip suçlu haklarını da gözetmiştir.¹⁰³⁶

2. Kesilen Elin Boyuna Asılması: Hırsızın eli kesildiğinde, kesilen eli Hz. Ali de Resulullah'ın bu konudaki uygulamasını¹⁰³⁷ takip ederek hırsızın boynuna asardı. Bu sünnet olan bu uygulamanın amacı hem hırsızın kendisinin utanç verici bu duruma bir daha düşmemek için gayret etmesini ve hem de diğer insanlara caydırıcı bir ibret olmasını sağlamaktır. Bir anlamda bu manevi bir cezadır.

Bu konuda Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: "Bir gün Hz. Ali'nin yanında oturuyordum. Bir adam gelerek 'Ey Müminlerin Emiri! Ben hırsızlık yaptım' dedi. Ali onu geri gönderdi. O yine 'Ben gerçekten hırsızlık yaptım' dedi. Bunun üzerine Ali ona 'Sen kendi aleyhine iki kez şahitlik ettin' dedi ve elini kestirdi. Ben adamın kesik elini boynunda sallanırken gördüm."¹⁰³⁸

3. El ya da Ayağın Kesileceği Kısım: Hz. Ali'nin, eli, parmakların bitim yerinden, yani yaklaşık olarak elin tam ortasından kestirdiği ve yine ayağı da küçük parmaklarından kestirerek, suçluya yürüyebilmesi için topuk kısmının bırakılacağı rivayet edilmektedir.¹⁰³⁹

¹⁰³³ Abdurrezzak, a. g. e. , X, 186.

¹⁰³⁴ Kasani, a. g. e. , VII, 86; İbn Kudame, a. g. e. , VIII, 264, Zeylai, a.g.e. , III, 374.

¹⁰³⁵ İbn Rüşt, a.g.e. , II, 443.

¹⁰³⁶ Hindi, a. g. e. , V, 552.

¹⁰³⁷ Nesaî, **Kat'us Sarik**, 18; Ebu Davud, **Hudûd**, 22.

¹⁰³⁸ Abdurrezzak, a. g. e. , X, . 185.

¹⁰³⁹ Abdurrezzak, a. g. e. , X, . 185.

Ancak bu konuda gelen rivayetler diğer konulardaki gibi birbirini destekler ve aynı içeriğe sahip değillerdir. Yukarıdaki haberde Hz. Ali'nin el ve ayağı yaklaşık olarak ortasından kestiği, hırsızın kalan kısımla hayatını sürdürebilmesine imkân tanıdığı belirtilmekte iken aşağıda örneğini vereceğimiz rivayetlerde kesilme noktasının farklı olduğu görülmektedir.

Semure b. Abdirrahman'dan: "Hire'de eli mafsalsından kesilmiş bir adam gördüm ve ona 'Elini kim kesti' diye sordum. Bana 'Elimi Salih bir kul kesti, Ali kesti' dedi ve 'Ama o bana haksızlık yapmadı' diye de ekledi.¹⁰⁴⁰

Yine Ebu'l Mikdam'dan gelen rivayette de şöyledir: "Ali, hırsızların el ve ayaklarını mafsaldan keserdi."¹⁰⁴¹

Var olan rivayetleri cem etmek, farklı şekilde te'vil etmek, her ikisini de doğru kabul etmek mümkün olmadığı için cerh ve ta'dil kriterlerini uygulayarak hadislerin birini diğerine tercih etme zorunluluğu doğmaktadır. Biz ilgili rivayetlerin sıhhatlerine dair bir bilgiye rastlamadık.

Cumhura göre elin kesileceği kısım bilekten itibaren. Bunu sünnete dayandırmışlardır. İmam Ebu Sevr gibi bazı alimler ise sadece parmaklarının kesileceğini söylemişlerdir ama racih olan elin bilek ekleminden kesileceğidir.¹⁰⁴²

Bir hırsızın sağ eli kesileceğine yanlışlıkla sol eli kesilse, tekrar sağ el kesilmez. Hz. Ali zamanında Irak'ta bir adam hırsızlık yapmış ve yanlışlıkla sol eli kesilmişti. Durum Hz. Ali'ye bildirildi. Yeniden sağ elinin kesilmesi emrini vermedi.¹⁰⁴³

3.2.3.4. Hz. Ali'nin İçki Haddi Konusundaki Görüşleri

İçkinin haramlığı Maide Suresi 90. ayetle sabit olmakla birlikte, az bir miktar içmenin haram olup olmadığı noktasında art niyetli söylemler olabilmektedir. Buna gerekçe olarak da içkinin daha önceleri namaz vakitlerine özel olarak kısmi yasaklanmasıyla alakalı olan "... *Ta ki ne dediğinizi bilinceye kadar*" ayeti

¹⁰⁴⁰ İbn-i Ebi Şeybe, **a. g. e.**, V, 517.

¹⁰⁴¹ İbn Hazm, **a. g. e.**, XI, 375.

¹⁰⁴² İbn Rüşd, **a.g.e.**, II, 443.

¹⁰⁴³ İbn Hazm, **a. g. e.**, XI, 375.

getirilmektedir. Bu konuda Hz. Ali, “Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır.”¹⁰⁴⁴ Diyerek son noktayı koymuş, sarhoş edici şeylerin az da olsa haramlığını ortaya koymuştur.

Hz. Ömer döneminde “*İnanan ve salih amel işleyenlerin yiyip içtikleri şeylerden dolayı kendilerine bir günah yoktur.*”¹⁰⁴⁵ Ayetini te’vil ederek içki bize haram değildir iddiasında bulunan birileri Hz. Ömer’in huzuruna çıkarıldı. Arkadaşlarıyla bunların durumunu istişare eden Hz. Ömer’e “Onlar Allah adına yalan söylediler, Allah’ın dininde O’nun koymadığı prensipler uydurdular, onların boyunlarını vurmaliyiz.” Denilince, Hz. Ali’nin görüşünü merak eden Hz. Ömer’e, Hz. Ali: “Onlardan tevbe etmelerini iste, eğer tevbe ederlerse içki içtikleri için her birine seksen sopa vur, tevbe etmezlerse Allah adına yalan uydurmaları ve dinde olmayan bir kanun çıkarmaları nedeniyle boyunlarını vur” diye görüşünü belirtmiştir. Hz. Ömer de bu hükmü uygulamıştır.¹⁰⁴⁶

İçkinin haramlığı, sadece içilmesini değil; üretimini, alımını, satımını, dağıtımını da içerir. Zımmilere dahi olsa içki satışı yasaktır. Hz. Ömer es-Sevvad halkı ile zimmet akdi imzaladığında içki satmayacaklarına dair de madde koydurmuştu. Rebia b. Rükaz’ın verdiği bir habere göre Hz. Ali gördüğü bir köy hakkında bilgi istedi. Kendisine “Bu, Zürare diye anılan köydür, halkı kasaplık ve içki satışıyla ünlüdür” dediler. Bunun üzerine eline Hz. Ali, bu köydeki içki satışını engellemek üzere köye yaptırımlar uygulanması için talimat verdi.¹⁰⁴⁷

Hz. Ali, sarhoşluğun tespitini iki yolla yapardı: Koku ve kusma. Kişinin ağzından içki kokusu geliyor ya da kusuyor ve kusmuğu alkollü ise sarhoş olduğuna, içki kullandığına hükmederdi. Burada kişinin az ya da çok içtiğine bakılmaz. Kendisinden içki kokusu alınan şahıs ister az ister çok içmiş olsun seksen sopa vurulur. Hz. Ali, “İçki içen az da içse, çok da içse seksen sopa vurulur” demiştir.¹⁰⁴⁸

İçki içen şahsın, içtiği içkinin türüne bakılmaz. Eğer sarhoşsa hadd uygulanır.¹⁰⁴⁹ İmam Şafii el-Ümm adlı eserinde Hz. Ali’den yaptığı bir rivayette

¹⁰⁴⁴ Zeyd b. Ali, **a. g. e.**, s. 310.

¹⁰⁴⁵ Maide, 5/ 93.

¹⁰⁴⁶ İbn Hazm, **a. g. e.**, XI, . 287.

¹⁰⁴⁷ Hindi, **a. g. e.**, V,504.

¹⁰⁴⁸ İbn-i Ebi Şeybe, **a.g.e.**, V,498.

¹⁰⁴⁹ İbn-i Ebi Şeybe, **a.g.e.**, V, . 498.

“Bana ister şarap, ister bira ve isterse de başka bir sarhoş edici şey içmiş biri getirilirse mutlaka ona hadd uygulamam” dediği aktarılmaktadır.¹⁰⁵⁰

Sarhoşun cezası, sarhoşluğundan kurtulduğu, akli başına geldiği zaman uygulanır. Sarhoş iken acının farkında olmayacağı için o anda ceza uygulanmaz. Cezanın amacı caydırıcılıktır. Sarhoşken acı çekmeyeceği için ceza ile amaçlanan asıl hedef ıskalanmış olur. Hz. Ali’nin en-Necaşi diye şöhret bulmuş olan şaire, sarhoşluktan uyandıktan sonra ceza uygulandığı haberi kitaplarda mevcuttur.¹⁰⁵¹

Necaşi’nin Ramazan ayında sarhoş halde kendisine getirildiği, Hz. Ali’nin kendisini hapse attırdığı, ayılınca seksen sopa vurup tekrar hapse attırdığı ve ertesi gün tekrar çıkararak bu defa da yirmi sopa attırdığı ve “Bu da Ramazan gibi günde Yüce Allah’a karşı haddini bilmez bu cür’etin sebebiyle” diyerek onu aşağıladığı rivayet edilmiştir.¹⁰⁵²

Burada Hz. Ali’nin devlet başkanlığı konumu göz ardı edilmemelidir. Kendisi devlet başkanı sıfatıyla İslam’ın en temel ibadetlerinden biri olan oruç ibadetinin, yine en önemli yasaklarından biri olan içki içmek suretiyle çiğnenmesine müsaade edemezdi. Böylesi bir durumu göz ardı etmeyen Hz. Ali, devlet başkanının salâhiyet sınırlarında bulunan ta’zir yetkisini kullanmıştır.

Hz. Ali’nin bu uygulamasından devlet başkanının ta’zir yetkisini, gerektiği yerde toplumun maslahatını gözeterek kullanmasının önemine işaret vardır.

Yine bu olayda Hz. Ali’nin takdir ettiği cezayı yirmi sopayla sınırlı tutması da manidardır. Yirmi sayısı Şariin tayin ettiği cezaya alternatif bir ceza ihdas etmediği gibi, onun cezasının üzerine de çıkmamaya özen göstermiştir. Böyle olmakla beraber ta’zirin toplumda hızla yayılan ve önü alınamayan cürümlerde ölüme kadar takdir edilebileceği de unutulmamalıdır.

İslam hukuku bakımından cezaların hiçbirinde amaç, insanlara eziyet etmek ve acı çektirmek değildir. Yegâne amaç, toplum hayatının huzurlu bir şekilde yaşanabilirliğini temin etmek, insanları gerek Yüce Allah’a ve gerekse de topluma karşı cürüm işler konumundan uzaklaştırmaktır. Amaç bu olmakla beraber, cezaların

¹⁰⁵⁰ Şafii, *el-Ümm*, VIII, 136.

¹⁰⁵¹ Ebu Yusuf, *Kitâbü'l-harâc*, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kahire 1397.s. 180.

¹⁰⁵² İbn-i Ebi Şeybe, *a.g.e.*, V,519.

caydırıcı olmamaları durumunda suçların toplumda yaygınlık kazandığı, bir suçu işleyenlerin yanlarına daima arkadaş aradıkları da bir gerçektir.

İçki içmek hem topluma ve hem de Yüce Allah’a karşı işlenmiş ciddi bir cürümdür. İçki içenler her ne kadar içmekten hoşlandıkları için bunu yaptıklarını söyleseler de hiçbirinin evde veya başka bir gizli yerde, kimseye görünmeden gizli bir şekilde içki içmediği, bu işi mümkün olduğu kadar birileriyle birlikte yaptıkları yadsınamaz bir durumdur. İşte ta’zir cezaları burada devreye girer. Hem suçu işleyene hem de ona bu suçta arkadaşlık etmeyi aklından geçirenlere yönelik bir caydırıcılık amaçlanır.

İçkiyle ilgili bir diğer rivayette de şöyle geçer: Velid b. Utbe, içki içtiği için Hz. Ali’ye getirildi. Hz. Ali, “Resulullah içkiye kırk sopa vurdurdu, Ebu Bekir de kırk vurdurdu. Oysa Ömer seksen sopa vurdurdu. Bunların hepsi sünnettir. Bu seksen sopa işi bana daha uygun geliyor.”¹⁰⁵³

İçki içene kırk sopa vurulacağı görüşü, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Hasan ile Abdullah b. Ca’fer’in görüşüdür. Bununla birlikte bütün Sahabe’nin de bu konuda icması oluşmuştur. Ancak el-Fetava’da İbnu Teymiyye “İçki için Hz. Ali, bir defa kırk diğer defa da seksen sopa vururdu”¹⁰⁵⁴ demektedir.

Kendisine içki haddi uygulanan biri öldüğünde Hz. Ali, beytulmalden onun diyetini ödemek gerektiği görüşündeydi. Bu konuda Hz. Ali, “Bir kişiye hadd uygulasam ve ölse ona karşı nefsimde hiçbir üzüntü duymam. Ancak içki içen hariç, onun diyetini öderim. Zira Resulullah ona (seksen sopa vurulmasını) sünnet edinmemişti.”¹⁰⁵⁵

Hz. Ali, her müctehidin doğruyu bulmuş olduğunu savunanlardan değil, doğrunun teaddüd etmeyeceğini söyleyenlerdendir. “Hata eden müctehid helak olmuştur” sözü ile “kendilerine hadd cezası uygulandığı sırada ölenlere üzülmem. Ama içki içen ve suçunun cezası sebebiyle ölen kimselere acırım; çünkü bu, bizim kendi içtihatımızla verdiğimiz bir hükümdür” deyip, böylelerin diyetini beytül malden ödemesi bu yaklaşımın bir göstergesidir.

¹⁰⁵³ Müslim, **Hudud**, 1707.

¹⁰⁵⁴ İbn Teymiyye, **el-Fetava**, XXVIII, 636.

¹⁰⁵⁵ Buhari, **Hudud**, 6778.

Ensar'dan biri Hz. Ali ile Abdurrahman b. Avf'ı evine davet etmişti. Onlara içki ikram etti. İçki henüz haram kılınmamıştı. Sonra akşam namazına kalktılar. Hz. Ali imam oldu ve Kafirun suresini okumaya başladı ancak (sarhoş olduğu için) karıştırdı. Bu olay üzerine şu ayet indi: "Ey iman edenler, sarhoşken ne dediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayın"¹⁰⁵⁶.¹⁰⁵⁷

Hz. Ali, içkinin azı veya çoğu fark etmeksizin cezasının seksen sopa olacağını savunmuştur.¹⁰⁵⁸ Demiştir. Nebizin cezasının da seksen sopa olduğunu söylemiştir. Sarhoşluğunun nebizden kaynaklandığı söylenen birine "niye (nebizden) sarhoş olacak kadar içtin?" diye çıkışmış ve ona seksen sopa cezası uygulamıştır.¹⁰⁵⁹ Hz. Ali'nin, nebizden sarhoşluk vermeyecek kadarını içmenin suç teşkil etmediği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.

İçki içme suçunun cezasının ne olduğu hususu oldukça tartışmalıdır. Hz. Ali'nin bu konudaki görüşünü ortaya koyabilmek için Hz. Peygamberden itibaren durumu özetlemek gerekmektedir. Hz. Peygamber döneminde içki içene iki hurma dalıyla yaklaşık kırk sopa vurulmuştur. Hz. Ebu Bekir de kendi döneminde bu uygulamaya devam etmiştir. Hz. Ömer ise içki içenlerin sayısının çoğalmasından ötürü bu konuyu ashopla istişare etmiştir. Abdurrahman b. Avf: "Hadd cezalarının en hafifi olan seksen sopa vurulmasını teklif etmiştir."¹⁰⁶⁰ Hz. Ali'nin de görüşünü belirttiği istişare sonucu seksen sopa cezasında karar kılınmıştır. Hz. Osman da Hz. Ali de ve daha sonra Hz. Muaviye haddi seksende sabit kıldı."¹⁰⁶¹

Hz. Ömer'in içki için uygulanması gereken haddin miktarı hususunda ashopla istişarede bulunduğu sırada Hz. Ali'den aldığı görüş şu şekildeydi: "Seksan sopa vurulmasını uygun görüyorum. Çünkü kişi, içince sarhoş olur, sarhoş olunca hezeyana düşer (saçmalar), hezeyana düştü mü iftira atar. (İftiranın cezası ise 80 sopadır). O halde içki içene de aynı ceza uygulanmalıdır." Hz. Ömer, Hz. Ali'nin bu kıyasını çok beğendi ve artık içki içenler için 80 sopa cezası uygulanmaya

¹⁰⁵⁶ Nisa, 4/43.

¹⁰⁵⁷ Ebû Dâvud, **Eşribe**, 1; Tirmizî, **Tefsir**, 5.

¹⁰⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, **a. g. e.**, VI, 501.

¹⁰⁵⁹ İbn Ebî Şeybe, **a. g. e.**, VI, 502.

¹⁰⁶⁰ Müslim, **Hudûd**, 35.

¹⁰⁶¹ Ebû Dâvud, **Hudûd**, 37.

başlandı."¹⁰⁶² İslam alimlerinin çoğunluğu tarafından, içki içme suçunun cezası ta'zîr değil de bir hadd olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁶³

3.2.3.5. Hz. Ali'nin İrtidat Etme (İslam'dan Dönme) Haddine Ait Görüşleri

İrtidat kelimesi 'irtedde ve tahavvele' kelimelerinden gelme olarak kişinin İslam'dan yüz çevirmesi şeklinde açıklanmıştır.¹⁰⁶⁴ Aynı kelime ıstılahta ise:

Bir Müslümanın İslam'dan çıkması veya sözüyle ya da inancıyla İslam'dan çıkmasını gerektirecek bir eylemi gerçekleştirmesi olarak tarif edilir ki bu da İslam'dan çıkarak küfre girmek anlamına gelir. İrtidat edene "mürted" denir.¹⁰⁶⁵

Mürtedler ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Sizden kim dininden döner de ölürse, ölürken de küfür üzere idiyse onların yaptığı bütün ameller dünyada ve ahrette boşa çıkar ve onlar cehennem ashabıdırlar; onlar orada ebedi kalacaklardır."*¹⁰⁶⁶

Hz. Ali mürtedi üç defa tövbeye davet eder ve şu ayeti okurdu¹⁰⁶⁷; *"İman edip sonra inkâr eden, sonra iman edip tekrar inkâr eden, sonra da inkârlarında ileri gidenleri Allah ne bağışlayacak ne de doğru yola erİştirecektir."*¹⁰⁶⁸ Mürtedin tevbeyle davet edilmeden önce öldürölmesi mekruhtur. Ancak dinden dönmekle ismetini yitirdiğı için, onu öldüren yetkiliye bir şey gerekmez. Mürtedin tevbesi kelime-i şehadet getirmesi ve girdiğı dinden yeniden İslam'a dönmesidir.¹⁰⁶⁹

3.2.3.5.1. İrtidat Sayılan Davranışlar

1. Bir Müslüman Yüce Allah'ın ilahlılığına uygun olmayacak bir şey söyleirse, Hristiyanlardan etkilenererek 'Hz. İsa Allah'ın oğludur' vb. sözler söylemek gibi, ya da Hz. Muhammed'in peygamberliği konusunda uygun olmayan bir şey iddia ederse irtidat ettiğine, İslam'dan döndüğüne hükmedilir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'e hakaret

¹⁰⁶² Beyhakî, a. g. e. , VIII, 321.

¹⁰⁶³ Yıldırım, Mustafa, **İslam Hukukunda İÇki İçme Suçu ve Cezası**, DEÜİFD, XIV, 50.

¹⁰⁶⁴ İbn Manzur, **Lisanu'l Arab**, VI, 133.

¹⁰⁶⁵ Kal'aci, a.g.e. , I, 270.

¹⁰⁶⁶ Bakara, 2 / 218.

¹⁰⁶⁷ İbn Ebi Şeybe, a. g. e. , II, 137.

¹⁰⁶⁸ Nisa, 4 / 137.

¹⁰⁶⁹ İbn Kudame, a. g. e. , VIII,124.

edip sövenleri de ridde kapsamında değerlendirip bu gibi insanların öldürülmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁷⁰

2. Bir Müslüman İslam'ın kesinlik kazanmış ahkâm-ı diniyesinden bir hükmünü yerine getirme konusunda kibirli davranır, onu yapmaya gururu sebebiyle karşı çıkarsa veya o ibadetin yapılmasına engel olursa, helali haram sayarsa, farzlardan birini inkar ederse irtidad etmiş sayılır. Yine kişi dinde herkesçe bilinen bazı şeyleri inkâr etmekle de küfre girer. Mesela haram bir şeyi helal, helal bir şeyi de haram saymak gibi. Çünkü böyle bir davranış, kişinin kendisini kanun koyucunun, yani Yüce Allah'ın yerine koyması ve onun teşri buyurmadığı bir konuyu O'nun adına hareket ederek teşri kılması anlamı ifade eder ki bu kabul edilemez.¹⁰⁷¹

Hız. Ali, zekât vermeye engel olan ridde ehliyle harbe kalkıştığında Hız. Ebu Bekir'e eşlik etmiş, onun ordusunda bizzat yer almıştı.¹⁰⁷²

Kişinin namazı irtidaden terk etmesi de böyledir. Çünkü namaz dinin direğidir, özürsüz olarak onu terk etmek caiz olmaz. Kim namazı tembelliği sebebiyle terk ederse, o kâfir ve mürted addedilir. Hız. Ali'ye 'Ey Müminlerin Emiri! Namaz kılmayan kişi hakkında ne dersin?' diye sorulduğunda Hız. Ali 'Kim namaz kılmazsa o kâfirdir' cevabını vermiştir.¹⁰⁷³ Mezheplerin bu konu ile ilgili görüşlerini daha önce başka bir başlık altında açıklamıştık.¹⁰⁷⁴

3.2.3.5.2. Mürtedden Tevbe Etmesinin İstenmesi

Hız. Ali, mürtedden tevbe etmesinin üç kez istenmesini, tevbe etmediği takdirde öldürülmesi gerektiği görüşündedir.¹⁰⁷⁵ Bu görüşünü halifeliği sırasında, Müslüman olduktan sonra tekrar buzağıya tapınmaya dönen birine uygulamıştır. O şahıstan, irtidatından dolayı tevbe etmesini üç kez istemiş, adam tevbe etmeyince onu öldürtmüştür.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁰ Zeyd b Ali, **Müsned**, IV, 537.

¹⁰⁷¹ Zuhayli, **a.g.e.**, VII, 461.

¹⁰⁷² İbn Ebi Şeybe, **a.g.e.**, II, 137 vd.

¹⁰⁷³ İbn Hüsameddin, **a. g. e.**, VIII, 13.

¹⁰⁷⁴ 2.3.3.1 no'lu Namazın Önemi başlığına bkz.

¹⁰⁷⁵ Zeyd b. Ali, **a. g. e.**, s. 318.

¹⁰⁷⁶ Abdurrezzak, **a. g. e.**, X, 170.

Hiz. Ali, Hristiyan iken Müslüman olan, ancak daha sonra Hristiyanlığa dönen bir kişinin İslam'a dönmesini kendisine arz etmiş kabul etmeyince onu öldürtmüştür.¹⁰⁷⁷

Bütün mezheplere göre irtidat edenin, öldürülmeden önce üç kez tevbeye davet edilmesi vaciptir. Bu konuda fıkıhçılar, mm Mervan hadisini, Hiz. Ömer ve Hiz. Ali'nin uygulamalarını bu hükmün delilleri olarak kabul etmişlerdir.¹⁰⁷⁸

Tevbe etmesi ve yeniden İslam'a dönmesi için tanınacak süre üç kez İslam olmasını teklif etmek olabileceği gibi İslam'a dönme kannati taşıyan insanlar için bu süre bir ay da olabiliyor. Hiz. Ali zamanında "Mürtedin birinden tevbe etmesi istenmişti. Bir ay beklendi tevbe etmeyince öldürüldü."¹⁰⁷⁹ Hanefilere göre mürtedin  gün hapsedilmesi menduptur. Bu süre içerisinde her gün kendisine İslam teklif edilir. Müslüman olmayı reddederse ldrlr.¹⁰⁸⁰

3.2.3.5.3. Mrtede Uygulanan Cezanın İnfaz Biçimi

Mürtedin cezası kılıçla boynunun vurulmasıdır. Bu konuda ümmetin icması oluşmuştur. Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı gibi Hiz. Ali hem sözlü olarak ve hem de uygulamalarıyla bunun cezasının boynunun vurulması olduğunu ortaya koymuştur.

Hiz. Ali'ye bir grup zındık getirilmişti. O da onların yakılarak ldrlmesi emrini verdi ve yakıldılar.¹⁰⁸¹ İbni Abbas'ın; "Ben olsam Peygamberimizin 'Allah'ın azabı ile azab etmeyiniz' emrinden dolayı onları yakmazdım, yine Resulullah'ın 'Dinini değiştirenin öldürünüz' emri gereği onları öldürürdüm" dediğini duyan Hiz. Ali'nin, o suçluları yakarak öldürttüğü için ölünceye kadar pişmanlık duyduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁸²

Mürtedin ldrlmesi gerektiğine dair ümmetin icması olmakla birlikte, nasıl öldürüleceği noktasında ihtilaf vardır. Hiz. Ali'nin bu konuda caydırıcılığı ön planda

¹⁰⁷⁷ Abdurrezzak, a. g. e. , X, 169.

¹⁰⁷⁸ İbn Rüşd, a. g. e. , II, 448.

¹⁰⁷⁹ Abdurrezzak, a. g. e. , X, 164.

¹⁰⁸⁰ Zuhayli, a. g. e. , VII, 466.

¹⁰⁸¹ Bu olayın geçtiği metinde, Hiz. Ali'nin yakma işlemini ldrttkten sonra mı? ldrtmeden önce mi? yaptığına dair net bir açıklama bulunmamaktadır. Benzer metinlerde ldrttkten sonra yakıldığına dair ifadeler vardır. Bkz. Zeyd b. Ali, **Müsned**, IV, 532.

¹⁰⁸² Buhari, **İştıtabetu'l Mrteddin**, 6.

tuttuğu ve bazen kılıçla öldürme, bazen topluluk tarafından ayaklarla çiğnenmek ve dövülmek suretiyle öldürme ve yukarıda geçtiği üzere bir defa da yakmak suretiyle öldürme yoluna gittiğini görüyoruz.¹⁰⁸³

Hız. Ali, mürted kadının öldürölmemesi görüşünü savunuyordu. Mürted kadın köleleştirilir, öldürölmez. Hız. Ebu Bekir'in bu yönde bir uygulaması olmuştur. Yine Hız. Ali'nin Naciye oğullarına gönderdiği birliğin yaptığı savaş sonucu, savaşan erkekler öldürölümüő, kadınlar da esir edilmişti.¹⁰⁸⁴

Hanefilere göre sadece erkek mürted öldürölür, kadın mürtede ölüm cezası uygulanmaz. Hanefilerin dışındakilere göre ise kadın ya da erkek fark etmez dininden dönen herkes öldürölür.¹⁰⁸⁵

3.2.3.5.4. Mürtedin Defni ve Mirası

Bir devlet başkanı, kendisinden tevbe etmesini istediği halde tevbe etmeye yanaşmayan bir mürtedin öldürölmesine mecbur kalır da onu öldürölirse, defin işini de kendisi üstlenir ve onun cenazesini ailesine teslim etmez. Hız. Ali, bir mürtedi öldürölme zorunda kalmıştı. Adama defalarca tevbe etmesini telkin ettiği halde adam buna yanaşmamış, bunun üzerine Hız. Ali adamın öldürölmesi emrini vermişti. Ailesi, onun cenazesini almak için çok büyük paralar teklif etmiş, böyle büyük bir fiyat teklif etmelerinden şüphelenen Hız. Ali, mürtedin ailesinin, sonradan gidip mezarı kazacaklarından ve cesedi alıp götüreceklerinden endişelenmiştir. Buna fırsat vermemek için cesedin yakılmasını emretmiştir.¹⁰⁸⁶ Çünkü onun cesedi bir leş hükmündeydi ve parayla satılması ona bir değer katabilirdi. Yine onun gibilerin bu kişinin mezarını kendilerince kutsal addetmeleri tehlikesi de vardı. Tüm bunlara meydan vermek istemeyen Hız. Ali, cesedin yakılmasını uygun görmüştü.

Bir mürted ister kendisine uygulanan hadd nedeniyle ölmüş olsun, isterse de tabii yoldan ölsün onun malının mirasçısı Müslümanlardır. Hız. Ali, böylesi bir mürtedin ölmesi durumunda onun mirasçılarının Müslümanlar olduğunu söylemiş¹⁰⁸⁷ ve mürtedin malı alınarak beytülmale konulmuştur.

¹⁰⁸³ en-Nisaburi, **el-İşraf**, II, 240; İbn Ebi Şeybe, **a. g. e.** , V, 559.

¹⁰⁸⁴ İbn Ebî Şeybe **a.g.e.** , X,144.

¹⁰⁸⁵ Zeylai, **a.g.e.** , III, 457.

¹⁰⁸⁶ Beyhaki, **a.g.e.** , VI, 254.

¹⁰⁸⁷ İbn Hazm, **a. g. e.** , XI, 190.

Ancak ölen mürtedin mirasçıları Müslüman iseler, ölen bir kâfirin evlatları Müslüman ise babalarına mirasçı olmaları kuralında olduğu gibi, çocukları bu mürtede mirasçı olurlar ve mal onlara kalır, beytülmale aktarılmaz. Örneğin Hz. Ali döneminde yaşlı bir Hristiyan vardı, sonradan Müslüman olmuştu. Ancak bir süre sonra tekrar Hristiyan olunca Hz. Ali onun öldürülmesini emretti ve bu mürted öldürüldü. Mirasını da Müslüman olan çocuklarına verdi.¹⁰⁸⁸

3.2.3.6. Bağy Haddine Dair Hz. Ali'nin Görüşleri

Bağy, lügatte haddini aşmak, zulüm ve fesat çıkarma olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁸⁹ Bu anlamda ayet-i kerimede “*De ki Rabbim fuhşiyatın açık olanını da gizli olanını da, günah işlemeyi de haksız yere haddi aşmayı da haram kılmıştır*”¹⁰⁹⁰ buyrulmaktadır.

İstilahta ise bağy, Müslümanlardan güç ve kuvvet sahibi bir topluluğun İslam devlet yöneticisine karşı isyana kalkmaları hareketi olarak tanımlanmıştır. Eğer isyana kalkışanların bir kuvvet ve güçleri yoksa o takdirde bağy suçlusu sayılmazlar. Onlar ancak sıradan günahkârlar olarak görülebilir. Hz. Ali, İbni Mülcem tarafından yaralandığı zaman Hz. Hasan’a ‘Eğer iyileşirsem ona nasıl davranacağımı göreceksin, yok iyileşemezsem bana vurduğu darbenin aynısını ona vurun’¹⁰⁹¹ diye emretmiş ve onu sıradan bir suçlu gibi görmüş ve öyle muamele etmişti. Onu bir bağy suçlusu olarak kabul etmemiştir.

Hz. Ali’ye karşı Nehrevan’da toplanıp isyan çıkarmak isteyen Haricileri bağy suçluları kapsamında değerlendirebiliriz. Cemel ve Sıffin savaşında Ona karşı savaş açanların yaptıkları ise içtihat farkı olarak değerlendirilebilir.

Bilindiği gibi bağy yapanlar, her ne kadar devlet başkanına bir başkaldırı halinde iseler de sivil itaatsizlik örneği göstermişler, asi olmuşlar ama bu isyan, onların dinden çıkıp kafir oldukları anlamına gelmez. Hz. Ali, Kur’an’ın te’vili için onlarla savaşmıştır.¹⁰⁹² Haricilerin “Hüküm Allah’a aittir”¹⁰⁹³ ayetini yanlış yorumlamaları sonucu Hz. Ali onlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

¹⁰⁸⁸ Abdurrezzak, **a.g.e.** , X,169.

¹⁰⁸⁹ İbn Manzur, **a. g. e.** , II, 122.

¹⁰⁹⁰ A’raf, 7 / 33.

¹⁰⁹¹ Beyhaki, **es- Sünen**, VIII, 100.

¹⁰⁹² Hindi, **Kenzü’l-Ummâl**, VI, 155.

Hız. Ali'ye Cemel, Sıffın ve Nehravan ehli kâfir oldu mu?' diye sorulduğunda Hız. Ali; "Hayır, onlar bize karşı isyana kalkışmış kardeşlerimizdir. Biz sadece Allah'ın emrine girmeleri için onlarla savaştık" demıştır.¹⁰⁹⁴

Hız. Ali'ye Hariciler hakkında onların kâfir olup olmadıkları sorulmuştu. Hız. Ali, onları küfürden kaçan insanlar olarak nitelemiştir. Münafık olup olmadıkları sorulduğunda, 'münafıklar Yüce Allah'ı çok zikretmezler' diye cevap vermiştir. Hız. Ali'den, Haricileri tanımlaması istendiğinde: "Onlar kendilerine bir fitne isabet eden bir topluluk olup bu fitne sebebiyle kör ve sağır olmuşlardır. Bize karşı isyana kalkmışlar, bizimler savaşımlar, biz de onlarla savaşımlıdır" demıştır.¹⁰⁹⁵

Devlet başkanının en önemli görevlerinden biri de yönetimi altındaki Müslümanların emniyetlerini sağlamaktır. Bu nedenle kendisine karşı isyana kalkan bağilerle savaşmak, başkanın asli görevlerinden biridir. Bu anlamda orada yaşayan her Müslümanın devlet başkanıyla birlikte hareket etmesi ve bağilerle savaşması da bir görev olmaktadır. Bunu yapmayan kişi günahkâr olur.

Sıffın savaşından önce Hız. Ali'den Şam şehrinin kendilerine bırakılmasını, Irak bölgesinin ise Hız. Ali'de kalmasını isteyerek başkaldıranlara Hız. Ali: "Eğer Allah'ın dininde hile yapmak, aldatmak bana genişlik sunsaydı, inan ki bunu yapardım. Ama bunu yapmaktansa (Allah'ın dini konusunda hileye sapmaktansa) ölüm bana daha hafif gelir. Çünkü Yüce Allah Kur'an ehlinin hile yapmasından razı olmaz, susmasından razı olmaz, buna isyan eder" diyerek tepkisini göstermiş karşı tarafakileri isyancı olarak görmüştür.¹⁰⁹⁶

Dört mezhebin de bağı tanımlarına baktığımızda Haricileri bağı suçluları kapsamında gördüklerini müşahade etmekteyiz.¹⁰⁹⁷ Hız. Ali bağı yapanlara karşı önce isyanlarından vaz geçmeleri için çağrıda bulunmuş, olumsuz karşılık gelince savaş açmıştır. Savaş sırasında yaralananların katl edilmemesi emrini vermiş, savaş sırasında ve savaştan sonra kaçanları takip ettirmemiştir. Hatta kaçarken öldürülen bazı kimselerin sonradan diyetini Beytulmal'den ödemiştir.¹⁰⁹⁸ İşledikleri şahsi suçlar

¹⁰⁹³ Şûrâ, 47/10 ; Yûsuf, 12/40, 67; Mü'min, 40/12; Ra'd, 17/41; En'âm, 6/57,62.

¹⁰⁹⁴ en-Nevevi, **er-Ravdu'n Nadir**, V, 379.

¹⁰⁹⁵ Abdurrezzak, **a. g. e.** , X, 150.

¹⁰⁹⁶ el-İsfehani, **Hilyetu'l Evliya**, I, 127.

¹⁰⁹⁷ Zuhayli, **a.g.e.** , VII, 429.

¹⁰⁹⁸ Abdurrezzak, **a. g. e.** , X, 124; İbn Kudame, **a.g.e.** , VIII, 114.

ve katllerden dolayı Burada amaç isyanın durdurulmasıdır. Karşıdakiler her ne kadar isyan etseler de Müslümandırlar ve amaç hasıl olduktan sonra onların kanları ve malları ile peşinde olmak uygun görülmemiştir.

Fakihlerin cumhurunun aksine Hanefiler burada da Hz. Ali'nin hükmünün aynısını esas almışlar, isyancıların kaçanlarını öldürmeyi, esir etmeyi yaralıları öldürmeyi uygun görmemişlerdir. Diğer fakihler, isyancıların kaçtıktan sonra tekrar kuvvetlenip aynı fiili işlemelerine binaen onların peşinin bırakılmamasını savunmuşlardır.¹⁰⁹⁹

3.2.3.7. Hirabe Haddine Dair Hz. Ali'nin Görüşleri

Istılahta yol kesmek, yani bir insanın açık bir şekilde insanların mal ve canlarına kastederek onlara saldırması diye tarif edilen¹¹⁰⁰ hirabeyi Maverdi “Ehl-i fesattan bir topluluk bir araya gelir, sulh içindeki bir şehrin civarında yuvalanır, yol keser, insanların mallarını ve canlarını alır, yoldan geçişleri engellerlerse işte bu kişiler muharibtirler” şeklinde tarif etmiştir.¹¹⁰¹

Hirabenin cezasını Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de “*Allah'a ve Resulüne harb açan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezaları öldürülmek ya da asılmak ya da el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya sürgün edilmeleridir. Bu onların dünyada rezil edilişleridir. Onlar için ahrette büyük bir azap vardır*”¹¹⁰² buyurmakla kendisi tayin etmiştir.

Bu ayet hakkında Hz. Ali şu izahatı yapmıştır: “Hırsızlar yol keser, silah çekerler ve herhangi bir mal almazlarsa, hiçbir müslümanı öldürmezlerse, sadece yol kesmekle kalırlarsa, yakalandıklarında bu işten vaz geçinceye kadar hapishanede tutulurlar. Bu, onların sürgünü anlamına gelir. Sadece yol kesip mal gasp etmişlerse, elleri ve ayakları çaprazlama kesilir. Buna ilaveten bir de adam öldürmüşlerse el ve ayakları çaprazlama kesilir sonra da asılırlar.¹¹⁰³ Bütün mezheplere göre de hirabeye verilecek hadd cezası ayet-i kerimedeki tertibe göredir. Hanefilere göre eğer sadece mal gaspı söz konusu ise el ve ayaklar çaprazlama kesilir, sadece yolcular

¹⁰⁹⁹ İbn Kudame, **a.g.e.**, VIII, 114.

¹¹⁰⁰ Kal'aci, **a.g.e.**, I, 229.

¹¹⁰¹ El-Maverdi, **el-Ahkamu's Sultaniye**, thk. Halid Abdullatif el-Alemi, Daru'l Kitabi'l Arabi, Beyrut, 1999, s. 122.

¹¹⁰² Maide, 5 / 33.

¹¹⁰³ Zeyd b. Ali, **a.g.e.**, V, 30.

öldürülmüşse onlar da öldürülür. Hem öldürme hem gasp varsa devlet yöneticisi muhayyerdir. İstese çapraz kesim sonra da ölüm cezası verir isterse sadece öldürür. Bu asma şeklinde de olabilir başka şekilde de olabilir. Diğer mezheplerde aynı şeyi söyler fakat suçlunun asılması konusunda ihtilaf ederler. Aasılmanın öldürdükten sonra yapabileceği, aslolanın öldürülme olması gerektiğini ön planda tutarlar.¹¹⁰⁴

Kur'an ve Sünnette, hiçbir suç için hirabeye takdir edilenden daha ağır bir ceza bulunmamaktadır. Hirabe toplumda doğrudan fitne çıkaracağı, hayatı fesada uğratacağı ve insanların huzur içinde yolculuk etmelerini engelleyeceği için böylesine ağır bir ceza öngörülmüştür.

Hz. Ali muhariblerle ilgili olarak “Eğer soyguncular yol kesseler ve bu sırada silah gösterecekler ancak herhangi bir mal almadan ve bir Müslümanın canına da kıymadan oradan ayrılırlar, daha sonra yakalansalar, tevbe edinceye kadar hapsedilirler. Bu hapsediş ayette geçen yeryüzünden sürülmeleri, gezmekten men edilmeleridir. Eğer mal alır da cana kastetmezlerse, el ve ayakları çaprazlama kesilir. Eğer hem mal alır hem de cana kıyarlarsa o takdirde el ve ayakları kesildikten sonra ölünceye kadar asılırlar. Eğer onlar yakalanmadan önce kendiliklerinden tevbe eder de aldıkları malları tazmin ederlerse, öldürdükleri kişiler için de kendilerini kısasa teslim ederlerse artık onlara hadd uygulanmaz” demiştir.¹¹⁰⁵

Eğer muharib, imamın (devlet başkanının) eline geçtikten sonra tevbe ederse, bu bir anlam ifade etmez ve hadd uygulanır.

Devlet başkanının eline geçmezden önce tevbe ederse, bu tevbesi kendisinden haddi düşürür. Ancak kısas ya da aldığı malların tazminini düşürmez. Hz. Ali zamanında Haris b. Bedr, muharib olarak şehirden çıkmış, yol kesmiş, mal ve can almıştı. Daha sonra yaptığına pişman olarak devlet tarafından ele geçirilmeden tevbe edip gelip teslim olmuştu. Hz. Ali, onun tevbesini kabul etmiş ve aldığı can ve mala karşı ona büyük bir eman vermişti ki bu eman meşhur olmuştur.¹¹⁰⁶

Eman verilmesi bu kişiden haddi düşürmüştür, yani kamu davası düşmüştür ancak kişi hukuku devam eder. Herhangi bir tazmin söz konusu ise ödetilir.

¹¹⁰⁴ İbn Rüşd, **a.g.e.**, II, 445 vd.

¹¹⁰⁵ Zeyd b. Ali, **a.g.e.**, V, 32.

¹¹⁰⁶ Taberi, **Tefsiru Taberi**, VI, 221.

3.2.4. Cinayetler Konusunda Hz. Ali'nin Görüşleri

Şahıslara karşı işlenen suçlar neticesinde, mağdur ya hayatını tamamen kaybedip ölmekte veya hayatını kaybetmemekle beraber vücut tamlığı bozulmakta ve sağlığı zarar görmektedir. İster hayata ister vücut bütünlüğüne karşı işlenmiş olsun şahıslara karşı işlenen suçlar için terim olarak İslam hukukunda cinayet kavramı kullanılmaktadır.¹¹⁰⁷ İnsanın canına yönelik fiillere katl veya cinayet fi'nefs denir. Adam öldürmenin her çeşidi buraya girer. İnsanın azasına yönelik müessir fiillere ise cerh, veya cinayet fima dñnen nefis adı verilir. Cinayet suçunu işleyene cani, mağdura ise mecnıyyun aleyh denir. Şahsa karşı işlenen suçlarla ilgili hükümler, fıkıh kitaplarının Kitabı'l-Cinayat bahsinde ayrıntılı olarak bulunmaktadır.¹¹⁰⁸ Biz burada konuyla ilgili olarak Hz. Ali'den gelen rivayetleri inceleyeceğiz.

3.2.4.1. Kişinin Kendini Öldürmesi Durumu

Bir kişinin intihar etmesi durumunda, eğer ikinci bir kişi ona bu işi yaparken yardımcı olmuşsa, bu yardımcı olan kendi payına düşen diyeti ödemekle mükellef olur. Hz. Ali zamanında kadının biri intihar etmek istiyordu. Bir hayvana bindi, arkadaşı ipi onun boynuna geçirdi ve hayvanı tokatladı. Hayvan aniden gidince üzerindeki kadın düştü ve boynu kırıldı. Kadın orada öldü. Yine Adamın biri kendisine bir su kuyusu kazmaları için dört tane işçi tutmuştu. Adamlar kuyuyu kazmaya başlayınca kuyu yıkıldı ve adamın biri içinde kalarak öldü. Onun ölümünde mal sahibi ile diğer üç arkadaşının işi ağırdan almaları etkili olmuştu. Bunun üzerine Hz. Ali diyeti dörde böldü ve üçte birini kusuru bulunan bu dört kişiye ödetti. Geriye kalan dörtte bir payı da ölen kişinin sorumluluğuna hamletti.¹¹⁰⁹ Böylece Hz. Ali döneminde ister bilerek ister hataen bu fiile sebebiyet verenlere, kendi paylarına düşen diyetin ödetildiğini görüyoruz.

3.2.4.2. Başkasının Ölümüne Neden Olma

Biri ölür de katilin kimliğini ortaya çıkarmak mümkün olmaz ise, ölen kişi ile arasında düşmanlığı olduğu bilinen kişiler kasameye davet edilir. Kasame, cinayet mahallinde görñlen fakat cinayeti kendisinin işleyip işlemediğı kesin olarak

¹¹⁰⁷ Dağcı, Şamil, **İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller**, DİBY, Ankara, 1999, s. 41.

¹¹⁰⁸ Akgündüz, **a.g.e.**, I, 319.

¹¹⁰⁹ İbn Hazm, **a. g. e.**, X, 505.

bilinmeyen birinden elli kez bu işi kendisinin yapmadığına dair yemin etmesini talep etme demektir.¹¹¹⁰

Ölen birinin hasımlarının kasameye davet edilmesi için öldürülmüş olduğuna dair emareler olmalıdır. Yatağında ölmüş biri için insanlar kasameye davet edilmezler. Ölen kişinin, insanların yaşadığı bölgelere yakın bir yerde ölmesi durumunda ve benzeri hallerde kasameye başvurulur. Çöl gibi çetin bir ortamda ölü bulunan kişi için kasame yoluna gidilmez. Hz. Ali'den gelen bir rivayette: "Hangi ceset çölde bulunursa bulunsun onun diyeti beytülmalde ödenir ta ki İslam'da hiç kimsenin kanı heder olmasın. Ancak bir insanın cesedi iki köy arasında bulunursa onun diyetini ödemek cesedin yakın olduğu köye düşer" denilmiştir.¹¹¹¹

Hz. Ali'den gelen bir rivayette mahalle halkından 50 erkeğin toplanıp katili bilmediklerine görmediklerine dair yemin etmeleri, sonra diyetini ortaklaşa ödemeleri bildirilmiştir.¹¹¹² Hanefiler çoğu meselede olduğu gibi burada da Hz. Ali'nin rivayetine muvafık düşen görüş belirtmişlerdir. Yeminler ve diyetin mahalle halkının sorumluluğunda olduğunu belirtmişlerdir. Hanefilerin dışında kalan cumhura göre ise kasame; diğer ispat yolları yeterli gelmediği takdirde maktulun velileri tarafından yapılan davacılara ait bir ispat yöntemidir.¹¹¹³

Bir kişi kalabalık içerisinde öldürülse ve öldürenin kim olduğu tespit edilemese, onun kanı heder olmasın diye diyeti beytülmalde ödenir. Hz. Ömer zamanında bir adam, Kâbe'de cuma günü kalabalıkta öldürülmüştü. Hz. Ömer, Hz. Ali'ye bu adamın durumunun ne olacağını sordu. Hz. Ali de diyetinin beytülmalde ödenmesi gerektiğini söyledi.¹¹¹⁴

Bir kişi birden fazla kişiyi öldürse, eğer bu öldürüş kisası gerektiren bir işlemse o kişi hepsine bedel olarak öldürülür. Ancak diyeti gerektiren bir öldürme ise o takdirde her birine ayrı ayrı diyet öder. Örneğin, Hz. Ömer zamanında Yemen'de bir grup insan bir çocuğu birlikte öldürmüşlerdi. Hz. Ömer, bu konuyu insanlarla müşavere etti. Hz. Ali zaman zaman kullandığı kıyas yoluyla anlatımı kullanarak: "Ey Müminlerin Emiri! Bir grup bir deveyi çalsa, içlerinden biri şu organını bir

¹¹¹⁰ İbn-i Abidin, a. g. e. , X, 318.

¹¹¹¹ Abdurrezzak, a. g. e. , X, 35-36.

¹¹¹² Zeyd b. Ali, a.g.e. , IV, 592.

¹¹¹³ İbn Rüşd, a.g.e. , II, 421.

¹¹¹⁴ Abdurrezzak, a. g. e. , X, 51.

diğeri öbür organını alsa, bu hırsızların hepsinin elini kesmez misin?” diye sordu. Hz. Ömer, “Evet keserim” deyince Hz. Ali “ bu da aynı şey” diyerek görüşünü belirtmiştir.¹¹¹⁵

3.2.4.3. Kisas ve Diyet

Kisas kelimesi izlemek, anlatmak ve kesmek manalarına gelen "kass" kökünden alınmıştır. Yaralama ve öldürme suçlarında tatbik edilen ceza için kullanılır. Ferdin hakkı olarak yerine getirilmesi gereken muayyen cezadır. Kisası gerektiren suçta Allah hakkına (kamu hakkı) da tecavüz vardır; ancak kısısta ferdin (kulun) hakkına ağırlık verilmiş kamu hakkı için de devlete tazir cezası verme imkânı getirilmiştir. Diyet ise adam öldürme veya yaralama yahut bir uzvun kesilmesi, sakatlanması sonuçlarında hak sahibi kişinin “kisas”, yani suçlunun aynı derecede zarara uğrayacak şekilde devlet eliyle cezalanmasını istememesi veya bu suçlar kasten işlenmediği için kisasın mümkün olmaması halinde, suçu işleyenin ödeyeceği tazminattır¹¹¹⁶

Hz. Ali'ye kendisinde, Kur'an'da bulunmayan meseleleri içeren herhangi bir *hadis sahifesi* bulunup bulunmadığı sorulduğunda, Hz. Ali kendisinde, “Diyetle ilgili ahkâmın, esirlerin hürriyete kavuşturulması ile ilgili tavsiye ve teşviklerin, kafir mukabilinde Müslümanın öldürülmeyeceği gibi hükümlerin yer aldığı" bir hadis sahifesinin bulunduğu cevabını vermiştir.¹¹¹⁷

3.2.4.3.1. Hz. Ali Döneminde Kisas ve Diyete Konu Olan Durumlar

İslam, insanın dinini, aklını, ırzını, canını, malını her şartta koruma altına alır. Bu nedenle katilin belli olmayacağı bir tarzda, bir topluluğun toplanarak birinin öldürülmesi cezasız bırakılmaz. Böylesi bir olay yaşandığında, olaya iştirak edenler bir araya getirilir. Eğer maktulü öldürenler arasında, içlerinden birinin öldürdüğü *belli ise* bunu biliyorlarsa itiraf etmeleri istenir. İtiraf etmekten kaçınırlarsa, Hz. Ali'ye göre bu topluluğun tamamı öldürülür. Ölenin kanı heder edilmez. Bu anlamda Hz. Ali'nin, bir adamı öldüren üç kişiyi öldürdüğü rivayet edilmiştir.¹¹¹⁸

¹¹¹⁵ Abdurrezzak, a. g. e. , IX, 477.

¹¹¹⁶ Karaman, Hayredin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İz yay., İst., 1999, I, 191.

¹¹¹⁷ Buhârî, **Diyât**, 31, ; Tirmizî, **Diyât**, 16.

¹¹¹⁸ Kal'aci, a.g.e. , II, 826.

Hız. Ali'ye göre kölesine birini öldürmesini emreden kişi öldürölür, köle de hapsedilir. Kölesine birini öldürmesini emreden efendi hakkında Hız. Ali'nin şöyle dediğini nakledilmiştir: "O (köle), onun kırbacı ya da kılıcı gibidir. Efendi öldürölür, köle hapsedilir."¹¹¹⁹

Hız. Ali'ye göre izdiham sonucu ölen kişinin katili bilinmiyorsa diyetini devlet öder. Hız. Ali döneminde cuma günü mescitte izdiham sonucu bir adam ölmüştü. Ali onun diyetini beytölmalden verdi.¹¹²⁰

Öldürme fiiline bir topluluğun katılması ve birfiil öldürmeye mübaşeret etmeleri halinde, bütün mezheplerin ittifakı ile hepsine de kısas uygulanır.¹¹²¹

Bir şahıs, izinsiz olarak bir kuyu kazar ya da bir şey bina eder de, sonra biri gelir kuyuya düşer ya da yere inşa edilen şeye takılır olumsuz bir durum olur ve ölürse Hız. Ali'ye göre buna sebebiyet veren kişi, verdiği zararın ya da ölüm varsa ölenin diyetini tazmin eder.¹¹²²

Hız. Ali'den gelen rivayete göre şahitlik sırasında hata etmek tazmini gerektirir. Kim hata yollu olarak birinin aleyhine şehadette bulunsa, sonra da bu sebeple o kişiye hadd ya da kısas uygulansa, bu hadd ya da kısas onda can ya da organ cihetinden telefata sebep olsa hata yollu şehadette bulunanlar bunu tazmin ederler. Hız. Ali döneminde böyle bir olay olmuştur: "İki şahıs, birinin aleyhine hırsızlık yaptığına dair şehadette bulunmuş, suç zanlısının eli kesilmiş, ertesi gün şehadette bulunan iki şahıs başka birini getirmiş ve hata ettiklerini, asıl suçlunun yeni getirdikleri şahıs olduğunu iddia etmişlerdir. Hız. Ali onların o ikinci adam hakkındaki şehadetini kabul etmeyerek, onlara birinci adamın diyetini ödetmiş ve bunu kasten yaptığınızı bilsem sizin de ellerinizi keserdim"¹¹²³ diyerek şahitlikte hata yapanların, yaptığı hata ölçüsünde cezalandırılmaları gerektiğini belirtmiştir.

İmam Malik, Şafii ve Ahmed b. Hanbel'in de aralarında yer aldığı bir takım fakihler, adam öldürmede olduğu gibi, birden fazla failin müşterek olarak kısas gerektiren bir suç işlemeleri halinde her birinin ayrı ayrı kısas edileceği

¹¹¹⁹ İbn Ebî Şeybe **a.g.e.** , IX, 371.

¹¹²⁰ Kal'aci, **a.g.e.** , II,837.

¹¹²¹ Zuhayli, **a.g.e.** , VIII, 60.

¹¹²² Abdurrezzak **a.g.e.** , VIII, 400.

¹¹²³ İbn Ebi Şeybe **a.g.e.** , IX, 409.

kanaatindedirler. Bu şekildeki uygulamanın kaynağı Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin iştiraki ile ilgili tatbikatlarına dayandırılmaktadır. Bu uygulamalar, fiilin kasden işlenmesi halinde hem adam öldürme hem de müessir fiillerde aslî faillerin, suçun aslî cezasıyla ayrı ayrı cezalandırılacaklarını göstermektedir. Hz. Ali'nin şahitleri kısas ile cezalandırma yerine tazmin ile sorumlu tutması, kanaatimizce iştirake uygulanacak hükümlere istisna teşkil eden, “Şüpheden dolayı aslî ceza düşer” genel prensibinin tatbikinden ibaret olup esas ile değil usul ile ilgili bir konudur. Hz. Ali'nin ifadesindeki (لو علمت) “emin olsam” ibaresi de kısas'ın düşmesinin maddi hukuktan değil, şekli hukuktan (muhakeme usulünden) kaynaklandığını göstermektedir. Bilindiği gibi kasden işlenen suçun aslî cezası kısastır. Halbuki şahitler yanlış olduklarını ifade etmişlerdir. Yanılgılarını ifade etmeleri ise fiillerin lasıtlı olup olmadığı konusunda şüphe uyandırmaktadır. Şüphe ile aslî cezalar düştüğünden dolayı da kısas uygulanamamıştır. Eğer şahitler, mağdurun elinin kesilmesi için kasden adli vasıtalar (şahitlik) başvurdıklarını ikrar ve itiraf etselerdi, Hz. Ali'nin ifadesinden, onlara kısas cezası uygulanabileceği sonucunu çıkarmak mümkündür.¹¹²⁴

Hayvanın sebep olduğu cinayetlerde Hz. Ali'den gelen iki rivayet vardır.

Birinci rivayete göre hayvan bir şeyi çiğner ya da ayağıyla birini ya da bir şeyi tekmelerse sürücüsü, sevk edicisi ya da binicisi kusuru nispetinde zararı öder. Çünkü bu hayvanların sevkinde tam bir koruma yapmak zordur.¹¹²⁵

İkinci rivayet ise eğer hayvan sahibinde bir kusur yoksa tazminat ödenmeyeceği yönündedir.¹¹²⁶ Çevre şartları ve diğer unsurların da göz önünde bulundurulmasından dolayı farklı iki rivayet bulunduğu kanaatindeyiz.

Fûkaha; kasden sevk etme ve tedbirsiz davranma hallerinin dışında, hayvanın işlediği cinayetten sahibinin mes'ûl olmayacağına ittifak etmiştir.¹¹²⁷

Hz. Ali'ye göre küçük bir çocuğu velisinin izni olmaksızın ya da bir köleyi efendisinin izni olmaksızın bir işte çalıştırıp ölümüne sebebiyet olandan, diyet bedeli alınır.¹¹²⁸

¹¹²⁴ Dağcı, Şamil, **İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller**, s.111 vd.

¹¹²⁵ Kal'aci, **a.g.e.**, II,841.

¹¹²⁶ Kal'aci, **a.g.e.**, II,842.

¹¹²⁷ Mevsili, Abdullah b. Mahmud b. Mevdu el-Hanefi (ö. 683 h.), **el-İhtiyar li-Ta'lîl'l-Muhtar**, thk. Mahmud Ebu Dakika, Darul-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, t.y., IV, 293-296.

Korkutma ile kişinin ölümüne ya da yaralanmasına sebebiyet veren şahıs diyet öder. Hz. Ali döneminde bir şahıs, duvarın üzerindeki çocuğa inmesi için bağırdı. Çocuk da panikle hareket edince yere düştü ve öldü. Hz. Ali, buna sebebiyet veren kişiye diyet ödetirdi. Bu görüş cumhuru ulemanın da görüşüdür.¹¹²⁹

Hekim ya da baytar tedavi kurallarına uymaz da insana ya da hayvana zarar verirse diyeti öder. Hz. Ali hekimleri ve baytarları uyararak tedaviye başlamadan hasta yakınlarından tedavi süreci ile alakalı olumsuzlukları kabullendiklerine dair beraat almalarını istemiş, ayrıca beklenmedik durumlar, ağır hastalar için şahit bulundurmalarını aksi halde hekimlerin olası olumsuzluklardan sorumlu olacaklarını kendilerine bildirmiştir.¹¹³⁰

Yukarıdaki örnekler suçun tessebbüben işlenmiş olması ile alakalı örneklerdir. Sadece Hanefilere göre tessebbüben öldürmek kısasa manidir. Onlara göre kısas gerektirici öldürmenin tessebbüben (sebep olarak) değil direkt olması şarttır. Eğer öldürme tessebbüben ise diyet söz konusudur. Diğer Fakihler sebebiyetin kasdi olması durumunda bunu kısasa engel kabul etmezler. Sebep olma yoluyla da doğrudan öldürme halinde olduğu gibi kısas gerekir derler.¹¹³¹

Hz. Ali döneminde cesedin yanında elinde bıçakla duran bir adam yakalandı. Sorgulanması için getirildi. Adam ben yaptım dedi ama bu cinayeti kendisi işlememişti. Olaya tanık olmuştu, katil orada yoktu, eline bıçağı aldığı anda görevliler onu fark edince bu durumu ispatlayamayacağını ve o civardakilere kasame ödetmek istemediği fikri kendinde hasıl olunca olayı üstlenmek zorunda kaldı. Gerçek katil bu durumu görünce vicdanen rahatsız oldu ve suçunu itiraf etti. Bunun üzerine Hz. Ali, Hasan'a döndü ve "Bu adamın hükmü nedir?" diye sordu. Hasan "Ey Mü'minlerin Emiri! Bu adam bir yandan bir adamı katletti, bir yandan da bir adamın hayatının kurtulmasına sebep oldu. Nitekim Allahu Teâlâ bu hususta; *"Kim de onu (öldürülmesine engel olarak) diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibi olur"*¹¹³² buyurmaktadır." dedi. Bunun üzerine Ali ikisini de serbest bıraktı ve maktulun

¹¹²⁸ İbn Ebt Şeybe **a.g.e.** , IX, 377

¹¹²⁹ Kal'aci, **a.g.e.** , II,846.

¹¹³⁰ Kal'aci, **a.g.e.** , II,847.

¹¹³¹ Udeh, Abdulkadir, **a.g.e.** , II, 132.

¹¹³² Mâide 5/32.

diyetini beytûlmalden verdi.¹¹³³ Kanaatimizce Hz. Ali bu hükmü, maktulun velileri kısas hakkından vazgeçtikten sonra vermiştir.

3.2.4.3.2. Hz. Ali'nin Diyetin Türü ve Miktarı Konusundaki Görüşleri

Diyetin türünün ve miktarının belirlenmesinde fakihler ihtilafa düşmüşlerdir. Bu konu hakkında Hz. Ali'den gelen bir takım rivayetler ve görüşler bulunmaktadır. Diyetle asıl olan devedir. Hz. Ali'ye göre deve vermede sıkıntı yaşıyorsa bedeli verilebilir. Hz. Ali'den gelen rivayetlere göre diyet, yüz devedir. Diyet bedeli ise on iki bin (dirhem) olarak takdir edilmiştir. Diyetin ödenmesine gelince; Hz. Ali'ye göre hata ve kasta benzer öldürmede diyeti âkile¹¹³⁴ üç yılda taksit taksit öder. Bunun delili; Muğire b. Şubeden nakledilen şu hadistir: "Resulullah âkile üzerine diyetle hükmetti." Diyet takside bağlanmıştır. Çünkü her halükârda onu ödemek zordur. Bu sebeple kolay olması için takside bağlanmıştır.¹¹³⁵

Cumhura göre hataen öldürmenin diyeti, üç yıl vade ile onu ödemektir. Böylelikle âkilenin yükü hafifletilmiş olur. Bunun delili ise Hz. Ali'den rivayet edilen ve onların âkile hakkında üç yıl süre ile diyet ödemelerine dair hüküm verdiklerini belirten haberdur. Buna göre kendi çağlarında onlara muhalefet eden de olmamıştır. O bakımdan bu konuda icma gerçekleşmiş demektir. Aynı şekilde

¹¹³³ Abdülmün'im, Ahmed, **Tarihü'l-Kadâ fi'l-İslâm**, s. 154.

¹¹³⁴ Âkile, diyet ödemek anlamına gelen 'akl' mastarından ism-i fâil olup, diyet ödemeyi yüklenen kimse veya kimseler demektir. Kasıtlı olarak birini öldürmekten veya bir organa karşı kasten işlenen cinayetten dolayı ödenmesi gereken diyet, suçu işleyen malından ödenir. Öldürme fiili kasta benzer şekilde veya yanlışlıkla (hata yoluyla) işlenmiş ise diyeti 'âkile' öder. Kasten öldürmekten doğan diyetin, öldürenin malından ödeneceği konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır. Çünkü prensip olarak her insanın, mala verdiği zararların tazmininde olduğu gibi cana veya bedene verdiği zararlardan da şahsen sorumlu olması, başkasının bundan sorumlu tutulmaması gerekir. Cezalarda asıl olan şahsî sorumluluktur. Ayetlerde şöyle buyrulur: "*Herkes kazandığına karşılık bir rehindir*" (Müddessir, 74/38). "*Herkesin kazandığı günah ancak kendi aleyhinedir. Hiç bir kimse başkasının günahını taşımaz*" (En'âm, 6/164; Bk. İsrâ, 170/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38). "*Sen onlara şöyle de. Ne siz bizim işlediğimiz suçlardan sorumlu olacaksınız,, ne de biz sizin işlediklerinizden sorumlu olacağız*" (Sebe', 34/25). Hadiste: "Bir suçlu ancak kendi aleyhine suç işlemiş olur" buyrulur. (Tirmizi, Fiten, 2; İbn Hanbel, IV, 14). Hz. Peygamber yanında çocuğu bulunan bazı sahâbîlere, "Bu senin oğlun mudur?" diye sormuş, "Evet" cevabı üzerine şöyle buyurmuştur: "Bu çocuk senin aleyhine suç işleyemez; Sen de onun aleyhine suç işleyemezsin" (Ebû Dâvud, Diyât, 2; İbn Mâce, Diyât, 26). Kasten öldürme, kölenin öldürmesi, diyetin sulh veya suçlunun itirafı sonucu belirlenmesi hallerinde âkilenin diyet ödeme yükümlülüğünün bulunmaması sünnetle sâbittir. (Bkz. Zeylai, **Nasbü'r-Râye**, IV, 379). Mâlikîler dışındaki İslâm hukukçuları kasta benzer (şibhü'l-amd) ve yanlışlıkla (hataen) öldürmelerde diyetin âkileye yükletilmesinde görüş birliği içindedirler (el-Kâsânî, Bedâyetu's-Sanâî, VII, 256; İbn Abidîn, Reddül-Muhtar, V, 400) Küçük çocuğun ve akıl hastasının kasten öldürmesi hâlinde de diyet âkileye âittir. Çünkü bunların kasıt ve hatası eşittir. Hz. Ali, suç işleyen akıl hastasının diyetini âkilesine yüklemiştir. (İbn Kudâme, el-Muğnî, VII, 764 vd.)

¹¹³⁵ Kal'aci, **a.g.e.**, II, 854.

cumhura göre kasta benzer adam öldürmenin diyeti, her sene üçte biri ödenmek üzere, üç sene vadeli olarak ödemektir.¹¹³⁶

Küçük ya da deliden sadır olan kasden öldürmenin diyeti Hanefi, Maliki ve Hanbelilere göre akilesine aittir. Delilleri ise Hz. Ali döneminde meydana gelmiş olan ve bir delinin işlediği cinayet sonucu Hz. Ali'nin ona verdiği hükümdür.¹¹³⁷

Ehl-i kitaptan olan Yahudi ve Hristiyanların diyeti Müslümanın diyeti gibidir. Hz. Ali'den: "Yahudi, Hristiyan ve her zımminin diyeti Müslümanın diyeti gibidir."¹¹³⁸ Dediği nakledilmiştir.

Bazı istisnaların dışında fakihler, kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu fakihlerin delillerinden birinin de Hz. Ali'den gelen, "Kadının diyeti canda ve daha aşağı olanlarında erkeğin diyetinin yarısıdır" rivayeti olduğu bildirilmektedir.¹¹³⁹ Kadının öldürülmesinden dolayı ödenecek diyet erkeğin diyeti olan tam diyetin yarısı yani 50 devedir. Bazı fakihler Hz. Ali'den mevkufen (inkıtaya uğrayarak) gelen yukarıdaki hadisi zayıf görmüştür ve sahabenin çoğunun görüşü olan, kadın için yarım diyet ödenmesini kabul etmemişlerdir. Karşı yönde deliller sunmuşlardır.

Hz. Ali'ye göre omurganın diyeti, kırıldığında ve sahibi cima kuvvetini yitirdiğinde, erkeğin cinsel organına ve yumurtalıklarına bir zarar geldiğinde de yine tam diyet gerektiği ifade edilmiştir.¹¹⁴⁰ Bu konuda mezhep imamlarının da ittifak halinde oldukları görülmektedir.¹¹⁴¹ Hz. Ali'ye göre parmaklardan her birinin diyeti, tam diyetin onda biri kadardır.¹¹⁴² Bu durum sünnet ile sabittir.¹¹⁴³ Hz. Ali de sünnete vukufiyetinden dolayı, bu meselede de doğru hüküm vermiştir. Hz. Ömer, parmakların diyetinin eşit olduğunu ifade eden Muaviye b. Ebi Süfyan hadisi kendisine ulaşmadan önce başparmak ve şahadet parmağı için farklı, yüzük parmağı için farklı, serçe parmak için farklı diyetler takdir etmiş ama hadis kendisine ulaşınca

¹¹³⁶ İbn Kudame, **a.g.e.** , VII, 766.

¹¹³⁷ İbn Rüşd, **a.g.e.** , II, 404 vd; İbn Kudame, **a.g.e.** , VII, 764 vd.

¹¹³⁸ Abdurrezzak **a.g.e.** , VIII, 494.

¹¹³⁹ Zeylai, **a.g.e.** , IV, 363 vd.

¹¹⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.** , IX, 231.

¹¹⁴¹ Şaffi, el-Ümm, VI, 121; İbn Âbidin, **a.g.e.** , VI, 577.

¹¹⁴² İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.** , IX, 193.

¹¹⁴³ Tirmizî, **Diyât**, 4; Ebu Davud, **Diyât**, 18.

bütün parmakları tam diyet olarak görüp her bir parmak için 1/10 diyet uygulamasına geçmiştir.¹¹⁴⁴

3.2.5. Hz. Ali'nin Ta'zir ile İlgili Uygulamaları

Yasaklamak, menetmek, eğitmek, saygı göstermek, yardım etmek ve şiddetle dövmek gibi luğavi manaları olan ta'zir, "A-ze-re" kökünden "tefil" babında bir mastardır. İslam hukukunda ayet ve hadislerle hadd cezası konulmamış olan suçlar veya bazı ma'siyetler için İslam devletinin serbestçe belirleyip uyguladığı cezaları ifade eder. Bu suçlar ya Allah hakkı ile ilgili olur; özürsüz olarak ramazan orucunu tutmamak, namazı terk etmek, faiz yemek, insanların geçeceği yola pislik atmak gibi yahut da kul hakkı niteliğinde bulunabilir; yabancı kadınla zina dışında ilişkiler kurmak, on dirhemden az bir malı çalmak veya koruma altında bulunmayan bir şeyi almak, emanete hıyanet etmek, rüşvet almak, sövmek ve başkalarına ezâ vermek gibi.¹¹⁴⁵

Hadd cezaları dışında hangi söz, fiil veya davranışların ne miktar cezayı gerektireceğini İslam devleti belirler. Ta'zir cezalarını da haddlerde olduğu gibi İslam devlet başkanı veya yetki verdiği kimseler uygular. Bu cezalar hapis, sürgün, siyaseten öldürme, bazı mali cezalar, dövme, azarlama şekillerinde olabilir.

Hz. Ali'nin de suçun niteliğine ve suçlunun durumuna göre çeşitli ta'zir cezaları verdiği bilinmektedir.¹¹⁴⁶ Bunlardan bir kaçını arz edelim:

Hz. Ali, ta'zir cezasını uygularken en çok kırbacı kullanırdı. Şair Necaşi el-Harisiye Ramazan ayında içki içtiği için ona seksen sopa vurdu, sonra da onu hapsetti. Ertesi gün çıkardı, yirmi sopa daha vurdu.¹¹⁴⁷ Hz. Ali, içkinin cezası olan seksen sopadan sonra, suçluyu tekrar hapsedip ertesi gün vurduğu yirmi sopayı tazir cezası olarak uygulamıştır. Bunu da o şahsın, Ramazan ayında oruç tutmayıp üstüne üstlük bir de içki içmesinden dolayı uyguladığı muhtemeldir.

Hz. Ali'ye, insanlara "Ey! Fasık, pis adam" gibi sözler demenin iftira kapsamına girip, haddi gerektirip gerektirmediği sorulunca: "Bunlar fuhuş sözlerdir,

¹¹⁴⁴ Abdurrezzak, a.g.e. , IX, 384-385; İbn Ebî Şeybe, a.g.e. , IX,193.

¹¹⁴⁵ İbn'l Kayyim, İ'lamü'l Muvakkûn, II, 99.

¹¹⁴⁶ Sallabi, Muhammed, a. g. e. , s.420.

¹¹⁴⁷ Hindi, a. g. e. , III, 687.

tazir cezasını gerektirir, ama hadd icap etmez” şeklinde cevaplamıştır. Hanefî ve Şafiiler de bu gibi sözlerin tazir kapsamında olduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁴⁸

Hiz. Ali, zina dışındaki iftira ve ta'rizlerde, ta'zîr cezası uygulamıştır. Kendisini, Hiz. Ebubekir ve Hiz. Ömer'den üstün tutanlara, aşırı saygı gösterenlere tazir cezası uygulamıştır.¹¹⁴⁹

Hiz. Ali, bekar zanilere uygulanan sopa cezasından sonra, zanilerin gerektiğinde sürgüne gönderilmesini tazir kapsamında değerlendirerek uygulamıştır.¹¹⁵⁰

Hiz. Ali'nin, tanınsın diye suçluyu teşhir ettiği de oluyordu. Nitekim yalan şahadette bulunan birine tazir cezası olarak, yaşadığı şehirde mahalle mahalle gezdirip bundan sonra o şahsın şahitliğinin geçersiz olduğunu insanlara göstermiştir.¹¹⁵¹

Yukarıda hırsızlık bahsinde de geçtiği üzere, Hiz. Ali'nin, hırsızın, hırsızlık suçunu tekrarlaması durumunda verilen hadd cezasını müteakib ona hapis cezası vermesi tazir kapsamında bir cezadır.

Yine Hiz. Ali, ahlaksız kişileri hapiste tutuyor. Namaz vakti onları çözecek birilerini (mahkûm erkeğe erkek- kadınsa kadın) onlar için görevlendiriyordu.¹¹⁵² Bazen de suçluyu pisliğe bulamayı tercih ediyordu. Bir kadının yatağının altında bir adam bulunması üzerine Hiz. Ali; "Onu tepe üstü pisliğin içine atın. Zira o, ondan daha pis bir yerdeydi." Diyerek cezalandırmıştır.¹¹⁵³

İslam tarihinde günümüz manasıyla ilk hapishane yaptıran Hiz. Ali'dir. Daha önce Hiz. Peygamber zamanında ve Hiz. Ali dönemine kadar suçlular, kuyu, dehliz, mescit ve ev odaları gibi yerlerde hapsedilirlerdi.¹¹⁵⁴

¹¹⁴⁸ Zuhayli, a. g. e. , VII, 473.

¹¹⁴⁹ İbn Hazm, a.g.e. , XI, 286.

¹¹⁵⁰ Abdürrezzâk, a. g. e. , VI, 312, 315; İbn Hazm, a. g. e. , XI, 232.

¹¹⁵¹ Sallabi, Muhammed, Hiz. Ali, s.421.

¹¹⁵² Kal'aci, a.g.e. , I,15.

¹¹⁵³ Kal'aci, a. g. e. , I,154.

¹¹⁵⁴ Atar, Fahrettin, **İslam Adliye Teşkilatı**, s.220; Şelebî, Ebû Zeyd, **Târihu'l -Hadâratî'l-İslâmiyye**, s. 119. Kurayşi, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (İbnü'l-Uhuvve), **Me'âlimü'l-kurbe fi ahkâmî'l-hisbe**, Kahire, ts, s.191; Ebû Gudde, Hasan, **Ahkâmu's-Sicn ve Mu'âmeletü's-Sücenâ fi'l-İslâm**, Kuveyt, 1987, s.286.

Suçlunun müebbet hapse maruz bırakılmamasına dair bazı fıkhi görüşler bulunmaktadır. Şafii'nin bildirdiğine göre Hz. Ali'nin ise aksi yönde uygulamaları olmuştur.¹¹⁵⁵

Hz. Ali hadis uyduranlara tahammül göstermemiştir. Hadis uydurmayı, dinde olmayan bir şeyi dine sokmak ve insanları Allahu Teâlâ'nın razı olduğu hak dinden ayırmak olarak görüp, "Nebi'ye yalan yere isnadda bulunan kişinin boynu vurulur." Diye görüş bildirmiştir.¹¹⁵⁶

Abdullah İbn Mes'ud'a, kendi hanımının cariyesiyle ilişkiye girdiğini itiraf eden bir şahıs gelmiş ve İbn Mes'ud: "Allah senin bu işini gizlemiş, sen de gizleseydin ya" diye karşılık vermiştir. İbn Mes'ud'un bu cevabını duyan Hz. Ali: "İbni Mes'ud'a gelen adam bana gelseydi, onun başına taşla vururdum"¹¹⁵⁷ Diyerek görüşünü belirtmiştir. Başka bir rivayette: "İbn Mes'ud, kendisinden sonra neler olduğunu bilmiyor. O adam bana gelseydi, onu recm ederdim" demiştir.¹¹⁵⁸

Hz. Ali'nin, hanımının cariyesiyle ilişkiye giren erkeğe hadd cezası uygulanması gerektiği; İbn Mes'ud'un ise hadd cezası uygulanamayacağı ancak ta'zîr cezası uygulanabileceği görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.¹¹⁵⁹ Hz. Ali'nin yaklaşımı şöyle yorumlanmaktadır: Hz. Peygamber¹¹⁶⁰ ve ilk üç halife¹¹⁶¹ döneminde İslam toplumunda dindarlık fazlaydı, dünyaya meyil pek yoktu, insanlar fazla bozulmamıştı. Bu sebeple şüpheler, hadd cezalarını düşürücü bir sebep kabul ediliyordu. Ancak Hz. Ali dönemine gelindiğinde fitne artmıştı, şüphe sebebiyle hadd cezalarının uygulanmaması, istismarlara yol açabilir endişesiyle, Hz. Ali cezaları uygulayarak bu tür istismarları önlemek istemiş olabilir.

Bir kadınla evli olan erkeğin, hanımının kız kardeşi ile aynı anda evlenmesi haramdır.¹¹⁶² Ancak eşi öldüğünde eşinin kız kardeşiyle evlenebilir. Böylesi bir

¹¹⁵⁵ Abdurrahman Maliki, **İslam Hukukunda Ceza**, s. 205.

¹¹⁵⁶ Kal'aci, **a. g. e.**, I, 154.

¹¹⁵⁷ İbn Ebî Şeybe, **a. g. e.**, VI, 521.

¹¹⁵⁸ Beyhaki, **a. g. e.**, VIII, 240.

¹¹⁵⁹ Tirmizi, **Hudûd**, 21.

¹¹⁶⁰ Hz. Peygamberin, hanımının câriyesiyle ilişkiye giren erkeğe had uygulamadığı hakkında bkz. İbn Mâce, **Hudûd**, 8.

¹¹⁶¹ Mesela Hz. Ömer, hanımının câriyesiyle ilişkiye giren erkeğe, adamın cehaleti sebebiyle, recm değil yüz sopa cezası uygulamıştır. Bkz. Buhârî, **Kefalet**, 1. Benzer uygulamalar için bkz. Ebû Dâvud, **Hudûd**, 28.

¹¹⁶² Nisa, 4/23.

hatayı yapana hadd değil ta'zir uygulanır. Nitekim sonradan Müslüman olan ve aynı anda iki kız kardeşle evli bulunan birine Hz. Ali, onlardan birini boşamasını aksi halde tazir cezası vereceğini bildirmiştir.¹¹⁶³ Hz. Ali, köle olan iki kız kardeşin de bir kişinin nikâhı altında birleştirilmesi halinde tazir cezasını hak edeceğini söylemiştir.¹¹⁶⁴

Hz. Ömer, Hz. Peygamber döneminde içki içene uygulanan kırk sopa cezasını aynen devam ettirmiş fakat toplumda içki içenlerin sayısının artması nedeniyle takdir yetkisini kullanarak bu cezayı Hz. Ali'nin de fikrini alarak seksen sopaya çıkarmıştır. Bu durumda ilk kırk sopa hadd, ikinci kırk sopa tazir cezası olmaktadır.¹¹⁶⁵

Hz. Ali şarap imalatı yapılan ve satılan bir bölgeyi yaktırarak onlara mali bir tazir cezası vermiştir. Mezhep imamlarının racih görüşüne göre suçluların malını almak suretiyle tazir cezası vermek uygun değildir. Ancak İbni Teymiyye ve talebesi İbnu'l Kayyım'a göre, Hanbeli ve Şafiilerdeki bir görüşe göre (Hz. Ali'nin bu uygulamasında olduğu gibi) belli konularda mali ceza verilerek tazir uygulanabilir.¹¹⁶⁶

Mezheplere baktığımızda tazir cezası için icap eden herhangi bir şart ileri sürülmemiştir. Erkek, işi, Müslüman, kafir, buluğa ermiş olsun veya olmasın, akıllı olan herkese tazir cezası uygulanabilir. Bu ceza da devlet otoritesi tarafından, haddi ya da kefareti gerektirmeyen suçlar ve münker kabul edilen masiyetlerden dolayı verilmiştir.¹¹⁶⁷ Yukarıda örneklerini vermiş olduğumuz, Hz. Ali'nin verdiği tazir cezaları da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

3.2.6. Hz. Ali'nin Hüküm Verdiği Dikkat Çeken Bazı Davalar

Hz. Ali'nin daha önce aktardığımız, gerek Hz. Ömer'i yanlış hüküm vermekten kurtardığı örneklerde olduğu gibi gerekse miras konusunda verdiğimiz “minberiyye”, “rakibiyye” örneklerinde olduğu gibi Onun fakihliğini yansıtan dikkat çekici bazı davalar ve onlara verdiği hükümler bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını aktarmakta fayda vardır.

¹¹⁶³ İbn Hazm, **a. g. e.**, I, 254.

¹¹⁶⁴ Muvattâ, **Nikâh**, 34.

¹¹⁶⁵ Serahsi **Mebsut**, IX, 37.

¹¹⁶⁶ Zuhayli, **a. g. e.**, VII, 476.

¹¹⁶⁷ Zuhayli, **a. g. e.**, VII, 472 vd.

Hiz. Ömer, bir şahsa “Nasılsın?” diye sordu, Adam da “*Ben, hakkı sevmeyen, fitneye düşkün, Hristiyan ve Yahudileri tasdik eden, görmediğine şahitlik yapan kişilerdenim*” diye cevapladı. Hiz. Ömer de bu kişiyi, hezeyan içerisinde gördüğünden bu söylemlerinden ötürü onu cezalandırmak istedi, ancak orada bulunanlar içerisinde Hiz. Ali; bu adamın bir şeyler ima ettiğini anladı ve bu söylediklerinin altında yatan nedenler olduğunu açıkladı. Bunun üzerine Hiz. Ömer, Hiz. Ali’den, bu adamın ima etmeye çalıştığı söylemleri, Hiz. Ali’den açıklamasını istedi, O da şu açıklamayı yaptı:

a) Adam, “*fitneye düşkünüm*” derken her insanda fitri olarak bulunabilecek evlat ve mal sevgisine dikkat çekmek istemiştir. Nitekim Allah’u Teâlâ Kur’an’da “*Biliniz ki, mallarınız ve evlatlarınız sizin için ancak birer fitnedir,*”¹¹⁶⁸ buyurmaktadır.

b) Adam “*Hakkı sevmiyorum*” derken, yine herkeste bulunabilecek bir korku olan ölümden korktuğunu ifade etmek istemiştir. Allah’u Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de “*Ölüm sarhoşluğu, hak ile geldiğinde (kendisine); işte bu öteden beri kaçtıp durduğu şeydir (denilir)*”¹¹⁶⁹

c) Adam, “*Hristiyan ve Yahudileri tasdik ediyorum*” derken, Kur’an’da, onların birbirleri hakkındaki ifadelerini aktaran “*Yahudiler dediler ki; Hristiyanlar hiçbir şey üzere değillerdir, Hristiyanlar dediler ki Yahudiler hiçbir şey üzere değiller.*”¹¹⁷⁰ Ayetini vurgulamak istemiştir.

d) Adam, görmediğine şahitlik yapan kişilerdenim derken ise, Allah’ın varlığına, cennet ve cehennem, mizanın, hesap ve kitabın gerçek olduğuna inanmak gibi gayba dair imani meselelere kesin olarak inandığını ima etmek için böyle söylemiştir. Diyerek fikirlerini açıklayan Hiz. Ali, orada bulunanları şaşırtmıştır.

Hiz. Ömer, Hiz. Ali’nin bu ikna edici cevapları karşısında “*أعوذ بالله من معضلة*” *لا علي بها* Ali’nin bulunmadığı hukuki sorunlarla yüz yüze gelmekten Allah’a sığınırım”, diyerek istiaze de bulunmuştur.¹¹⁷¹

¹¹⁶⁸ Enfal, 8/ 28.

¹¹⁶⁹ Kâf, 50/19.

¹¹⁷⁰ Bakara, 2/113.

¹¹⁷¹ Said b. Müseyyeb, Hiz. Ömer’in şöyle dua ettiğini rivayet etmiştir: اللهم لا تبقي لمعضلة ليس لها أبو الحسن / Ya Allah! Beni, Hasan’ın babası (Ali)nin hazır bulunmadığı mudal (karışık) bir işle baş başa bırakma”. eş-Şeblenci, *Nûru’l-ebâr*, s. 88-89.

Değişik tarikleri bulunan bu rivayet, Hz. Ali'nin, karmaşık gibi görünen problemlerin akılcı çözümlerini ortaya koyma hususunda ne kadar zekice hareket ettiğini ve ortaya çıkan her hangi bir sorunun çözümünde acele etmeyip Kur'âni delilleri mahir bir şekilde ifade ettiğini göstermektedir.

Hız. Ömer, kocası yanında olmayan ve evine kimin girip çıktığı belli olmayan bir kadını uyarmak için birisini görevlendirmişti. Kadın aynı zamanda hamileydi. Görevli şahıs, bahsı geçen kadının yanına gelerek evine girip çıkanlardan dolayı Halife Ömer'e hesap vermesi gerektiğini kadına bildirdi. Ancak kadın bu hitabın üzerine korku ve endişeye kapıldı ve çocuğunu düşürdü. Elçi ise olanları Hız. Ömer'e aktardı. Hız. Ömer bu olay sonucunda kendisine bir sorumluluk düşüp düşmediği konusunda görüşlerini almak üzere bazı sahabilere haber gönderdi. Onlar, “ ما نرى Ey Halife! Biz, bu konuda senin üzerine herhangi bir sorumluluk terettüp etmediği fikrindeyiz. Çünkü sen gerçeği öğretmek ve nizam vermek isteyen birisin” dediler. Bunun üzerine Hız. Ömer, orada bulunanlar arasında olan ve cevabını merak ettiği Hız. Ali'ye dönerek "Sen ne dersin? diye sordu. Hız. Ali ise şöyle cevap verdi: “ اقول : إن كانوا قاربوك في الهوى فقد أثموا، وإن كان هذا جهد رأيهم فقد أخطأوا، وأرى عليك الدية يا أمير المؤمنين Ben derim ki: Sana bu cevabı verenler seni memnun etmek için öyle söylemişlerse yanlış etmişlerdir, günaha girmişlerdir. Eğer içinden geçenleri ve fikirlerini söylemişlerse, hata etmişlerdir. Bana göre senin o çocuğun diyetini ödemen gerekir. Çünkü kadın senden korktuğu için düşük yaptı.” Hız. Ömer Hız. Ali'nin bu içtihadını beğendi, kabullendi ve o çocuğun yakınlarına diyet ödedi.¹¹⁷²

Bu rivayet, Hız. Ömer'in, Hız. Ali'nin içtihat ve görüşlerine ne denli önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca Hız. Ali'nin, kimseden çekinmeden doğruyu savunma konusundaki cehdini göstermesi bakımından da önemlidir.

Burada Hız. Ali, olayı hataen adam öldürmeye kıyas etmiştir. Hız. Ömer de bu hususta Hız. Ali nin içtihatına karşı çıkmamıştır.¹¹⁷³ Diğer sahabiler de itiraz etmemiştir.

Hız. Ali'nin baktığı davalar arasında ilginç olaylar da bulunmaktaydı: Karısının cinsel organını kesen bir adam Hız. Ali'nin huzuruna getirildi. Hız. Ali bu

¹¹⁷²Beyhaki, a.g.e. , VI, 123.

¹¹⁷³İbn Kayyım, İ'lamu'l Muvakkın, I,165.

adama şu cezayı uygun gördü: Öncelikle eşine karşı işlediğı bu elim cinayetden ötürü ona tam bir diyet¹¹⁷⁴ ödemesini takdir etmiş,¹¹⁷⁵ ikinci olarak da, ya kadın vefat edene kadar kadını boşamayacak veya vefat edene kadar kadına nafaka vermeye mecbur olacaktır.¹¹⁷⁶

Hız. Ali'nin burada bir suçta iki ceza vermesinin hukuk mantığı bakımından açıklanabilir bir gerekçesi bulunmaktadır. Zira adam, eşinden kurtulmak için, onun cinsel uzvunu işlevsiz hale getirerek haksız bir ameliyede bulunmuştur. İslam hukukuna göre, kısas imkânı bulunmayan bu tür cinayetlerde cani, mağdura tam diyet ödemekle cezalandırılır. Kadını boşamaması veya boşadığı takdirde ömrü boyunca nafaka ödemekle yükümlü tutulması ise, kadından helal olmayan bir yolla kurtulmak istemesinden ve bundan sonraki yaşamında kadının evleneceğı şahsın telafisi mümkün olmayan bir hakkını gasp ettiğinden dolayıdır.

Hız. Ömer'in halifeliğı döneminde yine Hız. Ali'nin çözdüğü bir olay gerçekleşmiştir. Bir kadın, ensardan bir delikanlıya âşık olmuş fakat delikanlıyı elde edemediğı için iç çamaşırına ve uyluklarına bir miktar yumurta akı sürmüş ve bağırıp çağırarak Hız. Ömer'in huzuruna gelmişti. Hız. Ömer kadına, niye bağırıldığını sorunca o, söz konusu gencin ismini zikrederek kendisine tecavüze kalkıştığını iddia etti ve buna delil olarak da yumurta akını gösterdi. Hız. Ömer, tecrübeli kadınları çağırttı kadının üzerine bulaşan maddeyi tahkik ettirdi. Onlar da kadının çamaşırında bulunan bu nesnenin insan menisi olduğunu söylediler. Bu tahkikat üzerine Hız. Ömer, delikanlıyı cezalandırmaya hükmetti. Ancak delikanlı suçsuz olduğunu ısrarla vurguladı ve masumiyetini ispatlayacağını, kadının kendisine âşık olduğunu ve bu durumuna karşılık vermediğinden dolayı böyle bir iftiraya maruz kaldığını iddia etti. Durumun detaylı bir şekilde incelenmesini talep etti. Bunun üzerine Hız. Ömer bu karmaşık davayı Hız. Ali'ye tevdi etti. Hız. Ali biraz kaynar su getirilmesini istedi ve getirilen suyu bahsi geçen çamaşırdaki meni olduğu iddia edilen maddenin üzerine döktü. Söz konusu maddenin, sıcak suyun tesiriyle katılaştığı ve de yumurta gibi koktuğı müşahade edildi. Böylece delikanlının masumiyeti ve kadının iftirası açığa çıktı. Dolayısıyla delikanlı cezadan almaktan kurtuldu, kadın ise iftirasından dolayı

¹¹⁷⁴ Bir tam diyet 100 deve veya 1000 dinar (4240 gr altın) dır.

¹¹⁷⁵ Nitekim erkek veya kadının tenasül uzvuna karşı yapılan bu tür cinayetler caniyi tam diyet ödeme ile yükümlü kılmaktadır.

¹¹⁷⁶ İbnü'l-Kayyım, **et-Turuku'l-hükmiyye**, s. 62.

tazir cezasına çarptırıldı.¹¹⁷⁷

H. Ali, teknik hiç bir imkân olmamasına rağmen, maddi delilleri son derece maharetle kullanarak suçu tespit etmiş ve karşı tarafa söz bırakmayacak şekilde olayı çözümlenmiştir.

H. Ali'ye göre, Hasmı tarafından dilinin bir parçası koparıldığı için bazı harflerin telafuzu yeteneğini kaybeden kişiye, karşı taraf şu esas üzerinden diyet öder. Telafuz edilemeyen harflerin sayısı, alfabedeki yani elif ba daki harflere oranlanır. Bütün bir dil diyetinin aynı oranda karşılığı tazminat olarak ödenir.¹¹⁷⁸

Yeni evlenen birisi sefere gitmek istedi. Hanımı ve hanımının ailesi, onun sefere gitmesini istemediler. O da; eğer bir aya kadar size nafaka yollayamazsam eşimi benden boşayın dedi. Müddet geldi, nafaka yollayamadı. Adam dönüp gelince H. Ali'nin huzurunda muhakeme oldular: H. Ali, “Adamın zorlandığına ve bu va'di zorlama karşısında verdiği” hükmetti ve kadını kocasına verdi.¹¹⁷⁹

H. Ali'nin kendisine gelen bir dava ile ilgili olarak nesep tayini konusunda kuraya başvurmuştur. Kuraya başvurmanın cevazında fakihler görüş birliği içinde ise de hangi konu ve durumlarda buna başvurulacağı ve kura'ya başvurmanın hükmü, aralarında tartışmalıdır. Kura kural olarak hak kazandırıcı bir işlem olmayıp sadece hakların veya maslahatların eşit bulunduğu, yani birçok kişinin eşit derecede hak sahibi olduğu durumlarda başlama önceliğinin veya eşit payların aidiyetinin kin ve nefrete yol açmaksızın belirlenmesi amacıyla yönelik bir işlemdir. H. Ali'den gelen rivayeti esas alan Şafiiler kurayı nesep tayini konusunda başvurulabilir bir çare olarak görürler. Kurayı bir beyyine olarak gören Hanbeliler, gıyabi koca lehine işletilecek nesep karinesinde veya yeminden kaçınmaya dayanarak hüküm vermekten daha kuvvetli bir usul görürler. Hanefiler H. Ali'den nakledilen uygulamayı çeşitli gerekçelerle dikkate almamışlardır. Onlar kurayı, yolculuğa birlikte çıkılacak eşin belirlenmesi, ortak malların paylaşımı, hisselerin tesbiti gibi konularda, bu yönde bir teamül olduğu ve kumar anlamı içermediği gerekçesiyle istihsanen caiz görmüşlerdir.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁷ İbn'l-Kayyim, *et-Turuku'l-hükmiyye*, s. 57, 58.

¹¹⁷⁸ Yaman, *a.g.m.*, s. 124.

¹¹⁷⁹ Keskiöğlu, *a.g.e.*, s. 13 vd.

¹¹⁸⁰ Geniş bilgi için bkz: H. Apaydın, Yunus, “*kur'a*”, *DİA*, 26/381,382.

Örnek olarak bazılarına işaret ettiğimiz, hadis, fıkıh, siyer ve tabakat kitaplarında pek çok içtihatı ve fetvası zikredilen Hz. Ali'nin içtihat yaklaşımında nasslarla belirlenmiş hükümlere harfiyyen uyduğu ve bir şekilde benzetebildiği sürece yeni karşılaşılan meseleleri bunlara kıyaslamalar yaparak çözdüğü görülmektedir. Onun takip ettiği fıkhi yöntemde herkesin kontrolünü yapabileceği bilgi kaynaklarını kullanmıştır. Hz. Ali'nin şu tavsiyesi her zaman güncelliğini koruyacak niteliktedir. “Size gerçek fakihin kim olduğunu bildireyim mi? O, Allah'ın rahmetinden insanların ümidini kestirmeyen, azabına karşı da güvence vermeyen; haramları hakkında cevaz fetvası yetiştirmeyen ve Kur'an-ı bir tarafa bırakıp da başka şeye rağbet etmeyen kimsedir. Bilin ki derin anlayış (tefakkuh) ve düşüncenin (tefekür) bulunmadığı bir ilimde hayır yoktur. Uyanık olun! Üzerinde düşünülmeyen Kur'an okunuşunda, tefekkürü olmayan kullukta da hayır yoktur”¹¹⁸¹

¹¹⁸¹ Güler, Zekeriya, “Ali b. Ebi Talib’in Günümüz Problemlerine Işık Tutan Bazı Ahlak İlkeleri”, SÜİF. Dergisi, Sayı. 13, Konya, 2002, s. 35-46.

SONUÇ

Hız. Ali, sahabe içerisinde Peygamber'e yakınlığı, zekâsı, ilmi yeteneği, Kur'an ve Sünnete olan vukufiyeti ile en hep ön planda olmuştur. Bu bakımdan Onun vermiş olduğu hükümlerin incelenmesi, gerek İslam fikhının tarihsel sürecinin anlaşılması, gerekse günümüz ihtiyaçlarının ortaya çıkardığı bir takım sorunların çözümünde örnek olması hususunda fikir vermesi açısından önemlidir. Hız. Ali, daha Hız. Peygamber hayatta iken fetva veren ve fetvalarında isabet ettiği bizzat Hız. Peygamber tarafından onaylanan bir şahsiyettir. Bundan dolayı İslam hukukunun teşekkül döneminde Hız. Ali'nin içtihatları, fetvaları ve görüşleri bütün fakihlerce dikkate alınmış ve önemsenmiştir.

Hız. Ali'nin hukuk bilgisi, kendinden evvelki halifeler döneminde önemli meselelerde fikrine müracaat edilmesi, bilhassa Hız. Ömer'in hilafeti döneminde halifenin çözemediği fikhî mevzuları çözüme kavuşturması,¹¹⁸² Kûfe fikh mektebinin hukukçularının ve bunları takip eden müçtehid imamların Onun içtihad metodunu almaları, görüşlerine önem vermeleri, Hicaz ekolünün ve diğer ekollerin de azımsanmayacak ölçüde Hız. Ali'den gelen rivayet, görüş ve fetvalara rağbet etmeleri, Hız. Ali'nin fikhî görüşlerini değerli kılmaktadır.

Mezheplerin ana kaynaklarında, *"bunun delili Hız. Ali'nin uygulamasıdır"* sözüne sık sık rastlamaktayız. Bu bir konuda hadis olmasa bile Hız. Ali'den gelen bir kavlin mezheplerce delil olarak zikredilmesi ve Hız. Ali'nin fikhın teşekkülüne katkısından başka bir şey değildir.

Hız. Ali, İslam Hukukunun teşekkülüne bir ravi ve hadislerin en üst düzeyde uygulayıcısı olarak da katkıda bulunmuştur. Hız. Ali'nin rivayetleri olarak aktardığımız bütün konuların temelinde bu düşünce yatmaktadır. Yani Hız. Ali, Sünnetin naklinde payı olduğu, tatbikini bir fakih sahabi ve halife olarak uygulamalı bir şekilde gösterdiği için de fikhın oluşum sürecinde unutulmaz etkiler bırakmıştır.

Buradan hareketle Hız. Ali'nin ibadetlere ve sosyal hayata olan bakışını çok güzel yansıttığını düşündüğümüz seçme olayları tespit edip, bunların mezheplere yansıdığı noktalar *varsa* belirttik. Çünkü Hız. Ali'nin bütün fikhî çözümlemeleri ile de falanca mezhebe yansıyacak diye bir kayıt yoktur. Yani Hız. Ali'nin sadece

¹¹⁸² Reyşehri, Muhammed, **Mevsuatu İmam Ali b. Ebi Talib fi'l Kitabı ve's-Sünneti ve't-Tarih**, III, 105.

mezheplerce benimsenmiş görüşlerini almadık. Onun fıkhi muktesebatını inceledik. Sorularının cevabını mezheplerde bulamayan araştırmacıların Hz. Ali'nin fıkhi görüşlerini incelemelerini tavsiye etmekteyiz.

Hız. Ali'nin, Hız. Peygamber'den gerek ravi zinciriyle gerekse Ondan öğrendiklerini pratiğe geçirmesiyle alakalı olan kendi rivayetlerini esas almamız, Onun İslam'ın temellerine bağılı oluşundan kaynaklanmaktadır. Yoksa *Hız. Ali rivayetlerinden* kasdımız, Onun yeni bir fıkıh sistemi oluşturduğu şekilde anlaşılmalıdır. Bu açıdan Hız. Ali rivayetlerinin sonuç itibarıyla Hız. Peygamber'e dayandığını söyleyebiliriz. Ayrıca sahabi kavli olarak da, bildiğimiz sünnet bilgisinin sahihliği ve sağlaması olarak da Hız. Ali rivayetleri, fıkhen önem teşkil eder. Bu açıdan Hız. Ali'ye dair tezimizde verdiğimiz örnekler, mezheplerle sınırlı olan bilgimizi, sahabi görüşüyle karşılaştırma imkânı da sunacaktır.

Hız. Peygamber'in yaşadığı yirmi üç yıl ve O'nun her şeyiyle Müslümanların gündeminde olduğu dönem, asıl teşekkülün gerçekleştiği zaman dilimi olsa da İslam'ın cihanşümöl bir medeniyet haline gelmesi bu ilk dönemin üzerine inşa edilen mesai sayesinde gelişmiştir. Bu mesaide Hız. Ali'nin ciddi rolü olmuştur. Bu sebeple de bu dönemin iyi analiz edilmesi fıkıhın ve onun genel prensiplerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Fıkıhı tedvin eden, bablara ve fasıllara ayıran, içtihat yapan, fıkıha ait eserler veren erken dönem fakihleri ve mezhep imamları özellikle de Kûfe geleneğinde yoğrulan Ebu Hanife, Hız. Ali gibi sahabilerin fıkından cesaret almasalardı, içtihat yapmasalardı, fetva vermeselerdi, selefın çözümlemelerini ve ilim mirasını almasalardı ve bu öncü sahabilerin yetiştirdiği talebelerden faydalanmasalardı fıkıhın teşekkülünden söz etmemiz çok güç olacaktı.

İslam fıkının teşekkülü sürecinde Hız. Ali'nin fetvaları, fıkhi görüşleri ve içtihadları bütün fakihlerce dikkate alınmış ve önemsenmiştir. Sadece Kûfe ekolu değil Hicaz ekolu de Hız. Ali'nin içtihadlarından istifade etmişlerdir. Ancak Sünni müçtehitler içerisinde Ebu Hanife ve talebeleri, Hız. Ali'den gelen ilim mirasına özel bir önem atfetmişler ve bu da Hanefi fıkının Hız. Ali'den etkilenmesine neden olmuştur.

Hız. Ali'nin yaklaşık beş sene süren halifeliği döneminde ikamet ettiği ve ilim mirasını tevdi ettiği şehir olan Kûfe'de doğup büyüyen Hanefi Mezhebinin imamı

Ebu Hanife'nin, en önemli sahabe referansının Hz. Ali olduğu söylenebilir. Fıkıh kitaplarını inceleyenler, Ebu Hanife'nin birçok konuda diğerk mezheplerden farklı hüküm verdiğıne şahit olmuştur. Ebu Hanife'nin farklı görüş belirttiğı konuları incelediğimizde birçoğunun Hz. Ali'den gelen rivayet, içtihat, görüş ve hükümlerle örtüştüğünü görmekteyiz. Hz. Ali'nin, diğerk Sünni fıkıh mezhepleri tarafından benimsenmediğı halde, Hanefilerce kabul edilen bazı görüşleri, bize Hanefi fikhının Hz. Ali'nin fıkhi görüşlerinden ciddi manada yararlandığını ispatlamaktadır. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi diğerk Sünni fıkıh mezheplerinin de Hz. Ali'den - Hanefiler kadar olmasa da- yararlandığı görölmektedir.

Mezheplerin dayandığı delillerden birinin de Hz. Ali olması Onun fıkha kattığı bir değerdir. Hz. Ali'nin fıkıh çalışmalarının değerlendirilmesi, Onun hem dini hem de sosyal bilim söylemi perspektifinde daha geniş bir metodolojik açıyla ele alınmasını ve meselelerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Klasik kaynaklarda Hz. Ali'ye nispet edilen rivayet, fetva, içtihat, görüş ve hükümlerin en önemlilerini bir araya getirip tasnife ve tahlile tabi tuttuğumuz çalışmamız, bu görüşlerin fıkıh mezheplerindeki yansımalarıyla da desteklenmiş ve Hz. Ali'nin İslam hukukunun teşekkülü sürecinde etkisinin olduğı ortaya konmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULAZİZ, Abdusselam Sachedina, **Islamic Messianism The Idea of Mahdi in Twelver Shî'ism**, State University of New York Press, New York, 1981.
- ABDULMUN'İM, Ahmed, **Tarihü'l-Kadâ fi'l-İslâm**, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kâhire, 1965.
- ABDULVEHHAB, Mir Celaluddin el Huseyni, **Şerhu Kelimat Emiri'l-Mu'minin Ali b. Ebi Talib**, Müessesetü Âli Beyt, 1390, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası
- ABDURRAHMAN, Hafız, **İslam Tarihi Kronolojisi** ter., Abidin Büyükköse, Birleşik yay., İstanbul, 1995.
- ABDURRAHMAN, Muhammed Şeyhzâde, **Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Multeka'l-Ebhur**, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, İstanbul, 1309.
- ABDÜRREZZAK, b. **Hemmam b. Nafi** el-Himyeri es-San'ani, (211 h. 826- 827 m.) **el- Musannef**, thk. Habiburrahmân el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1983.
- ACLUNİ, İsmail b. Muhammed b Abdulhadi, **Keşfu'l-Hafa**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- AĞIRAKÇA AHMET-KIZILIRMAK SAİT, **Ebu Hanife mad.**, Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil yay., İst.,
- AHMED b HANBEL, Ebû Abdullah, Ahmed bin Muhammed el-Bağdâdî.
- , **Kitabu'z- Zühd**, İz Yayıncılık, İst, 2006.
- , **Fedâilü's-Sahâbe**, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, I-II, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1983.
- , **el-Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, Tah. : Âdil Murşid, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1997.
- AKDEMİR, Salih, **Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelere**, Akid Yayınları, Ankara, 1989.

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, Cin, Halil, **Türk Hukuk Tarihi**, Osmanlı Araştırmalar Vakfı, İst., 1996.
- AKKAD, Abbas Mahmud, **el-Abkariyyetu'l-İslamiyye**, Beyrut 1968.
- AKYÜZ, Vecdi, **Mukayeseli İbadetler İlmihali**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- ALİ, b. Cafer Sadık, (ö. 210), **Mesailu Ali b. Cafer**, Matbaatu Mehr, Kum, 1409.
- ALİ, Haydar, **Dureru'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm**, trc. Osman Erdem, Raşit Gündoğdu, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1330.
- ALKIN, Yahya, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, Fidyeye Maddesi, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2000.
- AMİDİ, Ali b. Ebi Ali, **el-İhkam fi Usuli'l-Ahkâm**, Daru'l-Hadîs, Kahire ty.
- ÂMİNİ, Nurâlam Halid, **es-Sahabe ve Mekanetuhum fi'l-İslam**, Daru's-Sahve, Kahire, 1989.
- ARI, Mehmet Salih, **İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife**, Düşün Yay., İst., 2011.
- ARMAJANI, YAHYA-RİCKS THOMAS M., **Middle East Past and Present**, New Jersey, 1986.
- ASKERİ, Necmuddin, **Makamu'l-İmami Ali**, Matbaatu'l-Âdab, Necef, t.y.
- ÂŞUB, İbnu Şehr, **Menakibu Ali b. Ebi Talib**, Matbaatu'l Haydariyye, Necef, 1376.
- ATAR, Fahrettin, **İslam Adliye Teşkilatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara, 1991.
- ATAY, Hüseyin, **Dini Düşünce Reformun Yöntemi ve Hırsızlık Örneği**, Kelam Araştırmaları Dergisi, sayı 4, 2006.
- ATEŞ, Süleyman,
- , **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988.
- , **İslâm İlmihâli**: Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.
- , **Kur'an Ansiklopedisi**, Kuran Bilimleri Araştırma Vakfı, İstanbul, 1997.

- AYDIN, M. Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, Hars yay., İstanbul, 2001.
- AYDINLI, Abdullah, **Hadis İstılahları Sözlüğü**, Timaş yay., İst, 1987.
- AYYAŞI, Muhammed b. Mesûd, **Tefsîru'l-Ayyâşî**, Beyrût 1991.
- AZAMÎ, Muhammed Mustafa, **İslam Fıkhi ve Sünnet**, çev., Mustafa Ertürk, İz yay., İst., 1996.
- AZİM EL-ABADÎ, Muhammed Şemsulhak, **Avnu'l Ma'bud Şerhu Sunen-i Ebi Davud**, Daru'l Kutubi'l İlmiye, Beyrut, 1995.
- BAKIR, Abdulhalık, **Hız. Ali ve Dönemi**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2004.
- BACÎ, Suleyman b. Halef, **el-Munteka şerhu'l-Muvatta**, Beyrut, 1983.
- BARDAKOĞLU, Ali, **Hanefi Mezhebi**, TDVİA, İstanbul, 1989.
- BEK, Muhammed Hudari, **Tarihu't-Teşri'i'l-İslami**, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1983.
- BEKRÎ, Ahmed b. Muhammed, **Siretu'l-İmam Ali**, Matbaatu Menar, Tunus, ty.
- BELAZURÎ, Ebu Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir **Ensâbü'l-Eşrâf**, thk.: Muhammed Hamidullah, Mısır 1959.
- BERRÎ, Muhammed b. Ebibekr et-Tahsani, **el-Cevhere fi Nesebi'l-İmam Ali ve Âlihi**, thk. Muhammed Altuncı, Müessesetu'l-Alem, Beyrut, 1402, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası
- BEYHAKÎ, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, (458 h-1066 m) **es-Sünenü'l-Kübra**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- BEZZAR, Hafız, Ebu Bekir, **el Bahr ez-Zahhar**, Mektebetu Ulum ve'l-Hikem, Medine, 1995.
- BİLMEN, Ömer, Nasuhi,
— , **Hukuku İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yay., İst., 1985.
— , **Büyük Tefsir Tarihi**, Ravza yay., İstanbul 2008.
- BUHÂRÎ, Abdülaziz b. Muhammed, **Keşfu'l-Esrâr an Usûli Fahru'l- İslam el-Pezdevî**, thk., Muhammed Mu'tasım Billah el-Bagdâdî, Dâru'l-Kitâbi'l-

Arabî, Beyrut, 1991.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, (ö. 256/869), **el-Camiu's-Sahih el-Müsned min Hadisi Rasulillahi ve Sünenihi ve Eyyamihi**, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, **Rûhu'l-Beyan**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1985.

CAHİZ, Ebu Usman Amr b. Bahr, **el-Beyan ve't-Tebyin**, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1948.

CANAN, İbrahim, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Akçağ yay., İstanbul, 1994.

CASSÂS, Ebu Bekr Ahmed b. Ali Razi, **Ahkamu'l-Kur'an**, thk., Muhammed Sadık Kamhavi, Matbaatu Abdirrahman Muhammed, Kahire t.y

CERRAHOĞLU, İsmail, **Tefsir Tarihi**, D. İ. B. Yayınları, Ankara 1988.

CEVZİYYE, İbn Kayyim, Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr (751/1350).

— , **İ'lâmü'l -Muvakki'in 'an Rabbi'l-Âlemîn**, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, I-IV, Matbaatü's-Sa'âde, Mısır 1955.

— , **Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye**, Dâru'l-Âsime, Riyad, 1423.

CEZİRÎ, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi**, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1993.

CORCİ, Zeydan, **Medeniyyet-i İslamiyye Tarihi**, ter. Zeki Megamiz, İstanbul, 1910.

COULSON, Noël J., **A History Of Islamic Law**, Edinburgh University Press, 1994.

CÜVEYNÎ, Ebu'l-Maani Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf, **Kitâbü'l-İctihâd min Kitâbi't-Telhîs**, thk. Abdülhamîd Ebû Züneyd, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

ÇAKAN, İsmail, Lütfi, **Hadis Usulü**, İfav yay., İstanbul, 1989.

- ÇETİN, Abdurrahman, **Kur'an İlimleri ve Kur'an'ı Kerim Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.
- CÜVEYNÎ, Ebu'l-Maani Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf, **Kitâbü'l-İctihâd min Kitâbi't-Telhîs**, thk. Abdülhamîd Ebû Züneyd, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- DABBA, ALÎ MUHAMMED **Kur'an Tarihi ve Kur'an Okumanın Edepleri**, çev., A. Osman Yüksel, Kültür Basın Yayın Birliği, İst., 1989.
- DAĞCI, Şamil,
- , **“İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)”** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 2000, XXXXI, 137.
- , **İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı İşlenen Müessir Fiiller**, DİBY, Ankara, 1999.
- DALGIN, Nihat, **İslam Hukukunda Boşama Yetkisi**, Etüt yay, Samsun, 1999.
- DAREKUTNÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî, **el-İlelu'l-Vâride fi'l-Ehâdîsi'n-Nebevîyye**, Daru Tayyibe, Riyad, 2003.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman **Sünenü'd-Dârimî**, I-II, Beyrut 1407.
- DAVUDOĞLU, Ahmed, **Sahih-i Muslim Tercüme ve Şerhi**, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980.
- DEHLEVÎ, Velîyullah, Ahmed b. Abdurrahim,
- , **el-İnsaf fî Beyani Esbabî'l-İhtilaf**, Kahire, 1385.
- , **Hüccetullah'il Bâliğa**, thk., Seyyid Sabık, Daru'l-İstiklal, Mısır, 1966.
- DEMİR, Mahmud, **Sahabe ve Ehli Beyt Ekseninde Şii Sünni İhtilafının Hadis Rivayetlerine Yansımaları**, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: VI, Kasım 2011.
- DEMİRCİ, Muhsin, **Kur'ân Tarihi**, M.Ü.İ.F.A.V. yay., İstanbul, 1997.
- DERDİR, Ebul-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed **eş-Şerhu's Sağır ala**

- Akrebi'l-Mesalik ila Mezhebi'l-İmam Malik**, Daru'l Mearif, Kahire, t.y.
- DESUKİ, Muhammed b. Ahmed, **el-Hâşîye 'ale's-Şerhi'l-Kebîr**, Kahire, 1328.
- DEVSERÎ, Terhib b. Rubey'an **Hucciyyetu Kavlu's-Sahabi İnde's-Selef**,
www.mahaja.com/library/downloads/books/46.
- DUMAN, Ali, **Ebu Hanife'nin Hüküm İstinbat Yöntemi'nin Fukaha Usûlü'ndeki Rolü**, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı 13, 2009.
- DURMUŞ, İsmail, **"Nehcü'l-Belâğa"**, TDVİA, Ankara, 2007, XXXII.
- DUVAYYAN, İbrahim b. Muhammed b. Salim, **Menaru's-Sebil fi Şerhi'd-Delil ala Mezahib'i-l İmam Ahmed b Hanbel**, Mektebetu'l Maarif, Riyad, t.y.
- DÖNDÜREN, Hamdi,
— , **Delilleriyle Aile İlmihali**, Erkam yay., İstanbul, 1995.
— , **"Zaman ve Şartların Değişmesiyle İslamî Hükümler Değişir mi?"**
UÜİFD, c. 7, sa. 7, Bursa, 1998.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfî, **"İctihadın Bağlayıcılığı Meselesi ve Fıkıh Mezheplerine Bağlanmanın Önemi"**, Usûl İslam Araştırmaları I, Adapazarı, 2004.
- Dönmezer, Sulhi, **Şahıslara Karşı ve Mal Aleyhinde İşlenen Cürümler**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1959.
- EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî,
— , **Kitâbü's-Sünen (Sünenu Ebî Davud)**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
— , **Kitabu'l-Mesahif**, nşr. Arthur Jeffery, Kahire, 1936.
- EBÛ GUDDE, Hasan, **Ahkâmu's-Sicn ve Mu'âmeletü's-Sücenâ fi'l-İslâm**, Kuveyt 1987.
- EBU HAKİM, Abdullah, İbn İbrahim el-Farzî, **Kitâbü't-telhîs fi ilmi'l-ferâiz**, nşr. Nâsır b. Fenhîr Feridî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995..
- EBU HANİFE, Numan b. Sabit, **el-Alim ve'l-Müteallim, İmam-ı Azam'ın Beş**

Eseri, çev. Mustafa Öz, MÜİF yay., İstanbul, 1992.

EBU UBEYD, el-Kasım b. Sellam, **el-Emval**, İhyau Turâsi'l Arabî, Beyrut, 1975.

EBU YÛSUF, Ya'kûb b. İbrâhim el-Ensârî,

— , **er-Redd Alâ Siyeri'l-Evzâî**, thk., Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Kahire, İhyâu Maârifi'n-Nu'mâniyye, ty.

— , **Kitâbü'l-âsâr**, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, 1397.

— , **Kitâbü'l-harâc**, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, 1397.

EBU ZEHRA, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed,

— , **Ahvâlü's-Şahsiyye**, Kahire, 1948.

— , **El Cerime ve'l-Ugube fî Fıkhı'l-İslam**, Daru'l Fikri'l-Arabi, Kahire, 1998.

— , **Ebu Hanife**, çev. Osman Keskioğlu, D.İ.B.Y., Ankara, 1997.

— , **İmam Malik**, çev. Osman Keskioğlu, Hilal yay., Ankara, 1984.

— , **İmam Şafii**, çev. Osman Keskioğlu, D.İ.B.Y. yay., Ankara, 1996.

— , **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiye**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, t.y.

ELBANİ, Muhammed Nasıruddin, **Zaifü'l-Camii's-Sağir ve Ziyadetihi (el-Fethu'l-Kebir)**, el-Mektebü'l-İslamiyye, Beyrut, 1979.

ELMALILI, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Azim Dağıtım, İstanbul

EMİNİ, Abdülhuseyn, **İmanu Ebi Talib**, Muessetu Âli Beyt, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası

ERDEM, Mehmet,

— , “Ehl-i Sünnet Fıkıh Mezheplerinin Hadis ve Rey Ekolü Olarak Sınıflandırılmasına Eleştirel Bir Bakış”, Dini Araştırmalar Dergisi, cilt 8, sayı 24.

— , **İslam Hukuku Tartışma Metodolojisi**, Ankara, 2006.

— , **İçtihat Felsefesinin Filolojik Temelleri**, Şark Dağıtım, Elazığ, 2002.

ERDOĞAN, Mehmet,

— , **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1998.

— , **İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, İ.F.A.V. yay., İstanbul, 1990.

ERKAL, Mehmet, **Toprak Mahsullerinin Zekatı**, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2007, sayı 10.

ESBAHANÎ, Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Muhammed, **Siyeru's-Selefi's-Sâlihîn**, Beyrut, 2004

ESEN, Hüseyin, **"İslam Hukukunda Cezaların Keffâret Olması"** İslamî Araştırmalar Dergisi, Cilt: 16, Sayı:2, Ankara 2003.

ESFAHANÎ, İbn Merdeveyh Ebubekir Ahmed b. Musa, **Menakibu Ali b Ebi Talib ve Ma Nezele min'el-Kur'an'i fi Ali**, thk. Abdurrezzak Muhammed Huseyni, Daru'l Hadis, Kahire, 1424.

ESKİCİOĞLU, Osman, **İslam Hukukunda Vergiler Yahya b Adem ve Kitabu'l-Harac'ı**, İzmir, 1996.

EZRAKÎ, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdullah b. Ahmed, **Ahbâru Mekke ve mâ Cae fihâ Minel-Âsâr**, Mektebetu's-Sekâfe, 2002.

FARUQÎ, **Ijtihad an Overview of Some of its Methodologies**, Hamdard Islamicus, Pakistan, 2002.

FAZLURRAHMAN, **Siret Ansiklopedisi**, ter. İ. Kafi Dönmez ve Heyet, İnkılap yay, İstanbul, 1996.

FESEVÎ, Ebu Yusuf Yakub b. Sufyan, **Kitabu'l- Ma'rife ve't-Tarih** Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.

FETHÎ, Osman, **Usûlü'l Fikri's Siyasî**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1985.

FIĞLALI, Ethem Ruhi,

— , **"Ali" mad.**, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1989.

— , **İmam Ali**, T.D.V.Y., Ankara, 2011.

FİSHER, Nettleton Sydney-Ochsebwald William, **The Middle East History**,

New York/San Francisco, 1997.

GAZALÎ, el-İmam Ebu Hamid, **el-Veciz fi Fıkhi'l-İmami's-Şafii**, Matbaatu Hoskadem, trs.

GITA, Muhammed Hüseyin, **Aslu's-Şîa ve Usûluhâ (Caferi Mezhebi ve Esasları)**, ter. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1966.

GÖLPINARLI, Abdülbâki **Sosyal Açıdan İslâm Tarihi**, Derin yay., İst., 2006.

GÜNEŞ, Arif, **Kur'an'ı Kerim'in Ortaya Çıkış Süreci**, Köksav Yayınları, Ankara 2000.

HACI REŞİT PAŞA, **Ruhu'l Mecelle**, Derseadet, İstanbul, 1328.

HAİRÎ, Cafer Abbas, **Belağatu'l-İmam Ali b. el-Huseyn**, Daru'l-Hadis, Beyrut, 1425.

HÂKİM, Muhammed b. Abdullah en- Nisaburi, **el-Müstedrek, ala's-Sahihayn fi'l Hadis**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

HÂKİM, Muhammed Taki, **Usulu'l Âmme li'l Fıkhi'l Mukarene**, Muessetu Âli Beyt, Kum, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası

HALLAF, Abdulvehhab, **İlm-i Usuli'-Fıkhi**, el-Mektebetu'l-İslamiyye, İst., 1984.

HALEBÎ, İbrahim b. Muhammed, **Halebî Sağır**, ter. Nedim Yılmaz, İlmi Neşriyat, İstanbul, 1993.

HALİFE B. HAYYAT; **Tarihu Halife b. Hayyât**, thk. Suheyl Zekkar, Dimeşk, 1968.

HALİLÎ, Cevad Cafer, **İmam Ali**, thk., Hasan Said, Müessetu Âli Beyt, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası

HAMEDANÎ, Ahmed Sabri, **İmam Cafer Sadık Buyrukları**, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1986.

HAMİDULLAH, Muhammed, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, ter. M. Mutlu, Beyan yay., İst, 2001.

HASKEFÎ, Alâuddin, **ed-Dürrü'l Muhtar fi Şerhi Tenviri'l Ebsar**, Şamil Yayinevi, İstanbul, 1988.

- HASSAN, Ahmed, **"Origins of the Early Schools of Law"**, İslamic Studies, 1970, **İlk Dönem İslam Hukuk Biliminin Gelişimi**, ter., komisyon, Rağbet yay., İst., 1999.
- HATİB, Abdulkerim, **Ali b. Ebi Talib**, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1975.
- HATİB el-BAĞDADÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, **Tarihu Bağdad**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- HATİPOĞLU, Haydar, **Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1983.
- HAVAREZMÎ, Ebu'l-Mueyyed Muhammed b. Mahmud, **Camiu'l-Mesnid**, Beyrut-Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- HAVAREZMÎ, Muvafık, **el-Menakıb**, Muessetu Âli Beyt, Beyrut, 1414.
- HEMEDANÎ, Ahmed Rahmani, **İmam Ali b Ebi Talib**, el-Münir li't-Tibaati ve'n-Neşr, Tahran, 1417.
- HEMEDANÎ, Ahmed Sabri, **İmâm Cafer Sâdık Buyrukları**, Kevser yay., İstanbul, 2003.
- HEMEDANÎ, Ebu Bekr Zeynüddin Muhammed b. Musa b. Hazim el-Hazimi, **el-İ'tibar fi'n-Nasih ve Mensuh mine'l-Âsâr**, Dâru't-Turâs, Kahire, 1969.
- HERSAVÎ, Huseyn Ğayb Ğulami, **el-İmamu Buhari ve Fıkhu'l-Irak**, Daru'l-İ'tisam, Beyrut, 1420.
- HEYET, **Sünen-ül İmam Ali**, Bakıru'l-Ulum Enstitüsü Hadis Komitesi, Nuru'l-Seccad, Kum, 1380.
- HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebi Bekr, **Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, Daru'l- Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1967.
- HEYTEMÎ, Ahmed Şihabuddin, b. Hacer el-Mekki, **es-Savâ'ku'l-Muhrika**, Mektebetü'l-Kahire, Kahire, t.y.
- HİNDÎ, Aleaddin Ali el-Muttakî b. Hüsameddin, (v.975 h - 1567 m) **Kenzü'l-'Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, thk. Şeyh Bekrî Hayyânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

- HİNN, Muhammed Muaz b. Mustafa, **İctihadatu's- Sahabe**, Amman, 2002..
- HUMEYDÎ, İbn Zübeyr Kureşî, Ed.: Huseyn Selim Esed, **Müsnedu'l-Humeydi**, Daru'l-Me'mûn lit-Turâs, Şam, 2002.
- HUMEYNÎ, Ruhullah Musavi, **Tevzihu'l-Mesail**, çev. Heyet, Koleyni Matbaası, 1988.
- HURFÎ, Abdurrahman b Muhammed, **Ahkamu'l-Hacc ve'l-Umreh**, Mektebetu'l Şamile Nushası
- HÜSEYİN, Müderrisi, **Crisis and Consolidatio in The Formative Period of Shi'ite Islam** (Abû Ja'far ibn Qiba al-Râzî and His Contribution to Imâmite Shi'ite Thought), The Darwin Press, New Jersey
- İBNİ ABDİLBERR en-Nemeri el-Kurtubi, Ebu Amr Yusuf b. Abdullah (v. 463),
— , **el-İstiab fi Marifeti'l-Ashab**, thk. Ali Muhammed el-Bacevi, Daru'l-Ceyl, Beyrut 1412.
— , **Camîu'l-Beyani'l-İlm**, Daru'l-Müniriyye, Mısır, 1346.
— , **et-Temhîd vel-İstizkâr**, thk. Abdullah b.Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire, 2005.
- İBN ABİDİN, Muhammed b. Muhammed Emin ed-Dımaşkî, (ö. 1252 h.)
— , **Haşiyetu Reddi'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar Şerhi Tenviri'l-Ebsar fi Fıkhu Mezhebi Ebi Hanife**, ter. Ahmed Davudoğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1982.
— , **Mecmuatu Resail-i İbn-i Abidin**, Daru İhyai Turasi'l Arabî, Beyrut, t.y.
- İBN ARABÎ, Ebu Bekir, Muhammed b. Abdullah, **Ahkamu'l-Kur'an**, thk. Ali Muhammed el-Becavi, Beyrut, t.y.
- İBN ASAKİR, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, thk. 'Ali Şîrî, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir (ö. 1394/1973), **Tefsîrü't-tahrîr ve't-tenvîr**, Dâru Sahnûn, Tunus, 1997.
- İBNU'L CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali el- Hanbeli, (ö.

598/ 1201)

— , **Sıfatu's-Safve**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998.

— , **Telkihi Mefhumi Ehli'l Eser fi Uyuni't-Tarihi ve's-Siyer**, Mektebetu Dari'l-Adab, Mısır, t.y.

— , **Zâdü'l-Mead**, thk., Muhammed Nağş, Kahire, 1980.

İBN CÜZEYY EL-KELBÎ, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed (ö. 741 h.), **Kitabu't-Teshil li Ulumi't-Tenzil**, thk., Muhammed Abdülmün'im Yunusi, İbrahim Atve Avad, Darü'l-Kütübi'l-Hadise, t.y.

İBN DİMEŞKÎ, el Hafız Şemsuddin Ebi'l-Bereket Muhammed b. Ahmed, (ö. m. 871), **Cevahiru'l-Metalib fi Menakibi'l-İmami Ali**, thk. Muhammed Bakır el-Mahmudi, Matbaatu Daniş, Kum.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Absi el-Kufî (235 h -849 m.) **el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr**, Dar u'l-Fikr, Beyrut, 1995.

İBN ESİR, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdulkерim el- Cezeri,

— , **El-Kamil fi't-Tarih**, Kahire, 1348.

— , **Usdu'l Ğabe fi Marifet'i- Sahabe**, thk. Halil Me'mun Şeyha, Daru'l Ma'rife, Beyrut-2001.

— , **Camiu'l-Usul min Ehadisi'r-Rasul** Dârü'l-Fikr, Beyrut 1998.

İBN HABİB, Ebu Cafer Muhammed el- Bağdadi, **Kitabu'l-Muhabber**, thk., Eliza Lichtenstater, Dairatü'l-Meârifil-Osmaniye, Haydarabad, 1942.

İBN HACER Ebü'l-Fazl Şehâbuddîn Ahmed b. Alî, el-Askalani

— , **el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.

— , **Bülüğü'l Meram min Edilleti'l Ahkam**, trc. Ahmed Davutoğlu, Sönmez Yayınları, İstanbul, 1968.

— , **Fethü'l-Bâri bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, thk.: Abdül'azîz b. Abdullâh b. Bâz, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1990.

— , **Telhîsü'l-Habîr**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.

İBN HALDUN, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed,

— , **Tarihu İbni Haldun**, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1992.

— , **el-Mukaddime**, thk Abdüsselam Şeddad, Darul-Beyza, 2005.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali, (v.456 h-1064 m) **el Muhalla bi'l-Âsâr**, Daru'l-Müniriye, Mısır, 1348.

İBNU HİBBAN, **Ahbaru'l Kudat**, Alemu'l-Kutub, t.y.

İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdulmelik, **es-Siretu'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa es-Sakka Kahire, 1936.

İBN HÜMAM, Kemâluddin Muhammed b. Abdülvâhid, **Şerhu Fethi'l-kadîr**, Kahire, t.y.

İBN HÜSAMEDDİN, Aleaddin Ali el-Muttakî el Hindi, **Kenzü'l-'Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, thk. Şeyh Bekrî Hayyânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

İBN İSHAK, Muhammed b. Yesâr b. Hıyâr el-Medinî (ö. 151/768) **Sîretü İbn İshak (el-Müsemma bi-Kitabi'l-Mübtede ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî)**, thk. Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, Konya, 1981.

İBN KELBÎ, Hişam b. Muhammed b. es-Saab, **Cemheretu'n-Neseb**, thk., Abdussettar Ahmed Ferrac, Turasu'l-Arabi, Kuveyt, t.y.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer,

— , **el- Bidaye ve'n-Nihaye fi't-Tarih**, Daru's-Saade, Mısır, 1939.

— , **es-Siretü'n-Nebeviyye**, thk., Mustafa Abdulvahid, Daru'l-Marife, Beyrut, 1997.

— , **Tefsiru'l-Kur'an'il Azim**, Daru'l-Marife, Beyrut, 1969.

— , **Tertib ve Tehzib Kitabu'l Bidaye ve'n Nihaye**, thk. Dr. Muhammed Şamil es-Sülemi, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1990.

İBN KUDAME, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, **el- Muğni fil-fıkh el-**

Hanefi, Daru'l-Menar, Mısır, 1367.

İBN KUTEYBE, Abdullah b. Müslim ed-Dineveri, **el-Eşribe**, el-Maarif, thk. Muhammed İsmail Abdullah es-Savi, Kahire, 1930.

İBN MÂCE, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen-ü İbn Mâce**, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

İBN MANZUR, Cemaleddin Muhammed, **Lisânu'l-Arab**, Dâru's-Sadr, Beyrut. 1990.

İBN MÜNZİR, Ebu Bekir, Muhammed b. İbrahim,

— , **el-İşrâf alâ Mezahibi'l-Ulema**, tah. Ebu Hammad Sağır Ahmed el-Ensârî, Mektebetü Mekke es-Sakafiyye, Mekke- 2004.

— , **el-Evsat fis- Sünen ve'l- İcma**, thk. Ebu Hammad Sağır, Ahmed b. Muhammed Hanif, S.Arabistan 1993.

İBN MÜRTEZÂ, Ahmed b Yahya, **el-Bahru'z-Zehhâr**, Beyrut, 1961.

İBN NUCEYM, **Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî**, (ö. 970/1563), Bahru' Raik Şerhu Kenzi Dekaike Nesefî, Mecmuatu Resail, t.y.

İBN RÜŞD, Muhammed b. Ahmed, **Bidayetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid**, Mektebetu Kulliyyâtîl-Ezher, Kahire, 1966.

İBN SA'D, Ebu Abdullah Muhammed, **et-Tabakatu'l-Kübra**, Leiden, 1325.

İBN TEYMIYYE, Abdülhalîm bin Mecdiddîn bin Abdüsselâm,

— , **Dekaiku't-Tefsir el-Cami` li Tefsir-i İbn Teymiyye**. thk., Muhammed es-Sayd, Müessetü Ulumü'l-Kur'ân, Dimaşk, 1404.

— , **el-Fetava'l-Kubrâ**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

— , **Minhacu Sünneti'n-Nebeviyye**, Muessesetu Kurtuba, 1406.

İBN TİKTAKA, Muhammed b. Ali b. Tabataba, **Kitabu'l-fahr fi'l-adabi's-sultaniye ve'd-duveli'l-İslamiyye**, Mısır 1317.

İBN TÜRKMÂNÎ, Ebû'l-Hasan Alâuddîn b. Alî b. 'Osman **el-Cevherü'n-nakî fi'r-red'ale'l-Beyhâkî** (el-Beyhâkî'nin Sünenü'l- kübrâ'sı ile birlikte), I-X,

Dairetü'l-Ma 'ârif en-Nizâmiyye, Haydarabad, 1344.

İBN UHUVVE, Muhammed b Ahmed el Kurayşi, **Mealimu'l Kurbe fi Ahkami'l-Hisbe**, The Cambridge University Press, London, 1938.

İBN ZENCEVEYH, **el-Emvâl**, nşr. Ebû Muhammed el-Asyûtî, Beyrut, 2006.

İMANÎ, Mehdi Fakih, **İmam Ali fi Ârai'l Hulefa**, thk. Yahya Kemal Bahrani, Müessesetü'l Mearif'i'l-İslamiyye, Beyrut, 1420.

İSFEHANÎ, Ebu'l-Ferec Ali b. Huseyn b. Muhammed, **Mekatilu't-Talibiyyin**, thk es-Seyyid Ahmed Sakr, Kahire 1949.

İSFEHANÎ, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah,

— , **Hilyet'ül-Evliya**, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 2002.

— , **Ma'rifetü's-sahabe**, thk., Adil b. Yusuf el-Azazi, Daru'l-vatan, Riyad, 1998.

İSFERAYİNÎ, Abdulkadir b. Tahir b. Muhammed, **el-Fark beyne'l-Firak**, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1990.

İYD, Süleyman b. Kasım, **Minhacu Emiri'l-Mü'minin Ali b Ebi Talib**, Daru'l Vatan, Riyad, 2002.

İZZET, Belsem Basrî, **Ahbâru's-Sûfiyye ve'z-Zühhad min Tarih-i Bağdad**, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2004.

KÂDİRÎ, Bedreddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, **Keşfü'l-gavâmız fi ilmi'l-ferâiz**, nşr. Avd b. Reca b. Feric el-Avfî, Medine, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1996.

KAL'ACÎ, Muhammed Ravvas,

— , **Mevsuat-ı Fıkhi Ali b Ebi Talib**, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1996.

— , **el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyyetü'l-Müyessera**, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1996.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Ali" mad., TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1989.

KARADAVÎ, Yusuf,

— , **el-Helal ve'l Haram fi'l İslam**, el-Mektebetu'l İslami, Dimeşk, 1962.

— , **Fıkhuz-Zekat**, Muessesetu'r-Risale, Beyrut, t.y.

KARAMAN, Hayrettin,

— , **Fıkıh Usûlü**, Ensar Neşriyat, İst. , 2010.

— , **“İctihadın İslam Düşüncesine Katkısı”**, Uluslararası İslam Düşüncesi Konferansı, İstanbul, 1997.

— , **İslam Hukukunda İctihad**, M.Ü.İ.F.V.Y, İstanbul, 1989.

— , **İslam Hukuk Tarihi**, İz yay. İstanbul, 2011.

— , **İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri**, İz yay., İstanbul, 2003.

— , **Mukayeseli İslam Hukuku**, İz Yay., İstanbul, 1999.

KASANÎ, Ebû Bekr Mes'ûd b. Ahmed, **Bedâiü's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi**, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1974.

KASİMÎ, Muhammed Cemaluddin, **Kavaidu't-Tahdis**, Kahire, 1961.

KASTALANÎ, Ahmed b. Muhammed, **İrşadu's-Sâri li Şerhi Sahihi'l-Buhari** Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 2001.

KAZİMÎ, Muhsin bin Hasan el- A'raci, **Vesail'ul Şia**, Alu Beyt yay. Tahran, 1996..

KELBÎ, Ebu'l Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, **El-Kavâninu'l Fıkhiyye**, Daru'l fikr, Beyrut, t.y.

KEMALUDDİN, Muhammed b. Abdülvâhid, **Şerhu Fethi'l-kadîr**, Mısır, 1316.

KENCÎ, Fahrudin Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Muhammed, **Kifayetu't-Talib**, thk., Muhammed Hadi Emîni, Necef, t.y.

KESKİOĞLU, Osman,

— , **Fakih Sahabiler ve Mezhep İmamaları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1972.

— , **Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,

Ankara, 2003..

— , **Nuzûlünden Günümüze Kur'an'ı Kerim Bilgileri**, T.D.V.Y., Ankara, 2008.

KETTÂNÎ, Muhammed el-Muntasır, **et Terâtîbü'l İdâriye**, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1984.

KEVSERÎ, Şeyhu'l-İslam Muhammed Zahid, **Makâlât**, Matbaatu'l-Envâr, Kahire, 1372.

KILIÇ, Yusuf, **İslam Fıkıh Mezheplerinin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler**, İstanbul 1997.

KILIÇER, M. Esad,

— , **“Ehl-i Re'y”**, TDVİA, İstanbul, 1989.

— , **İslam Fıkıhında Rey Taraftarları**, DİBY, Ankara 1994.

KOÇKUZU, Ali Osman, **Hadiste Nasih Mensuh**, İ.F.A.V yay., İst., 1985.

KOÇYİĞİT, Talat, **Hadis Tarihi**, T.D.V.Y., Ankara, 1998.

KOMİSYON, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, Risale yay., 1990.

KOMİSYON, **Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi**, Şamil Yayınları, İstanbul, t.y.

KÖKSAL, İsmail, **“Fıkhi Mezhepler Arasındaki Usul Farklılıkları”**, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2000, Sayı VI.

KÖSE, Saffet,

— , **“Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış”**, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, 2006.

— , **“İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası”** İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 11, 2008.

KUDURÎ, Ahmed Ebu'l-Hasan el-Bağdadi, **Kuduri Metni Tercümesi**, Arslan Yayınları, t.y

- KUNDUZÎ, Süleyman b. İbrahim Baba Kelan, **Yenabiü'l-Mevedde: Sicillun Azim li'l-Ehadisi'n-Nebeviyye fi Menakibi'l-İmam Ali ve Ehli'l-Beyt aleyhisselam**, Tahran, t.y.
- KUNŞÎ, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (İbnü'l-Uhuvve), **Me'âlimü'l-Kurbe fi Ahkâmi'l-Hisbe**, Kahire, t.y.
- KURTUBÎ, Ebu Abdullâh Muhammed b. Ahmed, **el-Cami li-Ahkâmi'l-Kur'an**, Daru İhyâi't-Türasi'l- Arabi, Beyrut 1985/1405.
- KUTUB, Seyyid, **Fi Zilali'l Kur'an**, ter. Komisyon, Hikmet yay., İst., 1995..
- KÜLEYNÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Ya'kub, **Furûu'l-Kafi** Dâru't-Teâruf li'l-Matbûât, Beyrut, 1413/1992.
- MAHFUZ, Ebu'l-Hattab, İbn Ahmed b. Hasan: **Tehzîb fi'l-ferâiz**, nşr. Râşid b. Muhammed b. Râşid Hezza', 2.bs., Cidde, Dâru'l-Harraz, 1417/1996.
- MAHMUD, Abdulaziz Muhammed, **Menhecu's-Sahâbe fi't-Tercih**, Beyrut, 2004.
- MAKDÎSÎ, Ebu Ömer Muhamemd., **Eş-Şerhu'l Kebir Alâ Metni'l Muknî**, Daru'l Fikr, Mekke, 1992.
- MALİK b. ENES, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri, **el-Muvatta**, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru İhya-i Turasil Arabi, Beyrut-1985.
- MALİKÎ, Abdurrahman, **İslam Hukukunda Ceza**, Köklü Değişim yay., İst., 2002.
- MAVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Basri,
— , **el-Hâvî el-Kebir fi Fıkhı Mezhebi'l-İmam eş-Şafii: Şerhu Muhtasari'l-Müzeni**, thk: Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcud, I-XVIII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
— , **el-Ahkamu's Sultaniye**, thk. Halid Abdullatif el-Alemi, Daru'l Kitabi'l Arabi, Beyrut, 1999.
- MAZİN, Mübarek, **Nahvu'l-Arabi**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981.
- MAZZOUÎ, Michel, **The Origins of the Safawids, Siism, Sufism and the Gulat**,

Freiburger Islamstudien, Wiesbaden, 1977.

MECLİSİ, Muhammed Bakır, **Bihâr-ül Envâr**, Ensariyan yay., Kum, 2003.

MEFŞÎ, Muhammed Beşir, **el-Câmi‘u'l-hadîs fî ilmi'l-ferâiz ve'l-mevâris fi'ş-şerîati'l İslâmiyye ve'l-kanûni'l-ahvâli'ş-şahsiyye**, Dimaşk, 1997.

MELLAH, Haşim Yahya, **İmam Ali b. Ebi Talib Raculul Musul ve'l Mebadî**, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1971.

MENNÂU'L Kattan,

— , **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1991.

— , **Tarihu Teşri'i'l-İslami**, Müessetu'r-Risale, Beyrut, t.y.

MERGİNANİ, Şeyhü'l-İslâm Burhanüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir, **Hidaye Şerhu Bidayet'il-Mubtedi**, Daru's-Sadr, Mısır, 1990.

MESÛDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Hudhalî el-Bağdadi (ö.346/957-958), **Murucu'z-Zeheb ve Meadinu'l-Cevher**, thk. M. Muhiddin Abdülhamid, Beyrut 1408.

MEVDUDÎ, Ebu'l-A'la,

— , **Tefhimu'l Kur'an**, ter., Ahmed Asrar, Hilal yay., İst., 1995.

— , **İslam'da Hükümet**, ter. Ali Genceli, Hilal yay., 2006.

MEVSİLİ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Hanefi (ö. 683 h.), **el-İhtiyar li-Ta'lîf'l-Muhtar**, thk. Mahmud Ebu Dakika, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, t.y.

MEVSİLİ, Muhammed b.Ebu Ya'la, **Musnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî**, Matâbiu's-Safâ, Şam, 1984.

MEYANCI, Ahmed, **Akil İbn Ebi Talib**, Daru'l-Hadis, Beyrut, 1425.

MEYDANİ, Abdülgani b. Talib b. el-Hanefi **El-Lübab Fî Şerhi'l Kitab**, Daru'l Kitabî'l Arabî, Beyrut, 1999.

MEYLANİ, Ayetullah Ali el-Huseyni,

— , **Delilu'l Akli ala İmame'ti Ali**, Matbaatu Merkezi'l Ehadisi'l Akaidiyye,

Kum, 1421, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası

— , **İbn Teymiyye ve'l-İmam Ali**, Merkezu'l-Ebhasu'l-Akaidiyye, Kum, 1421.

MİNKARİ, Nasr b. Muzahir, **Vakiatu Sıffin**, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, 1347.

MİZZİ, Ebu'l- Haccac, Yusuf b. ez- Zeki, **Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf**, Daru'l-Kıyme, Bombay, 1976.

MUBAREKFURİ, Safiyürrahman, Muhammed, **Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerh-i Câmiî't-Tirmizî**, Tah.: Abdulvehhâb Abdullatîf, Matbaatu'l-Medenî, Kahire, 1964.

MUHAMMED, Abdurrahim Muhammed, **el-Medhal ilâ Fıkhi'l-İmam Ali**, Daru'l-Hadis, Kahire, 1988.

MUHAMMED, Ebu'l Fadl İbrahim, **Seciu'l Hammâm fî Hukmi'l İmâm Emiri'l Mu'minîn Ali b. Ebî Talib**, el-Mektebetu'l Asriye, Beyrut, 1426.

MUĞNİ, Muhammed Cevad, **Fıkhu'l-İmam Caferi's-Sâdık**, Kum, 1989.

MUMİSA, Michael, **Islamic Law Theory&Interpretation**, Amana Publications, 2002.

MUSA, Muhammed Yusuf, **Tarihu'l-Fıkhi'l-İslami**, Da've Kavliyye li Tecdidih bi Rucu' li Masadırihi'l-Ula, Kahire, 1958.

MUSAVİ, Şemsettin Fahhar b. Muid, **el-Hucce ale'z-Zahib fî Tekfiri Ebi Talib**, thk. Muhammed Bahrululum, Matbaatu Emir, Kum, 1410, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası.

MUSTAFA, Müslim, **Mebâhis fî ilmi'l-mevâris**, 2.bs., Cidde, Dâru'l-Menar

MUTTAKİ, el-Hindî Alî b. Hüsâmuiddin, **Kenzü'l- Ummâl fî Süneni'l-Akval ve'l-Ef'âl**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989.

MÜBERRECİ, Ebu'l Abbas Muhammed b. Yezid, **el-Kamil fi'l Luğati ve'l – Edebi ve'n-Nahvi ve't-Tasrif**, Mısır, 1347.

MÜNZİRÎ, Ebû Muhammed Zekiyyuddin, **Et-Terğib ve't Terhib**, Mektebetu'l

Mearif, Riyad, 2003.

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, (ö. 268/881) **Sahîhu Müslim**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

MÜZENÎ, İsmail b Yahya b. İsmail b. Amr b. İshak, **Muhtasaru'l-Müzeni**, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

NAJEEBABADÎ, Mavlana Akbar Shah Khan, **History of İslam**, Author, Abdurrahman Abdullah, Daru's-Salam Publications, Pakistan, 2002.

NEDVÎ, Ebu'l-Hasen Ali el-Haseni, **Ali el Murteza**, ter. Yusuf Karaca, Risale yay., İstanbul, 1995

NESAÎ, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb,

— , **Sünenü'l-Kübrâ**, thk. Abdülgaflâr Süleymân el-Bündârî, Ebû'Abdullâh Seyyîd b. Kesrevî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

— , **Hasaisu Emiri'l-Mü'minin Ali b ebi Talib**, çev. Naim Erdoğan, thk. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul, 1992.

NESEFÎ, Ebu'l-Bereket, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, **Tefsiru'n-Nesefi, Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil**, thk., İbrahim Muhammed Ramazan, Beyrut, 1989.

NEVEVÎ, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref,

— , **Kitâbu'l Mecmu' fî Şerhi'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî**, Mektebetü'l İrşâd, Cidde t.y.

— , **er-Ravdün-Nadir Şerhu Müsnedi Zeyd**, Matb. el- Asime, Mısır, t.y.

— , **Tehzibu'l Esma ve'l- Lugat**, Tibaatu'l-Muniriyye, Mısır, t.y.

NİSABURÎ, Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme,

— , **Sahihu İbn Huzeyme**, thk. Muhammed Mustafa A'zami, İdare-i Şirket-i Mürettebiye, Mekke 1390.

— , **el-İşraf**, thk. Necib Siracuddin, Daru's Sekafe, Doha, 1986.

OZAK, Muzaffer, **İrşâd**, Salah Bilici Kitabevi, İst., t.y.

ÖMERÎ, Nâdiye Şerîf, **İctihâdü'r-Rasûl**, Beyrut, 1984.

ÖZTÜRK, Mustafa, “**Hız. Ali ve Hız. Fatıma'ya Nisbet Edilen Mushaf'ların Mahiyeti**”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, cilt VI, sayı II

RAFÎÎ, Mustafa Sadık, **İcazu'l-Kur'an**, Beyrut, 1973.

RÂZÎ, Ebû Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, **Mefâtihi'l-gayb (et-Tefsiri'l-kebir)**, Akçağ Yayınları, İstanbul, t.y.

RAYYÎS, Ziyaüddin, **İslamda Siyasi Düşünce Tarihi**, Nehir Yay., İstanbul, 1995.

REMLÎ, Hassan b Muhammed, **el-Ezan**, Daru İbn-i Cevzi, Riyad, 2005.

REYŞEHİRÎ, Muhammed, **Mevsuatu İmam Ali b. Ebi Talib fi'l Kitabı ve's-Sünneti ve't-Tarih**, Daru'l-Hadis, Kahire, 1425.

RIZA, Muhammed, **İmam Ali b. Ebi Talib Rabiü Hulafai'r Raşidin**, el-Mektebu'l Asri, Beyrut, 2002.

RUFÂÎ, Talib, **Akidetu Ebi Talib**, Merkezu'l-Ebhas el Akaidiyye, Kum, ty., Daru İhya'it-Turas/Beyrut nüshası

RUHANÎ, Muhammed Sadık, **Fıkhu'l-Sadık**, Matbaatu'l-İlmiyye, Kum, 1412.

SABUNÎ, Muhammed, **Revaiu'l Beyan Tefsiri Âyâti'l Ahkam Mine'l Kur'an**, İstanbul, trs.

SADIK, Muhammed, **el-Emali**, Merkezu't-Tabaati'n-Neşr, Beyrut, 1417.

SAHİB, İsmail b. Abbad b. Abbas, **Melamihu Şahsiyyeti İmam Ali**, www.alkafi.net/vb/showthread.php?t=1943.

SALÎH, Subhi,

— , **Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları**, çev. M. Yaşar Kandemir, İfav yay., İstanbul, 1996.

— , **Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'an**, çev. Said Şimşek, Hibaş Yayınları, Konya, t.y.

SALLABÎ, Ali Muhammed, **Hız. Ali, Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi**, ter., Şerafettin Şenaslan, Ravza yay., İstanbul, 2008.

SAMERRAÎ, Feras Selim Hayyavî,

— , **et-Tekalid ve'l-Adatu'd-Dımaşkıyye Hılale Uhudi's-Selcûkiyyîn-Ez Zengiyyîn-El Eyyûbiyyîn**, El-Evail, Dımaşk, 2004.

— , **et-Tarihu Dımaşk**, El-Evail, Dımaşk, 2004.

SAN'ANÎ, Muhammed b. İsmail el-Emir, **Sübülü's-Selam Şerhu Buluğî'l-Meram min Cem'i Edilleti'l-Ahkam**, thk. Fevvaz Ahmed Zümerli, İbrahim Muhammed Cemel, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1990.

SAYÎS, Mahmud Muhammed Şeltut, **Mukarenetü'l-Mezahib fi'l-Fıkh**, Matbaatu Muhammed Ali, Mısır, 1953.

SEALİBÎ, Muhammed b Hasan el-Hacevî, (ö.1376), **el-Fikru's-Sami fi Tarihi'l-Fıkhî'l-İslami**, Daru't-Turas, Kahire, t.y.

SEMERKANDÎ, Alauddin, **Tuhfetu'l Fukaha**, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1993.

SENUŞÎ, Muhammed b. Ali, **Nassın Uygulanışı**, çev., Abdulhadi Timurtaş, İnsan yay., İst., 1995.

SERAHSÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsuddin, (ö. 439/1047)

— , **Kitabu'l-Mebhut**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

— , **Usulü's-Serahsi**, thk., Ebu'l-Vefa el-Afgani, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

SİBT EL-MARDİNÎ, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Muhammed, **Şerhu Fusûli'l-Mühimme fi Mevarisi'l-Ümmeh**, t.y.

SHABAN, Muhammed Abdulhayy, **Islamic History**, Cambridge University Press, Cambridge, 1976.

SHOİL, Muhammad, **Administrative& Cultural History of Islam**, Lahore, 1992.

SOFUOĞLU, Cemal, “Şia’nın Hadisler Hakkındaki Bazı Görüşleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 24.

SUYÛTÎ, Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr,

— , **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsiri'l-me'sûr**, I-VI, Şirketu Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Babi el- Halebi, Mısır, 1978.

— , **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur’ân**, el-Matbaatu'l-Ezheriyye, Kahire, 1318.

— , **Tarihu'l Hulefa**, Daru'l- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

— , **Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n-Nevevi**, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed Fareybi, Daru Tayyibe, Riyad

ŞA'BAN, Zekiyüddin, **(Usulu'l-Fıkıh) İslam Hukuk İlminin Esasları**, ter. İbrahim Kafi Dönmez, TDV yay., Ankara, 1996.

ŞAFİÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs,

— , **el-Ümm**, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1983.

— , **er-Risale**, ter., Prof. Dr. İbrahim Çalışkan, Prof. Dr. Abdulkadir Şener, T.D.V.Y. Ankara, 1997

ŞAKİRÎ, Huseyn, **Ali fi'l Kitabı ve's-Sünneti ve'l-Edep**, Müessetu Âli Beyt, Kum, 1418, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası

ŞATIBÎ, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati, **el- Muvafakat fi Usuli's- Şeria**, thk. İbrahim Ramazan, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, 2004.

ŞEBLENCİ, Mu'min b. Hasan, **Nuru'l Absar fi Menakibi Ali Beyti'n-Nebeviyyi'l-Muhtar**, Kahire, 1948.

ŞEHRİSTANÎ, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim, **İslam Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)**, çev. Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

ŞEKERCİ, Osman, **Fıkıh Mezheplerine Giriş**, Rağbet yay. İstanbul 1999.

ŞERAFEDDİN, Allâme, **En-Nassu ve'l İctihâd**, Kevser yay., İst.,

ŞERİFU'R-RADİYY, Muhammed b el Hüseyin, **Nechu'l-Belağa**, Thk., Muhammed Hasan Nail el- Marsifi, Mısır, trs

ŞERKAVÎ, Abdurrahman, **Ali İmamu'l Muttakin**, Daru'l Ğarib, Kahire, 1977.

ŞEVKANÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî,

— , **Neylü'l Evtar Min Esrari Munteka'l Ahbar**, Daru İbn-i Cevzi, Riyad, 2006.

— , **Fethü'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr**, Beyrut ty.

ŞEYBANÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen,

— , **el-Camiu'l-Kebir**, thk. , Muhammed Tamir, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

— **el-Camiu's-Sağîr ('el-Kühnevi'nin' en-Nafiu'l-Kebir'i ile birlikte)**, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1986.

— , **el-Hücce alâ Ehli'l-Medîne**, thk. Mehdî Hasan Şahcihanpûrî, Lahor, 1981.

— , **Kitabu'l-Asl: el-Mebsut**, thk., Ebu'l-Vefa el-Afgani, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1990.

ŞEYH MÜFÎD, Ebû Abdillâh İbnü'l-Muallim Muhammed b. Muhammed b. en-Numân el-Ukberî el-Bağdadî,

— , **Hulâsatu'l-İcâz**, Tahran, 1413.

— , **İmanu Ebi Talib**, Daru'l-Müfid, Beyrut, 1414.

— , **Meseletani fi'n-Nass ala Ali**, thk., Mehdi Necef, Daru'l Müfid, Beyrut,

ŞİRAZÎ, Ebu İshak Cemaleddin İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şafii, (ö:476/1083)

— , **el-Lüma fi Usuli'l-Fıkıh**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

— , **Mühezzeb fil-Müzehheb**, Matbaatü'l-Bâbi'l-Halebî, Halep, ty.

— , **el- Vusul ila Mesail'il-Usul**, thk., Abdülmecid Türkî, Şirketü'l-Vataniyye, Cezayir, t.y.

ŞİRAZÎ, Seyid Hasan, **Hadisu 'Zikru'l Ali İbadetun'**, Müessesetü Âli Beyt, Kum, Dar-u İhya'it-Turas/Beyrut nüshası

ŞİRBİNÎ, Şemseddin el-Hatib Muhammed b. Ahmed el- Kahiri, **Muğni'l Muhtac İla Marifeti Meani Elfazi'l Minhac**, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1994.

TABATABAÎ, Muhammed Hüseyin,

— , **el-Mîzân tefsîru'l-Kur'ân**, Beyrut, 1983.

— , **İslam'da Şia**, çev. Kadir Akaras-Abbas Kazimi, Kevser yay., İst.,

TABERANÎ, Ebu'l- Kasım Süleyman b. Ahmed,

— , **el-Mu'cemu'l-Kebir**, thk. Hamdi Abdulmecid Selefî, Daru'l-Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1983.

— , **el-Mu'cemu'l-Sağir**, thk. Hamdi Abdulmecid Selefî, Daru'l-Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 1983.

TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr,

— , **Camiu'l-Beyan an Te'vili ayi'l-Kur'an, (Tefsirü't-Taberi)**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995.

— , **Târîhü't-Taberî - Târîhü'l-Ümem ve'l-Müluk**, thk.: Ebû'l Fadl İbrahim, Beyrut t.y.

TABERSÎ, Ebû Ali el-Fadl b. Hüseyin, **Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Beyrut, 1415.

TAHAVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî,

— , **Şerhu Me'âni'l-Âsâr**, thk.: Muhammed Zührî en-Neccâr, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1399.

— , **Muhtasâru't-Tahavi**, thk., Ebu'l-Vefâ el-Efğânî, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire, 1370.

TİRMÎZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ es-Sülemî, **el-Câmi'ü's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri, Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y.

TİCANÎ, Muhammed, Semavi, **Doğrularla Birlikte**, çev. Hasan Yıldırım, Ensariyan Kitabevi, Kum , 2005.

- TURAN, Abdullah, **Ehli Beyt Mektebine Göre Namaz**, Al-i Taha yay. İst.
- TURGAY, Nurettin, **Hız. Ali ve Tefsirdeki Yeri**, İlahiyat yay., Ankara, 2004.
- TÛFÎ, Süleyman b. Abdülkavi, el- Hanbeli, (ö:716/1316), **Şerhu Muhtasarı'r-Ravda**, thk., Abdullah b. Abdülmüslim et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988.
- TUSÎ, Abbas Süleyman, Nâsiruddîn, **el- İstibsâr**, İskenderiye, Daru'l-Ma'rifeti'l-Câmiyye, 1995.
- UDEH, Abdulkadir,
- , **et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslâmî**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994.
- , **İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk**, çev. Akif Nuri, İhya yay., İst., 1976.
- ULVANÎ, Taha Cabir, **Edebu'l-İhtilaf Fi'l-İslam**, Daru's-Şihab, Kahire, t.y.
- UMERÎ, Ekrem Ziya, **Mukaddimetü Müsnedihî**, Daru'l Fikr, Beyrut, 1981.
- VAGLİERÎ, Laura, **Raşid Halifeler ve Emevi Halifeleri**, ter., İlhan Kutluer, İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti Yayınları, İstanbul, 1997.
- VAHİDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi, **Esbabu'n-Nuzul**, Mısır, 1968.
- VÂİLÎ, Ahmed, **Ahkâmü's-Sücûn beyne's-Şerî'ati ve'l-Kânûn**, üçüncü baskı, Beyrut, 1987.
- VEKÎ', Muhammed b. Halef, **Ahbâru'l-Kudât**, Alemu'l-Kutub, Beyrut, ts.
- VERDANÎ, Salih, **Şiatu fi Mısır min'el-İmam Ali hatta'l İmam Humeyni**, Mektebetu Medbuli'l-Sağır, Kahire, 1414.
- WAEI b. Hallaq, **"Was the Gate of Ijtihad Closed?"** International Journal of Middle Eastern Studies, vol.16, no.1, 1984.
- WATT, W. Montgomery,
- , **Abu Bakr**, Encyclopedia of Islam, Leiden, 1960.
- , **Kur'an'a Giriş**, (Özgün adı; Bell's Introduction to the Quran) çev.

- Süleyman Kalkan, Ankara Okulu yay., Ankara, 2000.
- , **İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri**, (Özgün adı; The Formative Period of İslamic Thought) çev. Ethem Ruhi Fıglalı, Sarkaç yay., Ankara, 2010.
- YAKUBÎ, Ahmed b. Ebi Yakub b. Cafer b. Vehb, **Tarihu'l-Yakubi**, Daru'l- Sadır, Beyrut, 1358.
- YAMAN, Ahmet, “**Ehli Beyt Fıkhnın İmamı Hz. Ali ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi**”, Marife, yıl 4, sa.3, Konya, 2004.
- YAVUZ, Yunus Vehbi, **İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü**, İstanbul, 1994.
- YEMENÎ, Ebu Muhammed, **Akaidü's-Selase ve's-Seb'in Fırka**, thk., Muhammed Abdullah Zerban, Mektebetu'l- Ulûm ve'l- Hikem, Medine, 1414.
- YILDIRIM, Mustafa, **İslam Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 14. sayı
- ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman,
- , **Tarihü'l İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-A'lam, Ahdü'l-Hulefai'r-Raşidin**; thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri. Beyrut, 1997.
- , **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, thk. Şuayb Arnaut, Hüseyin el-Esed, I- XIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985/1405.
- ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, Mektebetu Vehbe, Kahire 1989.
- ZEMAHŞERÎ, Carullah Mahmud B. Ömer, **Esasu'l-Belağa**, Daru Sadır, Beyrut, t.y.
- ZERKÂNÎ, Muhammed Abdulazim, **Menahilü'l-irfan fi-ulûmi'Kuran**, Darü'l- İhyai'l Kütübi'l Arabiyye, t.y.
- ZERKEŞÎ, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, **el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an**, thk., Mustafa Abdülkadir Ata, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- ZEYD, İbnu Ali Zeynelâbidin İbni'l-Hüseyin İbni Ali İbni Ebî Talib, (h. 80/122) **Müsnedu Zeyd İbnu Ali**, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1966.

ZEYDAN, Abdulkarim, **el-Veciz fî Usulî'l Fıkh**, Müessesetu'r Risale, Beyrut, 2004.

ZEYLAÎ, Ebû Muhammed 'Abdullâh b.Yusuf el-Haneî, (ö.762/1343)

— , **Tebyînü'l Hakâik**, Dârü'l-Hadis, Mısır, 1357.

— , **Nasbu'r-Raye li Ahadisi'l-Hidaye**, Daru'l Hadis, Kahire, 1938.

ZUHAYLÎ, Vehbe, **el-Fıkhü'l-İslami ve Edilletuhu**, Daru'l-Fıkr, Dımaşk, 1989.

ZURKANÎ, Ebu Abdullah Muhammed, **Şerh'u Muvatta**, el-Matbaatu'l-Hayriyye, İstanbul, t.y.

<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=141740>.

<http://www.al-shia.com/html/ara/books/kalam/a16.html>.

<http://www.ebnmaryam.com/vb/t31043.html>.

ÖZET

Hız. Ali, Hız. Peygamber'in ahabı arasında, kendine özgü bir takım özelliklerle ön plana çıkmış biridir. Onu öne çıkaran vasıflarından biri, karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilecek bir zekâ ve bilgi birikimine sahip olmasıdır. Gerek Hız. Peygamber döneminde yaptıklarıyla gerek sahabe dönemi ve halifeliği süresince yaptıklarıyla ve gerekse Ondan sonraki devirlerde yaşayan fakihlerin ilgisini çekmesiyle, İslam hukukunun oluşum sürecine katkı sağlamıştır.

Çalışmamız giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Hız. Ali'nin hayatını ve İslam Fıkhnının oluşum evrelerini inceledik. Hız. Ali'nin Hüküm verirken izlediği metodu tesbit edip, bu metodun pratikteki uygulamalarını verdik.

İkinci bölümde ise Hız. Ali'nin hüküm ibadetlere dair fetvaları, rivayetleri, görüşleri, hükümleri, ictihadlarının mezheplere yansımalarını işledik. Hanefi mezhebinin Hız. Ali'den çokça etkilendiğini tespit ettiğimizden bu konu üzerinde ayrıca durduk.

Üçüncü bölümde Hız. Ali'nin Muamelat ve ukubata dair görüşlerini inceledik. Konuyla ilgili tasnifler yapıp, Hız. Ali'nin bu alandaki rolünü gösterdik.

Bütün bunlardan hareketle Hız. Ali'nin İslam hukukunun teşekkül sürecine katkıda bulunduğunu, etki ettiğini savunabiliriz.

SUMMARY

Hz. Ali is one of the sahabe has its own characteristics between the companions of the Prophet Muhammad. One of emphasizing his qualities is intelligence and knowledge. In the time of Prophet Muhammed and after him, Hz. Ali solved many difficulties. It attracted the attention of Islamic jurists. And he influenced the formative period of Islamic jurisprudence.

This work is composed of an introduction and of three parts.

The first chapter I studied the biography of Hz. Ali. And I searched his educational background, the official responsibilities he undertook throughout the day of the Prophet and Rightly Guided Caliphs.

The second chapter discusses the method adopted by Hz. Ali in Law while giving his verdicts and his practical judgements in the spirit of his method in Islamic Law

The third chapter discusses the method adopted by Hz. Ali in Law crime and punishment and social events.

From this perspective it can be said that, Hz. Ali has a role in the formative period of Islamic jurisprudence.